

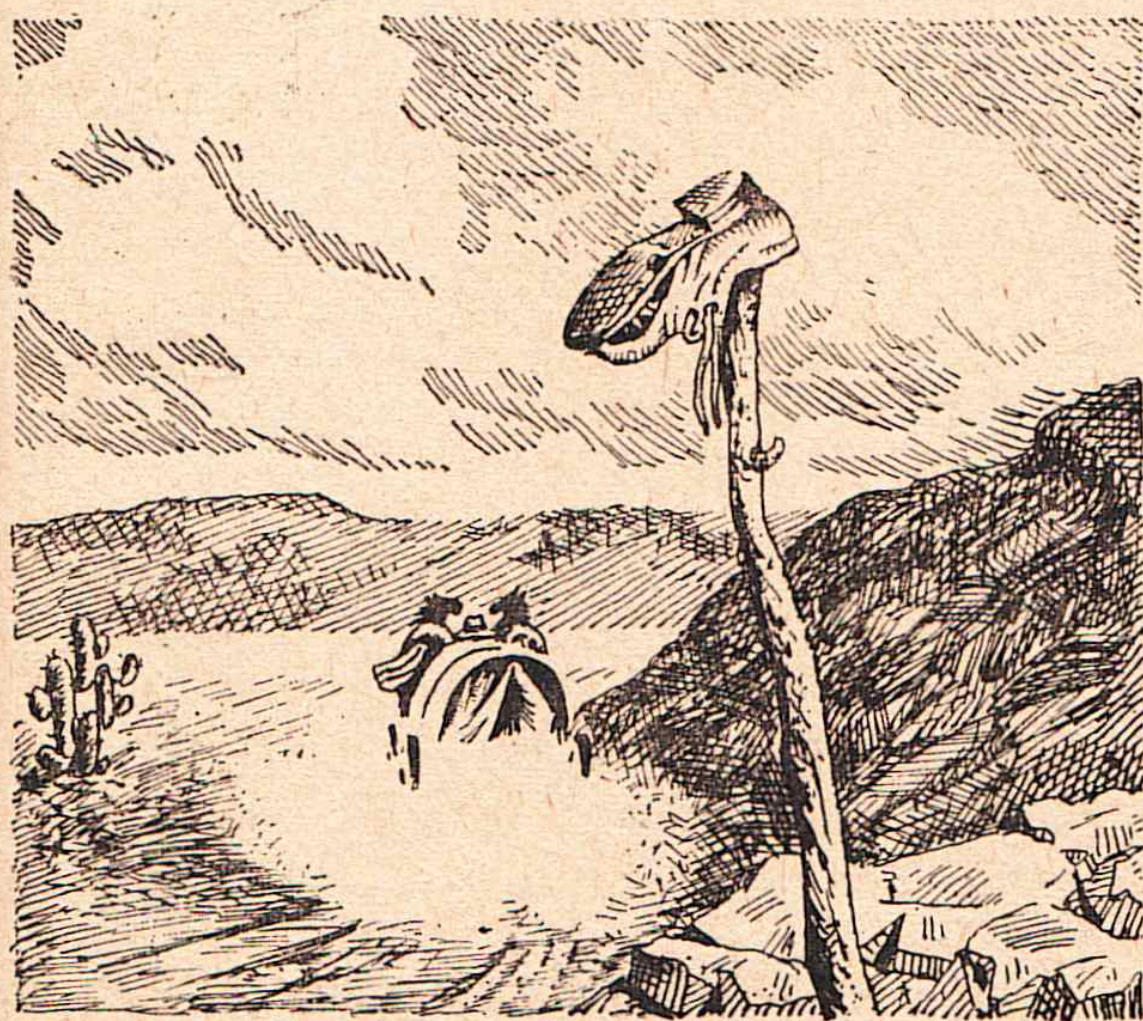
О'ГЕНРИ НОВЕЛЛАЛАР

Рәис Даутов тәржемәсе. Редакторы Н.Валитова.

О'ГЕНРИ

НОВЕЛЛАЛАР

Рәис Даутов тәржемәсе

КАЗАН • ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ • 1979

И(Амер)
О-11

Редакторы
Наилә Вәлитова

О'Генри.

О-11 Новеллалар. Төзүче һәм тәржемәчесе Р. Даутов.
Тат. кит. нәшр., Казан, 1979.

264 бит.

Бу җыентыкка Америка классик әдәбиятының күренекле вәкиле, хикәя остасы О'Генриның (1862—1910) капиталистик җәмгыятьтәге «зур бизнес» дөньясы һәм «бәләкәй кешеләр» — ковбойлар, клерклар, фермерлар һәм эшсез каңгырып йөрүче төрле сукбайлар тормышыннан алып язылган сайланма новеллалары тупланды.

О $\frac{70304-306}{M132(03)-79}$ 76—79

И(Амер)

© тәржемә, төзү. Татарстан китап нәшрияты, 1979.

Фәрештәләр бүләге

Бер доллар да сиксән жиде цент. Бар булганы шул. Алтмышы берәр центлылар, калганы эрерәк акча. Бу бакыр акчаларның һәр центы өчен Деллага бакалейчы белән, яшелчә сатучы, ит сатучы белән аяк терәп сатулашырга туры килде. Оялудан колаклары ут булып янса да, сатулашты ул, янга күбрәк калдырырга тырышты. Нишләсен, иртәгә бәйрәм иде шул — раштуа бәйрәме.

Делла акчаны өченче кат санап карады. Бер доллар да сиксән жиде цент. Ким дә, артык та түгел. Бу акча белән нишли аласың ди? Бердәнбер юл — иске кәнәфигә йөзтүбән капланырга да үкерә-үкерә еларга кала. Делла нәкъ шулай эшләде дә. Моннан исә үзеннән-үзе шундый фәлсәфи нәтижә сорала: безнең тормыш, димәк, күз яше, көрсенү һәм елмаюлардан тора, анда да, искәртеп үтик, көрсенү дигәне ешрак була.

Хужа хатыныбыз шулай кичерешләр дулкыны эчендә йөзгән арада, аның өенә күз ташлап алайк. Атнага сигез доллар түләүле уртача зурлыктагы квартира. Аның жиһазында кычкырып торган хәерчелек булмаса да, һәрнәрсәдә дәшми посып яткан ярлылык күзгә чалына. Түбәндә, парад ишегендә, хатлар ящигы кадаланган; бу ящикның ярыгы шулкадәр тар ки, аның аша хат түгел, кәгазь кисәге дә сыйдырып булмас кебек. Шунда ук — электр кыңгыравы тәймәсе. Ләкин ул тәймәгә басып, әле бер алла колының да кыңгыраудан тавыш эсәре чыгара алганы юк. Хат ящигынан өстәрәк: «М-р Джеймс Диллингһем Юнг» дигән язулы такта күренә. Күптән түгел генә, ягъни әлегә исем шәрифләренә иясе атнасына утыз доллар эш хакы алып, мулрак тормыш белән яшәгән чагында, «Диллингһем» сүзе, ишекнең бөтен иңенә сузылып, горур ялтырап, күзгә кереп тора иде. Хәзер исә, керем егерме долларгача

кимегәч, хәрефләр тоныклана төшкәннәр, алай гынамы, әллә югыйсә бердәнбер тыйнак «Д» белән генә канәгатьләнәргәме икән дигәндәй, тәмам күздән үк жуела башлаганнар иде. Ләкин мистер Джеймс Диллингһем Юнг өенә кайтып, баскычтан югарыга күтәрелүгә, без әле генә сезгә Делла дип таныштырган миссис Джеймс Диллингһем Юнг аны һәрвакыт: «Джим! Джим!» — ди-ди иркәләп, кочаклап каршы ала иде. Ә бу, икътарар итик, күңелгә бик хуш нәрсәдер.

Делла елаудан туктады һәм мамык кисәге белән яңакларын сөрткәләде. Ул инде тәрәзә каршында тора һәм моңсу кыяфәттә саргылт-моңсу ишегалдының соргылт-моңсу коймасы өстеннән ялкау гына атлаган соры бер песине күзәтә иде. Иртәгә бәйрәм, ә аның сөекле Джимына бүләк алырга нибары бер доллар да сиксән жиде цент акчасы бар! Айлар буе һәр цент өчен кан калтырап жыеп килде югыйсә, ә баксаң — әнә күпме генә тупланган! Атнага егерме доллар белән ерак барып булмый шул. Акча уйлаганнан артыграк тотылды. Чыгымнар исәп-хисаптан гел шулай артыбрак китә инде ул. Менә хәзер Джимга, аның сөекле Джимына, бүләк эзләргә кирәк, ә акча — нибарысы бер доллар да сиксән жиде цент кына! Нинди дә булса үзгә, кадерле бүләк, аның Джимына азмы-күпме лаеклы булырдай бүләк кирәк монда. Шундый бүләк алу турында хыяллана-хыяллана күпме бәхетле сәгатьләр кичергән иде бит ул!

Ике тәрәзә арасында аяклы көзгә тора иде. Сезнен сизез доллар түләүле квартиралардагы көзгедән кайчан да булса үз шәүләгезгә караганыгыз бармы? Андый тар өлгеле көзгедә үз-үзеңне тулысынча күрү өчен үтә чандыр һәм ифрат хәрәкәтчән кеше булу кирәк. Гәүдәгә ябык Делла нәкъ менә шундый осталыкка ия иде.

Ул, тәрәзә яныннан китеп, көзгә каршына килеп басты. Аның күзләре ялтырый, әмма йөзөндәге кызыллык инде юкка чыккан иде. Бармакларын житез генә йөртеп, ул чәчен беркеткән кыстыргычларны бушатты да толымнарын таратты.

Әйтергә кирәк, ирле-хатынлы Джеймс Диллингһем Юнгларның дөнъяда иң зур хәзинә итеп, горурланып саклап йөрткән ике кадерле нәрсәләре бар иде. Берсе — Джимның ата-бабадан калган алтын сәгате, икенчесе — Делланың чәче. Әгәр, әйтик, каршы йортта күз явын алырлык затлы киёмле, бизәнгән-ясанган патша хаты-

ны яшәп, аны шартлар дәрәжәгә җиткереп көнләштергә кирәк булса, Делла ханым һич аптырамас — көн саен тәрәзә каршысына килеп басар иде дә, үзенә юеш чәч толымнарын таратып, тегенә күз алдында аларны киптергән булып маташыр иде. Шулай ук, әйтик, шул ук каршы йортта иксез-чиксез байлык иясә Сөләйман патша швейцар хезмәтендә булып, аны үз сакалын йолкыр дәрәжәдә көнләштерим дисә, безнә Джим да ул йорт яныннан үткән саен кесәсеннән юри әлегә алтын сәгатен чыгарып караган булыр иде.

Һәм менә, кояш нурындагы агымсудай, ялтырап һәм дулкынланып, Делланың коңгырт чәчләре җилкәсеннән таралып төштә дә аяк балтырына тикле бөтен гәүдәсен плащ сыман каплап алды. Ләкин шундук, ашыгып-кабаланып, таратылган гүзәл чәчен ул янәдән баш түбәсенә җыярга кереште. Аннары борчылу катыш икеләнү чагылган чырай белән минут чамасы хәрәкәтсез басып торды, иске, төсә уңган кызгылт келәм өстенә яңаклары буйлап ике-өч тамчы күз яше тәгәрәп төштә.

Ниһаять, ул җилкәсенә көрән төстәге жакетын салып, башына искереп-уңып беткән көрән эшләпәсен киде дә, күзендәгә яшьләрен дә сөртмичә, итәкләрен тулгандыратулгандыра, баскычтан түбән таба урамга йөгәрде.

Ул барып туктаган йортка: «M-me Sophronie. Чәчтән ясалган һәртөрле бизәнү әйберләре» дигән язулы такта кадакланган иде. Делла сулышына буыла-буыла икенче катка чабып менде.

— Сөз минем чәчемне сатып алмассызмы икән? — дип сорады ул хуҗа ханымнан.

— Әйе, без чәч сатып алабыз, — дип җавап бирде ханым. — Салыгыз эшләпәгезне, товарны күрергә кирәк.

Агымсудай җемелдәп, коңгырт чәч көлтәсә янәдән арка буйлап таралып төштә.

Ханым калын-салмак чәч толымын учында тирбәткәләп, авырлыгын үлчәгәндәй итте.

— Егерме доллар.

— Ярар, бирегез тизрәк, — диде Делла.

Шуннан соңгы ике сәгать вакытны Делла коштай очынып уздырды. (Таушалган бу чагыштыруым өчен укучим мине гафу итсен!) Кибеттән кибеткә чаба-чаба Джимына бүләк эзләп йөрдә ул.

Шулай йөри торгач, ниһаять, тапты. Нәкъ менә Джимга иң хуш килердәй бүләкне — фәкать бер аның өчен

генә дигәнне тапты. Барлык кибетләренң астын өскә әйләндереп эзләсә дә, мондыйны ул бүтән беркайда очратмаган иде. Платинадан коеп эшләнгән һәм, һәрбер кыйммәтле әйбер кебек, тышкы ялтыравыгы, купшылыгы белән түгел, ә төп асыл сыйфатлары белән күңелне биләгән гаять мөкәммәл, гади сурәтле сәгать чылбыры иде бу. Аны хәтта Джимның сәгатенә иң муафикъ чылбыр дияргә дә булыр иде. Шуңа күрә Делла, күзә төшүгә үк, бу чылбыр, һичшиксез, Джимныкы булырга тиеш дигән катгый фикергә килде. Әйе, бер-берсенә лаеқ иде алар: һәр икесенә дә горур тыйнаклык хас иде.

Делла кассага егерме бер доллар түләде дә, чылбырны алып, калдык сиксән жиде центы белән тизрәк өенә ашыкты. Әйе, хәзер Джим теләсә нинди жәмгыятьтә бернинди уңайсызланусыз кесәсеннән сәгатен чыгарып, вакытны карый алачак. Сәгате никадәр генә шәп булмасын, моңарчы Джим аны ничектер яшереп, кешегә күрсәтмичә генә карый, чөнки сәгать тетелеп-кыршылып беткән котсыз бер каеш бауга гына тагылган иде.

Өйгә кайткач, Делланың күңелен биләгән дәрт беркадәр сүрелә төште һәм инде бөтенесен ничек алдан жайлап куярга дигән борчулы уй белән алышынды. Ул чәч бөдрәләткеч тимер кыскыч алды да, газ яндырып, киң күңеллелек катыш мәхәббәт хисе нәтижәсендә эшләнгән жиммерекләрне төзәтергә кереште. Ә бу, дусларым, искиткеч зур көч сорый торган, ифрат мәшәкатьле хезмәт.

Бер кырык минуттан аның бөтен башы вак, каты бөдрәләр белән капланды. Хәзер ул дәресенә бармыйча качып калган шук малай кыяфәтенә кергән иде. Делла зур игътибар һәм тәнкыйть күзә белән бик, озақ көзгегә карап торды.

«Йа хода, Джим мине күрүгә үк йә бәрәп үтерәчәк, йә, танымыйча, Кони-Айлендтагы¹ хорда жырлаучы кыз итеп кабул итәчәк,— дип көрсенеп уйлады ул.— Ләкин башкача нишли ала идем соң мин, нишли ала идем? Кесәндә нибары бер доллар да сиксән жиде цент кына акчаң булгач, бүтән кая барып төртелмәк кирәк!»

¹ О'Генри заманында Нью-Йорктагы иң атаклы күңел ачу урыннарыннан берсе.

Сэгать жидедә кофе кайнатылды, газ плитәсе өстендә, сарык итеннән эвэләнгән котлетларны көтөп, майлы таба чыжылдый башлады.

Джимның беркайчан да соңарып кайтканы юк иде. Делла, кадерле сэгать чылбырын учына кысып, өстәлнең ишеккә якынарак башына урындыкка барып утырды. Тиздән ул аста баскычта Джимның аяк тавышларын ишетте һәм бер генә мизгелгә куркынып, агарынып куйды. Делланың көнкүрештәге һәрбер вак-төяк мәшәкать өчен нәзер-нияз әйтеп, аллага сыена торган гадәте бар иде. Һәм ул ашыгып авыз эченнән генә ялварырга тотынды:

— Тәңрем, үзең сакла, Джимымның күңелен миннән биздерә күрмә!

Ишек ачылып, бүлмәгә Джим килеп керде. Анын ябык чырае борчулы иде. Егерме ике яшьтә гаилә башы булу жиңел эш түгел шул! Аңа инде күптән яңа пальто юнәтергә вакыт, перчаткасы булмаганлыктан, куллары да бик туңа иде.

Джим, бүдәнә исен сизгән ау эте кебек, ишек төбөндә тынсыз-өнсез калды. Күзләре Деллага төбәлдә. Анын бу күз карашының мәгънәсен һич аңларлык түгел иде. Мондый чакта көтәргә мөмкин булган нәфрәт тә, гажәпләнү дә, рәнжү яисә курку хисе дә юк иде анда. Ул фәкать, үзенә бер төрле сәер, үзгәрешсез чырай белән, күзен алмыйча, Деллага карап тора иде. Яшь хатын тәмам курка калды.

Ул урындыгыннан сикереп торды да иренә таба ташланды һәм ачыргаланып сөйләргә тотынды:

— Джим, сөеклем, зинһар миңа андый күз белән карама! Мин сиңа бүләк алыр өчен толымнарымны саттым, чөнки бәйрәмдә сиңа бүләк алып бирмәсәм, миңа якты дөнья йөзе харам булыр иде. Син мине ачуланмыйсың бит, әйеме? Чәчем минем тагы үсәчәк, минем чәч бик тиз үсә ул. Чынлап, мин башкача булдыра алмадым. Йә, бәйрәм белән котла мине, Джим, әйдә бергә шатланышык. Әле син белмисең, бүләкнең дә ниндиен алдым сиңа, күргәч, исең-акылың китәр!

— Син чәчеңне кистердеңме? — дип сорады Джим, көч-хәл белән телен әйләндереп. Акылы аек фикер йөртәргә сәләтле булса да, ул әле һаман бу көтелмәгән яңалыкны башына сыйдыра алмый иде шикелле.

— Әйе, кистердем һәм саттым,— диде Делла.— Ләкин син мине барыбер яратырсың бит? Чәчем кыскарып калса да, мин үзем үзгәрмәгән, әүвәлгечә бит.

Джим аптырап бүлмәне күздән кичерде. Аннары, мәгънәсез үжәтлек белән, янә:

— Димәк, хәзер синең озын чәч толымнарың юк, шулаймы? — дип сорады.

— Эзләп маташма, барыбер таба алмассың,— диде Делла.— Әйтәм бит: саттым мин аларны — кистердем дә саттым. Бүген бәйрәм киче, Джим. Минем белән ягымлырак бул, ник дисән, бу эшне мин синең хакка эшләдем. Минем баштагы чәчне, бәлкем, бөртегенәчә санап чыгарга да мөмкиндер,— дип сүзен давам итте ул, һәм аның иркә тавышы кинәт кырыслана төште: — Ләкин беркем, беркем дә минем сиңа булган мәхәббәтемнен зурлыгын үлчи алмаячак! Табага котлет кыздырырга салыйммы, Джим?

Ниһаять, Джим аңына килде һәм, кулларын жәеп, сөөкле хатынын кочагына алды. Без исә, тыйнаклык күрсәтеп, берничә секундка аларны үз ирекләренә калдырыйк та, нинди дә булса бүтән нәрсә турында гәп сатыйк. Әйтик, кайсысы күбрәк — атнасына сигез доллармы, әллә елына миллион доллармы? Математик яисә акыл иясенәң сезгә биргән җаваплары ялгыш булыр. Фәрештәләр бәйрәм кичендә кыйммәтле бүләкләр китергәннәр, ләкин алар арасында иң кирәклесе булмаган. Хәер, томанлы бу кинәябез алда үзеннән-үзе ачыкланыр.

Джим пальто кесәсеннән кечкенә бер төргәк тартып чыгарды да өстәл өстенә ташлады.

— Мине ялгыш аңлый күрмә, Делла,— диде ул.— Озын чәчлеме, кыска чәчлеме син — боларның берсе, дә минем мәхәббәтемне киметә алмый. Ләкин менә бу төргәкне чишеп кара әле, ишектән кергән шәпкә минем ни өчен аптырап калуымны шунда аңларсың.

Ап-ак, нәфис, җитез бармаклар төргәкне бәйләгән жепне өзеп, сүтеп ташлады. Делла соклануыннан кычкырып жибәрде, һәм — йа хода! — шуның артыннан ук, чын хатын-кызлар гадәтенчә, күз яше, сыктау-ахылдау башланды. Ярый әле, гайлә башы, үз кул астындагы барлык чараларны эшкә җигеп, бу елау-сыктауга вакытында чик куеп өлгерде.

Еларлык та иде шул: өстәл өстендә, күз явын китә-

реп, ташбака кабырчыгыннан эшлэнгән һәм вак-вак асылташлар белән бизэлгән өч тарак ята иде. Житмәсә, төсләре дә Делланың коңгырт чәченә туры килеп тора. Аларның бик кыйммәт икәннен Делла яхшы белә иде, чөнки кайчандыр бик күптән Бродвей кибетләренен берсендә күреп, ул үзе дә аларга бик кызыккан һәм, һичкайчан сатып ала алмаячагын уйлап, озак вакытлар йөрөгә эрнәп, пошынып йөргән иде. Менә хәзер шул тараклар аның күз алдында ята, алар — аныкы! Ләкин аларны кадап куяр өчен, аларның гүзәллегә белән сок-ланыр өчен чәч толымнары гына юк!

Шулай да Делла таракларны кулына алып күкрәгенә кысты һәм берәздән башын чак кына күтәрде дә, яшь аралаш елмаеп:

— Минем чәчем тиз үсә, Джим! — дип куйды. Аннан кинәт, суга төшкән мәче баласыдай, сискәнәп китте.

— Йа хода, онытканмын да!

Джим әле үзенә дигән бүләкне күрмәде ләбаса! Һәм Делла ашыгып, иренә таба ачык учын сузды. Делланың күңел түреннән кайнап чыккан самими шатлык хисләре нурында сәгать чылбыры тагы да гүзәлрәк төсмерләр белән уйнап ялтырагандай булды.

— Күрче, Джим, нинди матур! Моны эзләп мин бөтен шәһәрне әйләндем. Хәзер инде сәгатемне көнөнә йөз тапкыр кесәңнән чыгарып карасаң да оят булмас. Кая, бир әле үзен. Чылбыр таккач ничек күренә икән, карыйм әле.

Ләкин Джим, хатынының үтенечен үтисе урынга, иске кәнәфигә барып чалкан сузылды да, ике учын баш астына куеп, көлемсерәп куйды.

— Делла, — диде ул әкрән генә. — Бүләкләребезне хәзергә яшеребрәк куярга туры килер ахры, вакыты житкәнче әйдә ята бирсеннәр. Әлегә алар безнең өчен артык әйбәтләр. Хикмәт шунда: сиңа бүләккә тарак алыр өчен мин сәгатемне саттым. Ә хәзер инде котлетларыңны кыздыра башласаң да ярый торгандыр.

Мәгълүм ки, кайчандыр сабый балага бүләкләр китергән изге фәрештәләр гажәп тә акыллы жан ияләре булганнар, имеш. Бәйрәм кичендә бүләк бирү гадәте дә шулардан калган янәсе. Акыллы жан ияләре булганга, аларның бүләкләре дә шундый ук акыллы булган, ягъни бүләк алучы бүләкне үзенә кирәксез санаса, ул аны бүтән нәрсәгә алыштыра алган — аның моңа хокукы

булган. Э монда исэ мин сезгэ сигез долларлы кварти-
рада көн күрүчө ике беркатлы сабий арасында булган
акылсыз һәм кызыксыз бер вакыйганы сөйләп бирдем.
Аларның беркатлылыгы шунда: алар бер-берсе хакына
үзләренен иң кадерле хәзинәләрен корбан итәләр. Ләкин
хәзерге заманның акыл ияләренә гыйбрәт рәвешендә
шул да әйтелсен: бу икәү — барлык бүлэк бирүчеләр
арасында иң акыллылары. Әйе, барлык бүлэк бирүчеләр
һәм барлык бүлэк алучылар арасында фәкәть шушы
ике сабийга охшаганның гына үзләрен чын мәгънәсен-
дә акыллы дип саный ала. Һәркайда һәм һәр жирдә
шулай. Чөнки алар үзләре фәрештәләр.

Сэнгать хакына

Сэнгатьне яратсаң, аның хакына жан фида.

Шарты шундый. Безнең хикэябез шул шартнын нэтижэсе дә һәм бер үк вакытта аны кире кагу да булырга тиеш. Логика күзлегеннән караганда, бу шактый оригиналь һәм яңача яңгырый, ләкин әдәби ысул буларак аны Бөек Кытай стенаһыннан чак кына элегрәк дөньяга килгән дип әйтергә мөмкин.

Джо Лэрреби Урта Көнбатышның ялпак далалары һәм калын имән урманнары арасында туып үскән һәм балачактан ук нәкыш сэнгатенә сүнмәс дәрт белән янган егет иде. Алты яшендә ул, мәсәлән, зур катыргы кәгазьгә шәһәр водокачасы һәм шул водокачка яныннан узып баручы бер агайның сурәтен ясады. Соңыннан бу ижәт жимешен рамга беркетеп, өлгергән кукуруз чәкәне белән бергә, аптека тәрәзәсенә тамашага куйдылар. Егерме яшь тулгач, Джо Лэрреби, билән каеш белән кысып буып, муенына галстук элдә дә, туган шәһәрчегеннән Нью-Йоркка чыгып китте.

Дилия Кэрузер исә Көнъякта, нарат агачлары белән әйләндереп алынган кечкенә бер авылда туып үскән кыз иде. Гаиләдә «тиешле» музыка тәрбиясе алып, фортепьяно клавиатурасының алты октавасыннан авазлар кушылмасы чыгарырга өйрәнгәч, кызның сәләтенә ата-ана күңелендә шундый зур өметләр туды ки, ахырда алар, акча туплап, Дилияне «музыкаль белемен төгәлләү» өчен, «Төнъяк»ка жиберделәр. Кызлары анда «музыкаль белемне» ничек төгәлләр — бу хакта ата-ана, әлбәттә, ул вакытта белмәде... Хәер, анысы турында без хәзер хикэябездә баян итәрбез.

Джо белән Дилия студиядә очрашып таныштылар. Гадәттә, монда нәкыш сэнгатен яки музыканы өйрәнүче яшьләр жыела, һәм алар рәсемдәге күлгә, музыка турында, Вагнер, Рембрандт ижаты, картиналар, Вальд-

тейфель, Шопен, Улонге турында сэгатьлэр буе сөйләшп, әңгәмә корып утыралар иде.

Джо белән Дилия тәүге күрүләрендә үк бер-берсен яратыштылармы яки бер-берсенә гашыйк булдылармы (сезнен күңелгә кайсы ятышрак — шулай атагыз), һәрхәлдә, алар тиздән өйләнештеләр. Чөнки (югарыда язылганны кара) Сәнгатьне яратсаң, аның хакына жан фида.

Шулай итеп, мистер Джо белән миссис Дилия Лэрребиләр квартир алдылар, үз хужалыкларын булдырдылар. Дөрөс, квартирлары, фортепьяно клавиатурасындагы иң түбән тавышлы лә диез сыман, кайдадыр бик еракта, аулак бер тыкрык башында урнашкан иде. Ләкин алар барыбер үзләрен бик бәхетле сизделәр. Аларның һәркайсы — бер-беренеке, ә Сәнгать — һәр икесенеке иде. Шуңа күрә байлыгы-мөлкәте булган яшь егетләргә минем киңәшем шул: утар-йортларыгызны сатып, акчасын фәкыйрьләргә... яки, иң яхшысы — капка каравылчысына бирегез дә үз Дилиягез һәм үз Сәнгатегез белән бергә Лэрребиләр торагы шикелле квартирда яши башлагыз.

Һәм минем иманым камил: моңа риза булучылар, әлегә сүземне раслап, үзләрен, һичшиксез, дөньяда иң бәхетле кешеләр итеп игълан кылачаклар. Түрөндә бәхет утырган өй беркайчан да кысан булмый. Әйдә, идәнгә аударылган комод сезгә бильярд өстәле булсын, камин-мич тактасы — трюмо, язу өстәле — кунак бүлмәсе, ә юынгыч — пианино булып хезмәт итсен! Әгәр дүрт стенагыз тагы да кысанрак икән — анысына да кайгырмагыз! Дилиягез белән үзегез сыярлык урын калса — шул житә! Әгәр дә, әйтик, ике арада татулык юк икән, ул чакта инде өегез зур һәм иркен булсын, ягъни анда кайтып керер өчен үзенә Алтын капкасы, эшләпәнә элөп куяр өчен Гаттерас борыны, өс-киемен эләр өчен — Горн борыны һәм чыгып китәр өчен үз Лабрадор култыгы булсын!

Джо нәкыш осталыгына бөөк Маэстринен үзеннән өйрәнә иде. Сез, әлбәттә, бу исемне ишеткәнегез бардыр. Дәрәсләре өчен ул акчаны каерып ала, ә өйрәтүе — әштер-әштер генә. Шуңадыр, бәлки, сәнгать дөньясында аның исеме эффектлы контрастлар остасы буларак искиткеч зур шөһрәт белән файдалана иде. Дилия исә музыкага өйрәнергә Розенштокка йөрде. Фортепьяно

клавишларының тынычлыгын бозучы бу даһины да сез шулай ук беләсездер дип уйлыйм.

Булган барлык акчаларын тотып бетергәнче Джо белән Дилия бик бәхетле яшәделәр. Һәрвакыт шулай инде ул... ләкин мин сезгә оятсыз булып күренергә телә-мим... Аларның алдагы максатлары һәр икесенә дә төгәл ачык иде. Джо, вакытны артык озакка сузмыйча, якын елларда шундый шедевр картиналар язарга тиеш иде ки, аның бу картиналарын кулга эләктерү өчен калын кесәле, сыек бакенбардлы карт джентльменнар, остаханәгә килеп, бер-берсен чукмарлар белән дөмбәс-ли-дөмбәсли сугышачаклар иде. Дилия исә башта Музыканың бөтен нечкәлекләрен, серләрен үзләштерер-гә тиеш. Аннан ул, уйный-уйный Музыкадан тәмам тую дәрәжәсенә житеп, партер һәм ложаларда сатылмый калган урыннар ешай башлагач, гомумән сәхнәгә чык-мау гадәтен алачак: авырым дип, шәхси бүлмәсенә кереп бикләнәчәк тә, шунда үзенң баш өянәген төрле диңгез кыслалары белән дөвалап утырачак иде.

Ләкин иң гүзәле, минемчә, аларның кечтек кенә бүл-мәләрендә бер-бере белән чөкердәшеп яшәүләре иде. Дәресләрдән кайткач, ул үзара кайнар, мавыктыргыч әңгәмәләр, ул икәүдән-икәү гөрләшә-гөрләшә жинел ризыклы иртәнге табында утырулар; ул жылы-тәмле көндөзгә ашлар; ул хыяллар, йөрәк серләрен уртакла-шулар; ул бер-береңә һәрвакыт ярдәм итәргә, бер-берең-нең күңелен күрергә ашкынып торулар; уй-хыяллары белән уртаклашканда, һәркайсының үзеннән битәр бер-берсе турында кайгыртып аның уңышлары турында сөенеп сөйләве һәм, ниһаять, кичләрен, сырлы бутерброд белән (талымсызлыгымны, зинһар, кичерә күрегез) тамак ялгап алганнан соң, йокларга ятарга эзерләнү-ләр — йә, моннан да гүзәлрәк нәрсә булырга мөмкин! Эмма көннәр үтә торды, ахыр килеп, югарыда жилфер-дәгән Сәнгать байрагы үзенң колгасы очында сәлперә-еп төште. Байрак йөртүченең гаебе булмаса да, кайчак байраклар шулай сәлперәеп калгалый шул. Практицизм өянәге белән авыручы дорфа адәмнәр әйтмешли: өйдән — чыга тора, ә өйгә берни дә керми. Кыскасы, бервакыт өйдә мистер Маэстри һәм һерр Розенштоклар-ның кыйммәтле дәресләре өчен түләргә бер цент та акча калмады. Ләкин, Сәнгатьне яратсаң, аның хакына жан фида, дидек. Һәм көннәрдән бер көнне, һич югы тор-

мышны очын очка ялгап барыр өчен дип, Дилия үзенен музыка дәресләре бирергә жыенуын әйтте.

Шуннан соң ул һәр көн иртән шәһәргә чыгып китеп, кичен генә кайтып керә башлады. Ниһаять, күпмедер вакыт үткәч, бер кичне өйгә ифрат кәефе ачылган кыяфәттә кайтып керде дә тантана белән:

— Джо, сөеклем, мин дәресләр таптым! — дип кычырып жибәрде. — Беләсезме, нинди әйбәт кешеләр! Генерал А. Б. Пинкни белән аның кызы Клементинаны әйтүем. Житмеш беренче урамда үз йортларында торалар. Искиткеч шәп йорт, Джо! Ул парад ишекләрен күрсәң, исең-акылың китәр! Византия стиле дисеңме әле син, энә шул стильдә салынган. Ә бүлмәләре! Аһ, Джо, андый бүлмәгә минем гомеремдә дә кергәнем юк иде!

Клементинага мин музыка дәресләре бирәчәкмен. Беренче күрүдә үк бик ошады ул миңа, Джо. Шундый нәфис, әдәпле, кылану дигән нәрсәнең әсәре дә юк. Баштанаяк актан киенгән үзе. Аңа унсигез яшь икән. Мин аңа атнага өч тапкыр дәрес бирәчәкмен. Син уйлап кара, Джо, бер дәрес — биш доллар! Бу искиткеч бит. Тагын ике-өч урында шундый дәрес таба алсам, үземә дә һерр Розенштоктагы өзелгән укуны яңадан башларга мөмкин булачак. Йә инде, жаныем, кашларыңны алай жыермачы, әйдә гөрләтеп бер мәжлес ясап алайк әле.

— Сиңа әйтүе жиңел, Дили, — дип каршы төште Джо; үзе пычак һәм кечкенә балта белән коралланып, борчак консервысын ачарга кереште. — Ә миңа нишләргә? Син, димәк, шәһәр буйлап йөгереп йөреп, дәресләр бирәсең, акча эшлисең, ә мин шулай, бернинди кайгы-хәсрәтсез, югары сәнгать күгендә очам булып чыга, шулаймы? Юк инде, моңысы булмас, Бенвенуто Челлини эрвахлары белән ант итеп әйтәм менә! Шәт, мин дә берәр төрле эш эшли аламдыр ич: әйтик, газета сата, яки урамга таш жәя алам. Шулай, бәлкәм, мин дә көнгә бер-ике доллар акча эшли алыр идем.

Дилия аның каршысына килеп басты да муенына асылынды.

— Джо, бәгырькәем, нинди жүләр син! Сиңа Сәнгатьне ташларга һич тә ярамый. Аңла, бу бит мин музыкадан бөтенләй башка эшкә киттем дигән сүз түгел, дәрес биргәндә мин үзем дә өйрәнәм. Минем үземнең Музыкаманан аерылганым юк. Ә менә атналык унбиш

долларга без миллионерлар кебек яшәячәкбез. Кара аны, мистер Маэстрине ташлап китү турында уйлама да!

— Ярар,— дип килеште Джо, шүрлектән юынгыч тазы формасындагы зәңгәр салатникны алып.— Шулай да синен йөгәрә-чаба дәресләр биреп йөрүен миңа бер дә ошамый. Юк, Сэнгать түгел инде бу. Эмма үзен болай уңган кешесен, минем өчен чын хәзинәсен.

— Сэнгатьне яратсаң, аның хакына жан фида,— дип әйтеп куйды Дилия.

— Маэстри минем теге, паркта язган этюдимны бик мактады, зәңгәр күкне шәп биргәнсен, ди. Ә Тинкл ике эшемне үзенен витринасына куярга рәхсәт итте. Күзе кызыкса, берәр акчалы тинтәк башның бу икенен берсен сатып алуы да ихтимал.

— Алмыйча, алырлар әлбәттә,— диде Дилия, күгәрчендәй гөрләп.— Ә хәзер, әйдә, генерал Пинкнине тапкан һәм бу сыер итен биргән язмыш шәрифләренә рәхмәт әйтеп, табынга утырыйк.

Шуннан соңгы атнаның буеннан-буена Ләрребиләр иртәнгене таң тишегеннән үк торып дигәндәй ашарга гадәтләнделәр. Джо, ифрат мавыгып, шәһәрнен Үзәк паркында табигать күренешләреннән этюдлар яза, бигрәк тә иртәнге яктылык эффектлары белән кызыксына, шуңа күрә Дилия аны бик иртә ашатып-эчертеп, багып-кайгыртып, сэгать жидедә инде үбә-үбә өйдән озатып жиберә иде.

Сэнгать — таләпчән сөяркә. Хәзер инде Джоның өйгә кичке сэгать жидедән дә иртәрәк кайтканы, гомумән, сирәк була башлады.

Шимбә көнне Дилия, беркадәр йончылган, агарыган кыяфәттә, ләкин горур мөлаемлеген саклап, өйдәге (сигезгә ун фут мәйданлы) кунак бүлмәсенен кечкенә (сигезгә ун дюйм мәйданлы) өстәле өстенә биш долларлы өч кәгазь чыгарып салды.

— Клементина кайчак кәефне боза,— дип зарланып куйды ул, чак кына арыган тавыш белән.— Тырышлыгы житми шикелле. Бер үк нәрсәне әллә ничәшәр мәртәбә кабатлатырга туры килә. Гел актан киенүе дә эчне пошыра башлады. Ә генерал Пинкни — ул менә гажәеп карт! Кызганыч, син аның белән таныш түгел, Джо. Дәрес биргәндә, ул кайчак безнең янга да кереп чыккалый. Ялгызак кеше ул, тол карт. Кергәч, чаларган

кәжә сакалын бөтергәләп карап тора да: «Ничек анда, уналтылы, утыз икеле авазларны чыгартып буламы?» — дип куя. Гел шулай дип сорый.

Аһ, Джо жаным, аларның кунак бүлмәсендәге стеналарның төсләрен күрсәң иде! Ә ул йомшак йон чаршау, тәрәзә пәрдәләре! Клементина берәз ютәлләбрәк тора. Чырае артык ак диимме. Тыштан гына шулай күренсен инде, эче таза булсын. Мин аңа, чынлап, бик ияләштем, — ул шундый мөлаем, шундый юаш, тәртипле. Генерал Пинкнинен абыйсы кайчандыр Боливиядә илче булып торган, ди.

Ләкин шул чак Джо, үзенә бертөрле граф Монте-Кристо сыман, кесәсеннән башта ун долларлык, аннан бишлек, аннан тагы ике, тагы бер — шыгырдап торган чын дүрт банкнот чыгарды да хатыны эшләп алып кайткан акча янына өстәлгә куйды.

— Пеориядән килгән бер бәндәгә акварель рәсемемне саттым, — диде ул, таң калдыргыч хәбәрән әйтеп.

— Шаяртасындыр, Джо, — диде Дилия, ышанмыйча. — Пеориядән үк килгән кеше түгелдер инде, булмас!

— Чынлап эгәр, шулай. Кызганыч, син аны күрә алмадың, Дилия. Шундый юан үзе, муенына йон шарф бәйләгән, кулына каз каурыеннан эшләнгән теш чистарткыч тоткан. Минем этюдны Тинкл витринасыннан күрәп алган, башта ул анда жыл тегермәне сурәте ясалган дип уйлаган. Шулай да күнеле әйбәт булып чыкты агайның, жыл тегермәне урынына обелиск сурәте төшерелгән булса да, рәсемемне сатып алды. Хәтта тагын бер картинага заказ бирде. Ләкуо товар станциясенен гомуми күренешен майлы буяу белән ясавымны үтенде. Эзер булгач, ул аны үзе белән алып китәчәк. Аһ, нигә кирәктер бу сиңең музыкадан дәрес биреп йөрүләрен! Йә, ярар, ярар, музыка дәресләре дә Сэнгатынең аерылмас өлеше бит.

— Мин сиңең үзең теләгән эш белән шөгыльләнүеңә бик шатмын, Джо, — диде Дилия, хисләнәп. — Сине алда зур уңышлар көтә, кадерлем. Утыз өч доллар! Безнең беркайчан да болай бай булганыбыз юк иде әле. Бүген кичкә устрица әзерлибез.

— Һәм ак гөмбә белән филе-миньон, — дип өстәде Джо. — Белмисеңме, безнең зәйтүн сала торган чәнечке кайда икән?

Икенче шимбәне Джо өйгә Дилиядән алданрак кайтты. Бүлмәгә керүгә үк, өстәл өстенә унсигез долларны куйды да ашыга-ашыга кулларын юарга тотынды. Майлы буяугамы, нәрсәгәмедер буялып, аның куллары капкара булган иде.

Ярты сәгатътән бусагада Дилия дә күренде. Аның исә урап-урап бинт белән бәйләнгән уң кул чугы ниндидер чуалчык төенне хәтерләтә иде.

— Ни булды, Дилия? — дип сорады Джо, хатынын кочаклап үбеп.

Дилия көлеп жибәрде, ләкин көлүе ничектер ясалмаarak иде.

— Клементинаның башына жүләр бер уй килгән: кая, сезне валлийләрчә кыздырылган икмәк белән сыйлыйм әле ди. Гомумән, сәер яклары шактый күп ул кызының. Кичке биштә нинди кыздырылган икмәк ди инде ул!

Шул, генерал да өйдә иде. Кызган табаны алып килергә дип ничек чабып киткәнән күрсәң иде син аның, өйләрендә бернинди асрау юк дип уйларсың. Клементинаның сәламәтлеге, мөгаен, шәп түгелдер, чөнки бик нервлы. Кызган икмәк өстенә кайнар сыр эремәсе салганда, ялгыш минем кулга түгеп жибәрде. Шулкадәр авыртты, белмисең генә! Үзе дә куркудан елый язды. Ә генерал Пинкни... беләсеңме, анысы бөтенләй акылыннан шашар дәрәжәгә җитте. Шул, түбән катка, подвалга, йөгереп төшкән дә, кемнедер — мич ягучынымы шунда, аптекага мазь белән бинт алырга жибәргән. Хәзер алай ук каты авыртмый инде.

— Ә болары нәрсә соң аның? — диде Джо һәм, хатынының авырткан кулын сак кына күтәрә төшеп, бинт астыннан күренеп торган ниндидер ак чукларны әкрән генә тарткалап куйды.

— Алары тәнгә йомшак булсын өчен мазь сыланган нәрсәләр, — диде Дилия. Шул чак ул кечкенә өстәл өстендәге акчаларны күреп алды. — Ходаем, син әллә тагын берәр этюдыңны саттыңмы, Джо?

— Этюдимны гына саттыммы, имеш! Син бу турыда Пеориядән килгән безнең дустан сора. Бүген ул үзенен товар станциясен сатып алды гына түгел, миңа тагын парк пейзажын һәм Гудзон күренешен язарга заказ бирмәкче була бугай әле. Сәгатъ ничәләрдә пешердең син бу кулыңны, Дили?

— Сэгать биш булдымы икэн, шул тирэдэ,— диде Дилия, сыкранулы тавыш белэн.— Үтүкне... ягъни сыр эремәсен плитэдән бишләр тирәсендә алганнар иде бугай. Уй, генерал Пинкнине күрсәң иде син шул чакта, Джо...

— Кая, кил эле монда, Дили,— диде Джо.

Ул кушеткага утырды да, хатынын үзенә таба тартып китереп, аны иңбашыннан кочаклады.

— Бу ике атнаны син нинди эш эшләп йөрдең? — дип сорады ул.

Дилия, иркәләү катыш үжәтлек чагылган күзләрен күтәрәп, батырларча иренә күзләренә төбәлеп карады һәм генерал Пинкни турында нәрсәдер авыз эченнән мыгырданып куйды... аннан кинәт башын түбән салындырды да, сабырын жуеп, күз яшьләре белән елап жи-бәрде.

— Мин музыка дәресләре таба алмадым,— диде ул, икъярар итеп.— Шул ук вакытта синәң яраткан эшен белән шөгыйльләнүенә дә дәвам иттерәсем килде. Шунан шул, тоттым да кер юа торган жиргә кер үтүкләүче булып эшкә кердем. Беләсендер бит, Егерме дүртенче номерлы урамда шундый бер зур кер юу йорты бар. Ә син ни дисең, Джо, әлегә генерал Пинкни белән кызы Клементина турында шәп әкият уйлап тапканмын бит, ә? Бүген дә менә, кер юу йортында бер кыз үтүк белән ялгыш кулымны пешергәч, кайтышлый, юл буге теге кыздырылган икмәк турындагы әкиятне уйлый-уйлай кайттым. Син ачуланмыйсыңдыр бит, Джо? Әгәр мин эшкә кермәгән булсам, бәлки син дә үзенәң этюдларыңны әлегә Пеориядән килгән әфәндегә сата алмаган булыр идең.

— Ә ул, чынында, бернинди Пеориядән килгән кеше түгел,— диде Джо, ашыкмыйча, һәр сүзен аерым-аерым, ачык әйтеп.

— Кайдан килсә дә барыбер түгелмени. Иң мөһиме — синәң эш әйбәт бара. Джо, әйт эле... юк, иң элек мине үп, аннан әйтерсең... Шуны соравым: минем музыка укытып йөрмәгәнменне син каян сиздең, әйт эле, зинһар?

— Мин моны сизмәдем... актык минуткача сизмәдем,— диде Джо.— Хәтта хәзер дә сизмәгән булыр идем, тик бүген шундый бер хәл булды. Кер юу йортының өске катында бер кыз кулын үтүк белән пешерде дигәч,

мин котельнядан аның өчен лигнин белән мазь биреп
меңгереп жибәрдем. Менә ике атна инде, мин шул кер
юу йортында су жылытучы булып эшлим.

— Алай булгач, син, димәк...

— Минем Пеориядән килгән сатып алучым, синен
генерал Пинкниен кебек үк, гади бер хыялый сэнгатъ
жимеше генә. Аларның, дөресен әйткәндә, нәкыш сэнга-
те белән дә, музыка белән дә бернинди уртаклык-
лары юк.

Икесе дә көлеп жибәрделәр.

— Сэнгатъне яратсаң, аның хакына...— дип әйтә
башлады Джо.

Ләкин Дилия, учы белән Джоның авызын каплап,
аңа әйтеп бетерергә ирек бирмәде.

— Юк, «сэнгатъ» дигәне артык. Болай гына: әгәр
яратсаң...

Чарлактагы бүлмө

Миссис Паркер иң элек сезгә аерым кабинеты, залы булган квартирны күрсәтә һәм бик озаклап бу квартирның өстенлекләре, моңарчы анда сигез ел бue яшәгән джентльменның әйбәтлеге, күркәмлеге турында сөйләргә тотына. Сез аны, әлбәттә, сүзеннән бүләргә кыймыйча, күндәм кыяфәттә тыңлап торасыз, тик ахырдангына, тотлыга-тотлыга, үзегезнең доктор да, теш врачы да түгеллегегезне икъярар итәсез. Сезнең икъярарыгыздан аның чыраенда тирән мәгънәле төксә бер галәмәт чагылып китә, бу галәмәттән сез, ихтыярлы-ихтыярсыз, күнелегездән үз ата-анагызга үпкә белдереп куясыз: нигә алар миңа яшъ чагымда миссис Паркерның әлегә кабинетлы-заллы квартирына лаек кәсеп өйрәтеп калдырмадылар икән, дисез.

Шуннан соң сезне икенче катка алып менәләр һәм сигез доллар түләүле, тәрәзәләре ишек алдына караган бүтән квартирны күрсәтәләр. Миссис Паркер аны да үтереп мактарга керешә, шулкадәр мактый, аның сүзеннән бу квартир өчен сигез генә доллар түгел, ә тулысы белән уникале түләргә кирәктер дип уйлый башлыйсыз. Моңарчы анда яшәгән мистер Тузенберри нәкъ менә шулай түләгән, янәсе, тик, кызганычка каршы, ул хәзер Флоридага күчеп киткән. Анда, Палм-Бич янындагы ниндидер бер төбәктә, мистер Тузенберринен абыйсы эфлисун плантациясе тота икән, менә шуның идарәчесе булып киткән ул. Флорида турында сүз чыккач, миссис Паркер сезгә шул ук каттагы, тәрәзәләре урам якка караган, аерым ванналы квартирда торучы миссис Мак-Интайр хакында да искәртми калмас — бу ханым һәр кышны энә шул жылы Флорида якларына ял итәргә барып кайта, дияр.

Боларның һәммәсен түземлек белән тыңлап торгач, сез, ниһаять, батырлыгыгызны жыеп, янә әйтәсез: ар-

занрак бәһадәге бүтән берәр бұлмәне карарга мөмкин булмасмы икән, дисез. Әгәр миссис Паркерның килешкилбәтендә, чыраенда чагылган мыскыл һәм нәфрәтне күңелегездән кичерә алсагыз, сезне өченче катка — мистер Скиддер яшәгән зур бұлмәне карарга алып менәләр. Бу бұлмәгә, әлбәттә, кеше кертелми. Бұлмә сорап килүчеләрне — анда фәкать тәрәзә кашагаларын карарга дип кенә алып керәләр. Мистер Скиддер үзе анда көннәр бие тәмәке төтенә эчендә пьеса язып утыра. Йорт хужасы һәр яңа кешене бұлмәгә алып кергән саен, Скиддерның тәмам коты алына: үзен бұлмәдән куып чыгарырга кәргәннәр дип уйлый ул һәм фатир өчен жыелган бурычының күпмедер өлешен барлы-юклы акчасыннан тизрәк түләргә ашыга.

Инде сез, әйтик, кесәгездәге өч долларлы кәгазь акчагызны дымлы учыгызда йомарлап, әле һаман аяк өсте басып торырлык хәлдә булсагыз һәм, бөтен кыюлыгыгызны жыеп, хырылдык, мескен тавыш белән үзегезнең каһәр суккан, хурлыклы фәкыйрьлегегезне икчәрар итә алсагыз, ул чакта — о, ул чакта! — миссис Паркер сезне этажлар буйлап бүтән алып йөрми. Мондый чакта ул: «Клара!» — дип сөрән салып бер кычкыра да, сезгә арты белән әйләнеп, демонстратив рәвештә баскычтан түбән төшеп китә. Клара исә, кара чуыр асрау кыз, тар келәм жыелган текә баскыч буйлап сезне дүртенче катка алып менә һәм Чарлактагы Бұлмәне күрсәтә. Кыек астының кыл уртасында, тактадан әмәлләнгән ике караңгы чолан арасына кысылып утырган, жидегә сигез фут мәйданлы кечтеки генә бер бұлмә бу.

Тар тимер карават, юынгыч, бер урындык — бұлмәнең бөтен жиһазы менә шул. Стена кырыендагы шүрлек анда торучыга шкаф та, өстәл дә хезмәтен үти. Ялангач дүрт стена, табут капкачы сыман, баш өстендә бергә тоташа. Анда керүгә сезнең кулыгыз ирексездән бугазга сузыла. Сез суларга һава житмәвен тоясыз. Ниһаять, шул буылган халәттә, кое төбеннән караган кебек, күзегез түшәмгә төшә дә жиңеләеп киткәндәй буласыз: анда, түшәмдә, кечкенә тәрәзә аша төпсез зәңгәр күк йөзенең дүрткел кыйпылчыгы күренеп тора.

Ул арада Клара ярым ихтирам, ярым мыскыллы тавыш белән сезгә:

— Ике доллар, сэр,— дип эндәшә.

Көннөрдөн бер көнне миссис Паркер йортына фатир эзлэп Лисон исемле кыз килде. Озын, калын чэчле, шардай түгэрэк зур күзлө, эмма гөүдөгэ ифрат кечкенэ, чандыр бер кызчык иде бу. Эйтерсен лэ, аның чэче һәм күзлөре ул үзө үсүдэн туктагач та һаман үскәннөр дэ үскәннөр һәм хэзер: «Ник син үзөң болай үсми калдың?» дигән сыман, ниндидер яшерен бер шелтэ белән, томырылып карыйлар иде. Кулына ул галәмэт зур язу машинкасы тоткан; андый машинканы күтөрөп йөрү бармак буйлы мисс Лисонга түгел, аңардан күп мәртэбэ таза-рак, гөүдөлөрөк кызга да, мөгаен, бик таманга туры килгән булыр иде.

Миссис Паркер, гадэттөгечэ, аңа иң башлап заллы, кабинетлы квартирны күрсэтте.

— Менэ бу стена шкафында скелетмы, дарумы яки күмерме — телэсэ нинди эйбереңне сакларга була, — диде ул.

Мисс Лисон чирканудан хэтта бөрөшөп килде.

— Мин бит доктор түгел, теш суыручы врач та түгел, — дип мыгырданды ул.

Миссис Паркер, доктор һәм теш врачы булмаган кешелэргэ үзенең һәрвакыт эзер тоткан гадэти мөгамэлэсен эшкэ жигеп, кызны баштанаяк бозлы, мәсхэрэле, битараф күз карашы белән өтөп алды да икенче катка менэ торган баскычка таба атлады.

— Сигез доллар дисезме? — дип кабатлап сорады мисс Лисон. — Булмаганны! Мин миллионер түгел, конторда эшлөүче машинистка гына. Миңа бүлмәнең югарыдагырагын, э бәһасе түбәнрөк булганын күрсәтегез.

Ишек шапыган тавыш ишеткөч, мистер Скиддер урыныннан сикереп торды һәм өстэле өстендөгэ тәмәке төпчекләрен ялгыш идэнгэ чэчеп жибәрде.

Аның болай каушап калуын күрөп, миссис Паркер мыек астыннан гына мәкерле елмаеп куйды.

— Гафу итегез, мистер Скиддер, мин сезне өйдәдер дип белмәгән идем. Менэ бу туташка тэрэзэ кашагаларын күрсәтим дигән идем, шуңа гына керүем, — дип тасма теллөнде хужа хатын.

— Искиткеч матур кашагалар, — дигән булды мисс Лисон, фэрештэ елмаюы белән елмаеп.

Алар бүлмәдән чыгып китүгэ, мистер Скиддер кулына бозгыч алып, үзенең соңгы (басылмаган) пьесасындагы озын буйлы, кара чэчле каһарман кызны бозып

ташлады да аны калын толымлы, бэлэкэй гәүдәле, көлөч-шат йөзлө кыз белән алыштырды.

— Анна Хелд бу рольгә чытырдап ябышачак, — дип, үзалдына куанып уйланды мистер Скиддер, аякларын тәрәзә төбөнә күтәрәп салып. Төтен болыты эченнән ул һавада очып йөргән ниндидер каракатица сыман күрәнә иде.

Озак та үтми: «Клара!» — дип сөрән салып кычкырган тавыш бөтен дөнъяга мисс Лисонның кесә хәлен хәбәр итте. Кара өрәк-күлөгә, кызны эләктереп, шундук аны тәмуг баскычы буйлап өске катка алып менеп китте һәм, каяндыр түшәмә тарафыннан тонык кына ут яктысы сирпелгән ярым караңгы, кысан төрбөгә төртөп кертөп, дәншәтлө һәм серлө «Йке доллар!» дигән сүзләрнө мыгырдады.

— Мин риза, — диде мисс Лисон, авыр сулап, һәм шыгырдавык тимер караватка барып утырды.

Мисс Лисон һәр көннө иртән эшкә чыгып китә дө кичен машинкада күчөрөп басарга дип бер кочак төрлө кулъязмалар алып кайта иде. Кайбер көннөрдә, кичкө эшләрө булмаганда, ул ара-тирә баскыч төбөнә чыгып, йортта торучы башка кешеләр белән сөйләшөп утырырга да ярата. Гомумән, табигый сыйфатлары белән ул чарлакта яшәргә тиеш кыз түгел иде. Күңелө көр, үзө көлөч, башында мең төрлө уйлар, сәер хыяллар өөрмәсө кайный. Бер мәртөбә ул хәтта мистер Скиддерның «Ул Бала түгел, яки Жирасты юлы Варисы» дигән (басылмаган) бөөк комедиясенөң өч пәрдәсен автор укуында тыңларга да ризалык бирдө.

Мисс Лисон, буш вакыт табып, баскыч төбөнә чыкканда, йортның ир-ат жәмәгәтө һәрвакыт дәррәү жанланып китә торган иде. Ләкин хатын-кыз арасында мисс Лисонны өнәмәүчеләр дө табылды. Шуларның берсө шәһәр мәктөбө укутучысы, озын буйлы, аксыл чәчлө мисс Лонгнекер иде. һәрбер сөйлөгән сүзгә: «Һи, менә әкәмәт!» — дип кенә жавап кайтаручы бу ханым баскычның иң югары басмасына менеп кунакый да, шуннан торып вакыт-вакыт әлегө мыскыл сүзен пошкырып куя. Мисс Лисонны өнәмәүчеләрнөң икенчөсө мисс Дорн иде. Монысы универсаль кибеттә эшли һәм һәр якшәмбөнө Қони-Айлендтагы тирга барып, хәрәкәтләнүчө үрдәк сурәтләрөнә атып кайта. Ул, гадәттә, болдыр баскычының түбөңгө баскычына утыра һәм шулай ук мыскыллап

пошкырынырга ярата иде. Мисс Лисон үзе исә баскыч-ның урта басмасына утыра, һәм шундук аны төрле як-тан ир-егетләр әйләндереп ала иде.

Бигрәк тә мистер Скиддер шат иде аңа. Шәхси тор-мыш фажиғасенә нигезләп яза торган (һәм әлегә бер-кемгә дә укылмаган) пьесасында ул мисс Лисонга төп рольне багышламакчы була иде. Шулай ук кырык биш яшьләрдәге симез, юан, аңгыра һәм бай мистер Гувер да мисс Лисонны бик үз күрде. Ләкин кызга аеруча мәкиббән киткәне япъ-яшь мистер Ивэнс иде. Мисс Лисон авызыннан тәмәке тартуны ташлау турында үгет сүзләре ишетер өчен, ул юри коры ютәл белән ютәлләр-гә тырыша иде. Кыскасы, ир-ат жәмәгәте мисс Лисон-ны «ифрат сөйкемле һәм кызыклы жан иясе» дип са-ный, тик югары һәм түбән басмалардагы пошкырыну-лар гына бу хозурлыкның төмөн жиберә иде.

Бераз сабыр итик, Хор сәхнә алдына якынрак кил-сен дә мистер Гуверның симезлегенә турында матәм күз яше түксен әле. Быргылар, сез, әйдә, симерүнең зарары, юанлыкның каргышы, көрлекнең котылгысыз фажиғасе хакында сөрән салыгыз. Юан Фальстафтагы романтика маен эретеп жыйсагыз, аның күләме, бәлки, ябык Ро-меодагы романтикадан күбрәк тә булыр. Гашыйк кеше-гә авыр суларга рөхсәт ителсә дә, тын кысылу аңа бер-ничек тә гафу ителми. Симезләрнең язмышы — Момус¹ иярченнәре арасында биеп йөрү. Илле ике дюйм юан-лыгындагы билдән аз гына өстәрәк иң-иң турылыклы гашыйк йөрәк типсә дә, аның монда һич файдасы юк. Читкә тайпыл, Гувер! Кырык биш яшьлек бай һәм ахмак Гувер Гүзәл Еленаның² үзен гашыйк иттерә алып иде; кырык биш яшьлек бай, ахмак һәм симез Гувер исә — мәңге-мәңгегә гыйшык газабына дучар ителгән. Синен, Гувер, монда беркайчан да һәм берничек тә уңышка ирешү өметен юк!

Жәйге кичләрнең берендә, миссис Паркер фатирчы-лары шулай болдыр баскычында жыелышып утырганда,

¹ Момус — борынгы грекларда муллык, байлык алласы.

² Гүзәл Елена — Гомерның «Одиссея» исемле әсәрендәге героиня, легендар Троя сугышының башлануына аның Парис тарафыннан урлануы сәбәп була.

мисс Лисон зур күзләрен күк йөзәнә таба юнәлтте дә, көмеш тавышы белән күңелле чылтырап:

— Әнә ул, Уилли Джексон! Моннан да күренә,— дип куйды.

Баскычта утыручылар барысы да башларын югары чөйделәр — кайсы янәшәдәге күп катлы йортның өске тәрәзәләренә күз тегәде, кайсы, һавада әлегә Джексон идарә иткән берәр төрле һава шары күренмәсме дип, күк йөзәнә карады.

— Мин әнә теге йолдызны әйтәм,— дип аңлатты мисс Лисон һәм нечкә бармагы белән күккә таба төртөп күрсәтте.— Жем-жем итеп торганын түгел, ә аның янындагысын — тонык зәңгәр нур сирпеп торганын әйтәм. Чарлак бүлмәмнең түшәм тәрәзәсе аша миңа ул һәр төнне күренә. Мин аңа Уилли Джексон дип исем куштым.

— Һи, менә әкәмәт! — диде мисс Лонгнекер.— Белмидер идем, сез астроном да икәнсез; мисс Лисон!

— Шулай шул! — диде бәләкәй йолдызчы.— Мәсәлән, Марста көзен нинди жиң модада буласын мин теләсә нинди астрономнан яхшырак беләм.

— Һи, менә әкәмәт! — дип, тагы сүз кыстырды мисс Лонгнекер.— Сез хәзер генә күрсәткән ул йолдыз Гамма дип атала һәм Кассиопея йолдызлыгына керә. Күләме белән ул икенче дәрәжә йолдызлардан санала, хәрәкәт юлы исә...

— Шулай да ул йолдызга Уилли Джексон исеме килешәрәк төшә, минемчә,— дип, мисс Лонгнекерны сүздән бүлдә япъ-яшь мистер Ивэнс.

— Әлбәттә,— диде мистер Гувер да, егетне жөпләп, һәм каты мышный-мышный башын мисс Лонгнекерга таба борды да: — Минемчә, мисс Лисонның күктәге йолдызларга үзе теләгән исемне кушарга тулы хакы бар, чөнки ул сезнең әлегә борынгы астрологларыгыздан бер ягы белән дә ким-хур кеше түгел,— дип өстәде.

— Һи, менә әкәмәт! — диде мисс Лонгнекер.

— Кызык, атыла торган йолдыз микән ул, әллә юк микән? — дип, сүзгә кысылды мисс Дорн.— Үткән якшәмбе көнне мин тирда мылтыктан ун үрдәкнең тугызын, куяннарынның берсен мәтәлдереп төшердем.

— Моннан, баскыч төбеннән, ул алай ук матур булып күренми,— диде мисс Лисон.— Сез аны менә минем бүлмә тәрәзәсе аша күрсәгез иде, искиткеч! Кое

эченнән караганда, йолдызларны көндөзөн дә күрөп була диләр бит. Э минем бүлмә төннөрөн нәкъ шахта коесы кебек. Аннан караганда, ул йолдыз төн хәзрәтләрөнөң түшенә кадаган брильянт кашлы брошка сыман жемелди.

Бу әңгәмәдән соң күпмедер вакытлар үткәч, мисс Лисон машинкада күчәрөп басу өчөн кәкрө-бөкрө язулы кәгазьләрөн өйгә алып кайтмый башлады. Эшкә барасы урында, иртәләрөн ул бер контордан икенче конторга чабып йөрде. Һәр жирдә аны эш юк дип кире борып чыгаралар иде. Бигрәк тә аны шул конторларда эшләүче яш егетләрөнөң тупаслыклары туйдырды. Шул рәвешчә тагы шактый вакытлар узды.

Шулай беркөнне кичен, башка көннөрдөгөчә, нәкъ менә кафедан тамак ялгап кайтып керә торган гадәти вакытында, мисс Лисон ифрат алжыган бер кыяфәт белән миссис Паркер йортының болдыр баскычыннан күтәрелде. Бу юлы ул бөтенләй ашамыйча кайтып килә иде.

Вестибюльдә мисс Лисон мистер Гуверны очратты, тегесе исә аулактагы бу очрашудан үзенчә файдаланып калырга теләде. Кыз янында кыя таштай калкып торган бөөклегеннән ул аңа үзенөң кулын һәм йөрөгөн тәкъдим итте. Мисс Лисон, аңардан читкә тайпылып, стенага сөялде. Шуннан мистер Гувер аның кулына үрелде, ләкин мисс Лисон кулын әкрөн генә күтәрде дә барлы-юклы көче белән тегенөң яңагына чалтыратты. Аннары, култыксага тотына-тотына, баскыч буйлап әкрөн генә икенче катка менөп китте. Бу вакыт мистер Скиддер үз бүлмәсендә, кулына каләм тотып, үзенөң (кабул ителмәгән) комедиясендәге Мэртл Делорм (мисс Лисон) өчөн кызыл кара белән яңа ремаркалар язып утыра иде. «Мэртл Делорм сәхнәнөң сул почмагынан, пируэтлар ясый-ясый, Граф басып торган урынга таба юнәлә» дип язып бетөргәндә генә, мистер Скиддер бүлмәсенөң ишеге турысыннан чайкала-чайкала мисс Лисон атлап узды. Келәм жәюлө тар, текә баскычтан ничөк кирәк алай үзенөң чарлагына менөп житкәч, ул бүлмәсен ачты һәм эчкә керде.

Аның ут кабызырга да, өстен чишенөргә дә хәле калмаган иде инде. Ул шундук тимер караватына ауды. Караватның искөргән пружиналары кызның бәләкәй, зәгыйфь гәүдәсө авырлыгын бөтенләй сизмәделәр дә

диярлек. Шушы тәмуг төрбәсендә яткан жиреннән мисс Лисон кинәт авыр күз кабакларын күтәрде һәм елмаеп куйды. Чөнки түшәмдәге дүрткел тәрәзәдән, тынычландыргыч якты нурларын сирпеп, аңа таба турылыклы дусты — Уилли Джексон карап тора иде.

Мисс Лисон үзен бөтен дөньядан аерылган кеше итеп сизде. Аны хәзер бөтен яктан караңгылык чолгап алган иде. Бердәнбер яктылык әнә шул түшәмдәге дүрткел тәрәзә кыйпылчыгы аша жемелдәгән йолдызда — аның Уилли Джексонында гына калган. Сәер, нигә ул аны шундый исем белән атады икән? Бәлки, мисс Лонгнекер хаклыдыр: аны Гамма йолдызы дип йөртергә кирәктер? Кассиопея йолдызлыгындагы Гамма йолдызы... Әйе, дәресе шулайдыр. Ләкин, барыбер, аның бу йолдызны Уилли Джексон дип атыйсы килә.

Мисс Лисон чалкан яткан жиреннән ике мәртәбә кулын күтәргә талпынып карады. Өченчесендә, ниять, көч-хәл белән күтәреп, ике бармагын иреннәренә китерде дә үзенә караңгы коесы төбеннән күктәге Уилли Джексонна үбү галәмәте җибәрде. Аннан хәлсез кулы янә күкрәгә өстенә салынып төште.

— Хуш, бәхил бул,— дип пышылдады ул.— Син моннан меңнәрчә мең миль еракта. Миңа бер генә мәртәбә дә күз кысмасаң да, әйләнә-тирәм дөм-караңгылыкка чумганда, син миңа шул ерак ноктаңнан гел-гел якты нурыңны җибәреп тордың. Шулай бит, Уилли Джексон, ә? Меңнәрчә мең миль... Хуш, бәхил бул, Уилли Джексон...

Икенче көнне кара чутыр Клара мисс Лисон бүлмәсенә ишеге эчтән бикләнгән дигән шомлы хәбәр таратты. Бу иртәнгә сәгать уннар тирәсе иде. Ишекне ватып керергә мәҗбүр булдылар. Серкә белән тәнә ышкулар да, көйгән канат иснәтүләр дә — берсе бер ярдәм итмәде. Шуннан кайсыдыр ашыгыч ярдәм каретасы чакырырга чапты.

Үз вакытыннан алда да, соң да түгел дигәндәй, дөбер-шатыр чаптырып, болдыр баскычы каршына ярдәм каретасы килеп туктады да, эченнән ак халат кигән кеше сикереп төште. Үз-үзенә ышанганлыгы әллә қаян күренеп торган өлгер хәрәкәтле, тыныч-сабыр йөзле һәм чак кына караңгы, чак кына көләч чырайлы яшь бер медик иде бу.

— Чакыртү буенча кырык тугызынчы йортка килдем,— диде ул, өзеп-кистереп.— Ни булды?

Йортындагы бу борчулы хәлләрдән мәшәкате арткан һәм хәзер барыннан да бигрәк шул турыда гына баш ваткан миссис Паркер авызын турсайта-турсайта зарланырга тотынды:

— Аһ, доктор, һич аңламыйм, ни булгандыр аңа. Инде ниләр генә эшләп карамадык. Тәки килми бит аңына. Яшь бер туташ ул, исеме мисс Элси, әйе, мисс Элси Лисон дигән бер кыз. Минем йортта андый нәрсәнең беркайчан да...

— Ничәнче бүлмә? — дип акырып жибәрде доктор.

Болай кычкыруны миссис Паркерның гомерендә дә ишеткәне юк иде әле. Ул, телен көчкә әйләндереп:

— Чарлактагы бүлмә...— дип мыгырданды.

Ашыгыч ярдәм каретасы докторына чарлак бүлмәләре яхшы таныш иде булса кирәк. Ул өч-дүрт басманы берьюлы сикерә-атлый баскычтан югарыга атылды. Үзенең дәрәжәсен тиешле югарылыкта тотарга тырышкан миссис Паркер да ашыкмыйча гына аның артыннан иярде.

Йорт хужасы беренче катның баскыч башына менеп житкәндә, доктор егет кире төшөп килә иде инде. Кулына ул бичара астроном кызны күтәргән иде. Миссис Паркер турысына житкәч, егет адымын акрынайтты да, тавышын артык күтәрмичә генә, скальпель кебек үткен теле белән кистереп, берничә зәһәр сүз әйтте. Бөгәрләнми-сынмый торган тукума күлмәк, чөйдән ычкынып, стена буйлап экрен генә идәнгә шуып төште диярсен — миссис Паркер нәкъ менә шундыйрак жайсыз бер позада тораташтай катып калды. Шуннан соң инде ул гомере бие күңелендә һәм тәнендә шул жайсызлык халәтен тоеп яшәде. Ара-тирә фатирчылары аңардан: «Доктор ул вакытта сезгә ни әйткән иде?» — дип сораштырып та карадылар, ләкин миссис Паркер андый чакта:

— Белмәвегез хәерлерәк булыр. Шул сүзләргә тыңлап торган өчен хоодай тәгаләдән ярлыкау ала алсам, мин тыныч күңел белән үләр идем,— дип кенә җавап кайтара иде.

Доктор, иң якын кешесен күмәргә алып баргандагыдай караңгы һәм тәвәккәл бер чырай белән, туп-туры болдыр каршысына жыелып өлгергән ачык авызлар

төркеменә таба атлады. Тегеләр, ихтыярсыз, як-якка аерылып, уртадан аңа юл ачтылар. Доктор егетнең кайгылы чырае хәтта шушы тамаша эзләүче, һәрнәрсәдән кызык табучы урам жылкуарларына да шаккатыргыч бер тәәсир ясаган иде.

Алар күреп тордылар: егет авыру кызны карета эченә кергәч тә эзер носилкага күчереп салмады, ә үзенң кулында калдырды. Аның тик карета эчен яңгыратып: «Уилсон, әйдә, мөмкин кадәр тизрәк ку!» — дигән боерыгы гына һәркемгә ачык ишетелде.

Менә, хикәябез тәмамланды да шикелле. Ничек, ярыйсы чыкканмы? Икенче көнне иртәнге газетаның «Көндәлек хәлләр» дигән бүлегендә мин кечкенә генә бер хәбәргә тап булдым. Хикәядә сөйләгәннәрнең һәм-мәсен төгәл үз урыннарына урнаштыру жәһәтеннән, әлегә хәбәрнең соңгы юллары сезгә, бәлки, ярдәм дә итеп куяр. (Һәрхәлдә, миңа алар ярдәм итте.)

Газета хәбәрендә алдагы көнне Көнчыгыш урамы, кырык тугызынчы номерлы йорттан Бельвю шифаханәсенә ачыгудан үлем хәленә житкән яшь бер туташның китерелүе әйтелә дә, ахыры түбәндәге сүзләр белән тәмамлана иде:

«Туташка беренче ярдәмне күрсәткән доктор Уильям Джексонның әйтүенә караганда, авыруның хәле яхшыруга таба бара».

Фиргавен һәм хорал

Сопи үзенен Мэдисон-сквердагы эскәмиясендә бөрешеп-кыбырсып куйды.

Әгәр кыр казлары төркем-төркем тезелешеп төннәрен бик югартын оча башласалар, әгәр котик туны юк хатыннар ирләренә моңарчы булмаган ягымлылык күрсәтергә керешсәләр, әгәр Сопи парк эскәмиясендәгә ятагында ешрак әйләнгәләргә тотынса,— белегез: бу, димәк, кыш борын төбөндә дигән сүз.

Югарыдан Сопиның алдына сары яфрак очып төште. Моңысы — Кыш бабайның визит карточкасы. Мэдисон-скверда даими яшәүчеләргә ул шактый игелекле — үзенен якынлашып килүе турында аларга һәрвакыт шулай алдан хәбәр биреп куя: алар әзерләнеп торсыннар өчен, дүрт урам кисешкән чатлыктагы «Ачык һава» кунакханәсе швейцарына — Төньяк жилинә — үзенен визиткаларын тапшыра.

Сопи кисәтүне тиз аңлады. Якынлашып килүче салкыннан үз шәхес шәрифләрен саклап калу өчен, аңа хәзер үзбашыннан бер комитет төзеп, мадди мөмкинлекләр һәм юллар табуны кайгыртырга кирәк иде. Әнә шул уйлардан кыбырсып куйды да инде ул.

Сопиның кышкы дэгъвалары әллә ни зурдан түгел. Ул көньякның аяз күге турында да, Урта диңгезгә сәяхәткә чыгып китү, Неополитан култыгында ял итү турында да хыялланмый. Өч айга Утраудагы төрмәгә элэгү — аның жаны теләгәнә менә шул. Өч ай буена баш өстендә түбә булу, ашау-эчүгә аптырамау, күңелле кешеләр арасында яшәү, теңкәгә тигән Борей¹ һәм фиргавеннәрдән котылып тору — Сопига тагын шуннан да артык ни теләргә мөмкин!

¹ Борей — борынгы грекларда салкын төньяк жилин шулай дип атап йөрткәннәр.

Инде берничә ел рәттән Утраудагы төрмә Сопиның кышкы квартиры хезмәтен үтәп килде. Бәхетлерәк илдәшләрә Флоридага яки Ривьерага барырга билетлар кайгыртып йөргән шикелле, Сопи да шулай ел саен көз житүгә Утрауга сәяхәт кылу өчен артык катлаулы булмаган хәзерлек күрә башлый иде. Хәзер нәкъ менә шундый хәлиткеч вакыт житте.

Үткән төнне, фонтан янындагы эскәмиядә йоклаганда, өч газетаның берсен пиджагы астына салып, калган икесе белән балтыр, тезләрен урап ятты югыйсә, ә барыбер салкыннан саклана алмады: төнне буе тынычсызланып чыкты. Шуңа күрә Утрау Сопиның хыялында жылы, заманча бик жайлы яшәү урыны булып күзаллана иде.

Гомумән, шәһәрнең ярлы катлавына шәфкать күрсәтү йөзеннән өләшенә торган хәер-сәдакаларны жене сөйми иде Сопиның. Аның фикеренчә, дәүләт законнары филантропиягә караганда шәфкатьлерәк иде. Шәһәрдә фәкыйрь халыкка ярдәм күрсәтү буенча жәмәгать оешмалары да, хосусый оешмалар да санап бетергесез, теләсә Сопи алар аша үзенң тыйнак тормыш таләпләрен канәгатьләндерерлек дәрәжәдә ашау да, торыр урын да ала алган булыр иде. Ләкин Сопиның горур табигате андый ярдәмне үзе өчен хурлык санады. Филантроплар кулыннан алган һәрбер сәдака өчен барыбер түләргә — акча белән түгел икән, үз-үзенне кимсетү белән түләргә кирәк. Цезарь янында һәрвакыт Брут¹ булган кебек, монда да һәрбер шәфкать ятагы янында ванна мәжбүри, ә кулыңа сонган һәр телем икмәк синең жаныңа кереп тыкшыну дигән агу белән агуланган була. Шуңа күрә төрмә шартларында яшәү хәерлерәктер, бәлки? Дөрөс, төрмәдә бөтен нәрсә дәүләт законы кушканча бара, ләкин шул ук вакытта анда беркем дә синең джентльмен жаныңда казынмый, шәхси эшләренә тыкшынмый.

Шул рәвешчә Сопи, кышны Утрауда уздырырга карар кылып, үз планын эшкә ашырырга кереште. Төрмәгә күп юллар илтә. Күнелгә иң хуш дигәне — ресторан аша бара торган юл. Сөз һәйбәт кенә берәр ресто-

¹ Брут, Марк Юний (б. э. к. 85—42), борынгы Рим империясә хөкемдары һәм полководецы Гай Юлий Цезарьга (б. э. к. 100—44) каршы оештырылган заговор житекчеләреннән берсе.

ранга керәсез дә, заказ биреп, жан теләгән азыкларны китертәсез; корсагыгыз шартлаганчы ашыйсыз-эчәсез, аннан үзегезне акчасыз дип игълан кыласыз. Сезде бернинди гаугасыз-нисез полисмен кулына тапшыралар. Күндәм судья инде, үз нәүбәтендә, бу яхшы эшне төгәлләп куя.

Сопи эскәмиясеннән торды да, парктан чыгып, Бродвей белән Бишенче авеню кушылган чатлыктагы асфальт дингезе буйлап йөзеп китте. Күпмедер баргач, утлары балкып янган бер кафе янында туктады. Кичләрен монда йөзем куагы, ефәк корты, протоплазма бирә ала торган жаның теләгән бөтен нигъмәтләргә табарга мөмкин иде.

Сопи пиджагының аскы төймәсеннән алып баш түбәсенә кадәр бөтен нәрсәдә үз-үзенә нык ышана иде. Сакал-мыегы кырылган, пиджагы да ярыйсы гына пөхтә, ә муенында — Уңыш бәйрәме¹ көнендә бер миссионер ханым бүләк иткән кап-кара матур галстук-күбәләк. Әгәр ашау өстәле янына күзгә чалынмый барып житә алса, аның эше пеште дигән сүз. Кыяфәтенең өстәл өслегенә кадәр булган югарыгы өлеше официантта бернинди дә шик уятмаячак. «Кыздырылган үрдәк, аның янына бер шешә шабли», — дип уйлады Сопи. Аннан сыр, бер йомры кара кофе һәм сигара алырга мөмкин. Бер долларлык сигара нәкъ менә табынга ямь биреп торачак. Боларның һәммәсә өчен әллә ни зур сумма таләп ителми, шуңа күрә кафе администрациясе аның шәхесенә карата артык мәрхәмәтсез ысуллар кулланыр дигән куркыныч юк, ә ул үзе, шул рәвешчә, тамагын туйдырып, кышкы торагына сәфәрне күңеле күтәренке хәлдә башлап жибәрәчәк.

Ләкин Сопи ресторан бусагасын атлап керергә дә өлгермәде, метрдотельнең очлы күзә аның сәләмә чалбары белән үкчәсә тапталып кыйшайган ботинкасын бик тиз шәйләп алды. Көчле, житез куллар аны эләктереп алдылар да, кырт борып, тавышсыз-тынсыз гына урамга төртеп чыгардылар. Шулай итеп, үрдәк үзенә кызганыч язмышыннан бу юлыга котылып калды.

¹ Уңыш бәйрәме — АКШта рәсми милли бәйрәм. Европада күчеп килгән тәүге колонистларның яңа жирдә беренче иген уңышы жыеп алуына бәйле бәйрәм. Ул һәр елны ноябрь аеның соңгы атнасында, пәнжешәмбе көнне үткәрелә.

Сопи Бродвейдан читкә борылды. Утрауга юл, күрәсең, алай бик шома булырга охшамый. Нишләмәк кирәк! Димәк, оҗмахка элэгү өчен нинди дә булса бүтән бер ысул уйлап табарга кирәк.

Алтынчы авеню чатында балкып торган витринасына матурлап-бизәп төрле товарлар тезеп куелган бер кибет бар. Үткән-сүткән кеше аңа күз төшерми калмый. Сопи җирдән зур бер таш кисәге алды да, селтәнәп, аны витрина пыяласына тондырды. Тавышка чаттан өерелешеп халык атылып чыкты. Һәммәсеннән алда полисмен чаба иде. Сопи, ике кулын ике кесәсенә тыгып, җиз төймәне баскан урынында елмаеп каршы алды.

— Кем ватты? — диде полисмен, күзләрен ялтыратып.

— Ә сез ничек уйлайсыз, бу эштә минем катышым юк микән соң? — дип, зур уңышка ирешкән бер кешедәй, дусларча сарказм һәм тантана белән сорап куйды Сопи.

Полисмен Сопины хәтта гипотеза буларак та шиккә алырга теләмәде. Таш атып кибет витриналары ватып йөрүчеләр алар закон вәкиле белән гәп сатып тормыйлар, тизрәк таю ягын карыйлар. Шул чак полисмен ярты квартал алда трамвай артыннан йөгерүче ниндидер бер бәндәне күрәп алды да, урыныннан ыргылып, таягын селти-селти, шуның эзеннән чапты. Сопи исә күнелендәге җирәнүле хис белән ары атлады... Икенче уңышсызлык.

Урамның каршы ягында дәрәжәгә, абруйга дегъва кылмаган тагын бер ресторан бар иде. Монысы туймас тамаклар һәм кесәләре сай кешеләр өчен. Анда савыт-саба да, һава да авыр, эскәтерләре һәм ашлары — үтә күренмәле. Корсак шәрифләренә бу изге хәрәменә Сопи үзенә ут-су кичкән чалбарын һәм сер тотмас ботинкаларын бернинди каршылыксыз алып керә алды. Ул өстәл янына утырды да бер-бер артлы башта бифштекс, аннан бер порция коймак, берничә кабартма һәм зур бер кисәк пирог ашап бетерде. Ахырда, ресторан хезмәтчесен чакырып, аңа үзенә, ягъни Сопиның, бернинди акчага, хәтта иң түбән дәрәжәле бакыр акчага да бернинди мөнәсәбәтә юклыгыннан белдерү ясады.

— Шулай булгач, йә, тизрәк кыймылдагыз! Фиргавенне чакырыгыз,— диде Сопи.— Джентельмен кешене озак көтәргә мәжбүр итмәгез.

Официантның күзләре коктейль эчендәге кызыл чиядәй күңелле ялтырап куйды.

— Фиргавенсез дә булдырырбыз! — диде ул яңа мичтән чыккан күмәч кебек йомшак тавышы белән.— Әй, Кон, ярдәм итче!

Ике официант Сопины сул колагы белән бик пөхтәләп өнсез таш тротуарга жәеп салдылар. Берездан ул, балта остасының жыелмалы линейкасы сыман, буын арты буынын жыеп, аягүрә торып басты. Кулга алыну хәзер — буш хыял, ә Утрау бик ерактагы мираж булып тоела иде. Әнә, ике йорт аша басып торган полисмен аңа карап тешләрен ыржайтып көлдә дә үз юлы белән китеп барды.

Биш квартал жир үткәч кенә Сопи, исен жыеп, бәхетне әллә тагы бер мәртәбә сынап караргамы дигән уй белән туктап калды. Бу юлы очрагы да бик уңай иде шикелле. Өс-башы тыйнак, әдәпле һәм чибәр генә бер яшь ханым кибет тәрәзәсе каршына килеп баскан да, зур кызыксыну белән, анда куелган товарларны тамаша кыла, ә аңардан ике-өч адым читтә, кулы белән янғын кранына таянып, усал кыяфәтле, таза гәүдәле полисмен басып тора.

Сопи беркем яратмый, һәркем дошман күрә торган урам ловеласы ролен уйнарга булды. Хатынның әдәпле кыяфәте, дәншәтле фиргавеннең янәшәдә генә булуы Сопида ныклы ышаныч уята иде. Озак та үтмәс, ул үзенең иңбашында полициянең салмак авыр кулын сизәр, һәм аннан инде Утраудагы жылы торак урыны аңа тәэмин ителде дигән сүз.

Сопи муенындагы миссионер ханым бүләк иткән галстугын төзәтте, пиджагының жиңе эченнән күлмәк манжетларын чыгарыбрак куйды, аннан эшләпәсен башына кырын салып киде дә, туп-туры яшь хатынга таба атлады. Янына килеп, аңа серле итеп күз кысты, елмайды, тамак кырды — кыскасы, урам бәйләнчегенең гадәттәге тупас ысулларын берьюлы эшкә жикте. Шул ук вакытта ул полисменга да күз төшереп-төшереп алды. Анысы тын гына аларны күзәтә иде. Яшь ханым витринадан күзен алмыйча, берничә адым читкәрәк тайпылды. Аның артыннан Сопи да атлады, дорфа

төстә янәшәсенә үк килеп басып, эшләпәсен күтәрә төште дә:

— Аһ, җанкәш, чибәркәй! Йөрөп киләбезме? — диде.

Полисмен һаман карап тора иде. Яшь ханым, ризасызлык белдереп, бармагын гына селексен, — Сопи Утрауга сәфәренен ярты юлында буласы югыйсә. Ул инде хәтта полиция йортының жылысын, рәхәтен дә тоя башлаган кебек иде. Ләкин яшь ханым аңа таба борылды, кулын сузып, аны җиңеннән эләктереп алды да, шат тавыш белән:

— Бик рәхәтләнәп, Майк! — диде. — Сыра белән сыйларсыңмы? Мин баштук сиңа эндәшәсе идем дә, тик әнә фиргавен күзен томырып тора.

Хатын Сопига имән агачына сарылган үрмә гөл кебек сарылды. Күңеле төшкән Сопи, теләсә-теләмәсә дә, хатын белән култыклашып, полисмен яныннан узып китте. Ул чынлап торып давамлы азат тормышка хөкем ителгән иде булса кирәк.

Бер-ике урам үтүгә, ул ничек кирәк алай юлдашыннан котылды. Аннан реклама утлары белән балкыган мәһабәт кварталга барып чыкты. Монда бөтен нәрсә җиңел — музыка да, йөрәкләр дә, җиңүләр дә. Мехка төренгән хатын-кызлар, жылы пальто кигән ирләр салкын җилдә ни турындадыр үзара көлә-шаяра сөйләшеп торалар. Шул чак Сопины эчке бер курку биләп алды. Бәлки, аны берәр явыз көч сикерләгәндер, шуның тылсымы полициягә тоттырмыйдыр? Шул шөбһә, борчу эчендә ул театр бинасы янына барып җитте һәм аның яктыртылган ишеге төбөндә полисменны күргәч, дингездә батучы саламга ябышкан кебек, «жәмәгать урынында хулиганлык» саламына ябышырга карар кылды.

Хырылдык тавышы белән бөтен бугазына акырып, ул ниндидер бер исерекләр җырын җырлап җибәрде, аннан биергә тотынды: кычкырды-бакырды, боргалана-боргалана әллә ниләр кыланды — шул рәвешчә үзенә игътибар җәлеп итәргә, гауга чыгарырга тырышты.

Полисмен, кулындагы чукмарын әйләндергәләп, гаугачыга аркасы белән борылды да үтеп баручы берәүгә әйтеп куйды:

— Йәл студенты ул. Бүген алар үз футбол командаларының Хартфорд колледжы командасын җиңүен бәйрәм итәләр. Шаулылар, әлбәттә, ләкин шау-шулары куркынычлы түгел. Безгә аларны тимәскә куштылар.

Бичара Сопи файдасыз фейерверкын шундук тукта-
тырга мәжбүр булды. Аны шулай бер генә полисмен да
тотмас микәнни инде? Утраудагы төрмә хәзер аңа кул
житкесез ерак Аркадия булып тоелды. Ул юка пиджа-
гын бар булган төймәләренә каптырды: жыл бөтен тән-
не үтәли исә иде.

Тәмәке кибетендә ул бер әфәнденең газ лампасы
утыннан сигара кабызып торганын күрде. Бу әфәнде
ишек төбөндә үзенең ефәк зонтигын куеп калдырган
иде. Сопи бусаганы атлап керде дә, зонтикны алып,
экрен генә чыгу юлына борылды. Теге кеше ашыга-ка-
балана аның артыннан ташланды.

— Бу минем зонтик,— диде ул шактый таләпчән
төстә.

— Шулаймыни? — диде Сопи һәм вак караклыгына
мыскыллы елмаюын да өстәп: — Ник полисменны ча-
кырмыйсыз? Әйе, мин сезнең зонтигыгызны алдым. Соң,
чакырыгыз фиргавенне! Әнә ул, чатта басып тора,—
дип тезеп китте.

Зонтик хужасы адымын экренәйтте. Сопи да акрын-
лады. Ул инде сизенде: язмыш аның белән тагын нин-
дидер бер әшәке уен уйнарга жыена, ахрысы. Чаттагы
полисмен үтә кызыксынган кыяфәт белән читтән генә
аларны күзәтә иде.

— Соң, әлбәттә,— дип ык-мык килә башлады сига-
ралы әфәнде,— әлбәттә, мөмкин... сез... кыскасы, андый
ялгышулар булгалый... мин... әгәр бу сезнең зонтик
икән... сез... мине кичерерсез дип ышанам... Мин аны
бүген иртән ресторанда тапкан идем... Әгәр үз зонти-
гыгыз икән, танысагыз... нишлисез... тик сез мине...

— Әлбәттә, минем зонтик,— дип ачу белән жикерен-
де Сопи.

Зонтик хужасы кире чигенде. Чаттагы полисмен исә
өстенә купшы манто кигән озын, зифа буйлы бер ханым-
га ярдәмгә ашыкты: аны урам аша чыгарырга кирәк,
чөнки ерактагы чаттан бире таба трамвай килгәнә
күренә иде.

Сопи, чаттан көнчыгышка таба борылып, ремонт
өчен казып актарылган пычрак урам буйлап китте. Ку-
лындагы зонтикны ул чокырга ташлады һәм жан ачуы
белән үзалдына барлык чукмарлы, шлемлы тәртип сак-
лаучыларны каһәрләде: «Син бөтен көчең белән алар-

нын тырнагына элэгергэ тырышасын, э алар сиңа гонаһсыз Рим папасына карагандай карыйлар».

Ниһаять, Сопи ерактагы тын, ыгы-зыгысыз урамнарын берсенэ барып житте дә, аннан янэ Мэдисон-скверга карап юл тотты. Чөнки туган йортка ашкыну инстинкты кешедэ беркайчан да үлми, ул туган йорт дигэне гади бер бакча эскәмиясе булса да, кеше барыбер шунда кайтырга ашкына.

Аеруча тын, аулак бер чатта, очлы түбәле иске чиркәү янында, Сопи кинэт туктап калды. Тәрәзэләрнең берсеннән шәмэхэ төстөгө пыяла аша тонык кына яктылык сирпелә, э колакка моңсу музыка тавышы ишетелә иде. Күрәсен, оргәнчы, якшәмбе көн хоралын яхшырак өйрәнү өчен, оргәне янында озаккарак тоткарланып калган иде. Сопи бизәкле чуен рәшәткәгә сөялде дә игътибар белән тыңларга кереште.

Күк йөзенә якты, битараф ай калыкты. Урамда экипажлар һәм кешеләр юк дәрәжәсендә; өй кыекларындагына ара-тирә, йокы аралаш, чыпчыклар чырылдап куя,— бөтен нәрсә, гүя, тын авыл зиратын хәтерләтә. Музыка шундый моңлы, шундый таныш: элек, яшьрәк чагында, тормышында эни дип дәшәрлек кешесе, роза чәчәкләре, кыю планнар, дуслары бар чагында, күңелендә — саф хыяллар, муенында чиста якалар йөрткән чагында Сопиның бу музыканы күп мәртәбәләр ишеткәне бар иде. Энә шул татлы истәлекләр аны рәшәткәгәсыланып катып калырга мәжбүр иткән дә иде инде.

Иске чиркәү тәрәзәсе аша сирпелгән моңлы музыка Сопига шулкадәр нык тәэсир итте ки, кинэт ул үзенә күңелендә ниндидер кискен бер үзгәреш тойды. Ул, коточкыч бер ачыклык белән, үзенә төпсез упкынга төшкәнлеген күрдә, гомеренә тоташ хурлык, түбән теләкләр, эшәкелекләрдән торганлыгын, шул хурлыклы яшәштә күпме яхшы өметләренә, сәләт очкыннарының һәлак булганлыгын күрдә.

Һәм шушы яңа халәте рухиясенә тәңгәл рәвештә аның күңеле төбеннән дәртле бер дулкын күтәрелде, ул үзенә тәнендә, жанында әлегә явыз язмышка каршы көрәшерлек көч барлыгын тойды. Әйе, ул бу баткак-тан чыгачак, яңадан чын кеше булчак, моңарчы үзәк эсирлектә тоткан явызлыкны тар-мар итәчәк. Әле вакыт бар, ул яшә әле. Ул яңадан әүвәлге уй-хыяллары белән рухланып яши башлаячак, аларны гамәлдә эшкә ашы-

рырга керешәчәк. Моңлы, тантаналы музыка аның күңелендә энә шундый кискен үзгәрешләр тууына сәбәп булды. Иртәгә иртән ул шәһәрнең эш кайный торган өлешенә барып, үзенә яраклы эш табачак. Бер мехчы агай аңа ничектер йөкче эшен тәкъдим иткән иде. Иртәгә үк агайны табарга да ул тәкъдим иткән эшкә керергә кирәк. Ул чын кеше булырга тели. Ул...

Сопи үзенен иңбашына авыр-салмак кул килеп төшүен тойды. Ул артына борылып карады һәм табак битле бер полисменны күрде.

— Сез монда нишлисез? — дип сорады полисмен.

— Берни дә эшләмим, — диде Сопи.

— Алайса, әйдә, киттек, — диде полисмен.

Икенче көнне судья Сопига:

— Утрауга, өч айга, — дигән хөкем карарын игълан итте.

Биржа маклерының гыйшкы

Биржа конторы маклеры Гарви Макссуэл иртэнге унынчы яртыда, тиз-тиз атлап, контор бүлмәсенә стенографист кыз белән бергә килеп кергәч, клерк Питчерның гадәттә бернигә исе китмәс кырыс йөзәндә дә кызыксыну һәм гажәпсенү сымаграк бер нәрсә чагылып китте. Макссуэл үзенек клеркы ягына таба кыска гына «исәнмесез, Питчер» дигән сүzlәрен ташлады да, юлында очраган һәрнәрсәне сикереп чыгарга әзерләнгән сыман, омтылышлы адымнар белән түргә узды һәм, өстәле янына утырып, хатлар, телеграммалар диңгезенә чумды.

Яшь стенографист кыз Макссуэл конторында бер ел эшли иде инде. Ул бик чибәр күренә, ләкин аның чибәрлегендә стенографиянең һичнинди катышы юк. Помпадур ханымнарның ясалма купшылыгыннан өстен иде ул. Чылбыр, медальоннар да асмаган, йөзек, беләзекләр дә кимәгән. «Ресторанга чакыруыгызны көтәм» дип кычкырып торган купшылык юк иде аңарда. Өстәндә гади, ләкин гәүдәсенә бик килешле, нәфис соры күлмәк. Чалмага охшатыбрак тегелгән кара эшләпәсенә тыйнак кына итеп яшел тутый кош каурые кадап куелган. Бу иртәне кызның бөтен йөзе-кыяфәте аеруча йомшак, оялчан бер нур белән өрәтелгән сыман иде. Күзләрендә ниндидер серле очкыннар жемелди, бит урталары шәфталу кебек алсуланып яна, көләч чыраенда бәхетле хатирәләр дулкыны уйный.

Бер читтән әүвәлгечә сабыр кызыксыну белән күзәтеп торган Питчер кызның үз-үзен тотышында, хәрәкәтләрендә дә ниндидер сәер үзгәреш барлыгын шәйләде. Тизрәк күрше бүлмәдәге эш өстәле янына кереп китәсе урында, кыз, нәрсәдер көткәндәй, залда тоткарланып калды, бер мәртәбә хәтта Макссуэл күрерлек якынлыкта аның өстәле каршына да барып басты.

Ләкин аның каршысындагы кеше өстәл янына утыруга ук кеше булудан туктаган иде инде. Ул хәзер муннан эшкә чумган Нью-Йорк маклерына — пружина

һәм тәгәрмәчләр ярдәмендә хәрәкәткә китерелүче машинага эверелгән иде.

— Әйе. Йә? Ни булды? — дип, кискен тавыш белән сорады Максүэл. Аның алдында, бутафор кар өемедәй, бер кочак ачылган хатлар ята иде. Ул үзенен дорфа, битараф карашлы соры күзләре белән стенографист кызны бөтенләй өтеп диярдәй алды.

— Берни дә булмады, — дип җавап бирде кыз, чак кына елмаеп, һәм өстәл яныннан читкәрәк китте.

— Мистер Питчер, — дип эндәште ул аннары, клеркка таба башын борып, — мистер Максүэл сезгә кичә яңа стенографистка турында берәр сүз әйтмәдеме?

— Әйтте, — диде Питчер. — Ул миңа яңа стенографистка эзләп табарга кушты. Мин кичә үк бюрога хәбәр итеп, берничә үрнәк нөсхәне сынап карау өчен безгә жи-бәрүләрен үтендем. Хәзер менә вакыт тугыз да кырык биш минут, әмма әлегә бер генә купшы эшләпәнән дә, бер генә салам сыйракның да күзгә күренгәнә юк.

— Алайса, яңа кеше табылганчы мин әүвәлгечә үз эшемдә эшли торам, — диде кыз клеркка.

Шулай дип, ул үзенен эш бүлмәсенә узды, алтынсу-яшькелт каурыйлы чалма эшләпәсен салып, аны гадәттәге урынына элөп куйды.

Биржа бизгәк өянәге кичергән сәгәтләрдә Нью-Йорк маклерының ничек эшләвен үз күзе белән күрмәгән кеше беркайчан да үзен антропология белгече дип санып алмый. «Һәр сәгәте мөлдәрәмә тулы данлы тор-мыш», — ди шагыйрь. Биржа маклерының һәр сәгәте мөлдәрәмә тулы гына түгел, аның минутларына, секунд-ларына кадәр, киеренкелектән тулып ташып, каешларга тотынып яки буфер һәм баскычларда басып барырга мәҗбүрләр.

Ә бүген Гарви Максүэлның иң кызу эш көннәреннән берсе иде. Телеграф аппараты бер-бер артлы тасма ыргытып тора, өстәлдәге телефон, хроник авыру эләктер-гәндәй, бертуктаусыз чырылдавын давам иттерә. Ишек-тә һич кеше өзелми — өерләре белән яки берәм-берәм килеп керәләр дә барьер аша маклерга сүз кушалар. Берәүләре көлеп-шаяртып сөйли, икенче берләре ачулы, кискен тавыш белән яки артык дулкынланып сөйләшә-ләр. Әледән-әле телеграммалар күтәрөп йомышчылар атылып керә дә атылып чыгып та китәләр. Давыл вакы-тындагы матрослар кебек, клерклар әвәрә килә. Хәтта

Питчернең кырыс, мыштым чыраенда да бүген ниндидер жанлану бар иде.

Биржада бу көнне ураганнар котырган, жирләр упкан һәм тетрәгән, янар таулар аткан, карлы бураннар ыжгырып узган иде. Һәм барлык бу стихия һәлакәтләре маклер конторында үзләренең кечерәйтелгән чагылышларын таптылар.

Максуэл, урыныннан торып, телеграфтан телефонга чаба, өстәле яныннан — ишеккә, шул арада үзе профессиональ арлекин житезлегә белән, биегәндәй бөтерелеп, төрлө килешүләр-вәгъдәләр эшләп өлгөрә иде.

Шушы кйеренкеләнгәннән-киеренкеләнә барган ыгзыгы арасында кинәт маклерның күзә алдында, тәвә кошы каурийлары белән бизәлгән чатыр сыман бәрхет башлыклы, шул башлык тирәли сыпылып чыккан алтынсу чәчле, йорт мәчесе мехыннан диңгез мәчесе мехына охшатып тегелгән пальтолы һәм чикләвек кадәр эре сәйләннәр тезеп, идәнгә кадәр салынып төшкән очына зур көмеш бөти таккан муенсалы гажәеп бер сурәт пәйда булды. Бу аксессуарларның иясе чыраенда ук үз-үзенә нык ышанганлыгы күренеп торган бер яшь ханым иде. Янәшәдә исә, бу гажәеп сурәтнең пәйда булу сәбәбен аңлатырга әзер булып, Питчер басып тора иде.

— Стенография бюросыннан, эш сорап килгән,— диде Питчер.

Максуэл кызга таба борылып карады; аның ике кулы тулы кәгазь һәм тасмалар иде.

— Нинди урын мәсьәләсе? — диде ул, кашларын жыерып.

— Стенографистка урыны,— дип аңлатты Питчер.— Кичә сез үзегез үк миңа стенографистка эзләп табарга боерган идегез.

— Сезнең зиһенегез чуала башлаган ахрысы, Питчер,— диде Максуэл.— Андый боерыкны мин сезгә ничек бирә алым? Мисс Лесли ел буе үз өстенә йөкләнгән эшләргә бик төгәл башкарып килде. Ул үзе эштән китәргә теләми икән, аның урынын беркем дә ала алмый. Бездә буш урыннар юк, ханым. Бюрога ирештерегез, Питчер: бүтән безгә кеше жибәреп азапланмасыннар, минем янга да бүтән беркемне дә алып кермәгез.

Көмеш бөти, ачуыннан бүртенеп, кырт борылды да, гәүдәсен чайкалдыра-чайкалдыра һәм бүлмә жиһазларына бәрелә-сугыла, ишеккә таба юнәлде. Питчер исә,

форсат табып, бухгалтерга «картлач»ның көннөн-көн хәтерсезләнә, зиһене чуала баруына зарланып алды.

Ул арада контордагы эш тагы да ярсуырак, давыллырак төс алды. Максүэл клиентларының зур акча салган уннан артык исемдәге эре суммалы акцияләрен биржа мәйданында тәмам аяк астына салып таптадылар, кисәкләргә бүлгәләп бетерделәр. Сату, алу турындагы боерыклар, бер монда, бер тегендә томырылып очкан карлыгачлар кебек, китә-кайта тордылар. Максүэлның үз кулындагы акцияләренен дә бер өлешенә куркыныч туган иде, шуңа күрә ул, үзенә бертөрле катлаулы, нечкә төзелешле, жегәрле машина сыман, зур гайрәт белән эшләде; боерыклар, карарлар, гамәлләр сәгать механизмы тизлегә һәм төгәллегә белән бер-бер артлы эшкә ашырылдылар. Акцияләр, йөкләмәләр, заем һәм фондлар, кредит һәм ссуда бирү кәгазьләре — болар һәммәсе үзенә аерым яшәүче финанс дөнъясына карый торган нәрсәләр, һәм анда кешенен шәхси тормышына да, табигатькә дә урын юк иде.

Көндезге аш вакыты якынлашкан, контордагы эш беркадәр сүрелә төште.

Максүэл, төрле язмаларын, телеграммаларны учына жыеп, өстәле янына баскан; уң колагына «мәңгелек» ручкасын кыстырган; тузган чәчләре учмаланып маңгаена салынып төшкән. Бүлмәнең тәрәзәсе ачык, чөнки табигатьнең сөйкемле мич ягучысы — яз, радиаторларны ачып, жирнең үзәк жылыткыч торбалар челтәре буенча беркадәр жылылык жибәргән иде.

Шул чак ачык тәрәзә аша, әллә жыл, әллә ялгышлык белән, үтә нәфис, татлы сирень чәчәге исе бөркелеп керде дә Максүэлны бер генә секундка тораташтай катып калырга мәжбүр итте. Чөнки бу хуш иснен иясе мисс Лесли иде, мондый татлы, тәмле ис аңарда, фәкать аңарда гына булырга мөмкин иде.

Хуш ис белән бергә Максүэлның күз алдына кызның сурәте дә килеп басты — ул аны аермачык итеп, капшап карардай дәрәжәдә жанлы итеп күрде. Акча дөнъясы кинәт ерагайды, инә очы кадәр генә бер тапка әверелде. Ә Лесли янәшәдә, егерме адымда гына иде.

— Намусым белән ант итәм, бу адымны ясаячакмын мин, — диде маклер, үзалдына пышылдап. — Хәзер үк сорыйм аңардан. Гажәп, нишләп моңарчы эшләмәдем икән мин моны?

Һәм ул тапталып һәлак булганга кадәр уенны ахырына «илтеп житкерергә» тырышкан биржа уенчысы тизлегә белән күрше бүлмәгә атылып керде дә кызның өстәле каршына килеп басты.

Лесли Макссуэлга күтәрелеп карады һәм елмаеп куйды. Кызның яңаклары чак кына алсуланып китте. Аның күз карашы саф, садә һәм иркәле иде. Макссуэл, куллары белән өстәлгә таянып, кызга таба иелә төште. Аның ике учында да кәгазьләр, ә колак яфрагына ручкасы кыстырып куелган иде.

— Мисс Лесли,— дип ашыгып башлады ул,— минем нибары бер минут вакытым бар. Мин сезгә ике-өч сүз әйтергә тиеш. Минем хатыным булыгыз. Моңарчы үз хисләремне сезгә белдерергә вакытым булмады, ләкин, ышаныгыз, мин сезне чынлап яратам. Зинһар, тизрәк җавабыгызны бирегез,— бу бәһа төшерүчеләр «Тын океан» акцияләренен соңгы сулышын буарга чамалыйлар.

— Сез ни сөйләсез! — диде стенографист кыз. Ул урыныннан торды да киң ачылган күзләре белән Макссуэлның йөзенә төбәлдә.

— Сез мине аңламадыгыз ахрысы? — дип, беркадәр үпкәле тавыш белән сорады Макссуэл.— Мин сезнен миңа кияүгә чыгуыгызны теләм. Мин сезне яратам, мисс Лесли. Мин моны сезгә инде күптән әйтергә җыенып йөри идем, тик форсат кына булмады. Менә хәзер, эштән берәз тын алырга җай чыккач, шуны әйтим дип кердем. Әнә, тагын телефонга чакыралар. Питчер, әйтсез анда — берәз көтеп торсыннар. Йә, ни дип җавап бирәсез миңа, мисс Лесли?

Стенографист кыз үзен ничектер бик сәер тотты. Башта аның йөзенә тирән гажәпләнү чыкты, аннан киң ачылган күзләреннән бөртеп-бөртеп яшьләре ага башлады, иң ахырда, ниһаять, ул яшь аралаш елмайды да Макссуэлны муенынан кочаклап алды.

— Мин аңладым,— диде ул йомшак тавыш белән.— Бу биржа синең башындагы барлык нәрсәне куалап чыгарып бетергән икән. Беренче минутта мине тәмам курку алды. Син нәрсә, Гарви, оныттың дамыни? Кичә кич сәгать сигездә чатлык артындагы Бәләкәй чиркәүдә¹ безне никах укып кавыштырдылар лабаса.

¹ Чатлык артындагы Бәләкәй чиркәү — Нью-Йоркның иң бай кварталларының берсендәге чиркәү.

Өмет уты

Әлбәттә, бу проблеманың ике ягы бар. Шунун икенче ягын тикшерик. Еш кына «сатучы кызлар» турында иштергә туры килә. Ләкин андый кызлар юк. Кибеттә эшләүче кызлар гына бар. Моңысы аларның кәсебен күрсәтә. Ләкин ни өчен әле кәсеп атамасы кешенең сыйфатламасы булып әверелергә тиеш? Гадел булынк. Бишенче авенюда яшәүче кызыларны без «кәләшләр» дип атамыйбыз бит.

Лу белән Нэнси дус кызлар иде. Икесе дә ата-ана өендә артык кашык булудан качып, провинциядән Нью-Йоркка эш эзләп килгәннәр. Нэнсигә — унтугыз яшь, Луга — егерме. Сәхнәдә шөһрәт казану турында хыялланмаган, эш сөючән гап-гади кызлар иде алар.

Изге фәрештә аларны арзанлы гына, пөхтә генә бер пансионга урнаштырды. Озакламый эше дә табылды. Шулай итеп, алар, үзара дус булып калган хәлдә, һәркайсы мөстәкыйль тормыш белән яши башладылар.

Инде хәзер, алты ай вакыт узгач, сезне якыннанрак таныштырырга рөхсәт итегез. Сез — бәйләнчек укучим, болар — яхшы күңелле дусларым мисс Нэнси белән мисс Лу. Башыгызны иеп исәнләшкәндә, сиздерми генә аларның киёмнәренә игътибар итегез. Кабатлап әйтәм: тик сиздерми генә! Ат чабышы тамашасында ложада утыручы ханым үзенә күз томырып карауларын яратмаган кебек, Нэнси белән Лу да кемнелдер үзләренә текәлеп каравын сөймиләр.

Лу, эш башыннан түләү шарты белән, кер юу ханәсендә үтүкләүче булып эшли. Аның жете кызыл күлмәгә гәүдәсендә килешсез утыра, эшләпәсенә кадаган каурые да мода кушканнан дүрт дюймга озынрак, ләкин, аның каруы, муенына салынган ас мехы белән шундый ук мех муфтасы егерме биш доллар тора, ә сезон ахырында исә аларның ишләре «7 доллар 98 цент» дигән язу белән кибет витринасында елкылдап ятачаклар.

Алсу яңаклы, очкынланып янган зәңгәр күзле бу кызының чыраенда ук тормыштан бик канәгать икәнлегә күренеп тора иде.

Нэнсине сез, гадәт буенча, сатучы кыз диярсез. Андый тип кызлар юк. Ләкин, дөньядан туйган буыныбызның һәркайда тип эзләргә тырышуын күздә тотып, без Нэнсине «типик сатучы кыз» дип атый алабыз. Помпадурча күпертеп куелган купшы чәч, өстендә шундый ук ыспай англиз блузкасы. Юбкасы арзанлы тукумадан булса да, тегелеше-фасоны белән ул тел тидергесез. Нэнси язгы дуамал җилләрдән саклану өчен мехларга төренми, эмма кыска чабулы сукно пальтосы үзенә шундый килешеп тора ки, шундый көяз ки, аны ялгыш каракүл манто дип кабул итәргә мөмкин. Сез, типлар эзләүче мәрхәмәтсез аучы, сез аның йөзенә, күзләренә күтәрелеп текәп карасагыз, анда сатучы кызларга хас иң типик сыйфатлар чагылышын — аларның табигый нәфислеген басып торган дөньяга карата сүзсез нәфрәтне дә, мыскыллы күз карашы аша сиздерелгән яшерен горурлыкны да һәм киләчәктә үч алу вәгдә иткән ныклы иманны да күрә алыр идегез. Аңардагы бу чырай хәтта көлгәндә дә югалмый. Шундый ук нәрсәне рус крестьяннарының күз карашында да сизәргә мөмкин, һәм шулай ук моны безнең кайберләребез, — исән калган очракта, билгеле, — кыямәт җиткәч, үзенең сурын кычкырткан Исрафил фәрештә йөзәндә дә ачык күрерләр. Бу яшерен кисәтүле чырай алдында ир заты оялырга, бөтенләй юкка чыгарга тиеш иде кебек, эмма күп вакыт алар көлемсериләр генә һәм, оялып юк буласы урында, мәкерле бау тагылган чәчәк бәйләмә бүләк итәләр.

Ә хәзер эшләпәгезне күтәрәп сәлам бирегез дә, Луның күңелле-шаяртулы «күрешкәнгә кадәр!»ен һәм Нэнсинең мөлаем елмаюын — беркадәр мыскыл сизелгән һәм, ни өчендер, сезнең күз карашыгыздан качып, төнге ак күбәләктәй кайдадыр биектә, йолдызлар арасында җилпенеп очынган серле елмаюын истәлеккә алып, үз юлыгыз белән китеп барыгыз.

Кызлар чатта Дэнны көтәләр иде. Дэн Луны яратып йөри. Турылыклы дусмы? Әйе. Ул аңа тәмам мәкиббән киткән. Мәри үзенең турылыклы сарыгын¹ яллы шым-

¹ Мәри һәм аның турылыклы сарыгы турындагы англиз балалар жырына ишарә.

чылар ярдәмендә эзләтергә мәжбүр булганда да, Дэн барыбер Лу янында калыр иде.

— Нэнси, син тунмыйсыңмы соң? — дип сорап куйды Лу.— Үзенне дә әйтер идем инде! Атнага сигез доллар өчен йөрисең шунда кибет идәнен таптап! Мин энә үткән атнаны унсигез доллар да илле цент эшләп алдым. Әлбәттә, кер үтүкләү кибет эчендә челтәр сатып тору түгел, авыррак эш, аның каруы, акчасын да әйбәт түлиләр. Безнең кер үтүкләүче кызларның берсе дә ун доллардан ким алмый. Хезмәтебез сатучы эшеннән хурлыклырак та түгел.

— Соң, эшли бир әйдә,— диде Нэнси, борынын чөеп.— Ә мин үземнең сигез долларымнан бик канәгать, бүлмә дә берәү житә. Мин үз әйләнәмдә матур әйберләр һәм көяз кешеләр булуын яратам. Аннан киләчәкне дә уйларга кирәк. Бездә берәү, перчаткалар бүлегендәге сатучы кыз, Питсбургтан килгән ниндидер корыч коючыгамы, тимерчегәме шунда тотты да кияүгә чыкты. Миллионер, ди! Миңа да шундый берәрсе килеп кабуы бар. Буй-сыным, кыяфәтем белән мактанымга теләсим, ләкин мин вак акчадан уйнамыйм. Ә сездә, кер юу ханәсендә, кыз кешегә нәрсә өмет итәргә?

— Дэн белән мин шунда таныштым! — дип, жинүчән төстә горурланып әйтте Лу.— Ул үзенен рәеш күлмәге белән якаларын алырга дип кергән булган, ә мин нәкъ шул вакыт беренче такта янында кер үтүкли идем. Бездә барысы да беренче такта янында эшләргә тели. Ул көнне Элла Меджиннис авырып эшкә килмәгән иде. Шуннан мин аның урынын алдым. Дэн әйтә, башта мин синең кулларыңны күреп алдым, ди, алар шундый ак, тулы иделәр, ди. Жиннәрем сызганып куелган иде минем. Кер юу йортына шактый әйбәт кешеләр кергәли. Андыйларны шундук танырга мөмкин: алар керне кечкенә чемоданга тутырып алып киләләр, аннан бүтәннәр кебек ишек төбендә дә киләп сарып йөрмиләр.

Нэнси, авыр-салмак керфекләре астыннан талгын күзләрен йөртеп, иптәш кызының киemenә мыскыллы караш ташлап алды.

— Лу, бу блузканы кияргә ничек оялмыйсың син, ә? Бер дә зәвык дигән нәрсә юк инде синдә,— диде ул.

— Ә ник оялырга? — диде Лу, ачуы кабарып.— Мин бу блузканы уналты долларга сатып алдым, ә чын

бәясе аның егерме биш доллар тора. Ниндидер бер ханым юарга китергән дә, кире килеп алмаган. Шуннан хужа аны миңа сатты. Ул бөтенләе белән кулдан чигеп эшлэнгән, беләсен килсә! Син, ин яхшысы, үз өстендәге менә бу соры сәләмәңнең нәрсә икәнен әйт, йә?

— Бу соры сәләмә — миссис ван Олстин Фишер киеп йөри торган сәләмәңнең төгәл копиясе, — дип жавап бирде Нэнси тыныч кына. — Кызларның сөйләвенә караганда, үткән ел ул ханымның безнең кибет счетында уника мен доллар акчасы булган. Бу юбканы мин үзем тектем. Ул миңа доллар ярымга төште. Биш адымнан син аны миссис Фишер юбкасыннан һич аера алмыйсың.

— Ярар, калдырыйк! — диде Лу, килешкәндәй. — Ач торырга, кыланырга телисең икән — анысы синең эш. Ә минем өчен: акча кайда күбрәк түлиләр, эш шунда яхшырак. Мин үз хезмәтемнән канәгать. Аның каруы, хезмәт хакыма мин эштән соң киеп йөрер өчен матуррак киём сатып ала алам.

Ул арада Дэн да килеп житте. Арзанлы галстук таккан һәм, хәзерге шәһәр яшьләреннән аермалы буларак, житди, тыйнак бер егет иде бу. Ул монтер булып хезмәт итә һәм атнасына утыз доллар күләмендә эш хакы ала иде. Аның Луга карашы бөтенләй диярлек Ромеоча — аны ул үлеп ярата һәм кызның чигүле чуар блузкасын ниндидер пәрәвез рәвешендә күз алдына китереп, шул пәрәвез арасына чебен сыман кереп кабуны үзе өчен зур бәхет итеп юрый иде.

— Минем дустым мистер Оуэнс — танышыгыз: мисс Дэнфрос, — диде Лу, егет белән Нэнсине бер-беренә тәкъдим итеп.

— Бик шатмын, мисс Дэнфрос, — диде Дэн, кулын сузып. — Лу миңа сезнең хакта күп сөйләгән иде.

— Рәхмәт. Лу да миңа сезнең хакта... аз-маз сөйләштергәләгән иде, — диде Нэнси һәм салкын бармакларының очы белән Дэнның учына орынып алды.

Лу шаркылдап көлеп жибәрде.

— Син бу күрешүеңне дә миссис ван Олстин Фишердән отып калмадыңмы, Нэнси?

— Әгәр шулай дип уйлыйсың икән, аңа өйрәнү синең үзеңә дә комачауламас иде, — диде Нэнси.

— Юк инде, кирәге бер тиен. Кыланчыклык кына. Брильянт йөзекләрен күрсәтер өчен уйлап табылган нәрсә. Шундый йөзекләребез булгач, өйрәнәп карарбыз әле.

— Э син алдан өйрөнөп куй, шул чакта йөзекләре дә тизрэк булыр,— диде Нэнси, төрттереп.

— Ярар, бетерик бу бәхәсне,— дип сүзгә катышты Дэн, күңелле елмаеп.— Аның урынына мин сезгә икенче бер нәрсә тәкъдим итәргә телим. Сезне ювелир кибетенә алып бара алмыйм, билгеле, шуңа күрә, бәлки, оперетка карарга китәрбез, ә? Миндә билетлар бар иде. Чын асылташлар безгә тәтемиләр икән, һич югы, театр брильянтларын күреп юаныйк.

Турылыклы рыцарь тротуарның урам як кырыеннан үз урынын алды, аның янәшәсенә купшы тәвә кошы киemenдәге Лу басты, ә икенче як кырыйдан, чыпчык баласыдай сабыр-тыйнак бер күндәмлек белән, ләкин шул ук вакытта бөтен аяк-кул, гәүдә хәрәкәтләрен миссис ван Остин Фишернең нәкъ үзедәй нәфис кыландырып, зифа буйлы Нэнси атлады. Шулай өчәүләшеп, алар үзләренең хәйләсез, садә күңел ачу урыннарын эзләп киттеләр.

Зур универсаль магазинны белем алу йорты дип исәпләргә, минемчә, бик аз кеше генә жөрйәт итәр. Ләкин Нэнси өчен үз магазинны чын мәгънәсендә белем мәктәбе булды. Аны анда бөтен яктан нечкә зәвыклы нәфис әйберләр чолгап алган иде. Әгәр сезнең әйләнә-тирәгез тулы зиннәт икән, аның өчен акчаны сез түлисезме, башка берәүме — барыбер ул сезнеке исәпләнә.

Нэнси эшлэгән кибеттәге сатып алучыларның күпчелеге югары катлау хатын-кызларынан иде; аларны жәмгыять тормышында нәзакәтлелек һәм яңа модаларны канунлаштыручылар дияргә мөмкин. Һәм Нэнси аларның һәркайсында ниндидер күркәм сыйфат тапты һәм шул сыйфатларны мәжбүри түләү сыман үзенә күчереп ала башлады.

Берсеннән ул, әйтик, кул ишарәсе яки каш сикертү нәфислеген алды, икенчесеннән — аяк атлау, кулда сумка тоту рәвешен, өченчесеннән — елмаяу, дуслар белән исәнләшү, «түбән» катлауга махсус караш осталыгын күчерде. Э инде күңеленә иң хуш килгән моделеннән — миссис ван Олстин Фишердән — Нэнси үзе өчен аеруча кыйммәтле сыйфатка — тавышны артык күтәрмичә, көмештәй саф-чиста, миләш чыпчыгы сайравыдай моңлы бер аһәң белән көйләп-вәземләп сөйләшү гадәтенә өйрәнде. Шушы югары нәзакәтлелек, яхшы манералар дөньясында даими аралашып яшәү котыл-

гысыз рәвештә аңа башка яктан, рухи яктан да тирән йогынтысын ясамый калмады. Әйбәт гадәтләр әйбәт принциплардан яхшырак, диләр. Бәлкем, нәфис манера-лар да әйбәт гадәтләрдән яхшырактыр? Ата-ана үгетә сезнең пуритан вөжданыгызны һәлакәтле вәсвәсәдән саклап кала алмаса да мөмкин; ләкин әгәр сез, урын-дык аркасына орынмыйча, гәүдәгезне турайтып, кырык мәртәбә «призмалар, пилигримнар» дип кабатлыйсыз икән, вәсвәсәле шайтан кире чигенәчәк. Һәм Нэнси дә шул үзе яраткан Олстин Фишерләренең нәзакәтлелек калыбына кердеме, аны шундук үзенә бер төрле горур халәт — әлегә *noblesse oblige*¹ дигән хозур хис биләп ала иде.

Әлегә универсаль мәктәптә белем алуның бүтән төрле чыганаclarы да бар иде. Әгәр сез берничә сатучы кызның, тыгыз түгәрәккә жыелып, беләзекләре белән уйный-уйный, шау-шулы әңгәмә корып торуларын күр-сәгез, болар теге яки бу киём калыбының матур чәче турында гайбәт саталар икән, дип уйламагыз. Бу жыен-га, бәлкем, закон чыгарыр өчен жыелган ирләр мәжле-сендәге кебек, тышкы салмаклык, мәһабәтлелек житеп-тә бетмидер, ләкин шулай да аның әһәмияте Адәмне тәртипкә утырту турында сөйләшер өчен Һаува белән аның олы кызы жыйган беренче дөньяви мәжлестән бер дә ким түгел.

Бу — Дөнья дигән Сәхнәдән һәм шул Сәхнәгә даими рәвештә Чәчәк Бәйләмнәре Атып торучы Ир затыннан саклану һәм аларга һөжүм итүнең Стратегик Теория-ләре белән Алмашу буенча Хатын-кызларның үзара ярдәм конференциясе. Хатын-кыз — дөньядагы иң зә-гыйфь жан иясе; ул кыргый болан кебек зифа, матур, ләкин аның үзешдә болан тизлегә юк; очар кош кебек күркәм, ләкин канатлары юк; бал корты кебек татлы, ләкин чагар өчен... Ярар, чагыштыруларны калдырыйк, юкса, безнең арада чагылган кешеләр булуы ихтимал.

Бу хәрби кинәшмәдә хатын-кыз үзенең тормыш мәй-данында туплаган тәжрибәсе белән уртаклаша һәм үзара сугыш кораллары алмаша.

— Ә мин аңа әйттем, «Оятсыз!, мәйтәм. Миңа андый сүzlәр кушарга ничек оялмыйсыз? Сез мине кем

¹ *Noblesse oblige* — шартлар шулай куша. (Французча.)

дип белдегез?» дим. Э ул миңа жавап бирэ...— дип, үзенен зарын сөйли Сэди.

Башлар — чем-кара чэчле, коңгырт, жирэн, аксыл, аксыл-жирэн чэчле башлар — үзара якынлашалар. Сэди теге ирнең жавабын әйтә, һәм алар үзләренен гомуми дошманнары булган ирләрнең мондый оятсыз чыгышларына каршы нинди чаралар күрү турында уртак бер карар кабул итәләр.

Нэнси үз-үзен саклау сәнгатенә энә шулай өйрәнде, ә хатын-кыз өчен үз-үзенә саклый белү — жинүгә бәрабәр.

Универсаль магазинның белем-тәрбия программасы шактый киң. Һәм, ихтимал, Нэнсигә үзенен төп тормыш максаты булган никах лотереясенда отышлы уйнау әзерлеген бүтән бернинди колледж да бу кадәр яхшы итеп бирә алмаган булыр иде.

Аның сәүдә өстәле бик уңайлы урында урнашкан иде. Янәшәдә генә — музыка товарлары бүлгә, һәм Нэнси кыска гына вакыт эчендә күренекле композиторларның әсәрләре белән шактый ук тирәнтен танышып өлгерде. Һәрхәлдә, үзе омтылган һәм шул омтылышын чыңга әверелдерергә тыйнак бер өмет баглаган «югары жәмгыять»тә бу композиторларның әсәрләре хакында сүз чыкса, ул үзен музыканы нечкә белүчә зәвыклы әңгәмәдәш итеп күрсәтә алыр иде. Сәнгать һәм бизәнү әйберләре, кыйммәтле матур тукумалар, ювелир ясалмалар — кыскасы, хатын-кызның мәдәни ихтыяжын алыштыра торган барлык бу матурлыктар Нэнсине төрле яктан чолгап алып, аңа рухи азык хезмәтен үтиләр иде.

Нэнсинен бу хыял һәм омтылышларын озакламый иптәш кызлары да сизеп алды. Нэнси эшләгән бүлеккә таба күркәм кыяфәтле берәр сатып алучы якынлашканы күренсә, алар шундук: «Энә, кара, миллионерның килә, Нэнси!» — дип, төрле яктан аңа аваз салалар иде. Экренләп-экренләп кибеттә эшсез йөрүче ирләр арасында шундый бер гадәт таралды: хатыннары башка бүлекләрдә тегене-моны алып маташкан арада, болар Нэнси эшләгән өстәл янына килеп, ашыкмыйча, иркенләп, анда куелган батист яулыктарны караштыра башлыйлар иде. Аларны монда, әлбәттә, Нэнсинен табигый чибәрлегә һәм ясалма нәзакәтлелегә тартты. Гомумән, аның белән тел шомартып торырга теләүчеләр күп иде. Арада, ихтимал, чын миллионер дигәннәре дә булган.

дыр, эмма Нэнси алдында аларның һәркайсы үзен бөтен көченә миллионер итеп күрсәтергә тырышты. Нэнси исә кемнең кемлеген аерырга тиз өйрәнде. Ул эшли торган бүлекнең ян стенасында тәрәзә бар иде, ә тәрәзәдән кибет каршына килеп туктаган машиналар уч төбендәге кебек аермачык күренеп торалар. Шул машиналарны күзәтә-күзәтә, Нэнси һәр машинаның, иясенеке кебек үк, үз йөзө барлыгын ачыклады.

Бервакыт чибәр, татлы телле бер джентльмен, Кофетуа короле нэзакәтлелеге белән мактаулар яудыра-яудыра, Нэнсидән дүрт дюжина борын яулыгы сатып алды. Ул чыгып киткәч, сатучы кызларның берсе гажәпләнеп сорау бирде:

— Нэн, нишләвен бу? Нигә син аны алай тиз генә чыгарып жибердең? Минемчә, товарның менә дигәне.

— Улмы? — диде Нэнси һәм миссис ван Олстин Фишер арсеналындагы иң салкын, иң әдәпле, иң бита-раф бер елмаю белән чак кына көлемсерәп куйды. — Миңа иш түгел. Машинада килеп туктаганын үзем күреп тордым. Унике ат көчле машина, шоферы да — ирландлы. Ә сатып алган кулъяулыкларын күрдөңме — ефәк кулъяулыклар! Балдагына да мөһер сугылган. Юк, миңа күз буягыч әйберләр кирәкми.

Кибеттә иң «нечкә зэвыклы» дип танылган бүлек мөдирәсе белән кассир кызның «соклангыч» кавалерлары булып, бу соңгылары еш кына үз дамаларын ресторанга алып баргалыйлар иде. Ничектер бервакыт алар Нэнсине дә үзләре белән чакырдылар. Алар барган ресторан шәһәрдә иң мәшһүрләрдән санала; Яңа ел табынына заказ бирү өчен, мәсәлән, анда бер ел алдан язылырга кирәк иде. «Соклангыч» кавалерлар икәү: берсе — такыр башлы кеше, аның чәч бөртекләрен гыйш-гыйшрәт давыллары йолкып бетергән иде (бусы безгә анык билгеле), икенчесе — мактанчык кыяфәтле яшь егет. Бу соңгысы, үзенен дөнья ләззәтен татып туйган мөһим һәм бай бер шәхес икәнлеген дәлилләр өчен, беренчедән, антлар итә-итә шәрабнең сыйфатын сүгә, икенчедән, брильянт каптырмалар йөртә иде. Бу егет шундук Нэнсинен шәхесендә үзен мөкиббән итәрдәй гүзәл сыйфатлар тапты. Гомумән, сатучы кызларга аның күңеле болай да тиз эрүчән иде, ә бу кызда ул, өстәвенә, түбән сыйныфка хас табигый садәлек белән югары жәмгыятькә, ягъни егетнең үз даирәсенә тартым

манераларның гажәеп бер кушылмасын күрдә. Шуңа күрә ул икенче көнне үк кибеткә килде дә, ап-ак бәз кулъяулыктар тулы тартма аша кызга таба иелә төшөп, аңа үзенә йөрәгән һәм кулын тәкъдим итте. Нэнси тәкъдимне кире какты. Янәшә бүлекләрдәге кибән башлы сатучы кызлар, колакларын үрә торгызып, күзләрен чекерәйтә-чекерәйтә аларның сөйләшүләрен күзәтеп тордылар.

Кире кагылган гашыйк егет күздән югалуга, алар шундук беравыздан Нэнси өстенә ачулы һәм агулы шелтәләрен яудырырга керештеләр.

— Жүләр! Миллионер егет ич ул — мәшһүр Скиттлзның якин туганы. Ул бит синең белән шаяртып сөйләшмәде. Чынлап, син акылдан яза башлагансыңдыр, Нэн!

— Шулай уйлыйсызмы? — диде Нэнси. — Аһ, миңа, димәк, ризалыгымны бирергә кирәк булган? Иң әүвәле, ул сез уйлаганча ук миллионер түгел. Кичә такыр баш көлеп сөйләп утырды: ата-анасы аңа кесә чыгымнары өчен дип елына нибары егерме мең доллар гына бирә икән.

Коңгырт чәчле кибән баш, якынарак килеп, күзләрен чекерәйтте һәм хырылдык тавыш белән (дулкынланудан ул авызына резин сагызын кабарга оныткан иде):

— Син нәрсә шулкадәр кыланасың? — дип кычкырып жибәрде. — Егерме мең азмы әллә сиңа? Син, бәлки, мормон булып, Рокфеллерга, Гладстон Даунга, испан короленә һәм башка шуның ишеләргә берьюлы кияүгә чыгарга телисендер? Кара син аны, егерме меңне азсына!

Нэнси үзенә таба төбәлгән ахмак күзләренең мыскыллы карашыннан чак кына кызарынып китте.

— Хикмәт бит акчада гына түгел, Кэрри, — диде ул. — Кичә үз иптәше үк аның ялганын тотты. Ниндидер кыз белән театрға бармадым дип алдап маташа. Ә минем андый ялганчыларны женем сөйми. Бер сүз белән әйткәндә, ул миңа ошамый — менә шул! Минә алай арзанга гына сатып ала алмаслар. Бай кешене эләктерергә теләвем — анысы дөрес. Ләкин миңа аның акча янчыгы гына түгел, кеше булуы да кирәк.

— Сиңа психометрия больницасына керергә кирәк, — диде коңгырт чәчле помпадур, китәргә борылып.

Шул рәвешчә, Нэнси үзенә сигез долларына әүвәлге күтәренке идеяләре, дөресрәге, идеаллары белән рух-

ланып яши бирде: Көчен саклар өчен коры икмәк белән туенырга һәм путасын көннән-көн ныграк кыса барырга мәжбүр булса да, ул үзенек ерактагы бөөк «уңышы» эзеннән ялыкмыйча юлын дәвам иттерде. Тумыштан ук табигатенә салынган ир аулау дәрте нурлы-караңгылы сугышчан бер елмаю төсендә талгын гына аның чыраенда уйнады. Магазин аның өчен ау урманы иде. Күңеленә хуш килердәй берәр матур һәм эре жәнлек очраса, ул шундук аңа мылтыгын төзәде, ләкин һәр юлы кайдадыр бик тирәндә, күңеле төбөндә яткан аучылык инстинктымы, әллә хатын-кыз сизгерлегемә — кайсысыдыр аны чакмага басудан туктатып кала, һәм ул, мылтыгын түбән төшереп, бөтенләй яңа эз буенча ары китеп бара иде.

Лу исә үзенек кер юу ханәсендәге уңышларын дәвам иттерде. Атнасына унсигез доллар да илле цент хезмәт хакының алты долларын ул бүлмә һәм ашау өчен түләде. Қалганы киём-салым өчен сарыф ителде. Нэнси белән чагыштырганда, аның үз зәвыгын үстерү һәм манераларны яхшырту хосусында мөмкинлекләре азрак иде, билгеле. Көне буге ул эссе, бөркү бүлмәдә кер үтүкләде һәм эштән соңгы күңел ачулар турында хыялланды. Аның кайнар үтүге астыннан һәр көнне әллә никадәр затлы киём-салым, купшы күлмәкләр уза иде. Һәм, кем белә, бәлкем, шул кайнар үтүк тимере аша аның купшы, зиннәтле киёмнәр белән кызыксыну һәвәсенә дә торган сәен күбрәк ялкын өстәләр баргандыр.

Эш бетүгә, аны урамда турылыклы Дәни каршы ала; Дән караңгыда да, яктыда да аның аерылмас бер күлгәсә сыман иде.

Қайвакыт, Луның көннән-көн чуарлана һәм зәвыксызлана барган өс-башына карагач, Дәнның ачык-саф күзләрендә борчылу сыман бер галәмәт тә чагылып куя; ләкин аңардагы бу борчылу Луны зәвыксыз киёмә өчен гаеп итүдән түгел, бәлки узган-барган кешеләрнең аңа артык игътибар итүеннән туа иде.

Лу Нәнсине әүвәлгечә якын итте, үз күрде. Кагыйдә буларак, Лу белән Дән кая гына юл тотсалар да, Нәнси дә һәрвакыт шунда барды. Дән бернинди зарланусыз, шат күңел белән, өстәмә расходлар тотты. Күңелле мажаралар эзләүче бу аерылмас триога Лу, әйтергә мөмкин, купшылык, Нәнси — нәзакәтлелек, ә Дән салмаклык, дәрәжәлек өсти иде. Гадәти тегелештәге әйбәт

костюм кигән, гадәти галстук бәйләгән һәм теләсә нинди очракта гадәти шаярту сүзе әйтергә әзер булган ихлас күңелле бу егеткә тулысынча ышанырга мөмкин иде. Янәшәдә чагында тиз онытыла, ә еракта чагында еш искә алына торган күркәм кешеләр ыруыннан иде ул.

Бу трионың стандарт күңел ачу мажараларында талымчан табигатьле Нэнси кайвакыт ачы тәм дә сизгәләде, билгеле. Ләкин ул әле яшъ иде, ә яшълек комсыз була һәм нәзакәт житмәгән жирдә сыйфатны сан белән алыштырудан да тайчанмый.

— Дән һаман: әйдә өйләнешик дип аптырата, — диде бервакыт Лу, күңел серен ачып. — Ә миңа ни пычагыма ул? Болай мин үземә үзем хужа, акчамны ничек телим, шулай туздырам. Ә өйләнсәк, Дән мине, һичшиксез, эшемнән чыгарга мәжбүр итәчәк. Карале, Нэн, син һаман әле шул кибетендә утырасыңмы? Ни ашарыңа, ни кияреңә юк дигәндәй. Бер генә сүз әйт, мин сине шундук кер юу йортына урнаштырам. Берәз фыртлыгың да кимер иде, акчасы да булыр иде.

— Хикмәт монда фыртлыкта түгел, Лу, — дип каршы төште Нэнси. — Сигез долларның чиреген генә түләсәләр дә, мин барыбер шунда калачакмын. Күнегелгән, күрәсең. Миңа форсат кирәк. Бөтен гомеремне кибет өстәле янында уздырырга жьенмыйм ич мин. Көн саен мин анда нинди дә булса берәр яңа нәрсә белән танышам. Анда килүчеләр барысы да бай һәм тәрбияле халык, — минем бурыч фәкать аларга хезмәт күрсәтү генә булса да, — ышан сүземә, үземә кирәк нәрсәнең берсен дә мин ычкындырмыйм.

— Миллиончыңны эләктермәдеңме соң әле? — дип, прх итеп көлеп куйды Лу.

— Әлегә юк. Сайлыйм, — диде Нэнси.

— Йа аллам, сайлыйм, имеш! Кара аны, Нэнси, ычкындырма, миллионы тулы ук булмаса да, берәр ярардаен эләктереп кал. Әй, син шаяртасың ла — синең белән минем ише кызларны миллионерлар алар уйлап та карамыйлар.

— Уйлап карамыйлар икән, димәк, үзләре өчен начаррак. Безнең кайберәүләребездән, ичмасам, акчаны ничек тотарга өйрәнерләр иде.

— Әгәр шундыйларның берәрсә миңа сүз катса, мин шундук һушымнан язып егылачакмын! — диде Лу, шаркылдап көлеп.

— Алар белән очрашканың булмаганга гына шулай уйлыйсың син. Аерма тик шунда гына: ул көязләр янында үзеңне бик тә уяу тотарга кирәк. Лу, карале, бу пальтоңның төсенә кызыл ефәк эчлек артык ачык тоелмыймы сиңа?

Лу дус кызының сорғылт-көрән төстәге гади тегелешле жакетына күз төшереп алды.

— Минемчә, юк, сиңең кояшта унган сәләмәң янында гына шулай күренсә иде.

— Беләсен килсә, бу жакет бөтен төсө-тегелеш белән миссис ван Олстин Фишер жакетын кабатлый. Тукумасы гына икенче төрлө: минеке — өч доллар да туксан сигез центлык, аныкы — йөз долларга кыйммәт-рәк, — диде Нэнси, үз-үзеннән канәгать тавыш белән.

— Белмим, мондый жимгә миллионер кабар микән, — дип көлдө Лу. — Белмәссен, алтын балыкны, бәлки, мин синнән алданрак каптырып куярмын.

Чынлап та, боларның кайсы хаклы икәнлеген әйтсә дә тик философ кына әйтә алыр иде. Кибет һәм конторларда юк кына акча хакына хезмәт итүче меңнәрчә яшәтәш кызларыннан аермалы буларак, Лу җилбәзәгрәк, талымсызрак табигатьлә кыз иде. Ул, кулындагы үтүген дөбер-шатыр уйнатып, бернигә исе китмәүчән шатлыклы йөз белән, кер юу ханәсенен шау-шулы, эссе-бөркү бүлмәсендә үз белдегенчә эшли бирде. Хезмәт хакы үзенә җитә, хәтта артып та кала; шуңа бәйле рәвештә өс-башының купшылыгы да арта бара. Ул хәтта үзенен турылыклы, чыдам, күндәм дусты Дэнның карап торышка шактый ук әйбәт, ләкин иске модада тегелгән костюмына да ара-тирә шелтә күзгә белән карап куя иде.

Ә Нэнси — меңнәр өчен яратылган кыз. Жефәк һәм жәүһәрләр, челтәр һәм тукумалар, ислемайлар һәм музыка — бу нәзәкатлелек дөньясы тулаемы белән хатын-кыз өчен тудырылган, аның законлы өлеше ул. Әгәр дә бу дөнья Нэнсигә кирәк икән, әгәр дә ул аның өчен яшәү асылын тәшкил итә икән, әйдә тора бирсен шул дөньяда. Һәм ул үзенен табигатьтән бирелгән бу хокукына Исав кебек хыянәт итәргә дә җыенмый. Дөрөс, моның бәрабәренә аңа кайчак ачлы-туклы яшәргә туры килә иде килүен.

Менә шундый иде Нэнси. Ул бөтен барлыгы белән кибет дөньясында яшәде, тыныч ышаныч белән үзенен

барлы-юклы ризыгын ашады һәм арзанлы күлмәкләрен матур итеп тектерү турында хыялланды. Хатын-кызны ул инде ярыйсы ук белә иде, һәм хәзер үзенен атып аласы жәнлеген — ир затын, аның фиғыль-гадәтләрен тырышып өйрәнде. Килер бер көн, ул аны, һичшиксез, үзенен аягы астына атып төшерер, һәм ул жәнлек иң теләнгәне, иң эресе, иң яхшысы булыр — Нэнси моңа бөтен күңеле белән ышана иде.

Аның өмет уты шулай сүрелмичә янды да янды. Һәм үзенә дигәне кайчан гына килеп чыкса да, ул аны кабул итәргә һәрвакыт эзер иде.

Шулай да, — бәлкәм, аңсыз рәвештәдер, — ул тагын кайбер нәрсәләргә белде. Аның тормышка карашы ничектер сизелмичә генә үзгәреш кичерә иде. Кайвакыт аның күңел күзе алдында доллар билгесе кинәт кенә төссезләнеп, ахырдә бөтенләй жуела да, аның урынына «ихлас күңеллелек», «намус», ә кайчакта гап-гади «мәрхәмәтлелек» дигән сүzlәр калкып чыга иде. Чагыштыру ясыйк. Әйттик, кара урман эчендә поши эзәрлекләп баручы аучы һич көтмәгәндә чылтырап аккан чишмәле һәм тоташ чәчәк юрганы белән капланган гүзәл, тын бер аланга килеп чыкты, ди. Мондый чакта, минемчә, Немврод¹ үзе дә кулындагы сөнгөсөн читкә алып куяр иде.

Нэнси дә кайчак: «Йөрәкне каракүл белән никадәр генә каплама, йөрәкнең үзе өчен ул каракүл кирәкме соң?» — дип уйлап куя иде.

Ничектер шулай, пәнжешәмбе көнне кичен, Нэнси кибеттән чыкты да, Алтынчы авенюны аркылы үтеп, кер юу ханәсенә таба юл тотты. Бер атна элек Лу белән Дэн аны музыкаль комедия карарга театрға чакырып киткәннәр иде.

Кер юу ханәсенә килеп житкәч, каршыга ишектән Дэн чыкты. Гадәттәгедән үзгә буларак, бүген аның чырае никтер караңгы иде.

— Мин аның турында берәр хәбәр юкмы икән дип белешергә кәргән идем, — диде ул.

— Кем турында? Лу монда түгелмени? — дип га-жәпләнде Нэнси.

— Сөз беләсездер дип уйлаган идем мин, — диде Дэн. — Дүшәмбе көннән бирле Лу өендә дә, эшендә дә

¹ Немврод — Инжилдәге бер легенда герое; оста аучы.

юк. Эйберләрен дә алып киткән. Мондагы бер кызга, Европага китәргә жыенам, дип әйткән, имеш.

— Шуннан соң аны беркем дә күрмәгәнме?

Дән кызга кырыс итеп карап алды. Аның иреннәре кысылган, соры күзләренең карашы корыч кебек салкын, каты иде.

— Кер юу йортындагылар сөйләвенчә, кичә аның автомобильгә утырып барганын күргәннәр,— диде Дән, шактый шелтәле төстә.— Лу белән сезнең берөзлексез хыялланган миллионерларыгызның берәрсе янындадыр инде, башкача булмас.

Нэнси гомерендә беренче мәртәбә ир кеше алдында югалып калды. Ул калтыранган кулы белән Дәнның жиненә орынды.

— Сез бу эштә нәкъ мине гаепләгән кебек сөйләсез, Дән.

— Мин алай дияргә теләмәдем,— диде Дән, берәз йомшарып.

Ул жилет кесәсеннән нәрсәдер алды да, тавышына булдыра алган кадәр шатлык аһәңе бирергә тырышып:

— Менә миндә бүгенгә театр билетлары бар иде... Әгәр сез...— дип әйтә башлады.

Нэнси кыюлыкны бәяли ала торган кешеләрдән иде. Ул шундук:

— Мин сезнең белән барам, Дән,— дип җавап бирде.

Фәкать өч ай үткәннән соң гына Нэнси яңадан Лу белән очраша алды.

Ул ашыга-ашыга өенә кайтып бара иде. Аулак бер сквер яныннан үткәндә, кемдер аңа исеме белән эндәште. Нэнси борылып карады. Һәм шундук Луның кочагына барып керде.

Беравык шулай кочаклашып, үбешеп торганнан соң, алар чак кына бер-береннән читкәрәк тайпылдылар да, чагарга яки сихерләргә жыенган елан кебек, бер-берсенә төбәлделәр. Ә тел очларында менләгән сорау ычкынып китәргә атлыгып тора иде. Һәм шул чак Нэнси байлыкка ирешкән яңа Луны күрде: ул баштанаяк энҗе-мәрҗәнгә, кыйммәтле мехлар һәм тегүчелек сәнгате җитештергән башка шедеврлар эченә чумган иде.

— Их, син, жүләркәем! Наман да әле шул кибетендә эшлисеңме? Күрәм, өс-башыңда да үзгәреш юк,

Һаман шул әүвәлге өтек хәлендә икәнсең,— дип, иркәле тавыш белән шау-гөр килеп кычкырып жиберде. Лу.— Ә теге, атаклы бәхет кошы ничек? Эләктермәдеңме әле?

Һәм шул чак Лу байлыктан да кыйммәтрәк бүтән нәрсәгә ирешкән яңа Нэнсине күрде: аның күзләрендә энже-мәржән жемелдәвеннән дә яктырак нур балкый, бит очларында розалар чәчәк ата, ә иреннәрендә, ниндидер шатлыклы хәбәрне әйтергә жыенгандай, түземсез елмаю уйный иде.

— Әйе, мин һаман әле шул кибеттә, киләсе атнага кадәр,— диде Нэнси.— Бәхет кошымны да эләктердем — дөньяда иң әйбәт дигәнән. Сиңа хәзер инде барыбер бит, шулаймы, Лу? Мин кияүгә чыгам, Дэнга кияүгә чыгам! Хәзер минеке ул, Дэн! Тукта, сиңа ни булды, Лу? Лу!..

Шул чак сквер башында бер полисмен пәйда булды. Полициягә азмы-күпме (һәрхәлдә, читтән карап торышка) әдәплерәк төс биргән яңа буын тәртип саклаучыларының берсе иде бу. Скверның тимер рәшәткәсе янында өстенә кыйммәтле мех киёмнәр кигән, бармакларына брильянт кашлы йөзекләр таккан бер хатынның үкси-үкси елап торуын, ә янәшәсендәге ябык кына гәүдәле, гади киёмле кызның аны кочаклый-кочаклый юатырга тырышуын яшь полисмен шундук күреп алды. Ләкин, Гибсон¹ рәсемнәре тибындагы яңа буын фиргавеннәреннән берсе буларак, ул әлегә тамашаны күрмәмешкә салышты һәм бер сүз дә әйтмичә янәшәдән узып китте. Күрәсен, үз көчсезлеген аңларга аның башы җитте, чөнки ул чукмары белән сквер рәшәткәсенә бертуктаусыз сугып торса да, хәтта шул суккан тавышы иң ерак йолдызларга кадәр барып җитәрлек булса да, полиция монда бернинди ярдәм дә күрсәтә алачак түгел иде.

¹ Гибсон (1850—1896) — Америка язучысы, художник-иллюстратор.

Сәгатъ теле

— Сиксән беренче урам... Кемгә төшәргә? — дип сөрән салды зәңгәр мундирлы көтүче.

Бер көтү кеше-сарык вагоннап чыкты, икенче бер көтү кеше-сарык алар урынына вагонга кереп утырды. Диң-диң! Манхэттен шәһәр өсте тимер юлының аяклы мал вагоннары доңгыр-доңгыр килеп яңадан кузгалдылар, ә Джон Перкинс иреkkә чыгарылган сарык өере белән бергә баскычтан түбән төште дә урам буйлап китте.

Ул өенә кайтып бара иде. Ләкин ул ашыкмыйча гына атлады. Гомумән, аның көндәлек тормыш лексиконында ашыгу галәмәтен аңлаткан «кинәт» дигән сүз юк иде. Өйләнүенә ике ел тулып, хатыны белән арзанлыгына квартирда яшәгән кешенең тормышында нинди «кинәт» булсын да, нинди яңалык булсын! Менә бүген дә ул, күңелсез үткән көненең эчпошыргыч азагы турында уйлап, караңгы чырай белән өенә кайтып бара иде. Бүгенге кич тә бөтен ваклыклары белән аның күз алдына килеп басты.

Кайтып керүенә, аны ишек төбөндә Кэтиге каршылар һәм кольдкрем катыш сөтле конфет исе аңкып торган иреннәре белән үбеп алган булыр. Джон Перкинс, пальтосын салып, асфальт ташыдай каты кушеткага утырыр да, кулына кичке газетаны алып, андагы дәншәтле линотип машинасы тарафыннан үтерелгән рус һәм япон солдатлары турындагы хәбәрләрне укыр. Аннан инде ашар вакыт житәр. Табында — парда пешкән ит, ревень, салат, җиләк кесәле. Салат дигәнненә итек майлый торган лак салынган; файдасы ифрат зур: аны ашагач, тәннең тиресе (гарантия!) ярылмый да, бозылмый да. Ә җиләк кесәле банкасына «химик составы чиста» дигән этикетка ябыштырылганнан соң гына шулай кызыл төскә кергән.

Ашап туйгач, Кэти ана үзенең күптәннән бирле сырып маташа торган корама юрганындагы берәр яңа

чүпрәк кисәген күрсәтер — аны боз ташучы абзыймы, кемдер үзенә галстугыннан кисеп бирде дияр. Сигезенче яртыда инде, озакламый түшәмнән явачак эре тамчылы шкатурка яңгырын әзерлекле каршылау өчен, диван һәм креслолар өстенә газеталар жәю чарасына керешергә кирәк булыр, чөнки нәкъ шул вакытта югарыгы катта торучы юан агайның гимнастик күнегүләре башлана. Төгәл сигездә каршы квартирда торучы һәм узара ангажементсыз гына парлашып яшәүче мюзикхолл жырчылары Хайки белән Муни да хәрәкәткә килерләр — сихерле Delirium Tremens¹ тәэсиренә бирелеп, урындыкларны аударып-аударып, ду килеп, бүлмә буенча чабышырга тотынырлар. Янәсе, атнасына биш йөз доллар түләү шарты белән контракт төзеттерер өчен аларны антрепренер Гаммерштейн артларыннан куып йөри. Аннан соң кое-ишегалдының каршы ягында торучы икенче берәү флейтасын алып тәрәзә янына килеп утырыр; ягулык газы экран-экран каядыр очып бетәр; кухня лифте рельсларыннан ычкыныр; миссис Зеновицкаяның биш улын швейцар янә Ялу елгасының² аргы ягына кысырыклап чыгарыр; аягына сыек-яшел туфли кигән ханым, шотланд-терьерын ияртеп, баскычтан түбән төшәр дә үзенә пәнжешәмбе көннәргә генә тагып йөри торган фамилиясе язылган тактаны квартир кыңгыравы һәм почта яшигы өстенә беркетеп куяр, — шулай итеп, Фрогмор доход йортындагы кичке тормыш тәртибе үзенә гадәти рәвешенә керер.

Әйе, бөтенесе дә нәкъ шулай булыр — Джон Перкинс моны яхшы белә. Шулай ук аңа моннан соң буласы хәлләр дә яхшы мәгълүм. Төгәл тугызынчы чиректә ул, батырлыгын жыеп, чөйдәге эшләпәсенә үрелер, ә хатыны ризасыз тавыш белән түбәндәге сүзләргә әйтер:

— Джон Перкинс, мин шулай да белергә теләр идем: сез кая болай жыендыгыз әле? — дияр.

— Мак-Клоскиларга кереп, дуслар янында берәз бильярд шары суккалап чыгарга иде ният, — дип җавап бирер ул.

Соңгы вакытларда бу аның көндәлек гадәтенә әверелгән иде. Сәгать уннарда, унберләрдә ул янә өенә

¹ Delirium Tremens — белая горячка; алкоголизм.

² 1904—1905 елгы рус-япон сугышы чорында сугыш хәрәкәтләре барган урын.

кайта. Бу вакытта Кэти йә йоклаган, йә, никах чылбырының алтын йөгертелгән ялтыравыгын ачу казанында тагы берәз эретеп кыргалар өчен, йокламыйча аны көтеп утырган була. Үзенә Фрогмор доход йортындагы корбаннары белән бергә тәңре каршына килеп баскач, Купидонга кыямәт көнендә бу эшләре өчен ярыйсы ук каты җавап бирергә туры килер әле.

Әлегә кичне Джон Перкинс, өенә кайтып кергәч тә, күңеле күнеккән көндәлек тәртипнең гажәеп рәвештә бозылганлыгын күреп тораташтай катып калды. Кэти аны аптека исләре аңкыган иреннәре белән үбеп каршы алмады. Квартир эчендә бөтен нәрсә асты-өскә килгән иде. Кэтинен әйберләре төрлесе төрле җиргә атып ташланганнар. Туфлие идән уртасына чыгып утырган, чәч бөдрәләткеч кыскычы, чәч тасмасы, халаты, пудрасы тәртипсез рәвештә комод һәм урындык өсләрендә таралып яталар. Тараганда йолкынган коңгырт бөдрә чәч болытының тарак тешендә шул килеш җыелмыйча калдырылуын да күргәч, Джонның тәмам сөмсере коелды. Димәк, Кэти бик борчулы хәлдә булган, ул каядыр ашыккан,— гадәттә, ул йолкынып чыккан мондый чәч бөртекләрен камин өстендәгә зәңгәр ваза эченә җыя бара һәм, һәрбер хатын-кыз кебек, киләчәктә алардан үзенә накладка ясау турында хыяллана иде.

Газ лампасына, күренерлек итеп, дүрткә бөкләнгән кәгазь кисәге элөп куелган иде. Джон шундук кәгазьне суырып чыгарды. Бу — Кэтинен язып калдырган хаты иде:

«Джон сөеклем, әле генә телеграмма килеп төште: эни бик каты авырып ята икән. Дүрт утыздагы поезд белән китеп барам. Абыем Сэм станциядә каршы алачак. Бозлыкта пешкән ит бар — сарык ите. Энидә анги-на булмаса гына ярар иде. Сөт китерүчегә илле цент түлә. Үткән язны да эни шулай каты авырып алган иде. Газ компаниясенә счетчик хакында язарга онытма, синең чиста оекбашларың югарыгы тартмада. Иртәгә хат язармын. Ашыгам.

Кэти».

Ике ел бергә тору дәверендә аларның бер генә төнне дә әле бер-береннән аерым йоклаганнары юк иде. Джон аптыраган кыяфәттә хатны кабат укып чыкты. Анын

күнегелгән яшәү тәртибе бозылган иде, һәм бу хәл аны тәмам каушатып калдырды.

Әнә, урындык аркасында, үзенәң жансызлыгы һәм формасызлыгы белән күңелдә сагыш уятып, Кәтинен кызылга кара борчак төшкән альяпкычы эленеп тора. Табын әзерләгәндә ул гел шул альяпкычын кия торган иде. Әнә, аның башка күлмәкләре дә ашыгудан кайсы-кая ташлап калдырылганнар. Яратып суыра торган конфетлары пакеты белән ачылмаган көе торалар. Идәндә аунап яткан газетаның бер жирендә дүрткел тишек ыржая — Кәти аннан поездлар расписанисен кисеп алган булса кирәк. Кыскасы, бүлмәдә бөтен нәрсә Кәтине югалту, аңардан бөтенләйгә мәхрүм калу турында сөйли иде. Джон Перкинс шул жансыз хәрабәләр арасында басып торды, һәм аның күнеленә ниндидер сәер, сагышлы бер хис таралды.

Ул үз белдегенчә бүлмәне тәртипкә китерергә кереште. Ләкин Кәтинен күлмәгенә орынуга, аны янә тирән курку биләп алды. Кәтисез яшәү — бу хакта аның әле беркайчан да уйлап караганы юк иде. Кәти моңарчы Джонның тормышында эреп, һава кебек күзгә күренми торган, ләкин һәрвакыт кирәкле бер табигый ихтыяжга әверелгән иде. Хәзер исә менә шул кирәкле, ихтыяжи нәрсә гомердә булмагандай кисәк кенә юкка чыкты, китте-югалды. Әлбәттә, фәкать берничә көнгә генә, күп булса — бер яки ике атнага булыр, ләкин Джон үзен барыбер ятим калган итеп сизде; гүя, аның өенә үлем ажгырып керде дә, тормышның бөтен рәхәтен, тынычлыгын бозып, Джонны мәңгегә бәхетеннән мәхрүм итте.

Джон Перкинс бозлыктан пешкән салкын итне чыгарып, кофе кайнатты, һәм төсеннән үк үзенәң химик чисталыгын кычкырып торган җиләк кесәле белән кара-каршы утырып, тамак ялгап алды. Аның күзгә алдында, әүвәлге рәхәт тормышының югалган нурлы истәлеге сыман, парда пешерелгән кайнар ит, күнүтек мае белән тәмләтелгән салат шәүләләнәп йөрдә. Әйе, йорт иминлегә җимерелгән, авыру кайнана аның ларларын һәм пенатларын¹ бөтенләйгә туздырып ташлаган иде. Бер

¹ *Ларлар* — борынгы Рим мифологиясендә нәселнең иминлеген саклап торучылар — үлгән ата-бабаларның изге жаннары (эрвахлары). *Пенатлар* — гаилә һәм йорт иминлеген саклап торучы жаннар.

ялгызы шулай тамак ялгап алгач, Джон тәрәзә каршына барып утырды.

Тәмәке тартасы килми иде. Тәрәзә аша тонык кына булып шәһәр шавы ишетелә; ул үзенә чакыра, аны, Джонны, үзенәң ваемсыз уен-көлкә мәжлесенә кушылырга өнди. Теләсә, төн аныкы. Ул, беркемнән бернинди рөхсәт сорамыйча, өйдән чыгып китә ала, чыгып китеп, ирекле тормыш белән яшәүчә һәрбер буйдак ир кебек, башы-аягы белән гыйш-гыйшрәт диңгезенә чума ала. Аңа күнел ачып иртәнгә кадәр дә йөрергә мөмкин, чөнки хәзер аны өйдә әүвәлге шатлык чыганагы булудан инде юшкыныгына утырып калган ачулы, усал Кәти көтеп тормый. Әгәр теләсә, ул Мак-Клоскиларда, андагы шау-шулы иптәшләре арасында, таңга кадәр — Аврора¹ үз нурлары белән электр лампалары яктысын сүрелдергәнгә кадәр рәхәтләнеп бильярд суга ала. Ин күнелсез чакларда да, хәтта Фрогмор доход йортындагы тормыш түзә алмаслык дәрәжәгә житкәндә дә Джонны кискен адым ясаудан тоткарлап торган Гименей² чылбырлары хәзер, Кәти киткәч, тәмам бушаган — аңа ни теләсә шуны эшләргә була иде.

Джон Перкинс үзенәң уй-хисләренә тәфсил ясарга яратмый иде. Ләкин Кәти ташлап киткән (унга уника фут мәйданлы) кунак бүлмәсендә ялгызы уйланып утырганда, ул үзенәң хәле нидән мөшкел икәнән бик дәрәс аңлады. Әйе, аның бәхетә өчен Кәти кирәк икән. Кәтигә булган ярату хисен, күрәсен, бертөрле күнелсез көн-күреш ыгы-зыгысыгына томалап торган, менә хәзер, Кәти киткәч, ул хис күнелдә яңадан башын калкытты. Жырның кадере сайраучы кош үзе очып киткәч кенә беленә диләр. Шушы ук фикерне без күп санлы мәкаләләрдә, мәсәлләрдә, хотбәләрдә һәм үзара сөйләшенә торган башка шундый гадирәк сүзләрдә дә очратабыз түгелме соң?

«Бу кадәр дә аңгыра булырмын икән,— дип уйланды Джон Перкинс.— Кәтигә мөгамәләмне күр инде? Аның белән өйдә утырасы урында, һәр кичне кайдадыр бильярд уйнап йөрим, дус-ишләре янында аракы эчеп вакыт уздырам. Ул бичара кызкай гел дә гел ялгыз, бернинди күнел ачар чарасы юк. Ә минем, ичмасам, исемә дә

¹ Аврора — борынгы Рим мифологиясендә таң алиһәсе.

² Гименей — борынгы грек мифологиясендә никах алласы.

кереп чыкмый! Юк, Джон Перкинс, адәм актыгысы син болай булгач! Ләкин син үз гаебеңне йоларга тиешсен; Кэтинен күңелен күрергә тырышырга, аны театрларга алып йөрергә тиешсен. Моннан соң син Мак-Клоскиларга, ул эшсез бәндәләр янына аяк та атларга тиеш түгелсен!»

Урамда исә халык шау-гөр килә, Джон Перкинсны үзенә — күңел ачучы Момус тарафдарлары түгәрәгенә әйлән-бәйлән уйнарга чакыра иде. Ә Мак-Клоскиларда хәзер аның иптәшләре, кичке бәрелешкә хәзерлек өчен, ялкау гына шар тәгәрәтәләр булыр. Ләкин бернинди уен-көлкә, күңел ачулар да, бернинди бильярд таягы шакылдаулары да тәүбәгә килгән Джон Перкинсның ятим күңелен кузгата алмадылар. Ул бөтен йөрәге белән Кэтине юксынды, — моңарчы үзенен хосусый милкә санап, аның чын кадере турында башына да китермәгән, киресенчә, аңа ничектер түбәнсетеп караган Кэтиен юксынды, аңардан мәхрүм калуы хакында пошынып уйланды. Аның үкенүе шул дәрәжәдә иде ки, теләсә, ул хәзер үзенен нәсел шәжәрәсен, берәмләп саный-саный, дөньядагы теге беренче жан иясенә — алма бакчасынан фәрештәләр куып чыгарган Адәм дигән затка кадәр илтөп җиткерә алган булыр иде.

Джон Перкинсның уң кырында урындык булып, аның аркасына Кэтинен зәңгәр блузкасы эленгән иде. Блузка шундук жанлы Кэтине күз алдына китереп бастыргандай булды. Әнә, жыерылган жиңендәге сырларына хәтле аның кул хәрәкәтләрен күрсәтәләр шикелле; аның, Джон Перкинсның, тормышы жайлы һәм күңелле булсын өчен, армый-талмый бар көчен сарыф иткән Кэтинен кул хәрәкәтләре салып калдырган эзләр болар. Өстәвенә, аңардан сизелер-сизелмәс кенә булып үзенә бер төрле тәмле чәчәк исә борынга бәрелә иде. Джон блузканың жиңен учына алды да жансыз маркизет тукумага бик озак уйчан күз карашын төбәп торды. Аның керфекләре арасынан хәтта яшь бөртекләре, — әйе; кайнар яшь бөртекләре, — мөлдәрәп чыкты. Кэти кире әйләнеп кайткач, ул үзенен тормыш рәвешен бөтенләй икенче төрlegә үзгәртәчәк, билгеле. Моңарчы булган игътибарсызлыгы өчен ул Кэтигә мең төрле яхшылыктар эшләчәк. Кэти юк икән, яшәү нигә кирәк?

Шул чак кинәт ишек ачылып китте, һәм бүлмәгә

кулына бэлэкэй саквояжын тоткан Кэти ашыгып керде. Джон аптыраулы күз карашын аңа төбөдө.

— Ух, кайтып життем, ниһаять,— диде Кэти.— Эни алай ук каты авырмаган икэн. Сэм станцияда каршы алды. Энинен пристубы жиңел узган, телеграмма сугып бераз вакыт үтүгө, хәле бөтенләй жиңеләеп китте, ди. Мин шундук беренче поезд белән кире әйләнөп тә кайттым. Үлөп кофе эчәсем килә.

Фрогмор доход йортының өченче катындагы тормыш арбасы тәгәрмәчләренен, кисәк кеңә туктап, кискен борылыш ясаган тавышын беркем дә сизмәде. Пружинасы, тапшыргыч жайланмалары төзөтөлөп, тәгәрмәчләр янә үзләренен иске эзләренә төштөләр һәм күнегелгән әүвәлгә юнөлөштә тәгәри башладылар.

Джон Перкинс сәгатькә карады. Тугызынчы чирек киткән иде. Ул, чөйдән эшлөпәсөй алып, ишеккә таба атлады.

— Джон Перкинс, мин шулай да белергә теләр идем: сез кая болай жыендыгыз әле? — диде Кэти, ризасыз тавыш белән.

— Мак-Клоскиларга кереп, дуслар янында бераз бильярд шары суккалап чыгарга иде ният,— дип жавап бирде Джон.

Соңгы яфрак

Вашингтон-сквердан көнбатышка таба артык зур булмаган бер квартал бар. Андагы урамнар, бер-берсе белән тәмам буталышып, кәкре-бөкре, сынык тыкрыклар рәвешендә бөтен кварталны аркылыга-торкылыга кисеп узалар. Бер урамы хәтта үзен-үзе ике тапкыр кисеп уза. Ниндидер рәссам әлегә урамның кыйммәтле бер үзенчәлеген тапкан, имеш. Әйттик, көтәчәккә биреп жибәрелгән буяу, кәгазь, киндер тукума өчен акча жыючы киbet хезмәткәре шул урамны әйләнеп йөргәндә кинәт чатлыкта бер тиен акчасыз кире қайтып килүче үзен очрата, ди. Сәер бит!

Түбәләре XVIII гасыр голланд стилиндә мансардлы итеп төзелгән һәм тәрәзәләре төньякка караган йортлардан арзанлы квартир эзләүче ярлы сәнгать халкы бер заман шушы Гринич-Виллидж кварталын үзенә торак урыны итеп сайлады. Озакламый алар монда Алтынчы авенюдан берничә кургашын кружка һәм берме-ике ме-тимер мичләрен күчереп, үзенә бер мөстәкыйль «колония» булып яши башладылар.

Сью белән Джонсиның студиясе өч катлы кирпич йортының чарлагында урнашкан иде. Джонси — Джоаннаның кечерәйтелгән әйтелеше. Кызларның берсе — Мейн штатыннан, икенчесе — Калифорниядән. Алар Сигезенче урамдагы ресторанның берсендә ашап утырганда өстәл янында таныштылар һәм икесенен дә сәнгатькә, цикорийлы салатка һәм модалы күлмәк жиненә бер үк төрле карашта торганлыктарын бик тиз аңлап алдылар. Шул фикри берлек нигезендә аларның уртақ студияләре барлыкка килде.

Май аенда булды бу. Ноябрь аенда исә квартал урамнары буйлап, колония халкының әле берсенә, әле икенчесенә күзгә күренмәс бозлы куллары белән орына-сугыла, докторлар Пневмония дип атаган мәрхәмәтсез

бәндә сәяхәт итеп йөри башлады. Шәһәрнең Көнчыгышында бу жан кыючы, үзенә уннарча корбаннар сайлай-сайлай, кыю адымнар белән тиз-тиз атлап узды, әмма монда, мүк каплаган ярым караңгы тар тыкрыклар лабиринтында, ул, ашыкмыйча, аякны-аякка басып кына дигәндәй йөрдә.

Пневмония әфәндене һич тә ихтирамлы, итәгатьле карт джентльмен дип әйтеп булмас иде. Һәрхәлдә, таза гәүдәле, зур кызыл йодрыклы, симезлектән тыны кысыла торган бу карт тинтәк өчен Калифорниянең жылы, йомшак жилендә иркәләнеп үскән кечтеки генә буйлы, көчсез-зәгыйфь бер кыз лаеклы көндәш түгел иде. Шулай да ул аны кызганмады, аяктан бәрәп екты. Һәм менә хәзер Джонси, голланд стилиндәге вак өлгеле мансард тәрәзәсеннән күрше йортың аулак кирпич стенасына моңсу күзләрен текәп, үзенә тимер караватында хәрәкәтсез авырып ята иде.

Көннәрдән бер көнне доктор, борчылып жыерылган куе чал кашлары белән генә Сьюга ым кагып, аны коридорга чакырып чыгарды да термометрдагы терекөмешне селки-селки:

— Терелүенә өмет бик аз... ну, иң күбе уннан бер нисбәтендә. Анда да тик үзе терелергә теләсә генә,— дип, нәтижәсен ясады.— Әгәр кеше үзенә бөтен эш-хәрәкәтләрен фәкать табутчы файдасын күздә тотып кына башкара башлай икән, ул чакта инде безнең фармакопеең бернинди мәгънәсә калмый. Сезнең бәләкәй бу туташыгыз терелүгә өметен югалткан. Нәрсә уйлай ул?

— Аның... аның төсле буяулар белән Неополитан култыгын бик язасы килә иде.

— Төсле буяулар белән? Сафсата! Аның күңелендә чынлап торып уйланырга мәжбүр итәрдәй бүтән берәр сәбәп — мәсәлән, егетләр кайгысы юкмы диюем?

— Егетләр кайгысы? — дип, авыз гармуны кычкырткандай кискен-яңгыравык тавыш белән кабатлап сорады Сью.— Егетләргә кайгыртырга ул әллә... Юк, доктор, андый нәрсәнең һич тә булуы мөмкин түгел.

— Алайса, ул болай, сәбәпсез генә хәлсезләнгән булып чыга,— диде доктор.— Фән вәкиле буларак, мин үз кулымнан килгәннең бөтенесен эшләргә тырышармын. Ләкин минем пациент үзенә күмү мәрасимендәге кареталарны алдан ук саны башлай икән, мин даруның шифалы тәсир көче иллә процентка ким буласын сезгә

хэзер үк искэртеп куярга тиешмен. Эгэр дә инде сез аның күңелендә дөнья белән кызыксыну дәрте уята алсагыз, ягъни ул, әйтик, быел кышын хатын-кыз нинди фасондагы жиң йөртәчәге турында, ичмасам, бер генә мәртәбә булса да сездән сораса, менә шул вакыт мин сезгә вәгъдә итәм: аның терелүгә өмете уннан бер урынына биштән бер дәрәжәсенә күтәреләчәк.

Доктор киткәннән соң, Сю остаханәсенә атылып керде дә япон кәгазь салфеткасы тәмам чыланып беткәнче күз яше агызды. Аннары, култыгы астына үзенә сызым тактасын кыстырып һәм авыз эченнән генә ниндидер көй сызгыра-сызгыра, янә Джонси бүлмәсенә узды.

Джонси, йөзе белән тәрәзәгә таба борылган хәлдә, караватында тавыш-тынсыз ята иде. Юрганы эчендә ул бөтенләй диярлек беләнми дә иде. Аны йоклый дип уйлап, Сю шундук сызгырынуыннан туктады.

Аннары ул, сызым тактасын жайлап куеп, журналда басыласы ниндидер хикәягә тушь белән рәсем ясарга кереште. Гадәттә, яшь авторларның әдәбиятка керү юллары журнал хикәяләре белән жәелгән кебек, яшь рәссамнарның да сәнгать дөньясына керү юллары әлегә хикәяләргә ясалган рәсемнәр белән түшәлгән була.

Хикәя өчен кәгазьгә бриджлы һәм монокльле Айдахо ковбоеның көяз сынын төшереп маташканда, кинәт Сю ниндидер пышылдау ишетте. Аваз берничә тапкыр кабатлангач, ул эшен ташлады да ашыгып Джонси караваты янына килде. Джонсиниң шардай ачык күзләре тәрәзәгә төбәлгән, ә үзе ул кире тәртиптә ниндидер саннар пышылдый иде.

— Унике,— дип куйды Джонси, берәздән янә: — «унбер»,— диде, аннан: — «ун, тугыз»,— дип санап китте һәм, ниһаять, ике санны берьюлы әйтте: — «сигез», «жиде»,— дип өстәде.

Сю тәрәзәгә таба башын борды. Санарлык нәрсә бар икән соң анда? Пыяла аша буп-буш һәм котсыз ишегалды да бер егерме адымда күрше йортның тәрәзәсез, тоташ кирпич стенасы күренә. Фәкать йорт кырында үсеп утырган һәм төбеннән инде чери башлаган бер карт чормавык кына үзенә буынлы-буынлы ботаклары белән ярты стенаны чорнап алган. Көзнәң салкын сулышыннан чормавык инде бөтенләй диярлек яфраксыз калып, аның скелет сыман шәрә нәзек ботак чук-

лары уалып кителә барган кирпич стенага чак-чак кына элэгеп торалар иде.

— Ни бар анда, жаным? — дип сорады Сюю.

— Алты,— диде Джонси, жавап биргәндәй.— Хәзер алар бик тиз кимиләр. Өч көн генә элек йөзләп иде әле. Саний-саний башларым әйләнә иде. Ә хәзер санавы бик жиңел. Әнә тагы берсе очып төште. Хәзер биш кенә бөртөк калды.

— Ни нәрсә ул биш бөртөк дигәнәң? Ичмасам, дустыңа әйтер идең.

— Яфраклар. Чормавыктагы яфракларны әйтәм. Соңгы яфрак өзелеп төшкәч, мин үлчәкмен. Мин моны өч көн элек үк инде белә идем. Сиңа доктор әйтмәдемәни?

— Мондый жүләр сүзне беренче мәртәбә ишетүем! — дип, сокланырлык бер ясалма нәфрәт-жирәнү белән Джонсиның юравын кире какты Сюю.— Карт чормавык яфракларының сиңең терелү-терелмәвеңә нинди катышы булсын! Житмәсә, ул чормавыкны яратам дип йөрисең бит әле, жүнсез кызы! Алай акылсызланма, ярыймы! Доктор миңа бүген иртән генә әле сиңе һичшиксез терелчәксең дип әйтте... Тукта, ничек диде әле ул? Әйе, болай диде: терелүгә өмет бергә каршы ун иисбәтендә, диде. Бу бит, төптән уйласаң, Нью-Йоркта яшәүче безнең һәркайсыбызның өметеннән бер дә ким түгел. Трамвайга утырып йөрүче яки яңа йортлар яныннан узучы һәрбер Нью-Йорк кешесенә янарга мөмкин андый куркыныч. Менә, әйдә, шулпанны берәз эчә тор, ә мин ул арада рәсемемне ясап бетерим. Рәсемне редакторга тапшыргач, мин сиңа берәр төрле кызыл шәраб, ә үземә котлетлар алып кайтырмын.

— Сиңа инде алай шәраблар ташып йөрергә туры килмәс,— диде Джонси, тәрәзәдән һаман күзләрен алмыйча.— Әнә тагын берсе өзелде. Юк, шулпа ашыйсым килми. Димәк, нибарысы дүрт бөртөк калды. Мин соңгы яфракның өзелеп төшкәнән күрергә теләм. Ул өзелеп төшкәч, мин дә үлчәкмен.

— Джонси жаным, тыңла әле, мин эшемне бетергәнче генә булса да шул тәрәзәгә карамый торчы, ә? — диде Сюю, дустының караваты өстенә иелеп.— Мин иртәгә бу рәсемнәрне редакторга илтеп тапшырырга тиеш. Яктылык кирәк булмаса, мин тәрәзә пәрдәсен дә төшергән булыр идем, югыйсә.

— Э син рәсемнәреңне нишләп үз бүлмәңдә ясамый-сың? — дип, салкын гына сорап куйды Джонси.

— Минем синең янында ясыйсым килә, — диде Сюю. — Аның соңында, мин синең ул ахмак яфракларга күз тегәп ятуыңны теләмим.

— Алайса, рәсеменә ясап бетергәч, миңа дәшәрсен, — диде Джонси. Ул, ауган мәрмәр сын сыман, бөтенләй агарынган хәлдә кымшанмыйча ята иде. — Әйтәм бит, мин ул соңгы яфракның өзелеп төшкәнән күрәп калырга теләм. Көтә-көтә туйдым инде мин. Уйланулардан туйдым. Минем бу тормыштан котыласым килә, әлегә арыган, мескен яфраклар кебек, өзелеп, һаман да түбәнрәк, түбәнрәк очып төшәсәм килә.

— Сиңа йокларга кирәк, — диде Сюю. — Мин Берман картны чакырып керәм. Аңардан алтын эзләүче ялгызак дәрвиш сурәтен күчереп язмакчы идек. Иң озак дигәндә — бер минутка чыгам. Кара аны, мин әйләнеп кергәнче урыныңнан кузгаласы булма.

Берман кызларның остаханәсе астында, беренче катта яшәүче карт бер рәссам иде. Яше алтмышлардан узган һәм Микеланджело Мусасыныкыдай¹ түшенә төшөп торган озын көдрә сакалы белән мәзәк чырайлы гномны хәтерләткән бу кеше сәнгатьтә үз юлын таба алмаган бәхетсез рәссамнардан иде. Ул гомере буе нинди дә булса шедевр картина иҗат итәргә хыялланды, ләкин ул аны әле булса ясый башламаган иде. Менә берничә ел инде аның ачтан үлмәс өчен ара-тирә язган реклама ише нәрсәләрен исәпләмәгәндә, гомумән, кулына пумаласын да алганы юк иде. Тормышны очын-очка ялгап барып өчен кирәк акчаны ул күбрәк яшә художникларга натурщик хезмәте күрсәтүе белән эшләп таба, яшә художниклар исә, профессиональ натурщикларны ялларга акчалары житмәү сәбәпле, бу эштә Берманга шактый еш мөрәҗғәгать итәләр иде. Моңың өстенә, Берман эчәргә бик ярата, бер башласа, туктый алмый интегә; шулай булса да, ул әле һаман шедевр язам дип сөйләнә иде. Холкына килгәндә, Берман ифрат бәйләнчек, усал телле карт, хискә бирелүчеләрне җене сөйми,

¹ Микеланджело Буонаротти (1475—1564) — бөек итальян скульпторы, нәкыш остасы, архитектор һәм шагыйрь. Муса (Моисей) — аның 1515—1516 елларда мәрмәр таштан эшләгән атаклы һәйкәле.

алардан мыскыллап көлөргө генә тора һәм, иң мөһиме, үзе белән бер йортта яшәүче әлегә рәссам кызларга сакчы эт кебек күз-колак булуны үзенә иң изге бурычы итеп саный иде.

Артыш жиләге исе аңкып торган Берманны Сью түбән каттагы ярым караңгы кечкенә бүлмәсеннән эзләп тапты. Бүлмәнең бер почмагында мольбертка картның язарга әзерләнгән шедевры өчөн рамлы киндөр беркетелеп, бу киндер менә егерме биш ел инде үзенә беренче штрихлар төшерелүен зарыгып көтә иде. Сью Берманга Джонсиның сәер сөйләнүләрен һәм үзенә шик-шөбһәләрен ирештерде; ул кызый, шулай сөйләнә-сөйләнә, тәмам хәлсезләнеп калмагае һәм агач яфрагы сыман өзәлөп төшөп, дөнья йөзөн бөтөнләй ташлап китмәгәе, диде. Күз кабаклары кызарып яшыләнгән Берман карт, мондый хыялый саташуларны ишеткәч, ярсынып кычкырына ук башлады.

— Нинди жүләрлек ул тагы! Чормавык яфрагы коелудан кеше үләмени! Мондый ахмак сүзне беренче ишетүем. Юк, бүтән теләмим мин сезнең алда натурщик булып басып торырга! Шундый юк-бар нәрсә белән дус кызыгызның башын катырырга юл куясыз! Аһ, бичаракаем мисс Джонси!

— Авырудан ул бик хәлсезләнә, хыялайланган, шуңа шулай сөйләнә дә,— дип аңлатты Сью.— Инде сезнең натурщиклыктан баш тартуыгызга килгәндә, нишләмәк кирәк, анысы сезнең ихтыярда. Шулай да әйтим: кире беткән, такылдык бер карт сез.

— Менә монысы шәп! — диде Берман дәртле тавыш белән.— Кем әле сезгә мине натурщиклыктан баш тарта дип әйтте? Киттек. Мин сезнең белән барам. Ярты сәгать буе шул хакта сөйлим ләбаса! Йа хода! Мисс Джонси, шундый әйбәт кыз авырып аяктан егылсын, имеш! Монда авырырга һич ярамай! Менә шедевромны гына язып бетерим, мин сезнең икегезне дә бу әшәке йорттан алып китәчәкмен. Әйе, әйе, алып китәчәкмен!

Сью белән Берман карт югары катка менгәндә Джонси йокыга киткән иде инде. Сью пәрҙәне тәрәзә төбөнәчә төшерде дә Берманга икенче бүлмәгә узарга ым какты. Анда алар тәрәзә янына ашыгып килеп, карт чормавык агачына куркынган төстә күзләрен төбәделәр, аннары, бер сүз дә әйтмичә, бер-беренә карашып алдылар. Тышта кар аралаш салкын яңгыр ява иде. Уңып

беткән иске зәңгәр күлмәк кигән Берман, алтын эзләүче ялгызак дәрвиш позасын алып, йөзтүбән әйләндереп куелган чәйнек өстенә кунаклады. Чәйнек Сюоның рәсемендә кыяташка әверелергә тиеш иде.

Икенче көнне иртән Сю кыска вакытлы йокысынан уянуга ук Джонси бүлмәсенә керде һәм ярым караңгыда аның шардай ачылган тонык күзләре белән яшел тәрәзә пәрдәсенә таба кымшанмыйча төбәлеп ятуын шәйләде.

— Күтәрче пәрдәне, минем карыйсым килә,— дип, боеручан аһәң белән пышылдап әйтте Джонси.

Сю теләр-теләмәс кенә дустаны кушканны үтәде.

Һәм ни күрде дисез? Төне буе коеп яңгыр явуына һәм көчле җил исүенә карамастан, кирпич стенага үрмәләп үскән чормавык ботагында, жирдән бер егерме фут югарылыкта, тешле чит-кырыйлары инде саргаеп, чери-таркала башлаган, әмма уртасы әле һаман куе яшел табигый төсен саклаган бердәнбер яфрак — чормавыкның соңгы яфрагы — батырларча асылынып тора иде.

— Бу — соңгысы,— диде Джонси.— Мин инде аны төнлә өзәләп төшәр дип уйлаган идем. Төнлә мин җил улавын ишеттем. Барыбер ул бүген өзәләп төшәчәк, шуннан соң мин дә үләчәкмен.

— Сөйләмә андый гөнаһ сүзне! — диде Сю, мендәр кырына сыенып.— Үзең турында уйламыйсың икән инде, ичмасам, берәз минем турыда уйла! Син үлсәң, мин нишләргәмен?

Джонси җавап кайтармады. Ерак, серле юлга әзерләнгән җан, гадәттә, дөньялыктагы бөтен нәрсәгә ят күз белән карый башлый. Тормыш һәм кешеләр белән элемтәсә бер-бер артлы өзәлә барган саен, Джонсиниң күңелендәге гасабилы хыял да тирәнәйгәннән-тирәнәя барды. Көн узып, кичке эңгер-меңгер төште. Ләкин шул эңгер-меңгердә дә алар кирпич стена фонунда кара тап сыман шәүләләнәп торган ялгыз яфракны аермачык күрделәр. Аннан соң, тирә-якны төн караңгылыгы каплагач, янә төньяктан салкын җил исә һәм яңгыр ява башлады. Яңгыр тамчылары тәрәзә пыяласына шыбыр-шыбыр бәреләләр дә ялпак түбә калае буйлап түбән тәгәриләр иде.

Таң беленүгә, мәрхәмәтсез Джонси яңадан тәрәзә пәрдәсен ачарга кушты.

Чормавык яфрагы эле булса үз урынында эленеп тора иде.

Джонси, шул бердәнбер яфрактан күзен алмыйча, бик озак кымшанмыйча ятты. Аннары күрше бүлмәдә тавык шулпасы жылытып маташкан Сьюны үз янына чакырып алды да:

— Сьюди, мин бик әшәке кызыйдыр, ахрысы,— дип куйды.— Бу соңгы яфрак минем әнә шул әшәкелегемне күрсәтер өчен шулай өземничә калган. Үзеңә-үзең үлем теләп яту зур гөнаһ. Хәзер син миңа берәз шулпа эчерт, аннан сөт белән портвейн бирерсең... Хәер, юк: иң элек син миңа көзгә кисәгә китер, ә, аннан мендәр терәтөп мине караватыма торгызып утырт. Синиң пешеренеп йөрүеңне карап ятасым килә минем.

Бер сәгәттән ул янә әйтте:

— Сьюди, беләсеңме, кайчан да булса мин төсле буяу белән Неополитан култыгын язачакмын эле,— диде.

Көндөз доктор килде. Китешли, ниндидер сылтау белән үзен озата чыккан Сьюның калтыранган ябык кулын учында кыса-кыса, ул болай диде:

— Өмет бергә бер нисбәтендә. Яхшы тәрбия булганда, ул һичшиксез тереләчәк. Ә хәзер минем тагы бер авыруны карап чыгасым бар. Түбән катта торучы Берман исемле карт. Ялгышмасам, ул да художник бугай. Аңарда да үпкә ялкынсынуы. Хәле бик начар, тәмам бетерешкән. Саклап калып булмас, ахрысы. Бүген аны шифаханәгә озатырга тиешләр, анда аңа тынычрак булыр.

Икенче көнне доктор Сьюга әйтте:

— Куркыныч узды. Сөз жиндегез. Яхшы тәрбия һәм ашаудан кала хәзер аңа бүтән берни дә кирәкми.

Шул ук көнне кичен Сью авыруның караваты янына килде дә хозур бер кыяфәттә зәңгәр төстәге шарфын бәйләп бетереп килгән Джонсины мендәре-ние белән бергә кочагына кысты.

— Бәләкәч, минем сиңа берничә сөз әйтәсем бар,— диде ул.— Бүген больницада үпкә ялкынсынуыңнан безнең мистер Берман үлгән. Ул нибары ике генә көн авырган. Өченче көн иртән швейцар аны үз бүлмәсендә идәндә һушсыз яткан хәлендә табып ала. Аягындагы башмаклары да, өс киеме дә лачма су була мескеннең.

Шундый салкын жилле, яңгырлы төнне ул кая чыгып йөргән булгандыр — башта һичкем аңышмый. Ахырда ишегалдында сүндерелми калдырган фонарь, берничә рәсем пумаласы, сары һәм яшел буяу калдыклары табыла. Стенага сөяп куелган баскычның да урыныннан кузгатылган булуын күрәләр. Жаным, тәрәзәгә таба борыл да, чормавыкның өзелмичә эленеп калган соңгы яфрагына жентәкләп кара эле. Аның шундый көчле жилдә дә шулай селкенмичә торуы сине гажәпләндермиме? Әйе, сөеклем, бу — Берманның шедевры, ул аны чормавыктан соңгы яфрак өзелеп төшкән төнне ясаган.

Калым

Мак Лонсбери картлач һәм мин, ягъни без икәү, өч ел буе алтын комы иләп йөрүдән гарык булып, жан башына кырык мең доллар мая туплагач, ниһаять, бу качыш-табыш уеныннан чыгарга булдык. Мин Макны «картлач» дип атадым, тик чынында ул алай ук карт түгел эле. Кырык бер тирәсе аңа, шуннан да артык булмас. Ләкин ул миңа һәрвакыт бик карт булып күренә иде.

Бер заман Мак әйтә миңа:

— Энди, ди, туйдым мин бу ыгы-зыгылы тормыштан. Өч ел эчендә акчаны шәп эшләдек кебек, әйдә булмаса берәз ял итик, артык акчаларны туздырыйк эле,— ди.

— Тәкъдимең болай ярыйсы үзе,— дим моңа.— Вакытлыча сукбайлыкка чыгарга да була, карыйк, ни нәрсә икән ул. Тик ни кылырбыз соң без: Ниагара шарлавыгына юл тотарбызмы, әллә «фиргавен» сугып утырырбызмы?

— Минем күп еллардан бирле башымда йөрткән бер хыялым бар,— ди Мак.— Мин, кесәгә артык акча керсә, берәр жирдә ике бүлмәле йорт алып, кытай пешекчесе яллап, үземнең шул алачыгымда берни эшләмичә, фәкать Бокльнең «Тәрәккыять тарихы»н укып, оекбаш кигән килеш кенә тик утырып идем, дигән хыял ул.

— Соң, бик шәп хыял,— дим,— үзе хозур, үзе файдалы, аннан соң теге кыланчыклану дигән нәрсә дә юк. Артык акчадан котылу өчен иң жайлы юл бу, минемчә. Әгәр күкеле сәгать белән Сәп Уиннерның «Үзлегеннән банджода уйнарга өйрәнү» кулланмасы да булса, мин дә рәхәтләнеп сиңа компаньонлыкка языла алам,— дим.

Бер атнадан без Денвердан утыз миль чамасы чит-тәрәк торган Пинья шәһәрчегенә барып чыктык һәм күңелебезгә хуш килердәй ике бүлмәле чибәр генә бер йорт сатып алдык. Аннан бер вагон акчабызны шәһәр

банкына салдык та шәһәрдә яшәүче өч йөз дә кырык кеше белән тиз арада аерым-аерым танышып чыктык. Кытай пешекчесен, күкеле сәгатьне һәм Бокль белән Уиннер китапларын без Денвердан ук үзебез төяп алып килгән идек. Шулай итеп, безнең өй беренче көненнән үк жыйнак-жайлы төс алды.

Байлык бәхет бирми дигән кешеләргә, зинһар, ышанмагыз. Мак картлачның зәңгәр төстәге жеп оекбаш кигән аякларын тәрәзә төбенә куеп, сиртмәле ятагында Бокльнең шифалы кыйссаларын күзлек пыяласы аша ничек күңеленә сәңдереп ятканын күрсәгез,— бу хозур күренешкә, валлаһи, Рокфеллер үзе дә көнләшеп карар иде. Мин исә бик тырышып банджода «Жан дустым, сердәшем Зип»не өйрәнәм, күке дә үз нәүбәтендә тиешле искәrmәләрен кыстырып куя, ә А-Син, безнең пешекчебез, итле йомырка тәбәләре куырганда, өй эченә искиткеч тәмле, хәтта зелпе куагы исеннән дә нәфисрәк хуш ис, ароматлар тарала иде. Инде караңгы төшөп, Бокль сафсаталарын һәм «Өйрәткеч» тамгаларын аңлау кыенлашкач, без Мак белән челемебезне кабызып жибәрәбез дә, гыйлем-фән турында, энҗе эзләүчеләр, ишиас, Мисыр, язу-имля, балыклар, пассат җилләре, тире иләү, мәрхәмәтлелек, каракошлар һәм башка шундый моңарчы вакыт булмау сәбәпле сөйләнмичә, күңелдә жыелып килгән нәрсәләр турында бик иркеләп сөйләшергә тотынабыз.

Ничектер шулай бер кичне, тегене-моны сөйләшөп утырганда, Мак һич көтмәгәндә миңа бер сорау бирде: янәсе, мин хатын-кыз халкын яхшы беләмме, белсәм, аларның гадәтләре нинди дә сәясәтләре нинди?

— Син кемнән сорыйсың! — дидем мин, шактый һаваланып.— Ул халыкны мин Альфредасыннан Омахасына¹ кадәр беләм. Кыялы тау сыртларын ишәк ерактан ук ничек тиз күреп алса, мин дә, мәйтәм, хатын-кыздагы нечкәлекләргә шулай тиз аңлап алам, дим. Аларның алдау-йолдауларыннан теше коелган кеше инде мин,— дим.

— Шуңа соравым, Энди, моңарчы миңа берничек тә аларның теләктәшлекләре белән эш итәргә туры килмә-

¹ «Альфадан омсгага кадәр» дигәнне бозып әйтүе. «Башыннан ахырына кадәр» дигән күчерелмә мәгънәдә йөри. Бу урында Омаха АҚШтагы шәһәр исеменә дә ишарә.

де,— диде Мак, ничектер авыр сулыш алгандай итеп.— Кем белә, бәлки, миндә дә аларның янәшәлеген тоюдан теләктәшлек туган булыр иде дә, тик моның өчен минем буш вакытым булмады. Ундүрт яшемнән мин үзбашыма яши башладым, шуңа күрә минем фикри дөнъям ул хатын-кызлар жөнәсенен элеме, китапларда языла торган хисси йогынтысы белән баетыла алмады. Кайвакытны бу нәрсә мине үкендереп тә куя,— дип өстәде Мак.

— Хатын-кыз — өйрәнү өчен җайсыз предмет,— дидем мин.— Бу күп вакыт нинди караш ноктасыннан чыгып якын килүгә бәйле. Хатын-кызлар гәрчә төп сыйфатлары белән бер-берсеннән нык аерылсалар да, вак кына нәрсәләрдә алар еш кына аннан да битәр төрләрәк булалар. Мин моны үз тәҗрибәмнән чыгып әйтәм.

— Минем фикеремчә,— дип сүзен дәвам итте Мак,— хатын-кыз белән кызыксыну, рухлану яшьлеккә, кешенен дәрте-дәрманы ташып торган чорга хас нәрсә. Мин үз форсатымны ычкындырып җибәргәнмен. Хатын-кызны үз программама кертү өчен артык картайганмын диясем килә.

— Белмим, хикмәт анда микән,— дип каршы төштем мин.— Бәлкем, бу синең акча янчыгын һәм ирекле, мәшәкатьсез тормышны артыграк яратуыңнан килеп чыгадыр. Ләкин минем үземнең хатын-кыз мәсьәләсендә һич үкенерлегем калмады. Аларның барлык хәйләләрен, фокус-мокусларын өйрәнәп бетердем. Хәзер мине алай тиз генә алдый алмассың.

Шул рәвешчә без Пиньядәге тормышыбызны дәвам иттердек. Ошый иде безгә монда. Күп кеше, гадәттә, артык акчасын төрле сәяхәтләр кылып, шау-шулы мәҗлесләр оештырып сарыф итәргә ярата, ләкин без Мак белән андый ыгы-зыгы, шау-шулардан, кунакханәләрдәге пычрак сөлгеләрдән гарык булган идек. Пинья халкы безгә яхшы мөнәсәбәттә булды. А-Син ни теләсәк шул ризыкны пешереп бирде. Мак белән Бокль, зират өстендәге ике карактай, бер-берсеннән аерылмадылар, ә мин һаман «Өйрәткеч»ем белән эвәрә килдем; «Буффало кызлары, чыгыгыз кичләрен урамга»ны хәтта һичбер ялгышусыз, үзәк өздәргеч итеп уйный башлаган идем инде.

Бервакыт миңа Нью-Мексикодан Спейт дигән кешедән чакыру телеграммасы килеп төште. Нью-Мексико-

дагы бер алтын юу приискасы миңа процентлар жиберә, ә әлегә Спейт шул приисканың хужасы иде. Шулай итеп, мин Нью-Мексикога киттем һәм анда ике ай буена кайта алмый яттым. Аннан мин Пиньяне — үзебезнең хөр, рәхәт тормышыбызны тәмам сагынып кайттым.

Кайтып, алачыгыбыз бусагасында басып торган Макны күрүгә, егылып китә яздым. Әгәр фәрештәләр елый торган булса, алар бу минутта, валлаһи, елмая алмаслар иде.

Кеше түгел, чын тамаша иде бу! Чын менә! Бу минутта Макка лорнеттан гына түгел, бинокльдән карарга, кая ул бинокль генә, ераклык торбасы, Лик обсерваториясенең зур телескобы аша карарга кирәк иде!

Өстендә — өр-яңа сюртук, ак жилет, аягында — ялтырап торган ботинка, башында — цилиндр; житмәсә, цилиндрының маңгай турысына бер тотам шпинат зурлыгындагы ярангөл кадап куелган. Үзе авызын жырып елмая һәм, үтереп эче авырткан малай сыман, туктаусыз боргалана-сыргалана иде.

— Алло, Энди, кайтуыңа бик шатмын, — диде ул, сүзләрен теше арасыннан сызгыртып чыгарып. — Син юкта монда кайбер үзгәрешләр булып алды әле.

— Күрәм, — дидем мин. — Шактый хурлыклы үзгәреш йкәнлеген дә күрәм. Алла сине мондый итеп яратмаган, Мак Лонсбери. Ничек әле син, мондый күрексез кыяфәт алып, хода тәгаләнең тәүгә жимешен бу кадәр мыскылларга жөрйәт иттең?

— Беләсеңме нәрсә, Энди, мине жәмәгать судьясы итеп сайладылар, — диде Мак, аклангандай.

Мин Макка тагы да жентекләбрәк карадым. Ул тынычсыз һәм нигәдер әсәрләннгән сыман күренә иде. Ә судья кеше басынкы һәм салмак табигатьле булырга тиеш.

Нәкъ шул вакыт тротуардан бер кыз узып бара иде. Аны күргәч, Мак үзалдына ык-мык килеп кызарынды да, эшләпәсен салып, кызга елмаеп башын иде, тегесе дә елмайды, башын иде, аннары үз юлы белән китеп барды.

— Карт көнендә мэхәббәт кызамыгы белән авырый башлагач, димәк, эшләрен харап, — дидем мин Макка. — Андый авыру сиңа йогар дип һич уйламаган идем. Кара

инде бу лаклы ботинкаларны! Ниндидер ике айда кеше-не алыштырганнар да куйганнар!

— Бүген кичкә туй билгеләнгән... әле генә моннан узып киткән кыз...— дип дәртләнеп сөйли башлады Мак.

Ләкин мин аны ахыргача тыңлап тора алмадым:

— Почтада әйберемне онытып калдырганмын,— дидем дә тиз генә китеп бардым.

Теге кызны мин бер йөз ярд үтүгә үк куып життем. Эшләпәмне салып сәлам бирдем, исемемне әйттем. Аңа унтугыз яшьләр чамасы булгандыр, ләкин төскә ул тагы да яшьрәк күренә иде. Кыз, гөлт кабынып, мине нәфрәтле күз карашы белән өтеп алды. Күрәсен, мин аңа «Ике ятимә»дәге кар өермәсе сымаграк тәәсир иткәнмендер.

— Ишетүемчә, бүген кич сезнең тугыз була икән? — дидем мин.

— Дөрөс ишеткәнсез. Минем тугем сезгә нәрсәсе белән булса да комачау итмидер бит?

— Эш менә болай, сеңелкәш,— дип сүз башладым мин.

— Минем исемем мисс Ребоза Рид,— диде кыз, бер-кадәр үпкәләгәнрәк тавыш белән.

— Беләм,— дигән булдым мин.— Алайса, сиңа әйтәсе сүзем шул, Ребоза: мин инде яшен яшәгән, ягъни сиңең әтиңең көндәш булырдай кеше; ә менә теге, ата күркә кебек кабарынган, койрыгын күккә чөйгән, үзен әллә кемгә куеп, лаклы ботинкалардан купшыланып йөргән адәм актыгы — аннан-моннан гына төзәтелгән шул шыгырдык арба, диңгез авыруы белән жәфа чигүче шул чирләшкә — мин абзаңның иң якын ахирәт дустанала. Йә, әйтче, ни пычагыма дип син аңа ягылдың да ни шайтаныма дип аны бу туй мәшәкатенә китереп тыктың?

— Бүтәне булмагач, нишлим? — диде мисс Ребоза.

— Жүләр сүз! — дип кырт кистем мин, кызның гомуми төзелешенә һәм чыраена күңел болгаткыч бер соклану белән карап.— Бу чибәрлеген белән син теләсәң кемне итәгенә ябыштыра аласың. Карале, Ребоза, Мак картлач сиңа пар түгел. Макка егерме ике яшь тулганда, син бит әле яңа дөньяга гына килгән, ягъни, газеталар әйтмешли, Рид фамилиясен яңа тагып кына йөри башлаган булгансың. Макның бу чәчәкле чоры озакка бармаячак. Бөтөн асылы черек, искергән һәм

гыйбрәтле аның. Аңарда хәзер әбиләр чуагы өянәге — бары шул гына. Яшь чагында ул үз өлешеннән коры калган, ә хәзер, чын акча урынына Амур биргән вексель буенча, табигатьтән процентлар даулап маташа... Ребоза, сиңа бу никах бик тә кирәк инде, ә?..

— Кирәкмичә, әлбәттә, кирәк,— диде кыз, эшләпәсенә кадаган зәңгәр чәчәкне чайкалдырып.— Уйлавымча, бер миңа гына да түгел.

— Сәгать ничәдә булырга тиеш бу?

— Сәгать алтыда,— диде мисс Ребоза.

Нишләргә икәннен мин шундук чамаладым. Макны коткару хакына мин кулдан килгәннен бөтенесен эшләргә тиеш. Гаилә тормышына бөтенләй ярамаган, олы яшьтәге яхшы, әйбәт бер кешене күрә торып ниндидер кыз аркасында — әле карандаш башы чәйнәп утыра торган һәм аркасы төймәле күлмәк эченнән чыгарга да өлгөрмәгән сабий аркасында харап итү — юк, бу минем сабырлык чикләренә сыймый иде.

Һәм мин, хатын-кыз кыланышындагы беренчел сәбәпләрне яхшы белүемә таянып, Ребоза туташка бик җитди төстә ярып салдым:

— Пинья кадәр Пиньядә сиңең күңеленә ошый торган бүтән кеше... яшь һәм әйбәт, тәртипле кеше бер дә юкмыни инде?

— Булмыйча, бар, әлбәттә! Сорап торасыгыз тагын! — дип җавап бирде Ребоза, зәңгәр чәчәген янә җилфердәтеп.

— Ә син үзең аңа ошыйсыңмы соң? Ул сиңа ничек карый? — дип янә сорыйм моннан.

— Акылыннан шаша,— ди бу.— Көне буге йорт баскычында көтеп утырмасын өчен, эни хәтта баскыч басмасына су чыгарып сибә. Ләкин иртәгәдән башлап аңа алай йөрергә туры килмәс дип уйлыйм,— дип өстәде Ребоза, авыр сулап.

— Ребоза, синдә Мак картлачка артык зур хис, әлегә теге гыйшык дип атала торган нәрсә юктыр бит, ә?

— Шул гына җитмәгән иде! — дип, башын чайкады кыз.— Минемчә, ул инде тишек мичкә кебек коргаксып беткән. Сорыйсыз шунда тузга язмаганны!

— Ә теге сиңа ошый торган егет кем? — дип, тагы кызыксындым мин.

— Эдди Бэйлз исемле ул. Кросби әфәнденең колонияль товарлар кибетендә эшли. Ләкин аның эшләп тап-

каны аена нибары утыз биш доллар. Элегрэк аны Элла Ноукс та үлеп яратып йөри иде.

— Мак картлач әйтте миңа, туй сәгать алтыда башлана, диде. Дөрөсме шул?

— Дөп-дөрөс, нәкъ сәгать алтыда, безнең өйдә,— дип жавап бирде кыз.

— Ребоза, тыңлале мине! — дип янә башладым мин.— Әгәр дә, әйтик, Эдди Бэйлзның кулында мең доллар акчасы булса... Шуны уйла, мең долларга ул үзенә хосусый кибетен булдыра ала... Менә шул, әгәр дә Эдди белән синең кулга шундый суммада акча килеп керсә, син бүген кичке сәгать биштә аның белән никахлашырга риза булыр идеңме?

Кыз минут чамасы йөземә текәлеп карап торды. Сизәм инде: андый чакта хатын-кыз организмын сүз белән әйтеп биреп булмый торган катлаулы фикерләр өөрмәсе биләп ала.

— Мең доллар дисеңме? Әлбәттә, риза булыр идем.

— Алайса киттек,— дим.— Эдди янына киттек!

Без Кросби кибетенә барып кердек тә Эддины урамга чакырып чыгардык. Мәһабәт кыяфәтле, сипкел битле бер егет. Тәкъдимемне сөйләп биргәч, ул шатлыгыннан бер кызышты, бер салкынайды шикелле.

— Сәгать биштәме? — ди.— Мең долларгамы? — ди.— Ой, төштер бу, уята күрмәгез. Анладым! Сез Индстанда төрле тәмләткечләр белән сәүдә итеп баеган кеше алайса! Димәк, мин Кросби картның кибетен сатып алам да үземә үзем хужа булам!

Без янә кибеткә кердек, Кросбины бер читкә чакырып алып, хәлне аңлаттык. Мин мең долларга чек яздым да картның кулына тоттырдым. Эдди белән Ребоза сәгать биштә никахлашкан тәкъдирдә, карт бу чекны алар кулына тапшырырга тиеш иде.

Шуннан соң мин яшьләргә хәер-фатиха сүzlәре әйттем дә берәз җилләнеп кайтырга дип урманга киттем. Анда бер агач төбе табып, шунда шактый вакыт тормыш, картлык турында, Зодиак йолдызлыгы, хатын-кызның холкы, гадәتلәре һәм адәм башына төшкән төрле-төрле хәлләр турында уйланып утырдым.

Иске дустым Макны икенче яшьлек өянәгеннән коткарып калуыма мин аеруча канәгатьлек кичердем, моның өчен үз-үземне хәтта котларга кирәк таптым. Соңыннан, дуамал хыялларыннан айнып, лаклы ботинка-

ларын читкә алып ташлагач, Мак үзе дә минем хезмәтемне тәкъдир итәчәк, миңа рәхмәтләр укыячак, билгеле. «Макны мондый рецидивлардан саклап калу хакына мең доллардан артыграгы да кызганыч түгел»,— дип фикир йөрттем мин. Ләкин мине бигрәк тә хатын-кызны шулай нечкәләп таний белүем шатландырды. Бу халыкны мин шулкадәр өйрәнгән идем ки, аларның берсе дә мине хәйләли, алдый алмаячак иде.

Мин өйгә әйләнеп кайтканда, могаен, алтынчы яртылар тирәсе булгандыр. Өйгә керсәм, күрәм: Мак картлач, әүвәлге иске костюмыннан, зәңгәр жеп оекбаш кигән аякларын тәрәзә төбенә куеп, сиртмәле ятагына ярым яткан, тез башында исә — Бокльнең «Тәрәкь-кыять тарихы».

— Син, нәрсәдер, сәгать алтыга туйга баручы кешегә охшамагансың,— дим моңа, һични нәрсә белмәгән кешедәй.

— Әйе,— ди бу, тәмәкесенә үрелеп.— Туйны сәгать бишкә күчерделәр. Вакытны үзгәртүләре турында хат белән хәбәр иттеләр. Никах тәмам инде. Ә син нәрсә болай озак йөрдең, Энди?

— Син туй турында ишеттеңмени? — дип сорыйм Мактан.

— Ишетмичә, никахны үзем укыдым,— ди бу.— Мин сиңа әйткән идем ич, жәмәгать судьясы итеп сайладылар дип. Священник кайдадыр Көнчыгышта кардәшләрендә кунакта йөри, ә шәһәрдә никах тантанасын уздырырга хокукы булган бүтән кеше юк, фәкать мин генә. Мин бер ай элек үк инде Эдди белән Ребозага никахны үзем укырмын дип вәгъдә иткән идем. Егете бик булдыклы, берәр жаен табып, үзенә кибет ачып жибәрүе дә ихтимал.

— Ихтималдыр шул,— дим.

— Туйга бер өер хатын-кыз килгән иде,— дип дәвам итте сүзен Мак.— Тик берсендә дә күзгә ташланырлык яңа нәрсә сизмәдем. Синен кебек, шуларның холыкгадәт төзелешләрен әйбәтләп өйрәнсәң иде... Син бит әйткән идең...

— Мин сиңа аны моннан ике ай элек әйттем,— дидем мин һәм үземнең банджома үрелдем.

Джефф Питерсның хосусый магниты

Джефф Питерс акча табуның мең төрле ысулын белә иде дияргә мөмкин. Һәрхәлдә, исәпләсәң, аңардагы бу ысуллар Көнъяк Каролина штатындагы Чарлстон халкының дөге ярмасыннан аш әзерләү рецептлары саныннан һич тә ким булмас иде.

Мин Джефф агайның бигрәк тә яшъ чагында башыннан кичкән мажараларын яратып тыңлыйм. Ниләр генә күрмәгән ул яшъ вакытында: шәһәр урамнары буйлап төрле ютәл дарулары, порошоклар да сатып йөргән, ачлы-туклы да яшәгән, бөтен дөнья белән дигәндәй якын дуслык мөнәсәбәтендә булган, кесәсендәге актык бакыр тиеннәренә язмышның үзе белән кара-каршы акчалы уены да уйнаган.

— Ничектер шулай бервакыт Арканзас штатындагы Балыктау дигән кечкенә генә бер шәһәрчеккә барып чыктым, — дип сөйләп китте ул көннәрдән беркөнне. — Өстемдә — болан тиресеннән тегелгән тун, аягымда — мокасин; чәчләрем жылкәмә төшеп тора; кулымда исә — утыз карат¹ авырлыгындагы брильянт каш куелган йөзек. Мин аны Тексарканда бер актёрдан пәкегә алыштырып алган идем. Пәке аңа нигә кирәк булгандыр — әлегәчә аңлаудан гажизмен.

Ул вакытларда мин кызыл тәнлеләрнең атаклы үләнчесе — доктор Воф-Ху исемен тагып йөри идем. Кул астымда «Хаста кешеләрне терелтү өчен ширбәт» дигән дарудан кала берни дә юк. Чокто кабиләсе атаманының хатыны гүзәл Та-ква-ла тапкан искиткеч шифалы үлән төнәтмәсе иде бу. Та-ква-ла ханым исә бу үләнгә очраклы рәвештә генә юлыккан — ул аны үзләренең ел саен уздырыла торган Кукуруз бәйрәмнәре көнендә табынга

¹ Карат — асылташларны үлчәү өчен кулланыла торган үлчәү берәмлеге. Бер карат — 0,2 грамм тәшкил итә.

куелырга тиешле эт итен бизәү өчен төрле яшел тәм-лätкечләр жыеп йөргәндә тапкан була.

Балыктауга килер алдыннан яшәгән шәһәрчектә минем эшләр уңмады: кесәмдә нибары биш доллар акчам калган иде.

Балыктауга килгәч тә, мин туп-туры аптекага юл тоттым, соңыннан түләү шарты белән, анда һәрберсе сигез унция¹ сыйдырышлы алты дюжина бөкеле шешә сатып алдым. Язулы этикеткалар белән шешә эченә салынасы нәрсәләрнең һәммәсе юл чемоданымда бар иде. Кунакханәдә кранлы суы булган номерга да кереп урнашкан, минем тормыш янәдән үзенә әүвәлге гүзәл рәвешенә кире кайткандай тоелды. Озак та үтми, номердагы өстәлем өстендә «Хаста кешеләрне терелтү өчен ширбәт» шешәләре саф-саф булып тезелеп торалар иде инде.

«Шарлатанлык» дисезме? Юк, сэр. Шешә эчендәге сыекча саф судан гына торгандыр дип уйласагыз, бик нык ялгышкан булырсыз. Мин бу суга ике долларлык хинин, аннан ун центлык анилин буявы да кушкан идем. Күп еллар узып, шул истәлекле урыннарда кабат сәяхәт итеп йөргәндә, халыкның миннән шул шифалы сыекчаны сорап йөдәткәннәре әле булса хәтеремдә.

Шул ук кичне мин, йөк арбасы яллап, шәһәрчекнең Үзәк урамында сәүдә ноктасы ачып жибердем. Шәһәрчек Балыктау дип йөртелсә дә, анда бернинди Тау да юк, бөтен әйләнә-тирәдә малярия авырулары тарата торган сазлыклы иңкүлекләр жәйрәп ята иде. Шуңа күрә халыкның нинди даруларга мохтаж икәнлегенә диагноз кую кыен булмады: монда нәкъ менә үпкә, йөрәк һәм төче авыруларына каршы микстура шәп сатылачак иде. Кыскасы, минем ширбәткә яшелчә ашыянына итле бутерброд сатып алган кебек ябырылдылар. Мин инде һәр шешәсе илле цент бәһасеннән ике дюжинага якын ширбәтемне сатып өлгергән идем, шул чак кемнәндер арт чабудан тарткалавын тойдым. Моңың нәрсә аңлатканын белү кыен түгел иде, әлбәттә. Мин тиз генә арбам өстеннән жиргә сикереп төштем дә күкрәгенә көмеш йолдыз таккан дәншәтле бер бәндәнең учына биш долларлы кәгазьне сондым.

¹ Унция — үлчәү берәмлеге; 30 грамм чамасы.

— Констебль,— дигән булам үзем,— карагыз эле, нинди гүзэл кич бүген! — дим.

Ә ул сорый миннән:

— Шәһәр идарәсеннән рөхсәт кәгазегез кайда? — ди.— Дару дип аталган бу юынтык су белән сату итәр өчен сезнең кулда патент булырга тиеш. Шәһәр идарәсеннән алдыгызмы сез андый язуны? — ди.

— Юк, мәйтәм, алмадым, чөнки бу авылны шәһәр дип белмәдем,— дим.— Әгәр иртәгә шәһәр идарәгезне таба алсам, андый язуны да алырмын,— дигән булам.

— Аңа кадәр мин сезнең бу сәүдәгезне ябарга мәжбүрмен,— дип нәтижә ясады полисмен.

Шулай итеп, мин сәүдәмне туктатып, кунакханәгә кайтып киттем. Кайткач та, полисмен белән ике арада булган хәлне кунакханә хужасына сөйләм бирдем.

— Безнең Балыктауда сезгә артык жәелергә ирек бирмәсләр шул,— диде ул.— Доктор Хоскинс — шәһәр мэрының кияве, мондагы бердәнбер табиб кеше, шуңа күрә шәһәр идарәсе читтән килгән ниндидер ялган үләнчегә Хоскинсның хәлэл ашын бүлешергә юл куймас дип уйлыйм. Юк, эшегез барып чыкмас сезнең монда.

— Мин бит табиблыкка дэгъвә итмим,— дидем мин.— Фәкать вак сәүдәчелек белән генә шөгыйльләнәм, ә моңа минем штат идарәсе тарафыннан бирелгән рөхсәт язуым бар. Ә инде шәһәр идарәсеннән дә махсус патент таләп ителәр икән, мин аны барам да алам — шул гына.

Иртәгесен мин шәһәр идарәсенә киттем, ләкин юлым тагын унмады: миңа анда мэрның эле килмәгәнлеген һәм кайчан киләсе дә билгеле түгеллеген әйттеләр. Шулай итеп, доктор Воф-Ху эфәндегә кире кунакханәгә кайтып, сигара тарта-тарта, креслосында пошынып көтеп утырудан башка чара калмады.

Бераздан яныма зәңгәр галстук таккан яшь бер егет килеп утырды да, вакыт күпме, дип сорады.

— Унберенче ярты,— дидем мин.— Ә сез Энди Таккер түгелме соң? Сезнең кайбер эшләрегезне яхшы беләм мин. Ялгышмасам, Көнъяк штатлардагы теге «Купидонның универсаль бүләге» дигән нәрсәне сез оештырган идегез бугай. Туктагыз эле, нинди әйберләрдән төзелгән иде эле ул?.. Әйе, әйе, кашына Чили брильянты куелган йөзек, никах балдагы, бәрәңге чистарту машинасы, бер кечкенә шешә тынычландыргыч

ширбэт, аннан тагы Дороти Вернон¹ портреты — шуларның һәммәсе нибары илле цент тора иде.

Минем шулай хәтерле булуым Эндиның күңеленә бик хуш килде. Үзе ул сәләтле урам каракларынан санала һәм, иң мөһиме, бу кәсебен ифрат ярата һәм өч йөз процент күләмендәге еллык чиста табышына канәгать булып яши иде. Наркотиклар белән яшерен сәүдә эшенә күчәргә чакырып, аңа күп җирләрдән тәкъдимнәр дә ясап караганнар иде, ләкин ул аларның һәммәсеннән баш тартты — үзе сайлаган туры юлдан читкә тайпылырга теләмәде.

Миңа үз эшемдә иптәш кирәк иде, һәм без, үзара киңәш-табыш итеп, бергә эшләргә карар кылдык. Мин Эндига Балыктаудагы хәлне аңлатып бирдем, сәясәт дөньясына эч китәргеч кастор мае бәрәп керү сәбәпле, финанс операцияләрен уздыруда туган кыенлыklarны сөйләдем. Энди, үз нәүбәтендә, Балыктауга әле иртәнге поезд белән генә килеп төшүен, эшләренен дә әллә ни мактарлык түгел икәннен әйтте. Ул Эврика-спрингста² төзеләсе яңа броненосец өчен иганә акчасы җыю мәшәкате белән йөри икән, менә шул эшне җайга салырга дип Балыктауга килеп чыккан. Кыскасы, безнең киңәш-табыш итәсе мәсьәләләребез шактый күп иде, шуңа күрә әңгәмәбезне баскыч төбенә чыгып давам итәргә туры килде.

Икенче көнне сәгать унберләрдә, япа-ялгызым үз номерымда моңаеп утырганда, бүлмәмә Том исемле бер агай килеп керде дә, миңа доктор дип эндәшеп, кинәт кенә каты авырып киткән ниндидер судья Бенксны карарга (соңыннан беленгәнчә, бу кеше шәһәр мэрының үзе булып чыкты) аның өенә килүемне үтенде.

— Сез чын докторны чакырыр идегез, мин бит доктор түгел, — дип карышып маташтым мин.

— Аһ, әфәндем, доктор Хоскинс шәһәрдә юк шул, — дип ялынды Том агай, — ул шәһәрдән егерме миль чит-тәге... бер авылга... авыру карарга китеп барган... Шәһәрдә аңардан кала бүтән доктор юк, ә судья Бенксның хәле бик начар... Ул мине туп-туры сезгә җибәрде. Зинһар, барып карагыз инде. Ул бик, бик үтенде...

¹ Дороти Вернон — XVI гасырда яшәгән бер инглиз түрәсенен кызы.

² Эврика-спрингс — диңгез ярыннан еракта урнашкан курорт шәһәре.

— Кешене кеше буларак барып карап кайту кеше булган кешегә мәслихәт эш, әлбәттә,— дип «Хаста кешеләрне терелтү өчен ширбәт»нең бер шешәсен кесәмә тыктым да Тауга, ягъни әлегә мәрның өенә таба юл алдым. Шәһәрдә иң мәһабәт, иң матур йорт: мансардлы, түбәләре ялт-йолт итеп тора; йорт каршысындагы чирәмлектә чуеннан коеп эшләнгән ике эт сыны да бар.

Мэр Бэнкс, аяк очлары белән бакенбардлары гына күренерлек итеп юрганына төренгән хәлдә, хаста түшәгендә ята. Ул күкрәк эченнән гөрелдәп чыккан калтыравык тавыш белән шундый каты ыңгыраша иде ки, әгәр Сан-Францискода булса, моны һәркем жир тетрәү галәмәте дип уйлар һәм тизрәк паркка чыгып качу ягын карар иде. Карават очында кулына сулы кружка тоткан яшь бер егет басып тора иде.

— Доктор, мин үлем хәлендәмен. Зинһар, миңа ярдәм итегез;— дип каршы алды мине мэр.

— Мистер мэр,— дим моңа,— мин үземне чын мәгънәсендәгә Эс. Ку. Лапп¹ шәкерте дип һич тә саный алмыйм. Университетларда укып табиблек гыйльменә өйрәнмәгәнмен, мин сезнең янга фәкать болай гына, гади кеше буларак, берәр ярдәм күрсәтеп булмасмы дип кенә килдем.

— Рәхмәт инде сезгә, доктор Воф-Ху,— ди бу миңа.— Таныш булыгыз, бу минем туганнан туган энем мистер Бидл булыр. Ул сызлауны басарга тырышып караган иде дә, тик булдыра алмады. Йа аллам! Уй, уй, уй! — дип, кинәт тагы ыңгырашырга тотынды мэр.

Мин мистер Бидлгә баш иеп сәлам бирдем, аннан, карават кырыена утырып, авыруның пульсен санадым.

— Кая, миңа бавырыгызны, ягъни телегезне күрсәтегез әле,— дигән булам үзем.

Шулай дип, тегенең телен тикшердем, аннары күз кабакларын өскә таба кайтарып, бик озак күз алмаларына текәлеп карап тордым.

— Кайчан авырый башладыгыз? — дип сорыйм моннан.

— Мин... мин... уй, уй... кичә кичен авырый башладым,— ди бу.— Зинһар, миңа ни дә булса бирегез, доктор, хәлемне жиңеләйтегез, коткарыгыз мине! — ди.

¹ Эскулап — борынгы грек мифологиясендә дэвалау алласы.

— Мистер Фидл, тэрэзэ пэрдэсен күтэрегез элэ,— дип боердым мин теге яшь егеткэ.

— Мин Фидл түгел, э Бидл,— дип төзэтте егет, үп-кэлэгэндэй. Аннары, судьяга таба башын борып: — Джеймс абый, итле йомырка тэбэсе ашап карамыйсыз-мы соң? — дип өстөдө.

Мин мэрның уң-як калак сөягө өстенэ колагымны куеп сулышын тыңлап карадым.

— Мистер мэр,— дим моңа,— сез, мәйтәм,— ифрат куркыныч авыруга дучар булгансыз — клавикордиал клавикулагызга бик каты салкын элэктергәнсез,— дим.

Бу мескен бөтенлэй кызганыч тавыш белән ыңгырашырга тотынды:

— Йа ходаем, нишлим инде? — Ни дә булса эшлэп булмыймы соң? Бэлкем, берэр төрлө май белән ышкырга яки берэр жирне урынына утыртырга кирәктер? — ди.

Мин кулыма эшлэпәмне алдым да ишеккэ таба юнәлдем.

— Сез кая? — дип кычкырып жибәрде мэр.— Сез мине бер ялгызымны шул хэтэр клавикорда зэхмәтеннән үлэргэ калдырып китәсезмени?

— Адәм затына гади бер мэрхәмәт йөзеннән булса да, сез авыру кешене болай ташлап китэргэ тиеш түгелсез, Хоа-Хо эфэнде... — дип өстөдө мистер Бидл.

— Мин Хоа-Хо түгел, э доктор Воф-Ху,— дип төзәттем тегене һәм, авыруның караваты янына янәдән әйләнөп килеп, озын чәчләрәмне артка сыпырып ташладым.

— Мистер мэр, мәйтәм, төрөлүегезгә өмет бер генә. Сизгә хәзер бернинди дарулар да ярдәм итмәячәк. Монда, дим, ярдәм итәрдэй бер генә көч бар, ләкин аны куллану шактый кыйммәткә төшәчәк,— дим.

— Нинди көч ул? — дип сорый мэр...

— Гыйльми пролегоменалар,— дим моңа.— Акылның сарсапарилла өстеннән жиңү тантанасы. Үзегездә хәлсезлек сизгәндә, авырту һәм газапларның фәкәть үз организмыгызда гына икәнлегенә инану. Үзегезне жиңелгән итеп тану! Шуны гамәлдә күрсәтү!

— Нинди параферналияләр хакында сөйләсез сез, доктор? Әллә юкса социалистмы сез? — дип сорый мэр.

— Мин сезгә психик кыйммәтләр белән тәэмин итүнең бөек доктринасы турында сөйлим,— дим моңа,— абсурд һәм менингит ише зэхмәтләрне аңлы инстинктив

ысуллар ярдәмендә читтән үз ихтыярыңа буйсындыру юлы белән дәвалау турында сөйлим, ниһаять, хосусый магнетизм дип йөртөлгән гажәеп бүлмә спорты турында сөйлим,— дим.

— Сез шуларның һәммәсен дә эшли аласызмы соң? — ди мәр.

— Мин — Ялгызак Сенедрионнар белән Эчке Хәрәм монголлары Берләшмәсенең гамәлдәге вәкиле,— дим тегеңә.— Мин пасслар ясый башласам, аксаklar — телгә килә, сукурлар аяклана, дим. Мин — медиум, колоратуралы гипнотизер, адәм күңеленең Хәмерле контролеры, дим. Анн-Арборда ясаган соңгы сеансым вакытында Серкә-Хәмер жәмгыятенең мәрхүм председателе жир йөзенә кабат әйләнеп кайту һәм сеңелесе Джейн белән сөйләшә алу бәхетенә фәкать минем аркадагына иреште, дим. Дөрөс, соңгы вакытларда мин, белгәнегезчә, магнетизм белән шөгыйльләндүдән бигрәк, фәкыйрь халык арасында кырык арбачы булып, ягъни ваклап дару сатып йөрүне артыграк күрәм, дим, чөнки, дим, үземнең югары сәнгать жимешләрен юк-бар бәһагә сатарга теләим, дим, ә фәкыйрь-фөкарадан андый зур бәһанә таләп итеп булмый,— дим.

— Ул гипнотизм дигән нәрсәгез белән мине дәваларга алынасызмы соң? — дип сорый мәр.

— Хикмәт шунда,— дим моңа,— каягына барсам да, миңа, дим, бу мәсьәләдә медицина жәмгыятьләре белән низагъка керергә туры килә, дим. Шулай да, дим, әгәр сез, мәр буларак, минем кулда рөхсәт кәгазе юклыгына бармак аша карарга килешсәгез, мин, дим, сезне терелтү хакына психик ысулларымның берсен гамәлдә күрсәтергә ризамын,— дим.

— Килешәм, килешәм,— дип ашыгып әйтте мәр.— Тик тизрәк эшли генә күрегез, юкса мине тагын нидер чәнчештерә башлады...

— Бәһасә ике йөз илле доллар булыр,— дим моңа.— Шул хакка мин сезне ике сеанста аякка бастырырга гарантия бирәм,— дим.

— Ярар, түләрмен. Минем гомерем андый хаккагына торырлыктыр, шәт,— ди мәр, шундук килешеп.

Мин, карават каршына чөмәшеп, күзләрем белән тегенең йөзенә кадалып каттым. Үзем сөйләнгән булам:

— Хәзер игътибарыгызны үзегезнең авырудан читкә юнәлтергә тырышыгыз,— дим.— Сез сәламәт. Сездә

йөрәк тә, оча сөяге дә, калак сөякләре дә, ми дә — бер-се-бер юк, дим. Сез бернинди авырту тоймыйсыз. Сез, гомумән, авырмагансыз — шул хакта үзегезне ышандырыгыз, икърар итегез, — дим. Аннан, нәтижә ясап, өстәп әйтәм: — Хәзер инде, дим, сездәге әлеге юк авырту әкрен-әкрен артка чигенә — сез аның бетә баруын үзегез дә тоясыз, шулаймы? — дим.

— Карале, чынлап та шулай бит, доктор, хәлем жиңеләя баруын мин үзем дә сизәм, дип жавап бирә мәр.— Зинһар, дәвам итегез, мине сәламәт дип, минем менә бу сул янтыгымдагы шешне булмаган һәм юк дип ялган-лый бирегез. Болай барса, озакламый мине караватыма торгызып утыртырга, хәтта кулыма карабодай күмәче белән колбаса тоттырырга да мөмкин булачак. Мин моның шулай буласына тәмам ышанам хәзер, — ди.

Мин тагын берничә серле пасс ясап алдым.

— Хәзер, мәйтәм, ялкынсыну халәте узды, дим. Перегелийның уң калагы кечерәйгән. Сезде хәзер йокымсырата. Күзләрегез йомыла, дим. Авыруның барышы вакытлыча туктатылды. Сез хәзер йоклыйсыз, — дим.

Мәр әкрен генә күзләрен йома һәм гырылдый баш-лый.

— Мистер Тидл, менә шушы инде хәзерге заман фәненең могжизасы, — дигән булам мәрның энекәшенә.

— Тидл түгел, Бидл, — дип төзәтә теге, аннан сорый: — сез Джеймс абзыйга тиешле икенче дөвалау сеансын кайчанга билгеләргә телисез, доктор Пу-пу? — ди.

— Пу-пу түгел, Воф-Ху, — дип төзәтәм мин дә тегене. — Мин сезгә иртәгә сәгать унбергә килермен, дим. Уянуына, аңа сизгә тамчы скипидар эчертегез, өч кадак бишфтекс ашатыгыз. Хәзергә хушыгыз, — дим дә китеп барам.

Икенче көнне билгеләнгән вакытка мин тагын килеп життем.

— Йә, ничек эшләр, мистер Ридл, — дип сорыйм мәрның туганыннан, авыруның бүлмәсенә керүгә үк. — Абзагызның хәл-әхвәле ничегрәк соң? — дим.

— Хәле шактый яхшырды шикелле, — ди теге.

Мәрның чырае һәм кан тибеше чыннан да әйбәт иде. Мин икенче дөвалау сеансын ясадым, шуннан соң ул миңа үзенең бернинди авырту сизмәвен, барлык чәнчешү-сызлануларның юкка чыгуын игълан кылды.

— Алайса, тагын бер-ике көн шулай урында ятыгыз

да, үзегезне саләмәт дип белегез,— дим.— Бәхетегез икән, ярый әле мин монда туры килдем, мистер мэр, дим. Юкса, сезне бу хәтәр авыруыгыздан рәсми медицинада кулланыла торган бернинди корнукопоя¹ чаралары белән дә коткарып кала алмаган булырлар иде, дим. Инде хәзер, медицинаның ялгышлары ачыкланып, сезнең авыру фәкәт үз-үзегезне алдау гына икәнлеген исбатлангач, күнелләрәк нәрсәләр турында, мәсәлән, ике йөз илле долларлык гонорар хакы турында сүз башласак та ярыйдыр дип уйлыйм, дим. Тик, зинһар, чексыз, ягъни саф акчалата бирсәгез иде, дим. Юкса, дим, чек шикелле кәгазьләренң йөз ягына да, арткы ягына да имза куярга яратмыйм мин,— дим.

— Юк, юк, борчылмагыз, миндә исәпләшү акчалата булыр,— ди мэр һәм мендәре астыннан акча янчыгын тартып чыгарып, иллешәр долларлык биш шыгырдавык кәгазьне учына санап ала:— Бидл, акчаны биргәнлеккә үзеннән расписка таләп ит,— ди.

Мин расписка язам һәм мэрның кулыннан ике йөз илле долларны алып, эчке кесәмә яшерәм.

Шуннан соң мэр әйтә:

— Сержант, инде хәзер хезмәт вазифагызны үтәргә керешегез,— ди, үзе, бөтенләй сау-сәламәт кеше кебек, авызын ыржайтып мыскыллы елмая.

Мистер Бидл минем иңбашыма авыр-салмак кулын сала да:

— Сез, доктор Воф-Ху, яки, дөрөсрәге, мистер Питерс, ди, сез штат идарәсе рөхсәтеннән тыш медицина эшләре белән шөгыльләнүегез өчен кулга алынасыз,— ди.

— Сез үзегез кем буласыз соң? — дип сорыйм монардан.

— Аның кем булуын мин сезгә үзем әйтәм,— ди мэр һәм, беркайчан бернинди авыру белән авырмаган бер кыяфәттә, караватыннан төшеп, аягүрә баса.— Штатның Медицина жәмгыятендә эшләүче шымчы ул, ди. Сезнең кыек эшләрегезне күзәтә-күзәтә, артыгыздан калмыйча, штатның биш төбәген узган кеше, ди. Өченче көн ул минем янга килде, шуннан без икәүләп ничек итеп сезне тозакка эләктерү планын кордык, ди. Менә

¹ Фармакопояны бозып әйтүе. Фармакопоя — дару ясаучылар өчен кулланма китап. Анда даруларны ясау ысуллары, саклау чаралары күрсәтелгән була.

шулай, шарлатан эфэнде, моннан соң сезгә безнең штатта кеше алдап йөрөргә насыйп булмас — юлыгыз мәңгегә киселде дип уйлагыз. Ха-ха-ха! Сез миндә нинди авыру таптыгыз соң? Ха, ха, ха! Нәрхәлдә, ми йомшаруы түгелдер бит? — ди.

— Кабахәт. Шымчы! — дим теге егеткә.

— Нәкъ үзе! — ди Бидл. — Мин сезне шериф кулына тапшырырга тиешмен, — ди.

— Анысын без карарбыз әле! — дим дә тегенә, бугазыннан эләктереп алып тәрәзә аша ыргытып бәрмәкче булам. Ләкин ул, револьверын чыгарып, көпшәсен иягем астына китереп тери — ирексездән, миңа тынычланырга туры килә. Шуннан ул кулларыма богау сала да кесәмнән әлегә ике йөз илле долларны тартып чыгара.

— Үзем шаһитмын, — ди аннары, — менә бу акчаларны без сезнең белән бергә, Бэнкс эфэнде, алдан ук тамгалап куйган идек. Мин аларны полиция бүлегендә шерифкә тапшырым, ул сезгә расписка язып жиберер. Бу банкнотлар әлегә дәлил буларак хөкем эшенә теркәлергә тиешләр, — ди.

— Яхшы, мистер Бидл, — ди мэр, ризалыгын белдереп. Аннан әйтә миңа: — Э сез, доктор Воф-Ху, нигә әле үзегезнең магнит дигән кодрәтегезне кулланмый торасыз, нигә шул кодрәтегез белән кулыгыздагы богауларны салдыртып ташлатмыйсыз? — ди.

— Киттек, сержант, — дим мин, горурлыгымны саклап, — бернишләп булмый, буйсынырга туры килә, — дим. Аннары Бэнкс картлачка таба ачулы йөзем белән борылам да, богау тимерен чыңлата-чыңлата, янап әйтәм:

— Ләкин, мистер мэр, хосусый магнит дигән нәрсә сезнең властегыздан барыбер өстен чыгар, дим, моңа сез тиздән үзегез дә ышанырсыз, — дим.

Чыннан да, минем хосусый магнетизмым өстен чыкты, жиңүгә иреште.

Капка төбенә житкәч, әлегә шымчы егеткә болай дим:

— Хәзер, Энди дус, бу богауларны салдырсаң да ярыйдыр, юкса үтеп-сүтеп йөрүчеләр алдында оят, — дим.

Нәрсә? Соң инде, әлбәттә, Энди Таккер иде ул. Хәрәкәт планы да бөтенләе белән ул уйлап тапкан нәрсә иде. Уртак бизнесыбыз өчен кирәк акчаны без ул вакытта энә шундый юл белән таптык.

Язмыш юллары

Дәшәп тора ерак юллар,
Кая барам?
Йолдыз булып сөю яна, сөю — тугры.
Алар миңа һәрвакытта ярдәм итәр
Көрәш аша жыр итәргә
Язмышымны.

Д а в и д М и н ь о н ы ң
матбугатта басылмаган шигырьләреннән.

Жыр туктады. Сүзләре — Давидныкы, көе халыкныкы иде. Яшь шагыйрь үз акчасына эчерткәнлектән, кабакка жыелган халык дәррәү кул чапты. Тик нотариус Папино әфәнде генә, жырның сүзләрен тыңлагач, башын чайкап куйды, — ул монда гыйлем иясе санала һәм шәрабне дә үз исәбенә эчә иде. Давид урамга чыкты, һәм төнгә авыл һавасы аның эчемлек парына томаланган башын шундук айнытып жибәргәндәй булды. Шул чак ул үзенә иртәнге якта Ивонна белән ачуланышуын һәм төн житкәч тә туган йортны ташлап, үзенә дан һәм исем яулау өчен, зур дөньяга сәфәр чыгарга карар кылганлыгын исенә төшерде.

«Менә шунда, минем шигырьләр һәркемнең теленә кереп, исемем танылгач, ул бүген миңа әйткән авыр сүзләре өчен үкенер эле», — дип дулкынланып уйланды Давид.

Кабакта эчеп утыручылардан кала, бөтен авыл йокыга талган иде инде. Давид әтисе йортына кушып салынган янкормадагы үз бүлмәсенә кача-поса гына керде дә барлы-юклы әйберләрен төенчеккә төйнәде һәм, төенчекне иңбашы аша таякка элеп, Вернуадан читкә алып китә торган олы юлга чыкты.

Әнә әтисенә төнгә утарга ябылган сарык көтүе артта калды. Бу сарыкларны Давид көн саен көтүлеккә алып бара, һәм алар, гадәттә, Давид кәгазь кисәкләренә

шигырьләр язып маташкан арада, төрлесе төрле якка таралышып бетә торганнар иде. Әнә Ивонна яшәгән йорт. Ивоннаның бүлмәсендә хәтта ут та сүнмәгән. Бу утны күргәч, Давидның күнелендә икеләнү хисе уянып куйды. Бәлкәм, Ивонна бүген иртән әйткән сүزلәре өчен үкенеп, хәзер йоклый алмый газапланып ятадыр? Бәлкәм, ул иртәгә... Юк, юк! Карар кабул ителгән. Вернуада Давидның хәзер бернинди хажәте калмаган. Монда аны беркәм дә аңламый. Шушы юл белән үзенен матур киләчәгенә, язмышына карап алга барырга тиеш ул!

Тонык ай нуры белән яктыртылган киң тигез сахра эченнән сабан сызган буразнадай туп-туры өч лье¹ юл сузылып ята иде. Авыл халкы уйлавынча, бу юл иң киме Парижга кадәр илтәп житкерергә тиеш; яшь шагыйрь бу сихри сүзне атлаган уңайга әллә ничә тапкыр күнеленнән кабатлады. Давидның әле гомерендә дә Вернуадан болай еракка чыгып киткәне юк иде.

СУЛГА КИТКӘН ЮЛ

Шулай итеп, юл өч лье туп-туры барды-барды да кинәт Давидны аптырашта калдырды. Туры юлны аркылыга икенче бер юл — киң һәм такыр юл кисеп үткән иде. Давид күпмедер вакыт уйланып басып торды да сулга киткән юлга борылды.

Юл тузанында әле күптән түгел генә узган ниндидер экипажның тәгәрмәч эзләре сызылып калган иде. Ярты сәгатътән экипаж үзе дә күренде — текә инеш ярында калкулыкка менә алмыйча туктап калган зур бер карета иде бу. Кучер һәм форейторлар², кычкыра-кычкыра, атларны куалыйлар. Юл кырыенда баштанаяк карадан киенгән зур гәүдәле ир белән озын чабулы жиңел плащ бөркәнгән зифа буйлы бер хатын-кыз басып тора иде.

Давид хезмәтчеләрнең ат йөртүдә осталыклары, житмәвен шундук шәйләде һәм, күп уйлап тормастан, бу эшне үз өстенә алды. Ул форейторларга, кычкырынудан туктап, бөтен көчне көпчәкләргә юнәлтергә кушты,

¹ Лье — Франциядә 4,5 км чамасында озынлык үлчәве берәмлеге.

² Форейтор — бер-бер артлы жигүле атларның алдагысына атланган жайдак.

э кучерга гадэти тавышы белэн атларны куаларга бо-
ерды; үзе ул таза жылкәсе белэн каретаның арт ягыннан
этте. Эшкә шул рәвешчә берьюлы тотынгач, карета су
читендәге баткак жирдән коры юлга тәгәрәп чыкты.
Фореиторлар янә үз урыннарына менеп урнаштылар.

Давид, инде нишләргә дигәндәй, минут чамасы ап-
тырап басып торды. Шул чак кара киємле ир, кулы бе-
лән ишарә ясап, аңа: «Сез каретага утырырсыз», — диде.
Тавышы аның, гәүдәсе кебек үк, мәгърур булып, фәкать
затлы тәрбиялелеге генә бу тавышка беркадәр йомшак
аһәң өсти иде. Кыскасы, ирнең боерырга гадәтләнгән
кеше икәнлегенә әллә каян күренеп тора иде. Давид ык-
мык итеп икеләнәп маташкан арада, теге янәдән боеры-
гын кабатлады, һәм егет тиз генә экипаж баскычына
менеп басты. Экипажның арткы утыргычында аның
күзе баягы хатынның кара шәүләсен шәйләп алды.
Давид аның каршысындагы утыргычка утырмакчы
булган иде дә, мәгърур тавыш аны янәдән үзенә буй-
сынырга мәжбүр итте: «Сез ханым белән янәшә уты-
рырсыз!» — диде ул.

Ир кеше үзе каршыдан урын алды. Карета, кузга-
лып, үргә менә башлады. Хатын, почмакка чөмәшәп,
сөйләшмичә бара иде. Давид аның картмы, яшьме икән-
леген белмәде, ләкин аңардан бөркелгән татлы исерткеч
хуш ис яшь шагыйрьне тәмам хыялый дөньяга чумдыр-
ды, һәм ул бу серле кара києм астына гүзәл бер жан
иясә яшеренгән булуына һич шик тотмады. Ләкин
аңарда әлегә бу инәндергеч серне ачарга ачкыч юк, чөн-
ки алар каретага бергә утырганнан бирле бер-беренә бер
авыз сүз дә әйтешмәгәннәр иде.

Бер сәгәтьләп вакыт узгач, тәрәзәдән карап, Давид
үзләрененң ниндидер бер шәһәрчек урамыннан барула-
рын шәйләде. Озак та үтми, экипаж дөм караңгы-бер
йорт каршына килеп туктады; фореитор, жиргә сикереп
төшәп, ярсу белән ишек кагарга тотынды. Ниһаять,
югары каттагы тимер рәшәткәле тәрәзә як-якка ачылып
китәп, аннан төнгә калпаклы бер баш тышка сузылды:

— Кем ул анда төн ката кеше бимазалап йөри?
Йорт бикләнгән. Жүнле мөсафир жиде төн уртасында
юлга чыкмый. Барыгыз, юлыгызда булыгыз, дөбердә-
теп маташмагыз!

— Ач! — дип жикеренде фореитор. — Монсеньор
маркиз де Бопертюи бу, ач!

— Ah! — дип куркынган тавыш белән жавап бирде югарыдагы кеше.— Мең тапкыр гафу, монсеньор. Кем уйлаган болай килеп чыгасыгызны... вакыты бик соң бит... Хәзер, хәзер ачам, бөтен йорт сезнең карамакта булыр, монсеньор.

Чылбыр чылтырап, эшермәсе шылтырап, ишек як-якка ачылды да, бусагада, кулына шәм тотып, курку һәм тунудан тәмам төсө-өне качкан ярым-ялангач баягы абзый — «Көмеш табак» тавернасы хужасы күренде.

Давид маркизга ияреп каретадан чыкты. «Ханымга булышыгыз!» — дип боердылар аңа. Шагыйрь, буйсынып, ханымга жиргә төшәргә ярдәм итте һәм шул чакны үз учында аның бәләкәй кулы калтыранып куюын тойды. Ул арада тегенең: «Өйгә кереgez!» — дигән яңа боерыгы ишетелде.

Алар тавернаның озынча һәм буеннан-буена зур имән өстәл сузып куелган ашау залына керделәр. Ир кеше өстәлнең ишеккә якын башыннан урын алып, ханым түр башына, стена кырыена ук барып утырды. Ул тәмам алжыган кыяфәттә күренә иде.

Давид исә, хушлашырга ничек жай табарга да ничек тизрәк чыгып китәргә икән дип, ишек төбөндә уйланып басып калды.

— Монсеньор,— дип, жидегә бөгелә-сыгыла сүз башлады таверна хужасы,— м-мондый и-ихтирамыгызга л-лаек б-буласымны б-белсәм, м-монда һ-һәр н-нәрсәне ә-әзерләп куйган булыр идек. Р-рөхсәт итеgez, ш-шәраб белән с-салкын кош ите тәкъдим итә алам, инде тагын н-нидер кирәксә...

— Шәм! — дип боерды маркиз, үзенә хас бер мәгърур хәрәкәт белән симез, йомшак кулының бармакларын тырпайтып.

— Хәзер китерәм, монсеньор,— диде хужа кеше һәм тиз генә биш-алты шәм алып килеп, аларны кабызды да өстәл уртасына утыртты.

— Миндә мичкәле бургунд шәрабе бар иде, мсье, әгәр теләгегез булса, мин...

— Шәм! — диде мсье, бармакларын янә тырпайтып.

— Тыңлыйм, монсеньор... чабам... очам...

Зал өстәлендә тагын бер дюжина чамасы шәм жемелдәп кабынды. Маркизның мәһабәт гәүдәсе урындык өстеннән таш кыя сыман калкып тора иде. Ак манжет

һәм жабосын искә алмаганда, ул баштанаяк карадан киенгән; хәтта шпагасының сабы белән кынысына кадәр кара төстә иде. Кыяфәтне инде әйтергә дә түгел — эре, мәгърур; тырпайган мыгының очлары бөтенләй диярлек күз кабакларына тиеп тора, ә йомры күзләре мәсхәрәле бер елмаю белән карыйлар иде.

Ханым әүвәлгечә кымшанмыйча утыруында булды. Хәзер шәм яктысында аның йөзе Давидка — аермачык күренде. Һәркемне эсир итәрдәй мөлаем, чибәр яшь бер кыз иде ул. Давид аның моңсулык сирпелгән йөзенә төбәлеп катты. Ләкин күк күкрәгәндәй гөрелдәвек тавыш аны шундук күз карашын кыздан алырга мәжбүр итте:

— Исемен кем һәм шөгылен?

— Давид Миньо. Мин — шагыйрь.

Маркизның мыек очлары тагы да югарырак күтәрелде.

— Нинди исәпкә яшисең соң син?

— Мин көтүче дә әле, атамның сарык көтүен көттем, — диде Давид, башын югары чөеп, ләкин бер үк вакытта аның яңакларына кызыллык жәелде.

— Алайса, тыңла мине, көтүче-шагыйрь: синең өлешкә һавадан менә нинди зур бәхет төште! Бу туташ — минем бертуган абыемның кызы, мадемуазель Люси де Варенн. Ул борынгы затлы нәселдән, елына ун мең франк күләмендә шәхси байлыгы да бар. Чибәрлегә хакында үзең хөкем ит. Әгәр аның шушы күркәм сыйфатлары синең көтүче йөрәгенне эртергә житә калса, уңай сүзеңне әйт, ул — синеке! Тукта, сүземнән бүлдермә! Бүген кич мин аны виконт де Вильмор замогына никахланыр өчен алып бардым. Кунаклар һәммәсе жыелып беткән, сеңелне дәрәжә һәм милек ягыннан үз тиндәше белән кавыштыру никахы укырга дип, священник та без килгәнне генә көтеп тора иде. Ләкин эшләр никахка житкәч, карап торышка тыйнак һәм күндәм генә күренгән шушы кызый ана юлбарыстай минем өскә ташланды, мине ниндидер явызлыктар, кансызлыктар эшләүдә гаепләп, таң калган священник алдында виконт де Вильморга биргән минем вәгъдә сүземне бозды. Шуннан мин тәмугның барлык шайтан-иблисләре белән ант иттем: кайтыр юлда безгә кем беренче очрый, шуңа бу кызыйны көчләп кияүгә бирәм дә жибәрәм, дидем. Принцмы ул, күмерче яки кесә карагымы — барыбер! Менә син, көтүче, безгә беренче

очрадың. Мадемуазельгә бүген төнлә никах укылырга тиеш. Синең белән түгел икән, бүтән берәү белән! Шуңа күрә уйланыр өчен сиңа ун минут вакыт бирәм. Артык сүз әрәм итмичә, турысын әйт, мине сорауларың белән дә йөдәтеп маташма. Нибары ун минут, көтүче! Вакыт инде чаба!

Маркиз ап-ак бармаклары белән каты итеп өстәлне шакылдатырга тотынды. Чырае, җавап сүзен көтеп, үзалдына бертөрле кырысланып катты. Хәзер ул үзенң тышкы кыяфәте белән бөтен тәрәзә-ишекләре томанлап ябылган зур бер йортны хәтерләтә иде. Давид аңа нидер әйтергә дә ымсынып карады, ләкин күзе маркизга төшүгә үк, аның әйтәсе сүзләре бугазында тыгылып кала иде. Ниһаять, ул туташ каршысына килеп басты да, башын иеп, аңа сәлам бирде.

— Мадемуазель,— дип башлады ул һәм сүзләренен тигез-шома агылып китүенә, бу гүзәллек, нәзакәтлелек алдында һич югалып калмавына үзе үк гажәпләнде.— Сез ишеткәнсездер: мин үземне көтүче итеп таныштырдым. Ләкин хыялымда мин үземне кайчак шагыйрь итеп тә күрәм. Шагыйрь булу ул — димәк, гүзәллекне ярату, гүзәллек алдында баш ияргә әзер тору дигән сүз. Хәзер мин хыялларымның канатлануын тоям. Әйттегез, мадемуазель, мин сезгә нинди хезмәт күрсәтә алам?

Кыз, ялкынлы, хәсрәтле күзләрен күтәреп, егеткә карады. Егетнең хәзерге хәлиткеч минутта кырыс бер тәвәккәллек белән тамгаланган ачык, дәртле йөзе, көч ташып торган төз гәүдәсе һәм зәңгәр күзләрендә чагылган кайнар теләктәшлек хисләре, ә бәлкәм, кызның үзенен дә мондый тәмле, иркә сүзләр ишетергә күптән зарыккан булуы — болар һәммәсе аны шулкадәр дулкынландырды ки, мескеннең күзләреннән шундук яшь атылып чыкты.

— Мсье,— диде ул әкрән генә,— сез миңа ихлас күнелле, яхшы кеше күренәсез. Бу кеше — минем абзам, әтиемнең энесе, минем бердәнбер туганым. Заманында ул минем әнине яратып йөргән, ә хәзер, мин әниемә охшаган өчен, мине җене сөйми. Ул минем тормышымны тоташ газапка әйләндерде. Аның күз карашыннан ук минем котым алына, шуңа күрә элек мин аның һичбер сүзенә каршы килми торган идем. Ләкин бүген кичен ул мине үземнән өч мәртәбә олырак кешегә көчләп кияүгә бирергә теләде. Сезнең өскә шушындый күнел-

сезлекләр китергәнем өчен рәнжемәгез, мсье. Мин беләм, сез, әлбәттә, абзам кушкан әлегә акылсыз эшкә бармаячаксыз. Шулай да миңа әйткән яхшы, игелекле сүзләрегез өчен сезгә рәхмәтемне белдерергә рөхсәт итегез. Минем белән күптән инде алай сөйләшкәннәре юк иде.

Шагыйрьнең күз карашында гади мәрхәмәт хисеннән тыш тагы да ниндидер бер нәрсә нурланып чагылды. Күрәсен, ул чын шагыйрь кеше иде. Ивонна онытылды, аны яңа гүзәл нәзакәтлелек оныттырды. Кыздан бөркелгән хуш ис Давидның күңелендә моңарчы беркайчан да кичерелмәгән яңа хисләр ташкынын кузгатты. Ул каршысында утырган кызга яратулы-иркә күз карашын юнәлтте, тегесе дә аның бу сөеп каравыннан чәчәк бөреседәй ачылып, көләчләнеп китте.

— Башка бер вакыт булса, мин бу бәхеткә ирешү өчен гомеремнең күп елларын багышларга да шатланып риза булган булыр идем. Хәзер исә мин моңа ун минут эчендә дә ирешә алам,— диде Давид.— Мин сезне кызганам, жәллим дип әйтү һич дөрөс булмас иде, мадемуазель,— юк, мин сезне үлеп яратам. Сезнең тарафтан да шундый ук хискә өмет итә алмыйм, әлбәттә,— ләкин сез миңа үзегезне бу зобани кулыннан йолып алырга рөхсәт итегез. Аннан, кем белсен, бәлки сезнең күңелдә дә миңа карата мәхәббәт хисе туар. Алдагы көннәрем якты буласына мин ышанам. Гомерем буе көтү көтеп йөрмәм бит инде. Ә хәзергә мин сезне бөтен йөрәгем белән яратырга, сезнең хәсрәтле бу язмышыгызны кулымнан килгәнчә жиңеләйтергә тырышачакмын. Үз гомерегезне миңа ышанып тапшырырга сез ризамы, мадемуазель?

— О, сез фәкать мине кызганудан гына үз-үзегезне болай корбан итәргә телисез!

— Мин сезне сөям. Вакыт бетеп бара, мадемуазель.

— Ахырда сез үкенәчәксез, мине дошман күрә башлаячаксыз.

— Сезнең бәхетегез хакына һәм сезгә лаек булу өчен мин гомеремне корбан итәргә дә әзер.

Кызның нәфис кулы, бөркәнчеге эченнән шуып чыгып, егетнең киң учына чумды.

— Сезгә язмышымны тапшырам,— дип пышылдады ул.— Мәхәббәт, бәлкәм, сез уйлаганнан тизрәк килер. Әйтегез абыйга. Аның куркыныч күз карашы тәэсирен-

нән котылгач, мин, бәлки, боларның һәммәсен оныта да алырмын.

Давид маркиз каршына барып басты. Кара таш кыя селкенеп куйды һәм мәсхәрәле күз карашын зур стена сәгатенә таба юнәлтте.

— Ике минут вакыт калган. Ә көтүчегә чибәр һәм бай кәләшкә өйләнергәме-юкмы икәнән хәл кылу өчен сигез минут житте! Йә, алайса, әйт сүзеңне, көтүче: син шушы кызыйның ире булырга ризамы?

— Мадемуазель, минем хатыным булырга үзенен ризалыгын биреп, миңа зур хөрмәтен күрсәтте,— дип җавап бирде Давид, башын горур төстә югары чөеп.

— Шәп әйтелде! — дип гүелдәде маркиз.— Сездә, көтүче әфәнде, чын затлы кешеләргә хас сыйфатлар бар, котлыйм! Һәрхәлдә, мадемуазельнең моннан яманрак язмышка да дучар булуы ихтимал иде. Йә, хәзер, чиркәү әһелләре һәм шайтан шәрифләре рөхсәте белән, бу эшне тизрәк төгәлләп куйыйк!

Шулай дип, маркиз шпагасының сабы белән өстәлне шакулдатты. Бөтен гәүдәсе белән дерелдәп-калтырап, ишектән таверна хужасы керде. Маркиз күңелендәге яшерен теләкне дәрәс чамалавына өмет итеп, ул үзе белән тагы бер кочак шәм кыстырып кергән иде.

— Священникны! — дип боерды маркиз.— Тизрәк кыймылда! Ун минуттан монда булырлык булсын, юкса...

Таверна хужасы, кулындагы шәмнәрне ташлап, кире борылды.

Чәче-башы тузгыган, йокысыннан айнып та җитмәгән священник килде. Ул Давид Миньо белән Люси де Вареннга тиз генә никах укыды да, хезмәте өчен маркиз сузган бер алтынны кесәсенә яшереп, янәдән төн караңгылыгы эчендә күздән югалды.

Ул китүгә, маркиз таверна хужасының борыны төбендә тырпайган озын бармакларын дәншәтле уйнатып:

— Шәраб! — дип әмер бирде, аннары, шәраб китерелгәч: — Бокалларны тутырырга! — дип өстәде.

Жемелдәвек шәмнәрнең тонык яктысы җәелгән өстәл башында маркиз дәншәтле, мәгърур кара таш кыя сыман утырды. Туганнан туган сеңелесенә төбәлеп караганда, аның күзләреннән әйтерсәң лә әүвәлге онытылмас мәхәббәтнең зәһәр хатирәләре агу булып тама

Һәм алар кыз баланы көйдереп-көйдереп алалар иде.

— Миньо әфәнде,— дип башлады маркиз, шәраб тулы бокалын югары күтәреп.— Эчеп жибәрер алдыннан мин сезгә берничә сүз әйтергә телім, тыңлагыз. Сез әле генә хатынлы булдыгыз. Ләкин сез хатын итеп алган бу кызый тора-бара сезнең бөтен тормышыгызны астын-өскә китерәчәк. Аның канына нәселдән нәселгә күчеп килә торган кара ялган һәм явыз жинаятьләр орлыгы салынган. Ул сезнең башка хурлык һәм бәхетсезлекләр алып киләчәк. Аның ягымлы караган күзләрендә, нәфис тәнәндә мәкерле шайтан утыра; ул шул шайтан коткысы белән сөйли, шул шайтан вәсвәсәсе белән гади бер авыл егетен үзенә буйсындыра. Сез хыял иткән «бәхетле тормыш»ның нигезе менә шул, көтүче әфәнде! Хәзер инде эчик! Ниһаять, мин сездән котылдым, мадемуазель!

Шулай дип, маркиз бокалын авызына каплады. Шул ук мизгелдә зал эчен кызның эче итеп, ачыргаланып кычкырган тавышы яңгыратты. Әйтерсең аны пычак белән чәнчегәннәр иде.

Давид, бокалын кулында тоткан килеш, өч адым алга чыгып, маркизның каршысына барып басты.

— Әле генә «әфәнде» дип эндәшеп, сез миңа, монсеньор, олы хөрмәт күрсәттегез,— диде ул тыныч тавыш белән, аннары сүзен дәвам итте: — Минем мадемуазельгә өйләнүем сезнең белән минем арадагы мөнәсәбәт рәвешенә дә үзгәреш кертә дип уйлыйм, ягъни, әйтергә яраса, бу өйләнү мине турыдан-туры булмаса да, һич югы әхлакий яктан, сезнең югары дәрәжәгезгә яқынайткандай була. Инде шуңа таянып, мин хәзер, үземне сезнең белән бертигез хокуктагы кеше санап, бер четерекле мәсьәләдә шул хокуктан файдаланып эш кылырга өмет итә аламмы?

— Аласың, көтүче, аласың! — дип җавап бирде маркиз, мәсхәрәле елмаеп.

— Алайса, менә шул! — диде Давид һәм бокалындагы шәрабне маркизның мәсхәрә белән көлеп караган күзләренә сибеп жибәрде.— Шәт, сез минем белән дуэльдә сугышудан баш тартмассыз дип уйлыйм!

Маркизны коточкыч ярсу биләп алды, дәншәтле үкерүе, быргы тавышыдай, бөтен залны яңгыратты. Ул

кара кынысыннан шпагасын суырып чыгарды да китеп өлгөрмөгөн хужа кешегә:

— Тоттырыгыз шул тинтәкнең кулына шпага! — дип кычкырды.

Аннан, ханымга таба борылып, аның йөрәген тетрәтерлек явыз бер көлү белән мыскыллап әйтте:

— Мадемуазель, сез миңа күп мәшәкәтьләр ясыйсыз. Бер тән эчендә мин сезне кияүгә дә бирергә һәм тол да калдырырга мәжбүрмен.

— Мин шпагада сугыша белмим, — дип, чын күңеленнән икърар итте Давид һәм, шул икърарына үзе үк оялып, комачтай кызарынды.

— Шпагада сугыша белмим, имеш, — дип үчекләде аны маркиз. — Нәрсә, сала мужигыдай, бер-беребезне йодрык белән дөмбәсләргә каламыни? Әй, Франсуа! Пистолетларымны бир!

Форейтор, экипаж янына чыгып, аннан ялтырап торган, көмеш бизәкләр төшерелгән ике зур пистолет алып керде. Маркиз пистолетларның берсен Давидка ыргытты.

— Барып бас өстәлнең түргә башына! — дип кычкырды ул. — Чакманы басарга көтүче дә булдыра алыр! Де Бопертюи пулясыннан үлүенә бәхеткә сана, андый бәхет күпләргә эләкми!

Көтүче белән маркиз өстәлнең баш-башына йөзгә-йөз карап бастылар. Таверна хужасы, куркудан тәмам коелып төшөп, гажиз төстә бармакларын кыймылдатырга һәм авыз эченнән ялынып мыгырданырга тотынды:

— М-монсеньор, а-алла хакы өчен дип әйтәм! Минем өйдә эшләмәгез!.. Қан коймагыз... сез мине бөлдәрәсез бит...

Маркизның дәншәтле күз карашыннан аның теле бәйләнде.

— Куркак! — дип жикеренде маркиз де Бопертюи. — Тешләреңне шыкылдатма, булдыра алсаң, әйдә, сигнал бир.

Хужа кеше тезләренә егылды. Ул авыз ачып сүз әйтер хәлдә түгел иде. Шулай да ул ишарәләр белән үзенң өендәге иминлекне, тавернасының абруен саклау кирәклекне аңлатырга тырышты шикелле.

Шул чак мадемуазельнең:

— Сигналны үзем бирәм, — дигән ачык-көр тавышы ишетелде.

Ул Давид янына килеп, аны битеннән үпте. Кызның күзләре очкынланып яна, бит-яңакларына алсулык йөгөргән иде. Ул стена буена барып басты да саный башлады, көндәшләр исә пистолетларын югары күтәрәп бер-беренә төбәделәр.

— Un... deux... trois! ¹

Ату тавышы бер үк вакытта диярдәй яңгырады, шунлыктан шәмнәрнең ялкын телләре дә бер генә мәртәбә тирбәлеп куйды. Маркиз, сул кулының тырпайган бармаклары белән өстәл кырыена таянган хәлдә, елмаеп басып тора иде. Давид исә әүвәлгечә гәүдәсен катырып тоткан; хатынын күрергә теләп, ул экрен генә башын борды, аннары кинәт, элгечтән ычкынган өс киеме сымак, лып итеп идәнгә сыгылып төште.

Курку һәм гажизлектән имәнеч бер аваз белән кычырып, тол калган кыз Давид янына йөгөрәп килде дә аның өстенә иелде. Жәрәхәтен күргәч, янә башын күтәрде. Хәзер аның күз карашын тагы әүвәлге сагыш сөрәме каплап алган иде.

— Нәкъ йөрәгенә тигән,— дип пышылдады ул.— Аның йөрәгенә!

— Каретага! — дигән гайрәтле тавыш яңгырады зал эчендә.— Таң яралганчы мин синнән барыбер котылачакмын! Шушы тән эчендә мин сине кабат кияүгә бирәм. Кемгә булса да, юлда беренче очраган кешегә! Юлбасар буламы ул, игенче буламы — барыбер! Һәм ул яңа ирең монысы кебек гомерсез булмаячак. Әгәр юлда берәү дә очрамаса, син безне капка ачып керткән беренче колга — хезмәтчегә хатын булырсың. Каретага!

Үжәт маркиз, яңадан үзенә кара бөркәнчеге астына яшеренгән кыз, кулына пистолетлар тоткан фореитор — һәммәсе урамда үзләрен көтеп торган экипаж янына ашыктылар. Тиздән экипаж тәгәрмәчләренәң дыңгырдавык тавышы, ерагайганнан-ерагая барып, йокылы урам буйлап таралды. «Көмеш табак» тавернасы залында исә акылынан язар дәрәжәгә житкән хужа кеше, нишләргә белмичә, үзенә кулларын боргычлый-боргычлый; шагыйрь егет мәете янында әвәрә килде. Залдагы озынча өстәл өстендә, ялкын телләрен уйната-уйната, егерме дүрт шәм янып тора иде.

¹ Бер, ике, өч! (Французча.)

УҢГА КИТКӘН ЮЛ

Шулай итеп, юл өч лье туп-туры барды-барды да кинәт Давидны аптырашта калдырды. Туры юлны аркылыга икенче бер юл — киң һәм такыр юл кисеп үткән иде. Давид күпмедер вакыт уйланып басып торды да уңга киткән юлга борылды.

Юлның кая алып чыгасын белмәсә дә, Вернуадан шушы төнне үк ераккарак качу дәрте Давидны туктамыйча алга атларга мәжбүр итте. Бер лье чамасы үткәч, ул юл кырыендагы зур бер замок турысына килеп житте. Замокта әле генә ниндидер зур тантана булып узган, ахрысы, чөнки барлык тәрәзәләрдә ут балкый, ә таш капка каршындагы мәйданчык тузанында аермачык булып төрле якка таралышкан экипажларның тәгәрмәч эзләре ярылып ята иде.

Давид тагы өч лье араны узды һәм кинәт үзенен арыганлыгын тойды. Ул юл кырыена чыгып, яшел нарат ботаклары өстендә берәз йоклап алды, аннары, торып, таныш түгел юлдан янә сәфәрән дәвам иттерде.

Шулай ул биш көн атлады: арыса, Табигать эзерләгән йомшак түшәккә, яки болындагы печән чүмәләсенә ятып ял итте; ачыкса, кунакчыл сабанчылар янына утырып кара ипи ашады; сусаса, кәтүче кружкасыннан яки чишмә ярына ятып салкын су эчте.

Ниһаять, ул зур, озын күпер аша чыгып, күңелле шау-гөр эчендә яшәгән бер шәһәргә барып керде. Калган барлык дөньяга караганда берүзе шагыйрьләрне күбрәк дан белән күмгән яки иза чиктергән мәшһүр Париж иде бу. Тыз-быз йөрүчеләрнең аяк тавышлары, үзара сөйләшүләре һәм тәгәрмәч дыңгырдаулары бергә кушылып хасил булган урам шавын — Парижның үзенә бер төрле сәламләү жырын ишетеп, Давидның шатлыктан тәмам тыннары кысылды.

Ул Конти урамындагы иске бер йортның иң югарыгы, чарлак катыннан кечкенә бүлмә алды һәм шунда, утыргычыннан купмыйча, көне-төне шигырь язарга тотынды. Кайчандыр Конти урамында бай һәм дәрәжәле кешеләр яшәгән, ләкин хәзер монда фәкәть ярлы халык, тормышны көчкә очын очка ялгап баручы фәкыйрьләр генә оя кора иде.

Мондагы йортлар зур, биек; аларның тышкы кыяфәтләрендә әүвәлге мәһабәтлелек, бөөкләк эзләре сакланып калган. Ләкин күбесенең эчендә хәзер пәрәвез һәм тузаннан кала әллә ни нәрсә табып булмый иде. Төннәрен урамда бер тавернадан икенче тавернага күчә-күчә типтереп йөрүче сукбайлар шау килә, әледән-әле сугышчыларның шпага чыңнары колакка килеп керә. Қайчандыр әдәп, тәртип булган жирдә хәзер исереклек, талаш, сугыш хөкем сөрә. Давид, кесә чамасын истә тотып, бүлмәне нәкъ менә шушы урамнан алган иде. Иртәнге кояшны да, кичке шәм яктысын да ул һәрвакыт кулына каләм тотып һәм кәгазь өстенә иелгән килеш каршылады.

Көннәрдән бер көнне, өйләдән соң, ул сөйкемсез фани дөньяның арзанлы шәраб, кара икмәк һәм эремчектән торган фураж алу сәфәреннән кайтып килә иде. Қараңгы баскычтан югары күтәрелгәндә, ул ялгыш бер ханым белән йөзгә-йөз бәрелеште, дөрөсрәге — үзе хатынга килеп бәрелде (чөнки ханым баскычта урынынан кымшанмыйча басып тора иде). Яшь һәм искиткеч матур иде бу ханым. Андагыдай илаһи гүзәллекне Давид өндә түгел, үзенәң шагыйранә хыялында да күз алдына китерә алганы юк иде. Жилбәгәй ачып жибәрелгән озын, кара плащы астыннан матур тегелешле купшы күлмәге күренеп тора. Күзләре әллә нинди фикри төсмерләргә кереп уйный. Алар, йә зураеп, түгәрәкләнеп, сабий балаларныкыдай ихлас бер садәлек белән карыйлар, йә, кысылып, озынчаланып, чегән кызларыныкыдай сихерлиләр, үзләренә тарталар. Ул ике бармагы белән генә күлмәк итәген күтәрә төшеп, тасмасы чишелгән биек үкчәле сыңар туфлиен ачып күрсәтте. Нинди илаһи гүзәллек! Аңа иелү-бил бөгү ничек килешсен! Ул кешеләренә күз карашларыннан иркәләнер өчен һәм алар өстеннән хакимлек итәр өчен дөньяга туган!

Бәлкем, ул Давидның баскычтан менеп килүен күреп, аның ярдәменә өмет итеп тукталгандыр.

О! Ул баскычта юлны бүлеп туктап калганы өчен мсьедан гафу үтенә! Менә бит, каһәр... Туфлинең тасмасы чишелде! Иңч рәте-чираты юк! Чишелә дә тора, чишелә дә тора! У, әгәр мсье ярдәм итешсә, ул бик шат булыр иде!

Шома жефәк тасмаларны бәйләгәндә Давидның куллары калтырады. Эш бик зурга китмәгәе дип, ул инде

качу ягын да карамакчы булган иде, ләкин шул чак ханымның күзләре озынчаланып, чегән хатыннарыныкыдай сихри көч сирпеп, аны үзләре янында тотып калдылар. Давид, кулына арзанлы шәраб шешәсен тоткан килеш; баскыч култыксасына сөялде.

— Сез гаять тә ихтирамлы булдыгыз,— дип куйды ханым, елмаеп.— Мсье, мөгаен, шушы йортта торучыдыр, шулаймы?

— Әйе, ханым. Әйе... шушы йортта торам, ханым.

— Өченче каттамы әллә?

— Юк, ханым, берәз югарырак.

Хатын, чак кына кәефсезләнеп, кулын селтәп куйды.

— Гафу итегез. Соравым тыйнаксызрак булды. Моның өчен мсье мине кичерер дип уйлыйм, әйеме? Сезнең кайда яшәвегезне сорашу минем тарафтан зур әдәпсезлек.

— Нишләп алай булсын, ханым? Мин иң югарыгы катның...

— Юк, юк, юк, әйтмәгез. Зур ялгышлык эшләгәнәмне хәзер үзем дә күрәм. Ләкин нихәл итим: бу йорт һәм аңа бәйле бөтен нәрсә мине үзенә тарта. Кайчандыр ул минем үз йортым иде. Шул бәхетле көннәрне хыялланып искә төшерер өчен, мин еш кына монда килеп йөрим. Аклану дәлилем әйдә шул булсын.

— Сезгә акланырга һич тә кирәкми... Мин... мин... әйтергә рөхсәт итегез,— дип, тотлыга-тотлыга сүзен давам итте шагыйрь.— Мин иң югарыгы каттагы, баскыч башындагы кечкенә бүлмәдә яшим.

— Алгысындамы?

— Юк, түрдәгесендә, ханым.

Хатын ниндидер бер иркенәю белән җиңел сулыш алып куйгандай булды.

— Сезне бүтән тоткарларга теләмим, мсье,— диде ул, һәм аның күзләре янәдән сабий баланыкыдай түгәрәкләнеп, сафланып китте.— Минем йортка күз-колак булып яшәгез. Һай, юк шул! Хатирәләрдә генә ул минем үз йортым! Хушыгыз, мсье, ярдәмегез өчен зур рәхмәт сезгә.

Шулай дип, ул китеп барды. Истәлек булып Давид күңелендә сихерле елмаюы калды да, баскычта хушбуй исе таралып калды.

Давид баскычтан менгәндә үзен төштәгедәй бер халәттә тойды. Төш узды, ләкин сихерле елмаю һәм

хушбуй исе аны ээрлеклэп һич тә тынычлык бирмәделәр. Таныш түгел хатынның күңелендә сенең калган сурәте аны сихерле күзләр турында, бер күрүдән ғашыйк булу турында элегияләр, гүзәл чәч толымнары турында мәдхияләр, кечкенә аякны бизәп торган туфли турында сонетлар язарга рухландырды.

Күрәсен, ул чын шагыйрь кеше иде. Ивонна онытылды, аны яңа гүзәллек, нәзакәтлелек оныттырды. Ханымнан бөркөлгән хуш ис Давидның күңелендә моңарчы беркайчан да кичерелмәгән яңа хисләр ташкынын кузгатты.

Бервакыт кичен әлегә йортның өченче катындагы бүлмәдә өч кеше киңәш мәжлесеңә жыйелды. Өч урындык, өстәл һәм өстәл өстендә янып торган шәм — бүлмәнең бөтөн җиһазы менә шул. Өчнөң берсе мәһабәт, таза гәүдәле, баштанаяк кара киёмле, мәгърур, эре кыяфәтле ир булып, аның тырпайган мыек очлары бөтенләй диярлек күз кабакларына тиеп тора, ә кысылган күзләре мәсхәрәле елмаю белән карыйлар иде. Ирнең каршында яшъ һәм гүзәл бер ханым утырган. Моңысынын йә зураеп, түгәрәкләнеп, сабый балаларныкыдай ихлас садәлек белән, йә кысылып, озынчаланып, чегән кызларыныкыдай сихерләп, үзләренә тартып карый торган күзләре хәзер, һәрбер ихтилялчы — заговорчыныкы кебек, шөһрәт дәрте белән ялкынлана иде. Өченчесе — эш кешесе, кыю, ашкынучан, ут-ялкын өерергә эзер гаскәри кеше. Ханым белән кара киёмле эзмәвер аңа капитан Дероль дип эндәштеләр.

Капитан йодрыгы белән өстәлгә сукты да, ярсуын тыярга тырышып, сүзен әйтте:

— Бүген төн уртасында! Ул төнгә гыйбадәткә барганда! Мәгънәсез заговорлар оештырып йөрү туйдырды! Әллә нинди шартлы билгеләр, шифрлар, яшерен җыеннарны бүтән күрәсем дә килми. Намуслы хыянәтчеләр булуйк. Әгәр Франция аңардан котылырга тиеш дибез икән, әйдәгез, бернинди капкын-тозаклар белән маташмыйча, аны ачыктан-ачык, кеше күз алдында үтерик. Бүген төнлә — минем сүзем менә шул. Сүземне мин эш белән ныгытачакмын: аны үзем дөмектерәчәкмен! Бүген төнлә — ул төнгә гыйбадәткә барганда.

Ханым капитанга иркә күз карашын юнәлтте. Хатын-кыз һәрвакыт, хәтта заговорчы булса да, ир кешедә

акылсыз кыюлыкны яратарак төшә. Кара киёмле ир, мыек очларын бөтереп, каты, ләкин тәрбиясе кушкан мөлаем тавыш белән, шулай ук үзенң фикерен әйтте.

— Кадерле капитан, бу юлы мин сезнең белән килешәм,— диде ул.— Бүтән көтеп торуның хажәте юк. Сарайны саклаучылар арасында безнең яклы кешеләр аз түгел, шуңа күрә бу эшкә кыю керешергә мөмкин.

— Бүген төнлә,— дип кабатлады капитан Дероль, йодрыгы белән янә өстәлгә сугып.— Сөз ишеттегезме мин әйткән сүзне, маркиз: мин аны үз кулларым белән үтерәчәкмен!

— Ул чагында безгә бер мәсьәләне хәл итеп бетерәсе кала,— диде маркиз әкрән генә.— Сарайда безнең яклыларның күпме икәнлеген төгәл ачыклап, аларга шартлы билге белән хәбәр ирештерергә кирәк. Король каретасын безгә иң турылыклы кешеләр генә озата барырга тиеш. Ләкин сарайның көньяк капкасы аша хәбәр ирештерүне хәзер кем үз өстенә алыр? Ул капканы Рибу саклый; әгәр аңа безнең хатны тапшыра алсак, уңыш тәмин ителде дигән сүз.

— Хатны тапшыруны үз өстемә алам,— диде ханым.

— Сөзме, графиня? — дип кабатлап сорады маркиз, кашларын югары чөеп.— Сөзнең турылыклы көрәштәш икәнлегегезне яхшы беләбез, ләкин...

— Сабыр итегез! — дип бүлдерде аны сүздән ханым һәм, бер кулы белән өстәл кырыена таянып, аягүрә торып басты.— Шушы йортның чарлак бүлмәсендә бер авыл егете тора. Үзе көткән сарыклары кебек үк ифрат юаш, хәйләсез, садә күңелле егет. Берничә тапкыр баскычта очратканым бар үзен. Бүлмәсе гадәттә без очраша торган бүлмә белән янәшә түгелме икән дип шикләнәп, минем ул егет белән сөйләшкәнем дә бар. Теләсәм, ул минем өчен нәрсә кушсаң, шуны эшләячәк. Ул үз чарлагында көннәр буге шигыр язып ята, аннан соң, ялгышмасам, минем турыда хыяллана булса кирәк. Ул — минем кулда. Хатны сарайга ул илтеп тапшырыр.

Маркиз, өстәл яныннан торып, рәхмәтен белдергән кыяфәт белән башын иде.

— Сөз миңа фикеремне әйтеп бетерергә ирек бирмәдегез,— диде ул.— Сөзнең турылыклы көрәштәш икәнлегегезне беләбез, ләкин сөздәге акыл һәм сихри гүзәллек барысыннан да өстен дияргә теләгән идем мин.

Бу өч заговорчы үзара шулай әңгәмә алып барган чакта, безнең Давидыбыз үзенен *amourette d'escalier*¹ турындагы шигырен камилләштереп утыра иде. Кинәт ул ишек шақыган тавыш ишетте. Ниндидер эчке бер сизенүдән йөрәге кысылып, ул ишекне барып ачты һәм каршысында әлегә ханымны күрде. Ханым, куып килүчеләрдән эз яздырган кешедәй, авыр сулыш ала, күзләре исә, сабий балаларныкы сыман түгәрәкләнеп, ихлас бер садәлек бөркиләр иде.

— Мсье,— дип пышылдады ул,— мин зур бәхетсезлеккә тарыдым. Ярдәм сорап мөрәжәгать итәр башка бүтән һичбер кешем юк, ә сез миңа теге чакта бик ярдәмчел, игелекле булып тоелган идегез. Аһ, чаба-чаба тәмам хәлдән тайдым. Урам тулы эшлексез бәндәләр, узган-барган хатын-кызга бәйләнергә генә торалар! Мсье, минем әнием үлем түшәгендә ята. Абзам — король сакчыларының капитаны. Аңа ничектер хәбәр итәргә иде. Бөтен өметем тик сезнең...

— Мадемуазель! — дип, аны сүзеннән бүлдерде Давид: аның күзләре ханымга ярдәм итү дәрте белән ялкынлана иде.— Сезнең өмет миңа канат булыр. Әйтегез, каян табарга аны?

Ханым Давидның кулына ябыштырылган конверт тоттырды.

— Сарайның көньяк капкасына барыгыз, онытмагыз: көньяк капкасына, ярыймы! Сакчыга: «Лачын оясын калдырып очты»,— дип әйтерсез. Шуннан сезне эчкә кертерләр; кәргәч, сарайның көньяк ишеге төбенә килеп, андагы сакчыга баягы сүзләргә кабатларсыз. Кем сезгә: «Теләгән — суксын!» — дип җавап бирә, шуңа кулыгыздагы хатны тапшырырсыз. Бу — пароль, мсье, аны миңа абзам сер итеп кенә әйтте. Хәзер илдә төрле чуалышлар бара, заговорчылар корольгә һөҗүм ясарга җыеналар, шуңа күрә тән җитү белән, сарай капкалары ябылып, сарайга парольсез беркемне дә якын җибәрмиләр. Әгәр булдыра алсагыз, мсье, зинһар, бу хатны абзам кулына илтеп тапшырыгыз инде; әнием, ичмасам, үләр алдыннан соңгы мәртәбә үзенен энесен күреп калсын.

— Мин хатны илтеп тапшырырмын! — диде Давид дәрт белән.— Ләкин шушы җиде тән уртасында сезне

¹ Очраклы мәхәббәт (французча).

бер ялгызыгызны өйгә кайтарып жибәергә жөрьят итә аламмы соң мин? Мин сезне...

— Юк, юк, кирәкми! Вакытның һәр секунды кадерле. Ашыгыгыз! Башка бер вакытны мин сезгә бу яхшылыгыгыз өчен рәхмәтемне кайтарырмын әле,— дип пышылдап сүзен тәмамлады ханым, һәм аның күзләре, чегән кызларыныкыдай озынчаланып, сихерле бер ут белән ялтырап киттеләр.

Шагыйрь хатны түшенә яшерде дә, ике-өч басманы берьюлы атлый-сикерә, баскычтан түбәнгә атылды. Ул күздән югалгач, ханым янәдән өченче каттагы бүлмәгә әйләнеп керде.

Маркиз аңа таба сораулы күз карашын юнәлтте.

— Чапты,— дип жавап бирде ханым, аннан өстәп куйды: — Аңгыра бит ул, аяклары да йөгерек, нәкъ көтүендәге сарыклары кебек.

Өстәл капитан Дероль йодрыгыннан кабат сикереп куйды.

— Йөз дә мең мәртәбә шайтан алгыры! — дип ярсыйнып кычкырды ул.— Пистолетларымны алырга онытканмын! Чит кеше пистолеты белән тәвәккәлли алмыйм мин!

— Менә минекен алыгыз,— диде маркиз, плащы эченнән ялтырап торган зур, көмеш бизәкле пистолет тартып чыгарып.— Моннан да шәбрәге булмас. Тик, зинһар, сак булыгыз, пистолетта минем нәсел тамгам бар, ә мин, беләсез, шик астындагы кеше. Йә, вакыттыр. Бу төнне миңа Париждан мөмкин кадәр ераграк китеп өлгерергә кирәк. Таң беләнгәндә мин үз замогымда булырга тиеш. Сөекле графиня, без сезнең арттан барырга әзер.

Маркиз шәмне сүндерде. Плащ бөркәнгән ханым, маркиз, капитан — өчесе дә бер-бер артлы атлап түбән төштеләр һәм Конти урамының тар тротуарында узгынчы халык арасына кереп югалдылар.

Давид йөгәрә-чаба барды. Король сарае баскычының көньяк капкасы төбөндә аны күкрәгенә айбалта терәп туктаттылар, ләкин ул: «Лачын оясын калдырып очты»,— дигән паролне әйтеп, алебарданы кулы белән читкә этәрде.

— Уз, дус кеше, тизрәк кыймылда,— диде сакчы.

Сарайның көньяк ишеге янында аны чак кына элэк-тереп алмадылар, ләкин әлеге *mot de passe*¹ сакчыларга тылсым сыман тәэсир итте. Арадан берсе алга чыгып: «Теләгән»...— дип тә әйтә башлаган иде инде, әмма шул чак ниндидер буталыш башланды, сакчылар ыгы-зыгыланып бер жиргә өелештеләр. Аннан хәрбиләрчә төз гәүдәле, үткен карашлы берәү, сакчыларны аралап, Давид каршына килде дә аның кулындагы хатны тартып алды. «Минем белән барыгыз»,— диде ул һәм Давидны зур бер залга алып керде. Анда конвертны ачып хатны укыды. Аннары янәшәдән узып барган мушкетер киemenдәге бер офицерны туктатты да: «Капитан Петро! Көньяк капка һәм сарайның көньяк ишеге сакчыларын кулга алып, һәммәсен төрмәгә ябыгыз! Алар урынына ышанычлы кешеләрне куегыз!» — дип боерды. Ә Давидка янә: «Минем белән барыгыз»,— диде.

Егетне ул коридор һәм кабул итү бүлмәләре аша киң бер кабинетка ияртеп керде. Анда, күн белән тышланган зур кресло эченә чумып, тирән уйга баткан сурәттә, тоташ кара киём кигән, караңгы чырайлы бер кеше утыра иде. Давидны алып килүче бу кешегә болай диде:

— Король галижәнапләре, мин сезгә әйткән идем инде: сарай хыянәтчеләр һәм шымчылар белән тулы. Алар монда баздагы күселәр кебек иркенләп йөриләр. Ул чакта сез, король галижәнапләре, минем әйткән сүзләренә нигезсез хыял жимеше дип бәяләдегез. Ләкин шул хыянәтче, шымчылар ярдәме белән менә бу кеше хәзер сарайга үтеп кергән. Аның кулында хат бар иде, ул хат хәзер миндә. Бу кешене монда алып килеп, мин сез король галижәнапләренә үз тырышлыгымның юкка түгел икәнлеген жанлы дәлил белән күрсәтеп бирергә теләдем.

Король креслосында чак кына селкенеп куйды.

— Мин аңардан үзем сорау алырмын,— диде ул һәм, күз кабакларын көч-хәл белән күтәреп, Давидка таба тонган карашын юнәлтте.

Шагыйрь тезләренә егылды.

— Син каян килдең? — дип сорады король.

— Ора-Луара департаментының Вернуа дигән авылыннан.

¹ Пароль (французча).

— Парижда шөгылен нинди?

— Мин... шагыйрь булырга телим, король галижэнаплэре.

— Вернуада ни белэн шөгыльләнден?

— Атамның сарык көтүен көттем.

Король тагы селкенеп куйды, күзлэре беркадэр очкынланып китте.

— У, басу-кырлар арасындамы?

— Әйе, король галижэнаплэре.

— Син басу-кырлар арасында яшэгәнсең. Син таң белэн торып, иртэнге салкынча саф һаваны сулуй-сулуй, кырларга чыгып китәсең, куаклык төбенә ятып ял итәсең. Көтү, калкулыктар итәгенә таралып, утлап йөри, ә син чишмә ярына ятып салкын су эчәсең; күлгә астына кереп, туйганчы кара ипи ашыйсың, әрәмәлектә кара миләш чыпчыкларының сайрау, сызгырынуларын тыңлыйсың. Шулаймы, көтүче?

— Шулай, король галижэнаплэре,— диде Давид, авыр сулап.— Тагын чәчәктән чәчәккә күчеп йөргән бал кортларының безелдәвен тыңлыйсың. Ә еракта, калкулык өстендә, йөзем жыючыларның моңлы жыры ишетелә.

— Әйе, әйе, йөзем жыючылар да жырлый, билгеле,— дип түземсезләнеп, Давидның сүзен бүлдә король.— Ләкин менә кара миләш чыпчыклары! Син аларның сайрауларын ишеткәнсеңдер бит! Әрәмәлектә еш сайрый идеме алар?

— Безнең Вернуадагы кебек, алар бүтән беркайда да шулай матур итеп сайрамыйлар, король галижэнаплэре. Мин аларның сайрауларын хәтта бер шигыремдә тасвирлап бирергә дә тырыштым.

— Син ул шигыреңне хәтерлисәңме? — дип сорады король, җанланып китеп.— Кара миләш чыпчыгының сайравын ишетмәгәнәмә әллә ни гомер узды инде. Аларның жырын шигырьдә тасвирлап бигү — бу корольлек биләп торудан әйбәтрәк! Кичләрен син сарыкларыңны абзарга ябып, тыныч күңел белән кара ипиенне ашагансың! Син ул шигыреңне хәтерлисәңме, көтүче?

— Менә ул шигырь, король галижэнаплэре,— дип, ихтирамлы дәрт белән кайнарланып әйтте Давид:

И көтүче, күз сал, әнә,
Бәрәннәрең йөгөргәнгә.
Ишетәмсең: тирбәлә җил,

Курай ята иреннэргә.
Очабыз көтүлеклэргә,
Моң түгәбез киңлеклэргә.
Бәрән жоны кирәк безгә
Ояны салкын көннәрдә
Жылытырга...

— Рөхсәт итегез, король галижәнапләре,— дигән кискен тавыш кинәт Давидның шигырь укуын бүлдә,— минем бу такмакчыга берничә сорау бирәсем килә. Бакыт көтми. Сезнең иминлегегез турында болай артык үжәт рәвештә кайгыртуым өчен мине гафу итегез, король галижәнапләре.

— Үжәтлектә гаепләр өчен сәбәп юк. Герцог д'Омальнең корольгә турылыклыгы күп тапкырлар сыналган,— диде король. Ул креслосына сенде, күзләренә янәдән томан йөгәрде.

— Иң элек мин сезгә бу кешедән алынган хатны укып күрсәтергә теләм,— диде герцог.

«Бүген тәхет варисының вафатына ел тулган көн. Әгәр ул үзенә мәрхүм улы әрвахларына дога кылу өчен төнгә мессага барырга уйласа, лачын һөжүмен Экспланад урамы почмагында ясаячак. Әгәр аның теләге шулай булса, лачынның тулы хәзерлеген кисәтү өчен, сарайның көньяк-көнбатыш ягындагы югарыгы тәрәзгә кызыл фонарь куегыз».

— Көтүче, монда ни язылганны син ишетеп тордың. Бу хатны сиңа кем бирде? — диде герцог кырыс тавыш белән.

— Герцог әфәнде,— диде Давид.— Хәзер сөйлим сезгә. Хатны миңа бер ханым бирде. Әнием үлем түшәгендә ята, ул үлеп киткәнче аның янына абзыйны чакырып килергә кирәк, диде. Миңа бу хатның мәгънәсе аңлашылмый; әмма мин ант итеп әйтә алам: аны биргән ханым искиткеч гүзәл һәм яхшы күңелле кеше.

— Ул хатынны тасвирлап күрсәт, аннары сине ничек төп башына утыртканны сөйләрсен,— дип боерды герцог.

— Аны тасвирлап күрсәтергәме! — диде Давид, һәм аның йөзенә шундук яратулы-иркә бер елмаю жәелде.— Андый могжизаны тасвирлар өчен каян сүзләр табып бетермәк кирәк! Ул ханым... ул төн караңгысы белән кояш нурларыннан тукуп яратылган. Аның гәүдәсе зирек кәүсәседәй зифа, тал чыбыгыдай сыгылмалы.

Аның күзләрәнә баксан, алар мизгел саен яңа бер төскә керәләр: йә түгәрәкләнәләр, йә, кинәт кенә кысылып, кояшны аксыл сыек болытлар каплаган шикелле, әллә нинди сихри томан пәрдәсә белән өртөләләр. Ул ханым каршыда торганда — бөтен нәрсә якты, кояшлы; ул китеп барды исә — барысы да югала, юкка чыга, яңда фәкать аның дүләнә чәчәге иседәй хушбуй исе генә торып кала. Мин аның белән Конти урамындагы егерме тугызынчы йортта таныштым.

— Безнең күзәтү астындагы йорт ул, — дип аңлатты герцог корольгә. — Бу тасма телле, беркатлы көтүченең тасвирыннан безнең алга мәкерле графиня Кебедоның нәкъ үз сурәте килеп баса.

— Галижәнап король хәзрәтләре, мөгтәбәр герцог жәнапләре, — дип, әсәрләнеп, тагы сүзгә башлады Давид. — Минем кызганыч сүзләрем кемнедер гаделсезгә гаепләү өчен сәбәп булмастыр дип уйлыйм. Әлегә хатта ни генә язылган булмасын, гомерем белән ант итеп әйтәм: ул ханым — фәрештә!

Герцог беравык Давидка төбәлеп карап торды.

— Мин сине сынау аша уздырам, — диде ул, ниһаять, һәрбер сүзенә аерым-аерым басым ясап. — Король галижәнапләре киemenә киенеп, аның каретасында төнгә мессага барырсың. Шушы сынауны үтәргә син ризамы?

Давид елмайды.

— Мин ул фәрештәнең күзләрен күрдем, — дип кабатлады ул. — Миңа бүтән дәлилләр кирәкми. Ә сез үз теләгәнегезчә эшләгез.

Сәгать уникаңче яртыда герцог д'Омаль король сараеның көньяк-көнбатыш почмагындагы бүлмә тәрәзәсенә үз куллары белән кызыл фонарь менгереп куйды. Билгеләнгән вакытка ун минут кала, баштанаяк король киёмнәренә киенгән һәм танымасыннар өчен йөзен капюшон белән каплаган Давид, герцогның кулына тотынып, король хәрәмнәреннән чыкты һәм үзен көтеп торган жигүле карета янына килде. Герцог ана каретага утырырга булышты һәм ишекне япты. Шуннан карета чаптыра-чаптыра соборга таба юл алды.

Эспланад урамы чатындагы йорт эчендә капитан Петроның егерме кешелек сугышчан төркеме яшеренеп, бу төркем заговорчыларны урамда күренүгә үк эләктереп алырга тиеш иде. Ләкин ни сәбәптәндер заговорчы-

лар үз планнарын беркадәр үзгәрткән булып чыкты. Король каретасы Эспланад урамына житәргә бер квартал кала ук, Кристоф урамы чатында, каршыдан, үзенң башкисәрләре белән капитан Дероль пәйда булды һәм экипажга һөжүм итте. Каретаны саклаучылар башта каушап калдылар, аннары, айнып, һөжүм итүчеләргә ташландылар. Сугышкан тавышларны ишетеп, капитан Петро төркеме дә ярдәмгә килеп житте. Ләкин ул арада тәвәккәл-кыю Дероль король каретасының ишеген ачып өлгерде һәм карета эчендә кара плащка төренеп утырган кешенң күкрәгенә пистолетын терәп атып жи-бәрде. Өстәмә ярдәм килеп житкәндә, бөтен урам кычкырыш, атыш, кылыч-шпагалар чәкәләшкән тавыш белән тулган иде. Атлар, өркеп, каретаны жан-фәрманга урам буйлап чаптырып алып киттеләр. Аның эчендә, утыргыч мендәрләре өстендә, монсеньор маркиз де Бопертюи пистолетыннан атып үтерелгән ялган король-нең — бичара шагыйрь Давид Миньоның жансыз гәүдәсе ята иде.

ТӨП ЮЛ

Шулай итеп, юл өч лье туп-туры барды-барды да, кинәт Давидны аптырашта калдырды. Туры юлны аркылыга икенче бер юл — киң һәм такыр юл кисеп үткән иде. Давид күпмедер вакыт уйланып басып торды да, юл читенә чыгып, ял итәргә утырды.

Кая алып бара иде бу юллар, Давид моны белмәде. Аларның һәркайсы хәтәр мажаралар, бәхетле мөмкинлекләр белән тулы зур дөньяга алып бара иде шикелле. Давид юл читендә шулай уйланып утыра бирде, һәм кинәт аның күзе күктә җемелдәп янган якты бер йолдызга төште. Кайчандыр алар, Ивонна белән, бу йолдызны үзләренеке дип йөртәләр иде. Йолдыз Ивоннаны хәтерләтте һәм Давидның күңеленә шик салды. Бәлкәм, ул Вернуадан китеп дәрәс эшләмидер? Уйламыйча әйтелгән берничә ачулы сүз аркасында туган йортны да, Ивоннаны да ташлап китү килешә торган эшме? Мәхәббәт шулай гади бер көнчелек хисеннән дә җимерелә торган зәгыйфь нәрсәмени? Көнчелек үзе мәхәббәтнең көчен исбатлый торган төп билге түгелме

сон! Давид ничәмә-ничә тапкырлар сынаганы бар: кичен йөрәкне сыкрарга мәжбүр иткән ачу хисеннән иртәнге якта берни дә калмый. Аңа әле авылга кире әйләнәп кайту юлы ябылмаган. Вернуадагы бер жан иясе дә аның кире кайтканын сизмәячәк. Хәзер алар барысы да татлы йокыга талганнар. Давидның йөрәге мәңгегә Ивоннага тапшырылган; Вернуада аның бөтен гомере узды, монда ул үзенен шигыръләрен яза алачак, үзенен бәхетен таба алачак.

Давид аягүрә торып басты. Аның тынычлыгын алган борчулы, дуамал уй-хисләре әйтерсен лә жилгә очты. Ул нык адым белән кайту юлына борылды. Вернуага якынлашканда, аңардагы дөнья гизү хыялларынын әсәре дә калмаган иде инде. Ул яландагы терлек утарын әйләнәп узды; сарыклар, төнге юлчының аяк тавышларын ишеткәч, өркөп, бер өемгә сыеныштылар. Аларның колакка таныш тояк тавышларынан Давидның йөрәгенә жылы йөгерде. Ул шыпырт кына үз бүлмәсенә күтәрелде дә урынына ятты. Чит-ят юлларда төн ката иза чигеп йөрүләрдән йолып алганы өчен үз язмышына рәхмәтләр укый-укый, ул тыныч йокыга талды.

Ни дисән дә, шәп аңлый иде ул хатын-кыз йөрәген! Икенче көнне кичен Ивонна коега килде. Гадәттә монда, кюрены эшсез тотмас өчен, һәр кичне авыл яшьләре жыела торган иде. Ачуы басылмаганын күрсәтер өчен иреннәрен турсайткан булса да, Ивонна, кое янына килеп житүгә, күз кырые белән генә Давидны эзләргә тотынды. Давид бу күз карашын эләктереп алып, кысык иренле авызының кырыслыгыннан һич курыкмыйча, аңардан татулашу сүзе әйттерде, ә аннан, бергә өйгә кайтканда, ул авызы бер үбеп карау бәхетенә дә иреште.

Өч айдан алар өйләнәшәп бергә тора башладылар. Давидның әтиһе бик хужалыклы кеше, эшләре әйбәт бара иде. Ул үзенен улына тирә-юньдә тиңе булмаган шәп туй ясады. Соныннан бу туйны Вернуадан өч льега кадәр бөтен төбәктә телдән-телгә сөйләп йөрделәр. Кияү егетне дә, кәләшне дә авылда бик яраталар иде. Шуңа күрә туй көнендә бөтен авыл халкы бәйрәмчә киенеп урамга чыкты, чирәмлектә биюләр оештырылды, ә Дрө шәһәрәннән кунакларның күңелен ачар өчен фокусчы белән курчак театры килде.

Туйдан соң бер ел узгач, Давидның этисе вафат булды. Йорт һәм сарык көтүе Давидка мирас булып калды. Авылда иң күркәм, иң өлгер хатын да аныкы иде. Ивонна чистарткан чиләкләр һәм җиз казаннар кояшта елык-елык итеп тордылар! Узганда-барганда төбәлеп карасан, хәтта күзләр камаша иде. Ләкин күз камашудан куркып, күзләренә йомарга кирәкми — кыю төстә алга атлый бир, чөнки Ивонна тәрбияләп үстергән бакчаны, андагы гажәеп чәчәк түтәлләрен күргәч, сукуыр кешенек дә күзгә ачылыр! Ә Ивонна җырлаган җырлар! Аларның моңы Грюно агайның тимерче алачыгынан да ары — калкулык түбәсендә ботакларын җәеп утырган карт каштан агачына кадәр барып җитә иде.

Ләкин көннәрдән бер көнне Давид, күптән ачылмаган тартманы ачып, бер бит кәгазь алды да карандаш очын чәйни-чәйни шигырь язарга тотынды. Яз җиткән һәм аның сихри сулышы Давидның күңелен кузгаткан иде. Күрәсен, ул чын шагыйрь булгандыр, чөнки Ивонна бөтенләй диярлек онытылды; аның урынына күңел-җанның парәләренә яңарган табигатьнең сихри гүзәллеге кереп тулды. Урман, болыннардаң аңкыган хуш ис сәер рәвештә аның күңел кылларын тибрәтеп борчыды. Элек ул иртә таңнан болынга көтүне алып чыга да, кичен аны исән-имин хәлдә яңадан өенә куып кайта иде. Хәзер исә, болынга чыктымы, ул берәр эрәмәлек төбенә сузылып ята да, бөтен дөньясын онытып, шигырь юллары тезә башлый. Сарыклар, әлбәттә, төрлесе-төрле якка таралышып бетәләр, ә бүреләр, шигырь кыен язылган җирдә ит җиңелрәк табыла икәнлеген сизеп алып, урманнан чыгалар да бәрәннәренә чүп-лиләр иде.

Шигырь саны күбәйгән саен, сарык саны азайганнан-азая барды. Шуңа бәйле, Ивоннаның да холкы, төскыяфәте һәм сөйләме үзгәрәп, бермә-бер тупасланды. Чиләк, казаннарның ялтыравы күзгә күренеп тоныкланды, аның каруы хатынның күз карашында усал очкынар ялтырый башлады. Ул Давидны турыдан-туры кисәтте: ялкаулыгың аркасында көтү харап була, хужалык бөлүгә таба бара, диде. Шуннан Давид көтүне карарга малай яллады, ә үзе чарлак бүлмәсенә бикләнеп шигырь язуын дәвам иттерде. Ләкин көтүче малай шулай ук шагыйрь жанлы кеше иде. Ул, үз хисләрен шигъри калыпка сала белмәсә дә, көтүне карыйсы вақы-

тының күп өлөшөн нәфис хыяллар эчендә йокымсырап уздырды. Бүреләр шигырь язу белән йокының бертөрлөрәк нәрсә икәнән бик тиз аңлап алдылар, нәтижәдә көтү-
нең кимү тизлегә тагы да артты. Шул ук тизлектә Ивоннаның холкы да бозыла барды. Кайвакытны ул ишегалды уртасына барып баса да, бөтен көчөнә акырынып, чарлак тәрәзәсә каршында шигырь язып утырган Давидны эшәке сүзләр белән орыша башлый иде. Аның шулай тиргәнәп кычкырынган тавышлары хәтта Грюно агайның тимерче алачыгыннан да ары — калкулык түбәсендә ботакларын жәеп утырган карт каштан агачына кадәр барып житә иде.

Һәрвакыт чит кеше эшенә тыгылырга яраткан, ләкин үзе акыллы, күңелә белән игелекле булган нотариус Папино әфәнде бу хәлләрнең барысын да күрәп-беләп торды. Бервакыт ул Давидның өенә килде дә, зур бер чәметем борын тәмәкесә белән һәйбәтләп йөрәк ялгап алганнан соң, болай дип сүз башлады:

— Кадерлем Миньо! Заманында мин синең әтиңнең өйләнешү кәгазенә мөһер салып, имзамны куйдым. Шул мөхтәрәм кешенең баласы, синең банкротлыкка чыгуың турындагы документка кул куярга туры килсә, миңа бик тә кызганыч булыр иде. Ләкин эшләр нәкъ шуңа таба бара. Мин синең белән иске дус буларак сөйләшәм. Сүземә колак сал. Белүемчә, сине фәкәть шигърият кенә кызыксындыра булса кирәк. Дрө шәһәрәндә минем бер дустым бар — Бриль әфәнде, Жорж Бриль. Аның бөтен өй эче китап белән тулган; үзенә яшәү урыны да шунда, бер почмакта — китаплар арасында. Ул — галим кеше, һәр ел Парижда булып кайта, үзе дә берничә китап язган. Ул һәр нәрсәдән хәбәрдар — катакомбаларның кайчан төзелгәнән дә, йолдыз исемнәрән кешеләр ничек белгәнән дә, саз кошының ни өчен томшыгы озын булганын да сөйләп, аңлатып бирә ала. Шигырь дә аңа ят нәрсә түгел. Сиңа сарык бәәлдәве ничек таныш булса, аңа да шигырьнең формасы һәм эчтәлегә шулай таныш. Мин сине тәкъдим итеп аңа хат язармын, шуннан ул синең шигырьләреңне укып чыгар. Шул чакны инде сиңа шигырь язып маташырга-мюкмы икәнән үзең дә төшенерсең. Бәлкем, сиңа үз гомереңне хужалык эшенә һәм хатыңа багышлау хәерлерәктер?

— Языгыз хатны, — диде Давид. — Кызганыч, сез бу турыда минем белән элегрәк сөйләшәсегез калган.

Икенче көнне иртә таң белән ул, култык астына бер төргәк кадерле шигырьләрен кыстырып, Дрәга сәфәрчыгып китте. Төш вакытына инде ул Дрәга барып житеп, Бриль эфәнденең йорт баскычы төбөндә итекләреннән юл тузанын кагып маташа иде.

Галим хужа Папино эфәнде язган мөһерле хатны ачты да, жир дымын кояш нурлары үзенә жыеп үзләштергән кебек, ялтыравык күзлек пыяласы аша кәгазьдә язылганны күңеленә сендерде. Аннан ул Давидны үз кабинетына алып керде һәм бөтен яктан китаплар белән әйләндереп алынган кечкенә генә буш утраучыктан аңа урын күрсәтте.

Бриль эфәнде һәр эшкә намус белән караучылардан иде. Дүрт бармак калынлыгы авыр кулъязманы күргәч тә ул бернинди ризасызлык-фәлән сиздермәде; кулъязма төргәген сүтеп, тез башына куеп тигезләде дә шундук укырга да кереште. Чикләвек кабыгын кимерә-кимерә үзәктәге төшкә барып житәргә ашкынган корт кебек, ул да һәр битне жентекләп укыды, язылганның асылына төшәргә омтылды.

Давид исә бу вакыт, әйләнә-тирәсендәге китаплар дингезенә сокланулы күзләрен текәп, үзенең утраучыгында утыра бирде. Бу китап дингезенең дулкынланып үкерүе аның колагында чыңлап торды. Эмма йөзәр өчен аның кулында картасы да, компасы да юк иде. Мөгаен, дөньядагы кешеләрнең күбесе гел китап кына язып утырадыр, дип уйлады ул.

Ниһаять, Бриль эфәнде кулъязманың соңгы битенә житте. Аннан ул күзлеген салып, яулыгы белән пыяласын сөртте дә:

— Дустым Папиноның хәл-әхвәлләре ничек соң? — дип куйды.

— Бик әйбәт, — диде Давид.

— Сезнең көтүдә ничә сарык, Миньо эфәнде?

— Кичә санаганда өч йөз дә тугыз баш иде. Минем көтү шактый зур бәхетсезлекләргә очрады. Элек анда сигез йөз илле баш сарык исәпләнә иде.

— Сезнең йортыгыз, хатыныгыз бар, сез иркен, мул тормышта яшәгәнсез. Сарык көтүе сезне бөтен кирәк белән тәмин иткән. Сез шул көтү белән бергә кырларда йөргәнсез, дәртләндергеч саф-чиста һава сулагансыз, төмен белеп ипи ашагансыз. Сезнең бөтен тормыш шул сарык көтүен саклап-карап тору да, табигать коча-

тында кырын ятып ял иткэндә, кара миләш чыпчыкларының янәшәдәге әрәмәлектән ишетелгән жырларын тыңлау булган. Шулаймы, сүзләрем дәрәсләктән читкә китмәдеме?

— Барысы да нәкъ шулай иде,— дип җавап бирде Давид.

— Мин сезнең барлык шигырьләрегезне укып чыктым,— дип дәвам итте Бриль әфәнде һәм, офыкта берәр җилкән күренмиме дигән сыман, китап дингезе өстеннән күзләрен йөртергә тотынды. Аннары ул кулы белән тәрәзәгә төртеп күрсәтте: — Тәрәзә аша күз салыгыз әле, Миньо әфәнде, энә теге агач ботагында сез нәрсә күрсез?

— Карга күрәм,— диде Давид, хужа күрсәткән якка башын борып.

— Менә шул кош миңа үз бурычымны намус белән үтәргә ярдәм итәр,— диде Бриль әфәнде.— Сөз бу кошны яхшы беләсез, Миньо әфәнде, ул каурийлылар арасында философ санала. Карга ни өчен бәхетле? Чөнки ул үз өлешенә чыккан язмышына канәгать булып яши. Аңардан да көр күңелле, карыны тук башка бернинди кош та юк. Сикереп-сикереп атлауларына кадәр кызык бит аның, дөньяга ул мәзәк күз белән, елмаеп-көлемсерәп карый. Үзенә кирәкнең бөтенесен ул кырдан, басудан таба. Каурийларым шәүлегәннеке төсле матур түгел дип тә, тавышым ямьсез дип тә һичкайчан пошынмый. Ә бит, ишеткәнәгез бардыр, Миньо әфәнде, табигать аны нинди ямьсез тавыш белән өлешләгән? Ә сез сандугач аңардан бәхетлерәктер дип уйлыйсызмы?

Давид урыныннан торды. Тәрәзә артындагы карга хырылдык тавыш белән каркылдап куйды.

— Рәхмәт сезгә, Бриль әфәнде,— диде Давид әкрәгенә.— Димәк, карга каркылдавы арасында бер генә дә сандугач аһәңе диярдәе табылмады, шулаймы?

— Булса, күрми калмас идем,— диде Бриль әфәнде, авыр сулап.— Мин һәр сүзегезне җентекләп укыдым. Шигърият эчендә яшәгез, егет, һәм бүтән шигырь язарга тырышмагыз.

— Рәхмәт,— дип кабатлады Давид.— Китим, үземнең сарыкларым янына кайтыйм.

— Әгәр минем белән төшке ашны ашарга теләсәгез, аннан сүзләремне күңеләгезгә артык авырга алмаган

булсагыз, мин үз карашымны сезгә тәфсиллерәк аңлата алыр идем.

— Юк, миңа тизрәк басуыма кайтып, сарыкларыма каркылдый башларга кирәк.

Шулай дип, ул шигырьләр төргәген янә култык астына кыстырды да өенә кайтырга чыкты. Вернуага кайтып житкәч, иң элек Циглер кибетенә сугылды. Эрман яһүденнән булган бу Циглер кулына төшкән һәртөрле иске-москыны жыеп, шулар белән сату итә иде.

— Карагыз әле, дус кеше,— диде аңа Давид.— Миңем сарык көтүемә бүреләр бик җаныга башлады. Ата торган берәр төрле корал кирәк иде. Ни тәкъдим итә алыр идегез икән?

— Менә бит миңем өчен нинди бәхетсез көн, Миньо дус,— диде Циглер, кулларын жәеп.— Тәки сезгә юк кына бәягә менә дигән коралны биреп жибәрергә туры килер ахрысы. Әле үткән атнада гына узгынчы сәүдәгәрдән зур бер олау иске-москы сатып алган идем. Ниндидер түрәнең — дәрәжәсен анык әйтә алмыйм,— бөтен милкен, шул исәптән замогың да, король хәзрәтләре эмере белән аукционнан сатканнар, әлегә сәүдәгәр бу әйберләргә шунда эләктереп калган. Тегене, түрәне әйтәм, корольгә каршы заговорда катнашканы өчен сөргөнгә сөргәннәр, ди. Әйберләре арасында сугыш кораллары да бар — бик шәп нәрсәләр. Менә шуларның берсе. Шәп пистолет. Принцка лаек нәрсә бу! Сезнең өчен аның бәһәсе нибары кырык франк, Миньо дус, ягъни ун франкка арзанрак. Әйдә мин зыян күрим, сезнең өчен кызганыч түгел. Ә, бәлкәм, сезгә аркебуза кирәктер...

— Пистолеты да бара,— диде Давид, өстәл өстенә акчасын ташлап.— Ул корылганмы?

— Үзем корып бирермен,— диде Циглер.— Тагын ун франк арттырсагыз, өстәп дары белән пуля да бирә алам.

Давид пистолетны киём эченә яшерде дә өенә юнәлде. Ивонна өйдә юк иде, соңгы вакытларда ул күршәкүләнгә биләмгә йөрергә бик ияләшеп киткән иде. Ләкин учакта ут сүнөп бетмәгән иде әле. Давид мичнең капкачын ачты да кызыл күмерләр өстенә шигырьләр төргәген ыргытты. Кәгазь гөлт итеп кабынды, ялкын күтәрелде, һәм моржа эчендә ниндидер сәер, хырылдык аваз ишетелде.

— Карга каркылдавы,— диде шагыйрь.

Ул, үзенен чарлагына күтөрелеп, ишекне япты. Авыл тып-тын иде, шуңа күрә зур пистолет шартлаган тавыш авылның бар халкына диярлек ишетелде. Кешеләр өерләре белән Давид йортына таба ташландылар һәм бер-берен этә-төртә төтен исе аңкыган чарлак бүлмәсенә менделәр.

Ирләр шагыйрь мәетен ятагына сузып салдылар һәм бичара карганың теткәләнгән канатларын жайлабрак куйдылар. Хатын-кыз Давидны кызганып бертуктаусыз такылдавында булды. Берничәсе шундук күңелсез хәбәрне Ивоннага ирештерергә дип өйдән чыгып йөгәрде.

Сизгер борынлы Папино әфәнде монда да иң беренчеләрдән булып килеп житкән иде. Ул идәннән пистолетны иелеп алды да, кайгы катыш сокланулы бер чырай белән, аның көмеш бизәкләрен җентекләп карый башлады. Аннан, кюрены бер читкә алып китеп, аңа әкрән генә:

— Бу пистолетка монсеньор маркиз де Бопертюи нәселенен тамгасы төшерелгән,— диде.

Сан-Розарионың ахирәт дуслары

Көнбатыш экспрессы Сан-Розариода нәкъ билгеләнгән вакытында — сигез егермедә — тукталыш ясады. Вагоннарның берсеннән култык астына зур, калын күн портфель кыстырган берәү чыкты да, кызу адымнар белән шәһәрнең үзәк урамыннан атлап китте.

Поезддан бүтән пассажирлар да төште, билгеле; ләкин алары төшүгә үк кайсы кая таралышып беттеләр: берәүләр — тимер юл буфетына, икенчеләре «Көмеш доллар» салунына юл тотты; ә беришесе станция тирәсендәге үтеп-сүтеп йөрүче ачыгавызлар төркеменә кушылды.

Портфельле кешенең бөтен хәрәкәт-кыланышларында тәвәккәллек сизелеп тора иде. Уртача буйлы, төп шикелле таза-нык гәүдәле, кыска итеп кистерелгән ак-сыл-сары чәчле, сакал-мыексыз шома битле бер кеше иде ул. Бoryнында — һәркемнең ихтирамын уятырдай алтын кысалы хәтәр күзлек; өстендә — Көнчыгыш штатлары халкы яратып кия торган һәйбәт костюм. Аның кыяфәтендә власть ярату ук димәсәк тә, һәрхәлдә, үз көченә яшерен, сабыр бер ышанганлык бик ачык күренеп тора иде.

Өч квартал жир баргач, мөсафир шәһәрнең эш үзегенә килеп чыкты. Монда әлегә тимер юл станциясеннән килә торган зур урамны аркылыга шундый ук икенче бер зур урам кисеп уза, һәм алар кисешкән чатлык Сан-Розарионың бөтен ижтимагый, сәүдә һәм финанс тормышының үзәге булып исәпләнә иде. Чатлыкның бер почмагында — почта бинасы, икенчесендә — Рубенскийның киём-салым магазины, ә бер-беренә каршы кыйгач почмак биналарда шәһәрнең төп ике банкысы — Беренче Милли һәм Мал сәүдәсе Милли банклары урнашкан иде.

Безнең мөсафирыбыз шул банкларның Беренче Милли дигәнненә юнәлдә дә инде. Адымын әкрәнәйтмицә,

ул туп-туры банкның баш бухгалтеры утырган аралык тәрәзәсе каршына килеп басты. Банк әле тугызда гына ачылырга тиеш булса да, хезмәткәрләр һәммәсе дә инде үз урыннарында һәм эш башларга әзерләнәләр иде. Өстәле янында иртәнге почтаны караштырып утырган баш бухгалтер тәрәзә каршында басып торган ят кеше-не башта күрмәде, аннан, күргәч, кыска гына итеп, әмма тавышында бернинди ризасызлык аһәңе сиздермичә:

— Без эшне тугыздан башлайбыз,— дип куйды.

— Беләм,— диде ят кеше кырыс-салкын тавыш белән.— Визит карточкамны күрсәтергә рөхсәт итегез.

Баш бухгалтер тәрәзәчек аша үзенә таба сузылган дүртпочмаклы жете ак картон кәгазьне алды да язуын укыды:

Дж. Ф. Ч. НЕТТЛВИК

Милли банклар ревизоры

— Э-э... рәхим итәсез, узыгыз, уз, мистер... э-э... Неттлвик. Сезнең безгә беренче килүегез... без сезнең киләсен, әлбәттә, белмәдек. Менә монда рәхим итегез.

Ревизор, һич кыстатып тормыйча, банкның изге хәрәмнәренә керде. Бөтен нәрсәне төгәл, жиренә житкереп, вагы-төягенәчә алдан уйлап һәм алны-артны карап эшләргә күнеккән урта яшьләрдәге, джентльмен кыяфәтле баш бухгалтер, мистер Эдлинджер, тавышына беркадәр тантаналык аһәңе биреп, ревизорны бер-бер артлы хезмәткәрләр белән таныштырып чыкты.

— Дөрәсен әйткәндә, мин, гадәттәгечә, Сэм Тэрнер килер дип жөткән идем,— диде мистер Эдлинджер.— Моңарчы дүрт ел буе гел ул килеп йөргән иде. Ләкин мин ышанам, мистер Неттлвик, эш дөнъясындагы гомуми торгынлыкны искә алып якын килгәндә, сездә дә безнең эшебездән үпкә белдерердәй тәәсир калмас, шәт. Кассабызда булган акчаның күләме белән мактана алмайбыз алуын, әмма давылларны исән-имин узарга ышанычыбыз зур, сэр, ышанычыбыз зур.

— Мистер Тэрнер белән без Баш контролердан тикшерү төбәкләребезне үзара алмашырга дигән яңа бое-

рык алдык,— диде ревизор баягыча коры-рәсми тавыш белән.— Мистер Тэрнер хәзер Көнъяк Иллиноис һәм Индиана штатларындагы минем әүвәлге объектларны тикшерә. Рөхсәт итсәгез, мин эшне кассадан башлар идем.

Кассир Перри Дорси, ревизорга санарга жиңел булсын өчен, бар акчаны пачка-пачкалап кассаның мәрмәр өстәле өстенә тезә башлады. Аңа куркырлык сәбәп юк, чөнки ул белә: кассада күпме акча булырга тиеш булса — бөтенесе центы центынача үз урынында. Шулай да Перри күңеленнән ниндидер борчылу, дулкынлану кичерде. Гомумән, банк хезмәткәрләренең һәммәсе дә үзалдына борчылып, тынычсызланып утырдылар. Яңа ревизорның йөзөндә шундый бер максатчыл тәвәккәллек, шундый салкынлык, битарафлык чагыла иде ки, анын монда килеп керүе үк, әйтерсен, банкның бөтен эшенә гаепләү акты булып тоелды. Үзе беркайчан ялгыш ясамас, ялгыш ясаганны да гафу итмәс — менә шундый тун йөрәкле кеше тәэсирен калдырды ул монда.

Мистер Неттлвик, эшкә башлап, фокусчы тизлегә һәм өлгерлегә белән, иң элек өстәл өстендәге акча төргәкләрен санап чыкты. Аннары, дымлы губканы үзенә таба эшереп китереп, һәрбер төргәкне аерым-аерым тикшерде. Аның ап-ак, нечкә озын бармаклары, рояль клавишлары өстенә иелгән виртуоз-пианист бармаклары сыман, күз ияремәс тизлек белән хәрәкәтләнделәр. Алтын акча капчыкларын ул селтәп торып мәрмәр такта өстенә йөзтүбән аудара да, һәрбер тәңкәне житез бармаклары аша шудырып, кызганыч тавыш белән чыңлата-чыңлата, аерым өемгә өя бара иде. Ә инде нәүбәт вак-төяк бакыр акчаларга житкәч, аларны ул һавада тәмам бөтерелдереп очырта башлады. Шул рәвешчә, кыска гына вакыт эчендә кассада булган барлык акча соңгы центынача барлап-санап чыгылды.

Шуннан соң ул, үлчәү китертеп, хәзинә саклагычтагы көмеш тутырылган барлык капчыкларны берәм-берәм үлчәүгә салып үлчәде. Кичәге көннән торып калган төрле чек, ышаныч язулары һәм башка шуның ише касса документларының һәрберсе турында төпченә-төпченә Дорсидан сорашты. Анын тыштан караганда бик әдәпле булып күренгән бу сорау-төпченүләрендә шундый бер кинәле төртке, шик-шөбһә һәм салкын

кырыслык яшеренгән иде ки, мескен кассирның хәтта телләре бәйләнәп, йөзөнә куе кызыллык бәрәп чыкты.

Әйе, яңа ревизор Сэм Тэрнерга бөтенләй охшамаган иде. Сэм, ичмасам, банк бинасына шаулап-гөрләп килеп керә, керешкә үк уңга-сулга сигаралар өләшә башлый һәм юлда ишеткән анекдотларын сөйләргә тотына иде. Дорси белән исәнләшкәндә, ул, мәсәлән: «Ә, Перри туган! Син әле кассаңны эләктереп качмадыңмыни?» — ди торган иде. Аның кассадагы акчаны барлау ысулы да үзенә бертөрле. Эче пошкан кыяфәттә акча төргәкләрен ашыкмыйча гына санап чыккан була, аннан, хәзинә саклагычка төшөп, юлында очраган көмеш тутырылган капчыкларга тибеп уза, һәм шуның белән аның ревизорлык эше дә тәмам була. Вак акчаларны санап торуну ул гомумән кирәксенми иде. Бакыр акчаларны алдына китереп бушатсалар, ул: «Болай бөртекләп чыкып утырырга сез мине тавык дип белдегезме әллә? Юк, авыл хужалыгы — минем эш түгел», — дип кенә җавап бирә торган иде. Ләкин бөтен хикмәт тә шунда шул: Тэрнер Техасның төп үз кешесе иде, банк президенты белән ул элек-электән дуслык кыла, ә кассир Дорсини биләүдә чагыннан ук диярлек күрәп белә иде.

Яңа ревизор хәзинәдә булганны шулай җентекләп барлап маташканда, банк бинасының ян ишеге төбенә кызгылт-соры төстәге карт бия жигүле кабриолет килеп туктады да, аннан бер кеше төште. Бу — халык арасында күбрәк «майор Том» исеме белән мәгълүм булган майор Томас Б. Кингмен, ягъни Беренче Милли банкның президенты иде. Банкка керү белән ул, акча санап утырган ревизорны күрәп, туп-туры үзенә «аралыгына» узды. Зал почмагында киртәләп бүлөп алынган эш урынын ул шулай «аралык» дип атап йөри һәм анда аның язу өстәле тора иде. Ул өстәле янына утырды да яңа кергән хатларны караштырырга тотынды.

Ләкин бу хәлләргә кадәр үк әле монда кечкенә генә бер вакыйга булып, ул вакыйганы хәтта очлы күзле мистер Неттлвик үзе дә абайламый калган иде. Хикмәт шунда: ревизор бик биреләп кассадагы акчаны барларга керешкәч тә, мистер Эдлинджер банкта йомышчы малай хезмәтендә йөрүче Рой Уилсон исемле яшүсмер егеткә мәгънәле генә итеп күз кысты һәм башы белән ишеккә таба ымлады. Рой, аның ишарәсен бик тиз аң-

лап, эшләпәсен киде дә, култык астына йомышлар кенәгәсен кыстырып, ашыкмыйча гына ишеккә юнәлде. Урамга чыккач, кыйгаулап туп-туры каршы якка — Мал сәүдәсе банкына юл тотты. Анда да эш башларга әзерләнәп йөриләр иде. Йомыш белән килүчеләр әлегә күренми иде.

— Әй сез, эшем кешеләре! — дип, күптәнге танышларына эндәшкәндәй, малайларча тәкәллефсезлек белән сөрән салып кычкырды ул. — Тизрәк кыймылдагыз. Анда яңа ревизор килде, ут өерә торганы. Бездә утыра. Перриның бакыр тиеннәрен саный. Безнекеләр шыржибәрделәр, кая барырга белмиләр, ә мистер Эдлинджер миңа ишарә ясап, сезне кисәтергә дип жибәрде.

Мал сәүдәсе Милли банкы президенты мистер Баркли — рәеш киёмнәрен кигән фермерга охшаш юан-симез гәүдәле, олы яшьтәге кеше, Ройның сүзләрен ишеткәч, залның түр башында урнашкан кабинетыннан кычкырып, аны үз янына чакырып алды.

— Майор Кингмен банка килеп життемени инде? — дип сорады ул.

— Әйе, сэр, мин сезгә барырга дип ишектән чыгуым булды, ул кабриолетында килеп тә туктады.

— Минем майорга бик ашыгыч язу язып жибәрәсем бар. Кайткач ук, аның үз кулына тапшырырсың.

Шулай дип, ул өстәле янына утырды да хат язарга кереште.

Рой үз банкларына кайту белән үк майор Кингменга конвертлы хатны тоттырды. Майор хатны ачып укыды да, бөкләп, жилет кесәсенә салып куйды. Шуннан соң ул, гәүдәсен кресло аркасына ташлый төшөп, берничә минут бик житди кыяфәттә уйланып утырды. Аннары, торып, банкның хәзинә саклагычына төште. Үз кабинетына кире әйләнәп кергәндә, аның кулында тышына алтын хәрәфләр белән: «Исәпкә алынган вексельләр» дип язылган калын бер папка бар иде. Бу папкада банк клиентларының бурыч түләү шартлары турындагы килешү кәгазьләре һәм алынган ссуданы тәәмин итүче кыйммәтле кәгазьләр саклана иде. Майор аларны өстәл өстенә шактый дорфа рәвештә чәчеп ташлады да һәркайсын аерым-аерым күздән кичерергә тотынды.

Ул арада Неттлвик кассаны тикшереп бетерде. Тикшерү барышында ул чиста кәгазь кисәгенә әледән-әле нәрсәләрдер язып куя, һәм андый чакта аның каран-

дашы кәгазь өстендә яр карлыгачы сыман бөтерелеп-бөтерелеп йөри иде. Ниһаять, ул үзенең кара портфеленән блокнот чыгарып, анда берничә цифрны төртеп куйды да, борылып, алтын кысалы күзлегенең ялтыравык пыялалары белән Дорсига төбәлдә. Аның күзләре гүя: «Бу юлы исән-имин котылдыгыз, ләкин... карагыз аны...» дип кисәтеп карыйлар кебек иде.

— Касса тәртиптә,— диде ревизор, нәтижә ясап, һәм шундук һөжүмне аерым кешеләр исеменә ачылган акча документлары белән эш итүче бухгалтерга күчерде. Берничә минут дәвамында grosбух битләре чаштырчоштыр ачылып ябылды да һавада баланс исемлекләре жылфер-жылфер уйнаклады.

— Лицевой счетлар буенча баланс исемлеген сез ничә мәртәбә төзисез? — дип сорады кинәт ревизор.

— Э-э... аена бер мәртәбә,— диде бухгалтер тотлыга-тотлыга, эченнән исә: «Моңың өчен миңа ничә ел бирерләр икән?» — дип үзалдына пошынып уйлап куйды.

— Дөрөс,— дип нәтижә ясады ревизор һәм, вакытны эрәм итмичә, чираттагы кешегә — аны инде күптән эзер килеш көтеп торган өлкән бухгалтерга күчте; аның чит ил банклары белән ике арада алып барган операцияләренә кагылышлы хисап кенәгәләрен тикшерде. Монда да бөтен нәрсә тәртиптә иде. Шуннан соң банкка саклыкка бирелгән кыйммәтләрнең квитанция кенәгәләре күздән кичерелде. Квитанцияләренң корешок-төпләре ревизор бармаклары арасында уйнап кына торды — чаж-чож, чаж-чож һәм вәссәләм! Монда да тәртип. Үзләренең кредит суммаларын арттырып алган кешеләр исемлегемә — рәхим итәсез. Рәхмәт. Һм, Һм... Банкның расланмаган имзасыз вексельләре? Яхшы.

Ниһаять, нәүбәт баш бухгалтерга житте. Акцияләренң саны, акча әйләнеше, бүленмәгән табышлар, банкның үз карамагындагы күчми торган милек, акционер капиталы — энә шундый мең төрле мәсьәләләргә кагылышлы сораулар бер-бер артлы үз өстенә ява башлагач, беркатлы, юаш мистер Эдлинджер тәмам бөрешеп калды. Дулкынланудан ул, мескен, минут саен күзлеген салып, яулыгы белән борын өстендәге тирне сөртеп-сөртеп ала иде.

Кинәт Неттлвик үз артында кемдер басып торганын тойды. Ул борылып карады һәм озын-таза гәүдәле,

күпереп торган чал чәчле, кыл сакаллы бер кешене күрде. Карап торышка аңа алтмыш яшьләр тирәсе иде. Аның үткен зәңгәр күзләре, керфек тә кыймылдатмый, ревизорның дәншәтле ялтыраган күзлек пыялаларына төбәлгән иде.

— Э-э... мистер Кингмен, безнең президентыбыз... мистер Неттлвик,— дип, аларны бер-берсе белән таныштырды баш бухгалтер.

Мистер Кингмен белән мистер Неттлвик кул биреп күрештеләр. Бер-беренә бу кадәр охшамаган бүтән ике кешене, мөгаен, күз алдына да китереп булмый торгандыр. Берсе — туры сызык, стандарт караш һәм рәсми мөнәсәбәتلәр дөньясының коеп куйган бер вәкиле. Икенчесе — табигатькә якынрак кеше, киңлек, хөрлек тарафдары. Гомумән, Том Кингменны аерым бер кысага сыйдырып булмас иде. Заманында кем генә булмаган ул: качырлар йөртүче дә, ат өйрәтүче дә, ковбой да, солдат та, шериф тә, алтын эзләүче һәм терлек асраучы да. Һәм кайчандыр прерияләрдә аның белән бергә гомер кичергән — көндөз ат өстендә чапкан, төннәрәң палатада бер юрган астында йоклаган яшьлек дуслары хәзер дә, Том банк президентына әйләнгәч тә, аңарда әллә ни үзгәреш сизмиләр иде. Техаста аяклы мал бәһаләре аеруча югары сикергән бер чорда ул үзенә шактый зур мая туплады һәм шул вакытта Сан-Розариода Беренче Милли банка нигез салды. Тумыштан киң күңелле кеше булуына һәм аерым очракларда әүвәлге дус-ишләренә кирәгеннән артык юмартлык күрсәтүенә дә карамастан, Том Кингмен банк эшләрен бик әйбәт алып бара, чөнки ул хайваннар хосусында гына түгел, адәмнәр хосусында да үзен оста белгеч итеп таныткан иде. Соңгы еллар мал асраучылар өчен шактый авыр булды, шулай булса да Том житәкләгән банк, башка бик аз санлы банклар жөмләсеннән, үз-үзен саклап кала алды һәм артык зур зыян күрмәде.

— Алай икән, ярар,— диде ревизор, кесәсеннән сәгатен чыгарып.— Инде ссудаларны гына тикшерәсе калды. Әгәр сез каршы килмәсәгез, шул эшкә керешергә иде.

Беренче Милли банка ревизия ясауны мистер Неттлвик, әйтергә мөмкин, рекорд тизлек белән башкарып чыкты. Шул ук вакытта, табигатенә хас булганча, ул бернәрсәне дә эштер-өштер генә эшләмәде, бөтен

эйбернең, мәсьәләнең төбенә төшөп тикшерде. Дөрөс, банк эшләре идеаль тәртиптә,— бу, үз нәүбәтендә, ревизорның бурычын шулай ук жиңеләйтте. Инде шәһәрдә тагын бер банк бар — анысын да шулай тиз генә тикшереп чыга алса, аның эше тәмам дигән сүз. Гадәттә, банкка ясаган һәр ревизия өчен хөкүмәт аңа егерме биш доллар түли иде. Беренче Милли банктагы исәпкә теркәлмәгән вексельләргә һәм кулга бирелгән кредит суммаларын тикшереп чыгу күп булса ярты сәгать вакытны алыр. Аннан икенче банкка юл тотарга мөмкин. Анда эшнә тиз генә бетерергә дә уңбер сәгать кырык биш минутта китә торган поездга өлгерергә кирәк. Бүген шуннан башка аңа кирәкле юнәлештә бүтән бернинди поезд да юк. Димәк, уңбер кырык бишкә өлгермәсә, аңа монда куна калырга һәм якшәмбе көнне шушы күңелсез-сөйкемсез шәһәрдә уздырырга туры килчәк. Мистер Неттлвикнең өзәләнеп ашыгуы әнә шул сәбәптән иде.

— Рәхим итеп, өстәл янына утырыйк, сэр,— диде майор Кингмен. Ул калын-басынкы тавыш белән сөйли, шул ук вакытта аның сөйләмендә авазларны Көнъяк кешеләренә хас булганча берәз көйләп-тибрәндереп әйтү һәм Көнбатыш шивәсен хәтерләткән тыңкыш аһәң дә үзен нык сиздерә иде.— Мин сезнең эшегезне жиңеләйтергә тырышымын. Банктагы бер генә хезмәткәр дә вексельләргә мин белгән кадәр белми. Бер ишесе яшәрәк әле, аякка нык басып өлгермәгәннәр, икенче бер ишесенен, күрәсен, жылкы тамырларында тамгалар жипет бетми. Хәер, вакыты белән өйрәнерләр әле, тамгалары да кирәк кадәр салыныр.

Алар банк президентының өстәле янына килеп утырдылар. Иң башлап ревизор яшен тизлегә белән вексельләргә актырып чыкты, аннан аларның акчалата күләмен исәпләде. Нәтижә көндәлек баланс кенәгәсенә теркәлгән сумма белән тәңгәл килә иде. Шуннан соң ул зуррак суммадагы кредитларга күчтә, үзенә хас үзгәртлек, ваклык белән, кредит бирү кәгазенен һәрбер имзасын, кыйммәтләргә тәмин ителгән һәрбер документны жентекләп тикшерде. Гүя ул, яшерен эзгә төшкән шымчы кебек, нидер эзләп, капшый, нәрсәнедер эләктерергә тырыша, юлында көтелмәгән борылышлар ярый, бер уңга, бер сулга ташлана иде. Ниһаять, ревизор бишмә-алтымы документтан кала барлык кәгазьләргә үзгәрткән

читкэрэк этэреп жибэрде дә, аерым алынганнарын каршысына тигез итеп өеп куеп, майор Кингменга түбөндөгө кыска-рәсми нотыгы белән мөрәжәгать итте:

— Сэр, штатыгызда быел иген уңмауны һәм аяклы мал сәүдәсе торгынлык кичерүен күздә тотканда, сөз-нөң банкның эшләрә ифрат әйбәт бара дип саныйм. Исәп-хисап һәм кенәгәләр пөхтә, төгәл алып барыла. Түләү срогы чыккан вексельләр күп түгел, алардан көтелә торган зыян күләме дә чагыштырмача әллә ни зур булмас дигән нигез бар. Тәкъдим рәвешендә мин сөзгә шуны әйтер идем: зуррак суммалы ссудаларның хәзердән үк кире кайтарылуын таләп итәргә кирәк; ә киләчәктә, сәүдә-эш дөнъясында яңа жанлану башланганчыга кадәр, фәкәть онколь ссудалар яки ике-өч айлык кыска вакытлы заемнар бирү белән чикләнү мәслихәтрәк булыр. Тагы бер мәсьәләгә ачыклык кертсәк, минем эшем бетте дияргә мөмкин. Менә монда, минем алдымда, алты документ ята; суммалары да зур түгел — нибарысы кырык мең доллар чамасы. Документларны теркәү исемлегендә бу сумманы каплау өчен житмеш мең доллар бәһасендә акция, облигация һәм бүтән төрлө кыйммәтле кәгазьләр булырга тиешлеге әйтелә. Әмма күздән кичергән документлар арасында алар юк. Ихтимал, сөз аларны банк сейфында яки хәзинәсаклагычта саклап тота торгансыздыр. Мин аларны күрергә теләр идем.

Майор Том, зәңгәр күзләрен томырып, ревизорның йөзенә кадалды.

— Юк, сэр,— диде ул, әкрән, ләкин нык, сабыр тавыш белән.— Сейфта да, хәзинәсаклагычта да алар юк. Аларны мин үзем алдым. Моның өчен мине шәхсән жаваплы итеп санып аласыз.

Неттлвик дулкынланудан хәтта калтыранып куйды. Мондый нәрсәне ул һич тә көтмәгән иде. Ауның ахырында гына эзгә юлык, имеш! Эзе дә нинди эз бит әле!

— Менә ничек икән,— дип куйды ул; аннан, беравык дәшми торгач: — Бәлкем, сөз моны тәфсилләп итеп аңлатып бирерсез? — дип өстәде.

— Акция, облигацияләре мин алдым,— диде майор, баягы сүзен кабатлап.— Үзем өчен түгел, билгеле, бәлагә тарыган бер дустым өчен алдым. Әйдәгез, сэр, кабинетка керик, бу темага сөйләшү анда уңайрак булыр.

Шулай дип, ул ревизорны бинаның түр почмагындагы бер бүлмәсенә алып, керде һәм ишекне эчтән бикләп

куйды. Кабинетта зур язу өстәле, тагы бер гади өстәл һәм күн белән тышланган берничә кресло тора иде. Стенада, мөгезләрен дүрт-биш фут киңлегендә як-якка тырпайтып, Техас үгезенең башы эленгән. Каршы як стенада — кавалерия кылычы, монысы майорның Шило һәм Форт-Пиллоу янындагы сугышларны бергә кичкән истәлекле кылычы иде.

Том Кингмен мистер Неттлвиккә креслоларның берсеннән урын күрсәтте дә үзе тәрәзә янынарак китеп утырды. Тәрәзә аша аңа почта бинасы һәм Аяклы мал сәүдәсе Милли банкының известьташтан бизәкләр төшереп эшлэнгән фасады күренеп тора иде.

Майор сүзне башларга ашыкмады. Неттлвик исә, моны үзенчә юрап, бу тынлык бозын шундый ук берәр салкын нәрсә ярдәмендә, бу очракта рәсми кисәтү белән вату мәгъкульрәк булыр дигән нәтижәгә килде һәм сүзне үзе башлады:

— Сезгә мәгълүмдер дип беләм: әгәр сез әлегә әйткән сүзегездән баш тартмасагыз, моның бик хәтәр нәтижәләргә китерүе бар. Сезнең мондый икъярыгыздан соң минем нишләргә тиешлегем дә сезгә билгеле. Ягъни мин Кушма Штатлар комиссарына мөрәжәгать итеп...

— Беләм, бөтенесен беләм,— дип, кул ишарәсе белән аны сүзеннән туктатты майор Том.— Банк президенты булган кешенең финанс законнары турында белмәве мөмкин түгел! Вазифагыз таләп иткәнне эшләгез. Мин үземә бернинди ташлама ясауны да сорамайым. Ләкин баягы сүземдә дуслымны телгә алганмын икән, хәзер мин сезгә нәкъ менә шул дуслым Боб турында сөйләргә теләм.

Неттлвик креслосына җайлабрак утырды. Инде хәзер Сан-Розариодан бүген үк китү турында сүз дә булырга мөмкин түгел. Баш ревизорга ашыгыч телеграмма сугарга кирәк булачак. Кушма Штатлар комиссарынан майор Кингменны кулга алу турында рөхсәт сорау мәсьәләсе дә алга килеп баса. Бәлкәм, кулга алу белән генә чикләнмичә, акция, облигация һәм башка кыйммәтле кәгазьләр юкка чыгу сәбәбеннән банкны бөтенләй ябу турында да боерык килеп төшәр. Ревизор Неттлвик ачкан беренче генә җинаять түгел бу. Аның инде үз гомерендә байтак җинаятьләрне фаш итеп, кеше җанының бөтен хис дәръяларын ургылып кайнарға мәҗбүр иткән чаклары булды. Хәтта шул хис дәръялары

тээсирендэ анын какшамас чиновник йөрөгө дэ чак кына чыгырыннан ычкынмый калды. Кайвакыт эре банк эшкуарлары, хезмэتلэрендэ жибергэн бердэнбер хаталары өчен кичерү сорап, жэзаны кичектерүне үтенеп, анын аякларына егылалар; хэтта хатын-кыз кебек үкереп елый башлый торганнар иде. Бер баш бухгалтер, өстөле яныннан да тормыйча, анын күз алдында үз-үзен атып үтерде. Эмма хэлиткеч, хэтэр моментта үз-үзен, элеге кырыс йөзлө карт майор кебек, нык тоткан, салкын канлылык һәм абруй саклаган бүтэн кешене ревизорның эле беркайчан да очратканы юк иде. Неттлвик күңелө белән тойды: мондый кеше, кичерүне булмаса да, һич югы үзенен сүзен игътибар белән тыңлауларын дэгъва итэргә хаклы. Һәм ревизор тагы да жайлабрак утырды да, кресло култыксасына таянган уң кулы белән квадрат ияген терәп, Сан-Розариодагы Беренче Милли банк президенты майор Том Кингменның кыйсса-сын тыңларга эзерлөндө.

— Эгәр сезнең дустыгыз булса, андый-мондый гына түгел, сыналган дустыгыз — кырык ел буге бергә утсуларны, жәһәннәм-тәмугларны кичкән дустыгыз булса, сез анын кечкенә генә бер гозерен үтәүдән беркайчан да баш тарта алмас идегез, — дип, беркадәр үгет-нәсихәт төсөндө сүзен башлап китте майор Том.

(«Мәсәлән, шундый дус хақына житмеш мең долларлык кыйммәтлө кәгазьләргә үзләштерергә», — дип, үз алдына искәртеп куйды ревизор.)

— Яшь чагында без Боб белән ковбойлар идек, — диде майор, сүзен дәвам итеп. Ул, хәзергә хэтэр хәленән бигрәк узган гомерен кайгырткандай, ашыкмыйча, уйчан-моңсу тавыш белән, тукталышлар ясый-ясый сөйләде. — Аризонада, Нью-Мексикода, Калифорниянен бик күп төбәкләрендә бергә алтын-көмөш эзләп йөрдөк без; икебез ике частыта хезмәт итсәк тә, алтмыш беренче елгы сугышта бер үк тирәләрдә сугыштык; иңне иңгә терәп дигәндәй, бергә индеецларны, ат каракларын дөмбәсләдек; Аризона тауларында, егерме фут калыңлыгындагы кар күмеп киткән алачык эчендә, якты дөньяга чыга алмыйча, айдан артык ачыгып яттык; яшенне читкә жилдертеп алып китәрдәй көчлө давыллар эчендә прерия сахраалары буйлап көтү көтеп йөрдөк, — кыскасы, мал келәймәли торган «Якорь» ранчосы утарында Боб белән беренче тапкыр күрешеп таныш-

каннан соң, безнең баштан әллә нинди хикмәтләр кичеп узды. Шул вакытлардан бирле бер-беребезгә күп тапкырлар ярдәм итешергә дә туры килде. Кыен хәлгә калганда иптәшенә ярдәм итү ул заманнарда гадәти бер нәрсә санала, моны беркем дә махсус игътибарга лаек батырлык итеп карамый иде. Чөнки иртәгесен үк бу иптәшенең синең үзеңә ярдәмгә килүе ихтимал, — әйтик, ул сине бер өер апачилар һөжүменнән йолып кала яки агулы елан чаккан аягыңны кысып бәйләргә булыша, яки синең өчен аргамагы өстендә жан-фәрманга чаптырып, каяндыр ерактан бер шешә виски алып кайта. Шулай итеп, ахыр чиктә, болар һәммәсе бер-береңә даими ярдәм кулы сузу-сымаграк килеп чыга. Чыннан да, әгәр син ярдәмгә мохтаж иптәшенә булышлык күрсәтмисең икән, икенче бер вакыт, үзең кыен хәлгә калгач, аңардан нинди ярдәм көтә аласың? Ләкин Боб үз-ара мөнәсәбәттә тормышның андый гына вак мәнфәгатьләреннән күп мәртәбә өстенрәк иде. Ул бер мәсьәләдә дә ярты юлда тукталып калмады.

Егерме ел моннан элек, шушы төбәкнең шерифе булып эшләгәндә, мин Бобны үземә баш ярдәмче итеп алдым. Бу — аяклы мал сәүдәсендә бум, ягъни бөөк жанлану башланганга кадәр иде әле. (Бум заманында без икебез дә монда шактый зур мая туплап калдык.) Шул, шерифлек вазифасыннан тыш, миңа налог жыю эше дә йөкләнгән иде. Дөрөсен әйтергә кирәк, ул чакта бу эш минем өчен бик кулай туры килде. Мин инде өйләнгән, дүрт яшьлек һәм алты яшьлек ике балам бар, берсе малай, берсе кыз. Торган йортыбыз да бик яхшы, үзе якын — округ идарәсе янында ук; квартир өчен акча түләтмиләр, шул сәбәпле миндә хәтта беркадәр сумма да туплана башлады. Канцеляриядәге эшнең күп өлешен, гадәттә, Боб алып барды. Без икебез дә дөнъяның ачысын-төчесен житәрлек татыган кешеләр идек, шуңа күрә әлегә яна тормыш рәвешенә без сөенеп бетә алмадык. Кичләрен үзеңнең жылы, жайлы-жыйнак өендә, һичбер нәрсәгә — коеп яуган яңгыр, бозларына да исең китмичә, фәкать аларның тәрәзәгә яки түбәгә бәргән тонык шыбырдауларын тыңлап утыру, аннан, иртән, йомшак урыныннан торып, кырынып-чибәрләнеп, крахмалланган якалы күлмәкләр киеп, эшкә китү, анда минут саен үзеңә хөрмәт белән «мистер» дип эндәшүләрен ишетү — беләсезме, мондый хозур рәхәтне сез, мө-

гаен, күз алдына да китерә алмыйсыздыр. Хатыным менә дигән, балаларым — карап туймаслык, ә янәшәмдә — турылыклы дустым, шушы мул тормышның кадерен белеп, шатлыklarын бергә уртаклашып яшәүче Боб — моннан да артык миңа тагын ни кирәк булсын? Әйе, ихластан әйтә алам: ул вакытларда чын мәгънәсендә бәхетле кеше идем мин.

Майор, авыр сулап, күз кырые белән генә тәрәзәгә карап алды. Ревизор исә, утыру рәвешен үзгәртеп, квадрат ияген сул учына терәде.

— Ничектер шулай, кышын, налог кереме кинәт бөтен яктан берьюлы агыла башлады,— дип дәвам итте майор үзенң кыйссасын.— Бер атнаны хәтта акчаны банкка илтү өчен вакыт таба алмас хәлгә килдем. Қәгазь акчаларны — бушаган сигара тартмасына, ә вагын янчыкларга тутырам да идарәгә зур сейфка бикләп куям.

Тәмам аяктан яздым мин ул атнаны; житмәсә, сәләмәтлегем дә ул чакта бик шәптән түгел иде. Нервлар какшаган, йокым тынычсызланган иде. Доктор миндә әллә нинди хикмәтле исем белән аталган авыру тапты, хәтта эчәр өчен ниндидер дару да язып бирде. Өстәвенә, йокларга яттыммы, әлегә сейфта сакланган акча турындагы уй тынгылык бирми. Дәрәс, борчылырга әллә ни сәбәп тә юк кебек: сейф нык, ышанычлы, йозагының ачылу-бикләну серен Боб та мин генә беләм. Жомга көнне кичен сейфны бикләп киткәндә, анда алты мең ярым чамасы саф акча бар иде. Икенче көнне, шимбәненң иртәсендә, мин гадәттәгечә идарәгә эшкә килдем. Сейф әүвәлгечә бикле, Боб үзенң өстәле янында нидер язып утыра. Мин сейфны ачтым да тетрәнеп киттем: акчадан жыллар искән! Шундук Бобны шаһитлеккә чакырып, сөрән салдым, һәм мәсенә сейфны талаулары турында хәбәр иттем. Минә иң гажәпләндергәнә шул: Боб бу хәлгә ничектер бик тыныч карады. Югыйсә, акча югалуның үзе өчен дә, минем өчен дә нинди житди күңелсезлекләргә китерү ихтималын ул белми түгел, хәтта бик яхшы белә бит!

Ике көн узды, ә жинаятьчеләрнең исе-өсе дә юк. Әлбәттә, болар гади жинаятьчеләр түгел, ник дисән, сейфның йозагы шул килеш, бернинди ватык жире күренми. Күрәсен, акча урлану турындагы хәбәр һәм гайбәтләр бөтен шәһәр буенча таралган булгандыр,

чөнки бу хэлнен өченче көнендә эш бүлмәмә хатыным Алиса атылып килеп керә; үзе белән балаларны да иярткән. Күзләре ачулы, ут яна. Керүгә үк аяк тибеп кычкырып жибәرمәсенме: «Қабахәтләр! Ни хаклары бар аларның! Том! Том!» — ди. Шулай диде дә, һушын жуеп, минем кулыма сыгылып төште. Ничек кирәк алай үзен һушына китердем, ә ул янә, башын минем күкрәгемә куеп, сулкылдый-сулкылдый еларга кереште. Том Қингменның фамилиясен алырга һәм язмышын уртаклашырга ризалык биргәннән соң беренче тапкыр шулай күз яше түгеп елавы иде бу аның. Ә балалар, Джек белән Зилла, алар, гадәттә, идарә бүлмәсенә узарга ирек бирсән, килеп керүгә үк юлбарыс балаларыдай Бобның кочагына ташлана торганнар иде, — ә хәзер, күрәм, урман тавыклары кебек бер-берсенә сыенышканнар да, бер урында таптанып тик басып торалар. Тормышның күләгәле ягы белән беренче танышулары иде бу аларның. Қарыйм, Боб эшли торган эшен ташлады да, урыныннан торып, беркемгә бер сүз әйтми, бүлмәдән чыгып китте. Нәкъ шул көннәрдә шәһәребездә присяжнийлар советының сессиясе бара иде; Боб икенче көнне үк шул сессиягә килгән дә, сейфтагы акчаны үзем урладым дип, гаебен таныган. Янәсе, покер уйнап зур сумма оттырган да, акча шуны түләр өчен кирәк булган. Присяжнийлар унбиш минут эчендә Бобны хөкемгә тарту турында карар чыгаралар, шуның артыннан ук мин дә Бобны кулга алырга дигән катгый боерык алдым. Шулай итеп, күп еллар бue үз туганымнан да мең мәртәбә кадерлерәк, якынарак булган душтымны мин кулга алырга, аны төрмәгә ябарга тиеш идем.

Мин кулга алу турындагы боерык кәгазен Бобның алдына китереп салдым. Әйтәм моңа:

— Менә минем йорт, менә идарәм бүлмәсе, энә ул якта — Мэйн, теге якта — Калифорния, ә менә бу таулар артында — Флорида, дим; хөкем көненә кадәр кая барырга телисән, шунда кит, дим. Мин синең өчен үзем җавап бирәм, һәм бу җаваплылыктан курыкмыйм, дим. Хөкем билгеләнгән көнгә кайтып җитсән, миңа шул җитә, — дим.

— Рәхмәт, Том, — ди бу, әллә ни исе китмәгән кыяфәт белән. — Мин, ди, синең шулай төрмәгә утыртмасыңа өметләнгән дә идем, ди. Хөкем алдагы дүшәмбе көнгә билгеләнгән, әгәр каршы җилмәсән, мин вакытны

шушында, идарәдә генә уздырыр идем, ди. Шулай ук, мөмкин булса, балаларың да ишегалдына чыксалар иде, ди, мин алар белән уйнап, берәз күнел юатыр идем,— ди.

— Моңың нәрсәсен сорап торырга? — дидем мин.— Балалар да чыгар, син үзең дә чыгып йөрерсең. Әүвәлгечә, безнең өйгә дә килеп йөр,— сиңа һәрвакыт ишек ачык.

Хикмәт шунда ки, мистер Неттлвик, каракны дус итеп булмаган кебек, дусны да алай капылт кына караклыкка чыгарып булмый.

Ревизор берни дип тә җавап бирмәде. Шул чак әче итеп паровоз кычкырткан тавыш ишетелде. Бу көньяктан тар рельслы юл буйлап Сан-Розарио станциясенә якынлашып килүче поезд тавышы иде. Майор, иелә төшөп, минут чамасы нәрсәгәдер колак салып тыңлап утырды, аннан сәгатькә борылып карады. Сәгать ун да утыз бишне күрсәтә иде. Димәк, поезд үз вакытында килде. Майор үзенек кыйссасын дәвам иттерде.

— Шулай итеп, Боб идарә бүлмәсендә торып калды, газеталар укыды, тәмәкесен тартты. Аның эшен мин икенче бер ярдәмчемә тапшырдым. Шул рәвешчә, акча югалганнан соң килеп чыккан бу гауга әкрәнләп тынды, басыла төшкәндәй булды.

Шулай бер вакыт, идарә бүлмәсендә мин дә Боб кына калгач, ул кинәт мин утырган өстәл каршына килеп басты. Чырае караңгы, йончулы. Яшьлек елларында, прерияләрдә яшәгәндә, индеецлар һөҗүмен көтеп, төне бие сакта торып яки көтүне барларга киткән жиреннән озын юл йөреп кайтканнан соң гына шундый караңгы, йончу чырайлы була торган иде ул.

— Том,— дип башлады ул сүзен.— Беләсеңме, мондый хәлдә яшәү бер өер кызыл тәнлеләр белән япа-ялгызың сугышуга караганда да авыррак; хәтта, әйтер идем, кырык миль тирәли коесы-чишмәсе булмаган чүл уртасында бер тамчы суга тилмереп ятуга караганда да кыенрак. Ләкин мин ахыргача түзәчәкмен. Син мине яхшы беләсең. Шулай да, әйтик, син миңа берәр төрле ым каксаң, яисә: «Боб, мин бөтенесен дә аңлыйм»,— дигән шикеллерәк сүз ычкындырсаң, миңа күп мәртәбәләр җиңелрәк булыр иде.

Мин чын мәгънәсендә гәҗәпкә калдым.

— Боб, син ни сөйлесең? Синек үзең яхшы мәгъ-

лүм: ярдәме тиярдәй булса, мин синен өчен тауларны йөзтүбән аударырга да әзер. Ләкин, шушында ятып үлим, мин һични аңламыйм.

— Ярар алайса, Том, гафу,— диде дә бу, өстәле янына китеп, янадан үзенен газетасы һәм сигарасына тотынды.

Тик иртәгә хөкем буласы дигән көннен төнөндә генә мин ул әйткән сүзләренен мәгънәсен аңладым. Кичен, йокларга ятканда, мин үземдә янә әүвәлге, моңарчы инде берничә тапкыр кичергән эч пошыргыч, кәеф жи-бәргеч бер халәт башлануын тойдым. Тәнне калтырата, башта ниндидер томан куера иде. Мин фәкәть тән урталарында гына йоклап киттем. Уянып, күземне ачсам, күрәм: ярым шәрә килеш идарә коридорында басып торамын. Бер кулымнан — Боб, икенче кулымнан безнен бөтен гаиләне дөвалаучы таныш доктор тоткан, ә Алиса жылый-жылый инбашыма төрткәли. Соңыннан беләнгәнчә, Алиса кичтән үк, миңа сиздермичә, доктор артынан кеше жибәргән икән. Ләкин доктор килгәндә мин яткан урынымда булмаганмын; шуннан алар бергәләшеп миңе эзләргә тотынганнар.

— Лунатизм,— дип нәтижә ясады доктор.

Без барыбыз да өйгә әйләнеп кайттык. Доктор, мисаллар китерә-китерә, безгә лунатизм белән авыручы кешеләрнен кайвакыт әллә нинди гажәеп, хәтәр эшләр эшләүләре турында сөйләргә тотынды. Төнге йөрүләрдән булса кирәк, миңе тундыра башлады; хатын бүлмәдән каядыр чыгып киткән иде, шуңа күрә мин урынымнан тордым да, иске зур шкаф эчендә кайчандыр үзем бер күреп-искәреп калган сырган юрганны алырга дип, туп-туры шунда киттем. Шкафның ишеген ачып, юрганны тартып чыгаруым булды, эченнән бер капчык килде дә төште. Бобны урлауда гаепләргә һәм иртәгә хөкем итеп, төрмәгә утыртырга сәбәп буласы теге югалган акча капчыгының нәкъ үзе иде бу.

— Кәлтәсе белән мең дә бер еланы дөмеккере! Каян килеп эләккән ул монда? — дип акырып жибәрдем мин. Һәрхәлдә, шаккатудан үземнен дә тораташтай шак катуымны һәммәсе дә ачык күрделәр дип уйлыйм.

Шул чак Боб бу хикмәтле хәлләрнен асылына төшенде булса кирәк.

— Их син, йокы чүлмәге! — диде ул әүвәлге көр тавышы белән.— Соң син аны үзең шунда яшереп куйдың

лабаса. Үзем шаһитмен. Башта сейфны ачып капчыкны алдың, аннан монда кайттың. Мин артыңнан ияреп килдем дә капчыкны кайда яшергәнеңне менә шушы тәрәздән күреп тордым.

— Алайса, ни пычагыма син, бәрән баш, аңгыра сарык, акчаны үзем урладым дип барып әйттең?

— Мин бит моны син йоклаган килеш эшләгәнсендер дип белмәдем,— диде Боб.

Шушы гади генә итеп әйткән жавабыннан соң ул күз карашын Зилла белән Джек йоклап яткан бүлмә ишегенә күчерде. Менә шунда инде мин «дуслык» сүзенә Бобның нинди мәгънә салганын ачык аңладым.

Майор Том, сүздән туктап, янә тәрәзгә борылып карады. Чатлыкның каршы ягындагы Мал сәүдәсе Милли банк биңасының урамга караган зур, киң тәрәзәсендә кинәт сары калын шторлар төшерелгәнә күренде. Қояш әле артык югары күтәрелмәгән, аның нурларынан саклануның һичбер хажәте юк, шулай булса да кемгәдер тәрәзәне каплап кую кирәк булган иде.

Неттлвик креслосына турая төшебрәк утырды. Майорның сүзләрен түземлек белән тыңласа да, ул сөйләгән нәрсә аңарда зур кызыксыну уятмаган иде. Күренеп тора: сөйләнгән вакыйганың бүгенге эшкә бернинди катышы юк, ә инде киләчәктә бу эшнәң барышына тәәсир итәр дип уйларга да ярамый. Қөнбатыш штатларда яшәүчеләр һәммәсе дә артык хискә бирелүчән халык, дип фикер йөртте ревизор. Алардан чын мәгънәсендәге зур эш кешеләре чыкмый. Аларны үз дусларынан ук араларга, сакларга кирәк була. Майорның бүтән әйтәсе сүзе юк шикелле, ә әйткән кадәресе бүгенге эшне һич тә үзгәртә алмый, билгеле.

— Шуны гына беләсем килә: сезнәң турыдан-туры кыйммәтле кәгазьләр урлануга бәйле тагын берәр өстәмә сүз әйтәсегез юкмы?

— Урланган кыйммәтле кәгазьләр дисезме, сэр? — Майор Том, кырт борылып, очкыннар чәчеп ялтыраган зәңгәр күзләрен ревизорның йөзенә кадады.— Сөз моның белән нәрсә әйтмәкче буласыз, сэр?

Шулай дип, ул кесәсеннән пөхтә тигез итеп төрөлгән һәм резин жеп белән аркылыга тарттырып бәйләнгән кәгазьләргә тартып чыгарды да, урыныннан торып, төргәкне Неттлвикка таба ыргытты.

— Сезгә кирәкле кәгазьләр энә шунда, сэр: һәммәсе дә — һәрбер акциясе, облигациясенә кадәр шунда. Сез кассаны тикшереп маташкан арада, мин аларны папка эченнән аерып алып, кесәмә салып куйган идем. Рәхим итеп, жентекләп тикшерегез, үз күзегез белән күрөп ышаныгыз.

Майор, ишекне киң итеп ачып, банкның операцияләр залына атлады. Аның артыннан Неттлвик тә иярде. Ул ачуыннан нишләргә дә белми, зиһене тәмам чуалган, аптырашта калган иде. Дөрөс, күңеле белән берәз сизенде ул: монда гади шаяртудан бигрәк ниндидер катлаулы, аның өчен аңлаешсыз уен бара булса кирәк. Шул уенда аны курчак итеп файдаланалар. Өстәвенә, тупас рәвештә аның рәсми дәрәжәсенә, абруена тап төшерәләр. Ләкин ревизорның эләктереп алырлык бернинди дәлиле дә юк иде. Монда үзе белән булган хәлне рәсми отчетта язып булмый, чөнки бу мәгънәсез, көлке килеп чыгар иде. Күрәсен, аңа бу яшерен уен турында хәзер белгәнәннән дә артык бүтән бернәрсә дә белергә язмагандыр.

Неттлвик, майор тоттырган кәгазьләргә, артык эченә кермичә, өстән-өстән генә тикшереп, аларның теркәү дәфтәрендәге исемлеккә туры килүләренә ышанды да, кара портфелен култык астына кыстырып, китәргә әзерләнде.

— Шулай да мин сезгә әйтергә тиешмен, — диде ул хушлашканда, майор Кингменга таба нәфрәт тулы күзләрен очкынландырып, — сезнең бу аңлаешсыз уеныгыз, мине алдарга тырышуыгыз шаярту буларак та, эш кешесенең алдан уйланылган адымы буларак та акылга сыя торган нәрсә түгел. Мин үзем мондый нәрсәләргә аңлый алмыйм.

Майор Том, аңа мөлаем диярлек көләч йөз белән карап:

— Улым, — диде, — прерия һәм каньоннарда, чәнечкеле чапарраль куаклары арасында сез аңламый торган күп нәрсәләр булыр. Ләкин, ни генә булмасын, карт бер тел бистәсенәң қызыксыз әкиятләрен шулай түземлелек белән тыңлап утыруыгыз өчен сезгә рәхмәтемне белдерергә рөхсәт итегез. Безгә, техаслыларга, үткән гомер турында, дуслар, яшьлек мажаралары турында сөйләргә генә бир, алар бөтен дөньяларын оныталар. Бу турыда монда һәркем белә, шуңа күрә авызыңны ачып:

«Шулай, мин яшь чакта»...— дип башларга да өлгермисен, һәммәсе шундук кайсы кая качып бетәләр. Әле менә шуңа шатмын, кул астына сез, яңа кеше килеп эләктегез.

Майор елмайды, ләкин бу елмаю ревизорга тәэсир итмәде, һәм ул, салкын гына хушлашып, банктан чыгып китәргә ашыкты. Аның, нык адымнар белән урамны кыйгачлап үтеп, Мал сәүдәсе Милли банкы ишегеннән кереп китүен майор Том баскан урыныннан карап калды.

Аннан ул үзенең өстәле янына килеп утырды да бая Рой китергән хатны кесәсеннән чыгарды. Теге вакыт ул бу хатны өстән-өстән, фәкать гомуми эчтәлегенә генә игътибар итеп укыган иде, хәзер исә ашыкмыйча, бөтен тәменә кереп укыды. Менә нәрсә язылган иде анда:

«Кадерле Том!

Миңа әле генә хәбәр китерделәр: Сэм агай фиргавен-нәреннән берсе сезгә килеп төшкән икән. Димәк, берме-икеме сәгәттән ул безгә дә сугылачак. Шуннан шул, бер эштә синең булышлыгың кирәк. Хәзерге минутта безнең кассада 2200 доллар акча бар, ә закон буенча ул 20 мең булырга тиеш. Кичә кич мин 18 меңне Гибсон карттан бер партия аяклы мал сатып алыр өчен Росс белән Фишергә биреп жибергән идем. Берәр айдан алар бу эштә 40 мең чамасы файда эшләячәкләр, ләкин аларның алда буласы бу табышыннан гына минем касса бүген ревизорга тулырак булып күренмәячәк, үзгә беләсең. Ә аңа күрсәтер өчен миндә документлар юк, чөнки акчаны мин вексель бәрабәренә түгел, ә гади расписка яздырып кына бирдем,— без синең белән Пинк Россны һәм Джим Фишерне яхшы беләбез бит, алар икесе дә алтын егетләр, сыната торган түгелләр. Исендәме, Джим Фишер бервакыт Эль-Пасода карта уенында банкометны атып үтергән иде. Мин Сэм Брэдшога үз банкыннан 20 меңне миңа жиберттерү турында телеграмма суктым инде, ләкин акчаны поезд белән жиберәчәкләр, ә поезд ун да утыз биштә генә килеп җитә. Эгәр ревизор кассада нибары 2200 доллар гына калганлыгын белсә, ул банкны яптырачак, ә моңа юл куярга һич тә ярамый. Том, син ул ревизорны үзегдә озаграк тоткарларга тиеш. Бәйләп куйсаң куй, хет башына ме-

неп утыр,— кыскасы, теләсән нәрсә эшлә, ләкин аны тоткарла. Поезд килеп житкәннән соң, безнең тәрәзәгә кара: әгәр тәрәзә пәрдәсә төшерелгән булса, димәк, акча кассага килеп керде дигән сүз. Ә шуңынчы син ревизорны чыгарма. Мин сиңа ышанам, Том.

Иске дустан *Боб Бакли*,
Аяклы мал сәүдәсе Милли
банкының президенты».

Хатны ахырынача укып бетергәч, майор аны вак-вак кисәкләргә ерткалады да кәржингә ташлады. Аның чыраена тирән канәгатьләнү галәмәте чыккан иде.

— Аһ син, карт жылкуар, ковбойлыгың әле һаман бетмәдемени! — дип мыгырданды ул, үзалдына шатланып.— Бәйрәм ашы кара-каршы дигәндәй, менә мин дә сиңа, ниһаять, моннан егерме ел элек, мин шериф чагында эшләгән яхшылыгың өчен бурычымны түләдем.

КЫЗЫЛ ТЭНЛЭЛЭР АТАМАНЫ

Ярыҕысы гына файдалы эш буласы иде ул югыйсэ. Тик... Туктагыз, мин аны башта сөзгэ сөйлөп бирим. Ул чакта без Билл Дрисколл белән Көнъякта, Алабама штатында идек. Менэ шунда безнең башта кеше урлау белән бәйле гажәеп бер фикер туды. Күрәсен, соңыннан Билл үзе әйтмешли, «башыбызга тай типкән булгандыр» инде, ләкин без моны ахырдан гына, эш беткәч кенә аңладык.

Алабама штатында белән кебек ялпак-яссы, әмма шулай булса да үзе «Тау башы» дип аталган күрексез генә бер шәһәрчек бар. Халкы чын-чын авыл гыйбайлары инде — һичкемгә зарарлары тимәс, үз-үзләреннән бик канәгатьләр; зурга дэгъва итмиләр, бәйрәмнәрдә колга тирәли биеп күңел ачсалар — аларга шул житә.

Ул чакта безнең Билл белән икебезгә алты йөз чамасы уртак капиталыбыз бар иде. Безнең теләк — Көнбатыш Иллинойста жир сәүдәсе буенча хәйләи бер эш башлап жиберү, әмма моның өчен безгә тагын төптөгәл ике мең доллар акча кирәк иде. Шул акчаны табу мәсьәләсендә без, кунакханә баскычына утырып, бик озақ киңәш-табыш иттек. Авыл халкына тартым кешеләр арасында бала ярату бигрәк тә көчле дип уй йөрттек без; шуны һәм кайбер башка сәбәпләрне истә тотып, урлауны нәкъ менә әлегә кечкенә шәһәрчектә эшкә ашыру мәгъкульрәк булыр дигән фикергә килдек. Өстәвенә, бу төбәк газеталарның да кызыксыну радиусына керми, ә газеталар, билгеле булганча, мондый чакта тавыш куптарырга бик яраталар һәм һәр жиргә яшерен хәбәрчеләрен жиберә башлыйлар. Һәрхәлдә, шәһәрчек безне эзәрлекләү өчен иң хәтәре дигәндә дә берничә сентименталь шымчы белән констебльләрне генә жиберә алачак яки «Фирмер бюджеты атналыгы»нда фашисткеч икеме-өчме кыска мәкалә бастыру белән чикләнә-

чәк. Кыскасы, безнең эш шактый жайлы килеп чыгарга тиеш иде кебек.

Урлау корбаны итеп без шәһәрчекнен иң мөгътәбәр адәмнәреннән Эбенезер Дорсет дигән агайның бердәнбер улын сайладык. Эбенезер, карунлыгы һәм срогы чыккан заклад малларына һәвәслеге белән дан тотса да, чиркәү салымы жыючылардан шәһәрдә иң турылык-лы, намуслы кеше дип исәпләнә иде. Улы ун яшьләр тирәсендә булып, аның бөтен битен сипкел баскан, шулай ук чәче дә, без поездга утырыр алдыннан сатып ала торган арзанлы журнал тышы кебек, әллә нинди әкәмәт төстә иде. Безнең уебызча, менә шушы малай өчен эти кеше безнең алга ким дигәндә ике мең долларны чыгарып салырга тиеш иде. Ләкин... Сабыр итегез, иң элек мин сезгә сөйләп бирим.

Шәһәрчектән ике миль чамасы читтә куе кедр урманы белән капланган төбәнәк кенә бер тау бар. Шунун аргы итәгендә мәгарә сыман бер куыш уелып кергән. Шунда без үзебезнең азык-төлек запасын урнаштырдык.

Көннәрдән бер көнне кичен шарабанга утырдык та Дорсет карт торган урамга юнәлдек. Малай шунда урамда уйнап йөри — койма башында утырган мәче баласына таш атып тидерергә маташа иде.

— Һей, малай! — дип эндәште аңа Билл. — Әйдә, шарабанга утыртып йөртәм, үзегә пыяла конфет та бирермен!

Малай кирпеч ватыгы белән Биллнең күз төбенә йолдыз кабызып куйды.

— Моңың өчен картлачка тагы биш йөз доллар өстәп бирергә туры килер, — диде Билл, тәгәрмәч аша жиргә сикереп.

Малай безгә каршы урта үлчәүдәге аю ярсуы белән сугышты. Шулай да без аны ничек кирәк алай шарабан төбенә бөгәрләп салдык та китеп бардык. Мәгарәгә кайттык, мин жигүле атны урман эчендә агачка бәйләдем, аннары, караңгылангач, бездән өч миль чамасы ераклыктагы авылга хужасына илтә киттем. Атны без вакытлыча бер абзыйдан алып торган идек. Кире юлны инде мин жәяү генә кайттым.

Кайтсам, Билл танавындагы тырналган һәм күгәргән урыннарны пластырь белән ябыштырып маташа. Мәгарә авызы янындагы зур кыя артында исә учак яна, ә

учак каршында, кофе кайнап чыкканын көтеп, жирән чәченә ике бөркет каурые кадаган малай басып тора. Янына якынлаша башлауга ул кулындагы таягын миңа таба мылтыктай төзәп, бар көченә:

— Һей, син, ак чырайлы хәшәрәт, кем рөхсәт итте сиңа дәншәтле Кызыл тәнлеләр Атаманының биләмәсенә аяк басарга? --- дип кычкырып җибәрде.

— Хәзер инде ул юашлана төште,— ди Билл, балтырындагы яраларны карау өчен чалбар балагын сызганып.— Без кызыл тәнлеләр булып уйныйбыз. Безнең белән чагыштырганда, цирк — сихерле фонарь эчендәге җансыз Фәләстыйн күренешләре генә. Мин, тәҗрибәле аучы Хенк, Кызыл тәнлеләр Атаманы кулына эсир төшкәнмен, иртәгә иртән миннән скалып алачаклар. Менә кайда ул газап чигүче изгеләр! Әйтәсе дә юк, шәп тибешә бу малай актыгы!

Әйе, сэр, малай, күрәсен, уенның бөтен тәмен татып уйный иде. Мәгарәдә яшәү ана ошый, хәзер ул үзенә эсир икәнлеген бөтенләй оныткан иде булса кирәк. Миңа ул шундук Еланкүз, Шымчы дигән кушаматлар такты һәм батыр йөрәкле сугышчылары кайткач, тан беленүгә, мине учакта кыздырачагын хәбәр итте.

Бераздан без ашарга утырдык. Малай, авызына салкын ит белән ипи тутыра-тутыра, туктаусыз сөйләнде дә сөйләнде. Аның табын янындагы бу нотыгы болайрак иде:

— Миңа монда искиткеч ошый. Минем әле беркайчан да болай урманда торганым юк иде; аның каруы минем өйдә кулга ияләшкән опоссумым бар иде, ә үткән юлгы туган көндә миңа тугыз яшь тулды. Мәктәпне женем сөйми. Джимми Талбот апасының чуар бер тавыгы бар, шуның оясындагы уналты күкәйне күселәр эчеп киткән. Ә бу урманда чын кызыл тәнлеләр бармы? Миңа тагын бераз шулпа өстәгез әле. Җил нидән чыга? Агачлар чайкалуданмы? Безнең биш көчегебез бар иде. Хенк, сиңең борының нишләп шулай кызыл? Минем этидә акчаның чуты юк. Ә йолдызлар кайнармы алар? Үткән шимбәне мин Эд Уокерны ике тапкыр тукмакладым. Кызларны һич яратмыйм! Гөберле баканы аны алай тиз генә тотып булмый, бау белән тотсаң гына инде. Үгезләр үкерәме, әллә юкмы? Әфлисун ник түгәрәк була? Ә сезнең бу куышыгызда караватлар бармы? Амос Меррей алты бармаклы. Попугай сөйләшә белә, ә

маймыл белән балык — юк. Бер дюжина — ул күпме?

Һәр биш минут саен малай үзенен кызыл тәнле индеец икәнлеген исенә төшереп торды һәм, таяк-мылтыгын эләктереп, кача-поса мәгарә авызына — жирәнгеч ак тәнлеләрнең шпионнарын ауларга барып килде. Вакыт-вакыт ул сугышчан аваз сала, һәм аның бу әче тавышыннан карт аучы Хенкның тез буыннарына хәтле калтырый башлый иде. Малай беренче очрашуда ук Биллнең котын алган иде.

— Кызыл тәнлеләр Атаманы, — дим мин моңа, — синен соң өйгә кайтасың килмимени? — дигән булам.

— Ни калган анда миңа? — ди бу. — Өйдә берниди кызык юк. Укырга йөрергә яратмыйм. Миңа монда урманда яшәү кызыграк. Син мине өйгә кайтарып куймыйсың бит, шулаймы, Еланкүз?

— Әлегә жыенмыйм, — дигән булам мин. — Бераз вакыт шушында мәгарәдә яшәрбез.

— Мин риза, — ди бу. — Бик шәп! Миңа әле беркайчан да болай кызык булганы юк иде, — ди.

Сәгать унберләрдә йокларга ятарга жыендык. Жиргә жон һәм сырган юрганнар жәйдек тә уртага Кызыл тәнлеләр Атаманын салдык, ә як-ягына үзебез яттык. Малай качып китәр дигән шик, әлбәттә, юк иде. Өч сәгать буена ул, безгә йокы бирмичә, әледән-әле урыныннан сикереп торып мылтыгына барып ябышты; һәрбер чыбык сынган тавыш яки яфрак кыштырдавы аның сабий хыялына мәгарәне чолгап алучы явыз юлбасарлар шайкасы булып тоелды, һәм ул йә минем колакка, йә Биллнекенә: «Тын гына ят, дус кеше!» — дип, пышылдап-пышылдап куя иде. Ниһаять, төннен ниндидер бер мизгелендә мин йоклап киттем. Әмма тәшвишле, саташулы йокы булды бу. Төшемдә мине жирән чәчле ниндидер явыз юлбасар алып китеп, агач кәүсәсенә богаулап куйды.

Таң вакытында Биллнең коточкыч чыелдавына мин уянып киттем. Юк, ир кешенең тавыш ярыларыннан чыгу ихтималы булган улау да, яки үкерү, акыру да, яки кычкырып елау да түгел, ә ниндидер ямьсез, чиркангыч чәрелдәү иде бу. Мондый тавыш белән фәкать өрәк күргән яки ялан кулы ялгыш берәр хәшәрәткә тиеп киткән хатын-кыз гына кычкырырга мөмкин. Һәрхәлдә, батыр йөрәкле, таза-юан гәүдәле һәм ифрат

көчле бер ир кешенен иртэнге якта мәгарә эчендә шулай бертуктаусыз чәрелдәп кычкыруы сәер дә, дәншәтле дә иде.

Ни булган икән дип, мин шундук урынымнан сикереп тордым. Карасам, күрәм: Кызыл тәнлеләр Атаманы Биллнең өстенә менеп атланган да бер кулы белән аның чәчен урап тоткан, ә икенче кулында безнең ит турый торган үткен пычак. Нишли диген бит: бик эшлекле кыяфәт белән, чынлап торып, кичә кич Биллгә үзе чыгарган хөкем карарын гамәлгә ашырырга — аның скальпын тунап алырга маташа.

Мин малайның кулыннан пычагын каерып алдым да үзен янә йокларга яткырдым. Ләкин шушы минуттан башлап Биллнең рухы тәмам түбән тәгәрәде. Үз урынына кабат барып ятса да, ул инде бу көнне бүтән күзен йомарга жөрйәт итмәде. Мин исә, ятып, тагын йокымсырап киттем, ләкин кояш чыгар алдыннан кинәт малайның кичә кич миңа әйткән сүзләре хәтергә килеп төште. Ул бит мине дә кояш чыгу белән учак утында яндырырга вәгъдә иткән иде. Андый хәл тәгаен булыр дигән курку яки борчылу юк-югын, шулай да мин, торып, кыяга сөялеп утырдым һәм трубкамны кабыздым.

— Ник әле син болай таң тишегеннән тордың, Сэм? — дип эндәште Билл.

— Минме? Нишләптер иңбаш сызлап тора. Шулай сөялеп утыргач узып китмәсме дигән идем.

— Ялганлайсың, — ди бу. — Куркасын син. Учак ягып яндыра башламагае дип куркасын. Ул бит сине таң аткач яндырырга теләгән иде. Шырпы тапса, валлаһи, яндырыр да иде. Карале, Сэм, котчыккыч хәл бит бу. Шул башкисәр малайны өйгә кайтарып өчен кем дә булса акча түләр дип ышанасыңмы?

— Ник ышанмаса, ышанам, — дидем мин. — Ата-ана энә шундый башкисәрләрне ярата да инде. Ярар, сез Кызыл тәнлеләр Атаманы белән икәүләп иртэнге аш эзерли торыгыз, ә мин тауга менеп хәлне ачыклап кайтыйм әле.

Мин кечкенә тавыбыз башына күтәрелдем дә тирә-якны жентекләп күздән кичердем. Минем фаразымча, хәзер шәһәрчек ягында чалгы, сәнәкләр күтәргән һәм, явыз юлбасарларны табарга тырышып, һәрбер чокыр, әрәмәлекне капшаган таза беләкле фермерлар өере кубарылышып йөрергә тиеш иде. Ә аның урынына мин

тыныч хозурлыкка чумган тын табигать манзарасын гына күрдем. Фэкать бер агай гына үзенен көрән качыры белән кырда жир тырнап маташа иде. Багор белән елга суын актарып йөрүчеләр дә, югалган малайның фажигале язмышын ата-анасына тизрәк хәбәр итәргә дип, ярыша-ярыша әрле-бирле чапкан жайдаклар да — берсе-бер юк. Алабаманың күз алдында жәйрәп яткан бу өлешендә йокымсыраулы урман тынлыгы хөкем сөрә иде.

«Бәлкем, алар бүреләрнең көтүдән сарык бәрәнән алып киткәнлеген белми торалардыр,— дидем мин үземә.— Йа хода, бүреләргә мәрхәмәтенең күрсәт!»

Шулай дип, мин тау башыннан иртәнге ашны ашарга төштем.

Мәгарә янына якынлашсам, күрәм: коты чыккан Билл, сулышын көчкә алып, стенага сыенган, ә каршысында, кулындагы кокос чикләвеге кадәрле зур таш белән аңа таба кизәнеп, Кызыл тәнлеләр Атаманы басып тора.

— Зәһәрләнеп китеп, ул минем муенга кайнар бәрәңге салды, аннары аны аягы белән басып сытты,— ә мин шуның өчен аның колагын бордым,— дип аңлатты Билл.— Мылтык синдәме, Сэм?

Мин малайның кулыннан ташны тартып алып, ничек кирәк алай низагны бетердем.

— Мин сиңа күрсәтермен әле күрмәгәнеңне! — дип янады малай Биллгә.— Кызыл тәнлеләр Атаманына әле беркемнең дә болай жәзасыз гына кул сузганы юк. Шуңа күрә сак бул, кирәгеңне алырсың!

Иртәнге ашны ашаганнан саң, малай кесәсеннән күн кисәгенә чорналган бау йомгагы тартып чыгарды да шуны сүтә-сүтә мәгарәдән тышка юнәлде.

— Нәрсә уйлап тапты икән ул тагын? — дип сорады Билл.— Син ничек уйлыйсың, Сэм, өенә качарга жыенмый микән ул?

— Курыкма,— дидем мин.— Өй бичурасы булырга ул бер дә охшамаган. Шулай да безгә йолым акчасын алу мәсьәләсен ничектер хәл итәргә кирәктер. Малайның югалуын сизеп өлгөрмәгәннәрме, әллә артык кайгырмыйлармы, һәрхәлдә, шәһәрдә әлегә ыгы-зыгы күренми. Ата-анасы аны, бәлки, Джейн түтәйләрендә яки берәр якын танышларында кунарга калган дип уйлыйдыр. Нинди генә очракта да, малайның югалуы бүген

үк мәгълүм булачак. Кичкә таба без аның әтисенә хат язып, ике мең доллар йолым акчасын таләп итәрбез.

Шул чак сугышчан өндәүгә охшаш ярсулы бер тавыш ишетелде. Борынгы заманның Давиды да, мөгаен, чемпион Голиафны жиңгәч, шундый ук дәһшәтле тавыш белән кычкырган булгандыр. Кызыл тәнлеләр Атаманының, бауга тагылган ташны баш очында әйләндерә-әйләндерә, сөрән салып хәбәр бирүе иде бу.

Мин чак кына читкә тайпылып өлгердем һәм шул үк мизгелдә салмак бер бәрелү — ияре салдырылган атның жиңеләеп пошкырып куюына охшаш шапылдау тавышы ишеттем. Тавык күкәе зурлыгындагы йомры таш кисәге Биллнең нәкъ сул колагы артына тигән иде. Ул мескен шундук мәлжәп төште һәм башы белән учактагы савыт-саба юар өчен кайнатылган сулы кәстрүл өстенә капланды. Миңа аны уттан тартып чыгарып, нушына килгәнче ярты сәгать буге өстенә салкын су бөркеп торырга туры килде.

Нушына килгәч, ул торып утырды да, колак артын капшаштыргалап, әйтә миңа:

— Сәм, Тәүрат китабындагы минем иң яраткан героемның кем икәнен беләсеңме? — ди.

— Син берәз сабыр ит, — дим моңа. — Хәл ал, аннан ары да фәлсәфә сатарга өлгерерсең, — дим.

— Ирод патша, — ди бу. — Син мине монда ялгызымны ташлап китмәссең бит, Сәм, ә?

Мин мәгарәдән чыктым да, малайны эләктереп алып, шундый итеп селкергә тотындым, тегенең хәтта сипкелләре бер-беренә бәрелеп шакылдады кебек.

— Әгәр үзеңне тәртипле тотмасаң, мин сине хәзер үк өеңә кайтарып жиберәм, — дидем мин аңа. — Йә, сүзеңне тыңларсыңмы, юкмы?

— Мин бит шаярттым гына, — дип акланды малай, авызын турсайтып. — Хенк картны рәнжәтергә теләмәгән идем! Ә ул үзе миңа ник сукты? Мин сүзегезне тыңлармын, Еланкүз, тик мине өйгә генә кайтарма, бүген миңа күзәтчә булып уйнарга рөхсәт ит.

— Мин андый уенны белмим, — дидем мин. — Ул кадәресең әнә мистәр Билл белән хәл кылыгыз. Бүген ул уйный. Ә минем эш белән барып кайтасы жирем бар. Ә хәзер бар, таш бәргәнең өчен Биллдән гафу үтен дә татулашыгыз, юкса шушы минуттук өеңә кайтып китәсең.

Мин аларны кул кысышып татуланырга мәжбүр иттем, аннан Биллне бер читкә чакырып алдым да моннан өч мильдә урнашкан Поплар-Ков авылына барырга жыенуымны һәм, анда барып, шәһәр халкының бала урлануы вакыйгасына карата мөнәсәбәтен белергә тырышчагымны әйттем. Ләкин анда чыгып киткәнче, дидем мин, безгә бүген үк, йолым акчасының суммасын һәм ничек түләнү шартын күрсәтеп, Дорсет карт исеменә янау хаты язарга кирәк булыр, дидем.

— Сиңа яхшы мәгълүм, Сэм,— диде Билл,— мин сиңең хакка һәрвакыт утка-суга керергә эзер тордым, жир тетрәгән, давыл купкан вакытларда да, покер уйнаган, динамит шартлаган, полиция куган яки поездларга һөжүм ясаган вакытларда да мәлжеп төшмәдем, хәвефнең күзенә керфек тә селкетмичә туры карадым. Гомумән, менә бу ике аяклы ракетаны урлаганга кадәр мин дөньяда бернидән дә курыкмый идем. Ләкин бу башкисәр мине харап итте. Син мине аның янында озакка калдырып китмисеңдер бит, Сэм?

— Кичкә әйләнеп кайтырмын, артык тоткарланмам,— дидем мин.— Сиңең бурыч — мин кайтканчы баланы юандырып, тынычландырып тору. Ә хәзер әйдә Дорсет картка хат язып ташлыйк.

Без кәгазь, карандаш алдык та бергәләп хат язарга утырдык, ә бу вакыт башына юрган бөркәнгән Кызыл тәнлеләр Атаманы, мәгарә авызын мәкерле дошманнардан саклап, тау битендә киләп сарып йөрде. Хат язганда Билл күз яшьләре белән үтенеп, йолым хакын ике мең доллар урынына мең ярым доллар итеп билгеләвемне сорады.

— Моңың белән мин, әлбәттә, ата-ана мәхәббәте дигән бөөк эхлакый хисне кимсетергә теләмим,— диде ул.— Ләкин бит без кешеләр белән эш итәбез,— ә нинди кеше, әйтик, бу сипкелле кыргый мәче өчен үз кесәсеннән ике мең долларны чыгарып салырга батырчылык итәр икән! Мин тәвәккәлләргә риза: әйдә мең ярым доллар гына таләп итик. Аермасын минем хисапка чигерә аласың.

Биллне тынычландырыр өчен мин ризалыгымны бирдем, һәм без аның белән менә шушындый бер хат әвәләп ташладык:

«Эбенезер Дорсетка, эксвайрга.

Без сезнең малаегызны шәһәрдән еракка, ышанычлы урынга яшердек. Аны сез үзегез түгел, әллә нинди зирәк, оста шымчылар тотынса да, эзләп таба алмаячаксыз. Аны кире кайтарып алуның бердәнбер юлы һәм үзгәрмәс шартлары түбәндәгеләр: без аның өчен мен ярым доллар таләп итәбез; тапшырылачак акча, сезнең җавап хатыгыз кебе үк, катыргы тартмага салынып, махсус билгеләнгән яшерен урынга куелырга тиеш — ул урынның кайда икәнлеген астарак әйтелер. Әгәр сез шушы шартларга риза булсагыз, язма җавабыгызны кичке тугызынчы яртыга берәрсе аша безгә җибәрегеز. Тупыл урманына илтә торган юлның, Ябалак инешен кичеп, аргы ярга чыккан жирендә, бодай басуының уң ягы буйлап сузылган койма кырында үк, бер-береннән йөз ярд чамасы ара калдырып үскән өч зур агач булыр. Өченче агач каршындагы койма баганасы төбөндә сезнең илчегез кечкенә генә катыргы тартма күрер.

Ул шул тартма эченә җавап хатын салырга да кичекмәстән кире шәһәргә кайтып китәргә тиеш.

Әгәр дә сез безне тоттырырга ният итсәгез яки югарыда әйтелгән шартларны үтәүдән баш тартсагыз, сезгә үз улыгызны күрү беркайчан да насыйп булмас.

Әгәр дә инде, шартларны үтәп, тиешле акчаны түләсәгез, өч сәгать эчендә улыгыз исән-имин килеш өегезгә кайтарылыр. Бу безнең ахыргы сүзөбез, һәм әгәр сез безнең шартлар белән килешмәсәгез, киләчәктә бернинди хәбәрләшү-сөйләшүләр булмаячак.

Ике зобани».

Мин Дорсетның адресын яздым да хатны кесәгә салдым. Сәфәр чыгам гына дигәндә, минем янга малай килә һәм болай ди:

— Еланкүз, син бая әйттең, син юк чагында миңа күзәтчә булып уйнарга ярый, дидең.

— Ярый, әлбәттә, — дим моңа. — Менә мистер Билл дә синең белән уйнар. Ә ниндирәк уен соң ул?

— Мин күзәтчә, имеш, — дип аңлатырга кереште Кызыл тәнлеләр Атаманы, — һәм мин ат өстендә ак тәнлеләр заставасына чаптырып барып, кызыл тәнлеләрнең тиздән һөҗүм итәчәкләре турында кисәтергә тиешмен. Индеец булу туйдырды. Мин күзәтчә булырга теләм.

— Ярар соң, була бир,— дидем мин.— Минемчә, моңардан бернинди зыян килмәстер. Мистер Билл сиңа ерткыч вәхшиләр һөжүмен кире кагарга булышыр.

— Ә мин нишләргә тиеш? — дип сүзгә катышты Билл, малайга таба шөһәле күз карашы ташлап.

— Син ат булырсың,— дип белдерде күзәтче.— Әйдә дүрт аякка бас. Атсыз мин заставага ничек чаптырып барып житим ди?

— Планны эшкә ашырганчы түз инде син, Билл, малайны юмалый тор, күңелен күр,— дидем мин.

Билл дүртаяклап жиргә баса, һәм аның чыраена тозакка эләккән куяңныкы сыман курку катыш бер моңсулык жәелә.

— Заставага кадәр еракмы соң, энекәш? — дип сорый ул, карлыккан тавыш белән.

— Туксан миль,— ди күзәтче.— Анда вакытында барып житәр өчен, сиңа ашыгырга кирәк булыр. Йә, киттек!

Шулай дип, күзәтче Биллнең сыртына менеп атланды да үкчәләрен аның янтыгына батырды.

— Алла хакы өчен, тизрәк әйләнеп кайт, Сэм! — дип ялварды Билл.— Кызганыч, йолым хакын артык югары куйдык бугай, мең доллардан арттырмаска кирәк иде. Әй син, малай актыгы, тукта тибенүеңнән, юкса торып басармын да бик һәйбәтләп арт сабагыңны укытырмын!

Мин Поплар-Ков авылына чыгып киттем, анда почтага һәм кибеткә кереп, йомыш белән килгән фермерлар янында сөйләшеп утырдым. Бер сакаллы агай ишеткән, имеш, Эбенецер Дорсетның малае югалуына яки урлануына бөтен шәһәр аякка баскан, ди. Миңа шул гына кирәк тә иде. Тәмәке сатып алдым да, борчак бәяләре ничегрәк дигән булып тагы берәз гәп корып утыргач, почта яңдигына яшертен генә әлегә хатны төшереп, тизрәк кайту юлына борылдым. Почтмейстер миңа бер сәгәттән шәһәр почтасын алырга почтальон килергә тиешлеген алдан ук әйтеп куйган иде инде.

Мәгарәгә кайтсам, Билл дә, малай да һичкайда күренмиләр. Бөтен мәгарә тирәсен эзләп-тикшереп чыктым, хәтта ике-өч мәртәбә «һау!» дип кычкырып та карадым, әмма миңа җавап бирүче булмады. Шуннан миңа челемне кабызып, мүк түмгәге өстенә кунакладым да ни буласын көтә башладым.

Ярты сэгать чамаһы шулай утырганнан соң, мәгарә алдындагы кечкенә аланның каршы башында, агачлар арасында, яфрак кыштырдап куйды, һәм аланга Билл килеп чыкты. Аның артыннан, чын күзәтчеләрдәй тавыш-тынсыз гына атлап һәм авызын колагына кадәр жырып, безнең малай килә иде. Билл миңем каршында туктады да, эшләпәсен салып, кызыл яулыгы белән маңгаен сөртте. Малай аның артыннан бер жиде-сигез фут ара калдырып туктады.

— Сәм, син мине, мөгаен, хыянәтче итеп санарсын, әмма мин башкача булдыра алмадым,— дип сүзен башлады Билл.— Мин ир кеше, үз-үземне якларга сәләтле кеше, шулай ук миңем холкым-гадәтләрем дә ирләрчә, ләкин кайчак шундый хәлгә каласың, синен ирлеген дә, сабырлыгың, батырлыгың да — һәммәсе челпәрәмә килә. Малай китте. Мин аны өенә озаттым. Бар да бетте. Әүвәлге заманнарда газап чигүче шундый кешеләр булган: алар үзләре яраткан эш-кәсепләре хакына үлемгә барырга да әзер торганнар. Ләкин аларның берсенә дә, мөгаен, мин кичергән тәмуг газәпләрен татырга туры килмәгәндер. Безнең угърылык уставына турылыклы булып калырга мин бөтен көч-куәтем белән тырыштым, ләкин миңем сабырлыгым җитмәде.

— Ни булды соң, Билл? — дип сорадым мин.

— Мин заставага кадәр туксан миль араны соңгы дюймынача җан-фәрманга чабып уздым,— диде Билл.— Аннары, застава халкы кызыл тәнлеләр һөжүменнән коткарылгач, миңа солы бирделәр. Ком — солы өчен шәп алмаш түгел, әлбәттә. Аннан соң мин аңа бер сэгать буена тишекнең ни өчен тишек булганлыгын, юлның нилектән икегә аерылып китүен, чирәмненең ни сәбәптән яшел төстә икәнлеген аңлатырга мәҗбүр булдым. Әйтәм бит, Сәм, ир кеше сабырлыгының да чиге бар. Шуннан мин моны якасыннан чытырдатып алдым да таудан түбән таба сөйрәп киттем. Юл буе тибенеп, тешләшеп, тырнашып барды, каһәр; әнә бөтен аяк балтырларым күгәрәп чыккан; кул да ике-өч җиреннән тешләнгән, ә баш бармакны, мөгаен, йод белән яндырырга туры килер. Аның каруы котылдык, ул өенә китте,— дип сүзен дәвам иттерде Билл.— Мин аңа шәһәргә кайту юлын күрсәттем, хәтта шул юл уңаена, арт ягыннан тибеп, бер сигез футка очыртып та жибердем. Йолым акчасын югалту кызганыч кызганычын,

лэкин бит монда икенең берсён сайларга кирэк — йә акча, йә мин жүләрләр йортына эләгергә тиеш.

Билл авыр сулуй, мышный, лэкин аның ачык-алсу чыраенда аңлаткысыз бер иминлек һәм ләззәтле хозурлык балкый иде.

— Билл, әйт әле, сезнең нәселдә йөрәк авырулы кешеләр юктыр бит? — дип сорадым мин.

— Юк, — диде Билл, — бизгәк, аннан төрле бәхетсезлектәрдән кала, бездә бернинди хроник авыруларның да булганы юк. Ә нәрсә?

— Алайса борылып, артында кем торганын карый аласың.

Билл артына борылды да, малайны күреп, берьюлы агарынып китте һәм, жиргә сеңеп төшөп, аңсыз рәвештә куллары белән чирәм һәм чыбык-чабыкларны карма-ларга тотынды. Акылы зәгыйфьләнмәгәе дип, мин бер сәгать буена курку-шөбһә кичердем. Аннары аңа йолым акчасын кулга төшерү мәсьәләсендә үземнең фикеремне әйттем, бу эшне, дидем, тизрәк тотарга кирәк, дидем; әгәр Дорсет безнең тәкъдимне кабул итсә, без аңардан акчаны тиз генә алып, төн уртасы җиткәнче үк моннан таярга өлгерәчәкбез, дидем. Бу сүзләрдән Биллнең күнеле берәз күтәрелде, шул дәрәжәдә ки, ул хәтта малайга чытык йөз белән булса да елмаеп куйды һәм, хәле беркадәр җиңеләйгәч, аңа рус-япон сугышындагы рус солдатларын кыланып күрсәтергә вәгъдә итте.

Йолым акчасын бернинди хәвеф-хәтәрсез, ягъни, дошман якның тозагына эләгүдән курыкмыйча, кулга төшерү өчен мин уйлап тапкан план теләсә нинди профессиональ карак тарафыннан хуплап алынырлык иде. Дорсет үзенең җавап язуын, соңыннан исә йолым акчасын куеп калдырырга тиешле агач юлның нәкъ кырыенда тора; юл буйлап койма тотылган, ә койманың як-ягында — киң кырлар җәйрәп ята. Констебльләр өере тозак корырга уйласа, алар җавап хатын алырга килүчене юлда яки кыр уртасында ук күреп алырлар иде. Ләкин алай булмый торсын әле, интәшкәйләр! Мин тугызынчы яртыда ук инде әлегә агач башына менеп кунакладым һәм, яфрак арасына чын агач бакасыдай яшеренеп, Дорсетның илчесе килүен көтә башладым.

Нәкъ билгеләнгән вакытта агач янына велосипедка атланган яшүсмер бер малай килеп җитте һәм, каршыдагы койма баганасы төбеннән катыргы тартманы табып

алып, аның эченә бөкләнгән бер кәгазь салды да, килгән юлы белән янәдән кайтып китте.

Мәкер юклыгына тәмам ышаныр өчен, мин тагы бер сәгать буе агач башында көтеп утырдым. Аннары агачтан төштем дә, тартмадан кәгазьне алып, койма кырыллатып кына урманга, аннан мәгарәгә сыпырттым. Ярты сәгәттән мин үз куышыбызда идем инде. Анда хатны ачып, фонарь яктысында Биллгә укып күрсәттем. Язу карасы белән язылган бу хат бик шапшак булып, аның эчтәлегә түбәндәгедән гыйбарәт иде:

«Ике зобанига.

Джентльменнар, бүгенге почта аша мин сезнең хатыгызны алдым. Сөз минем улымны кайтару бәрабәренә мең ярым доллар йолым хакы сорыйсыз. Минемчә, бу артык зур сумма, шуңа күрә мин үз тарафымнан контртәкъдим ясыйм, һәм сөз аны кабул итәрсез дип уйлыйм. Сөз Джоннины өйгә китерәсез һәм миңа ике йөз илле доллар акча түлисез. Шул очракта мин сезнең кулдан улымны үземә кире алырга ризамын. Төнлә килүегез хәерлерәк булыр, чөнки күршеләр Джоннины хәбәрсез югалган дип уйлыйлар, һәм мин аларның малайны китергән кеше белән ни эшләячәкләрен белмим, шулай ук моның өчен үз өстәмә җаваплылык алырга да теләмим.

Камил ихтирам белән,

Эбенецер Дорсет».

— Бөек пиратлар! — дидем мин. — Мондый оятсызлыкны бит...

Ләкин шул чак Биллгә күзем төшөп туктап калдым. Аның күз карашында шундый бер ялвару-үтенү чагыла иде ки, андыйны минем әле моңарчы бернинди телсез хайванда да, теллесендә дә күргәнем юк иде.

— Сәм, — диде ул, — ахыр чиктә ике йөз илле доллар әллә ни зур сумма түгел. Безнең акчабыз бар ич. Бу малай актыгы белән тагын бер төн кунсак, мине, һичшиксез, жүләрләр йортына озатырга туры киләчәк. Аның соңында, мистер Дорсет чын джентльмен; өстәвенә, әлегә тәкъдиме белән, ул, минемчә, үзенә киң күңелле, юмарт кеше икәнлеген дә раслый. Шундый әйбәт форсатны ычкындырырга уйламыйсыңдыр бит, ә?

— Дөрөсөн әйтимме, Билл? — дидем мин.— Бу ике аяклы хэзинәдән мин үзем дә шактый туйдым. Өенә илтөп, йолым хакын түлик тә, кая да булса ераккарак тайыйк без моннан!

Без малайны, әтиөң сиңа көмөш чакмалы мылтык һәм мокасин итекләр алган, иртәгә бергәләп аю ауларга чыгабыз дип алдалап, өөнә кайтырга күндөрдөк һәм шул ук төннө илтөп тә тапшырдык.

Әбенөзер йортының парад ишеген какканда нәкь төнгө уникө идө. Ә мин, әүвәлгө планыбыз буөнча, койма баганасы төбөндәгө тартмадан мең ярым долларны алырга тиешлө бер вакытта исә, Билл мистөр Дорсет кулына икө йөз иллө доллар үз акчабызны санап бирдө.

Малай, үзөн калдырып китәсөбезнө сизөнгәч, пароход сиренасыдай улап еларга тотынды һәм сөлөк сыман Биллнөң аягына ябышты. Жилемлө пластырьны куптаргандай, әтисө аны көч-хәл белән генә аөрып алды.

— Малаөгызны сөз, күпмө вакыт шулай ычкындырмый тотып тора аласыз? — дип сөрады Билл.

— Әүвәлгө куәтләр юк индө югын, шулай да бер ун минутка чыдармын дип уйлыйм,— дидө Дорсет карт.

— Миңа шул житкән,— дидө Билл.— Ун минутта мин Үзәк, Көнъяк һәм Урта Көнбатыш штатларын үтөп, Канада чигөнә иркенләп барып житәчөкмен.

Гәрчө төнө бик караңгы, Билл үзө бик юан, ә мин ифрат йөгөрөк аяклы булсам да, мин аны фәкәть шәһәрдән миль ярым киткөч көнә куып житә алдым.

Жан кардәшләр

Карак ачык тәрәзә аша ялт кына бүлмәгә керде дә караңгыга күзе ияләшкәнче күпмедер вакыт урыныннан кымшанмыйча басып торды. Үз-үзен азмы-күпме хөрмәт иткән карак һәрвакыт шулай: чит кеше өенә басып кергәч, иң элек ул өйнең жиһазына күзен ияләштерә, фәкать шуннан соң гына андагы байлыкны үзләштерә башлый.

Карак хосусый йортка эләккән иде. Парад ишегенен такталар белән аркылыга кадакланган булуы һәм үрмәле гөлләрнең күптән кыркылмавы хужа хатынның хәзерге вакытта өйдә юклыгын әйтеп тора иде. Аны, хужа хатынны, хәзер, ялгышудан һич курыкмыйча, кайда да булса океан ярында, дулкыннар кагып уйнаган мәрмәр терраса эчендә, үзенә ялгызлыгы, жанын биләгән илаһи хисләренә һичкемдә теләктәшлек таба алмавы турында зарлана-зарлана, башына диңгезче фуражкасы кигән спортсмен кыяфәтле берәр яшь, күндәм егет белән ләчтит сатып утырадыр дип уйларга тулы хокук бар иде. Өченче каттагы тәрәзәләрнең яктыртылган булуы исә, сезон ахыры икәннен дә истә тотканда, йорт хужасының инде өйгә кайтканлыгын һәм тиздән, бөтен утларны сүндереп, йокыга ятачагын белдереп тора иде. Чөнки сентябрь — табигатьтә дә, кеше тормышында да үзенә бер төрле нәтижә ясау ае ул. Бу чорда үзен тәртипле гайлә башы итеп таныган һәр ир стенографист кызлар артыннан йөгерү һәм чарлак кабареларында вакыт уздыру кебек эшләргә мәгънәсезлек дип карый башлый, һәм, үзендә рухи кыйммәтләрнең даими рәкләренә — инсафлыкка һәм әхлакый камиллеккә ихтыяж тоеп, өендә законлы хатыны кайтканын көтеп торуны мәгъкульрәк курә.

Карак шырпы кабызып сигаретын көйрәтте. Учка яшереп кабызылган шырпы яктысында бер генә мизгелгә аның йөз чалымындагы иң күрекле нәрсәләр — калку яңаклары һәм озын борыны шәүләләнеп китте. Карак үз кәсептәшләре арасында өченче төргә карый иде. Бу төр әлегә өйрәнелмәгән һәм киң катлауда танылу тапмаган. Полиция безне хәзергә беренче һәм икенче төр караклар белән генә таныштырды. Аларның бүленү ысулы исә бик гади — беренче төр белән икенче төр күлмәк якасының нинди булуына карап аерыла.

Әгәр тотылган каракның күлмәгендә крахмалланган ак якасы булмаса, бу, димәк, угрыларның да угрысы — иң хәтәр, иң бозылып беткән, тәмам дененнән язган карак. Андыйны теләсә нинди жинаятътә гаепләргә нигез бар. Әйттик, мең сигез йөз житмеш сигезенче елда полицейский Хәннеси кесәсеннән кул богавын урлап, кулга алынуудан оятсызларча качып котылган теге башкисәр жинаятъче шушы үзе түгел микән?

Халыкка шулай ук киң мәгълүм икенче төрнең вәкиле — ул да булса крахмалланган якалы карак. Аны гадәттә джентльмен карак дип йөртәләр. Көндезләрен ул, өстенә смокинг киеп, берәр жирдә йә ашап-эчеп утыра, йә мебель тышлаучы киemenдә урам әйләнә; кич житкәч исә үзенә төп, кабахәт кәсебенә — квартирлар таларга керешә. Әнисе аның — шактый бай кеше, Оушен-Гроув кебек иң респектабель кварталларда торучы хөрмәтле леди. Мондый каракны төрмә камерасына илтөп япкач, иң беренче чиратта ул үзенә тырнак чистарткыч игәү һәм «Полиция газетасы» таләп итә. Аның һәрбер штатта хатыны һәм һәрбер төбәктә ярәшкән кәләше бар; газеталар аның бу матримониаль дәрт корбаннарының рәсемнәрен серияләп-серияләп бастырып чыгаралар. Ләкин болар — аларның үз рәсемнәре түгел, ә архивтан казып чыгарылган рәсемнәр, ягъни төзәлгесез сырхау эләктереп, үзләрен бернинди доктор дәваларга алмаган, ахыр чиктә дөваны патентлы флакон эчендәге сыекчада табып, аның бер йотымыннан ук жиңеләю тойган мәгълүм туташ-ханымнарның рәсемнәре.

Карак күк төстәге свитер кигән иде. Аның джентльмен караклар төренә дә, Тәмуг Кухнясы пешекчеләре төренә дә нисбәте юк иде. Гомумән, аны кайсы төргә

кертү мәсьәләсендә полиция һичшиксез нык аптырашта калачак, чөнки моңарчы полициягә мондый салмак табигатьле, артык югары күтәрелергә дә һәм артык түбән төшәргә дә дэгъвә итмәгән житди, төплә карак белән очрашырга яки аның турында ишетергә туры килгәнә юк иде.

Шулай итеп, өченче төргә керүче карак посып кына алга атлады. Ул йөзенә битлек тә кимәгән, кулына яшерен фонарь да тотмаган, шулай ук аның аягында да каучук аслы башмак түгел иде. Болар урынына ул утыз сигезенче калибрлы револьвер тоткан һәм, авызын ялкау гына кыймылдатып, бөтнекле сагыз чәйни иде.

Өйдәге мебель әле чехолларыннан да салдырылмаган, көмеш әйберләр исә тагы да ераккарак — сейфка бикләнгән, шуңа күрә карак әллә ни зур «табыш» жыярга өмет багламады. Аның юлы өченче катка иде. Анда, тонык кына яктыртылган бүлмәдә, йорт хужасы инде йокларга яткандыр. Ялгызлыктан шашмас өчен, ул үзенә тегеләйме, болаймы барыбер хозур бер шөгыл эзләргә тиеш, һәм хәзер шул хозурлыктардан соң тәмле төшләр күрә-күрә каты гына йоклый булыр. Менә шул бүлмәне «капшап» карарга кирәк тә — намуслы, законлы, хәлэл табыш булса бары шунда гына булырга мөмкин. Белмәссен, бәлки беркадәр сумма акчага тап булыр, сәгатьме яисә асылташлы брошкамы кулга төшәр... Кыскасы, карак әллә нинди шаккатыргыч, акылга сыймаслык нәрсәләр өмет итми иде. Ул ачык тәрәзәне күрдә дә бәхетен сынап карамакчы булды — бары шул гына...

Карак тонык яктылык төшкән бүлмәнең ишеген тавышсыз гына ачты да эчкә керде. Газ калпагы кысып куелган. Караватта бер кеше йоклап ята. Бизәнү өстәлендә йомарланган банкнотлар, сәгать, ачкычлар, өч покер фишкасы, берничә сынган сигара һәм ал төстәге ефәк бант таралып ята. Шунда ук бер шешә сельтер суы тора, анысы, күрәсен, иртәнге якта берәз миләрне сафландырып өчен калдырылгандыр.

Карак өстәлгә таба өч сак адым ясады. Йоклаучы кеше кызганыч тавыш белән ыңгырашып куйды һәм күзләрен ачты. Һәм шундук уң кулын мендәре астына тыкты, ләкин аны кире тартып чыгарырга өлгермәде.

— Қымшанма! — дип, нормаль кеше тавышы белән эндәште аңа карак. Өченче төр караклар сызгырулы пышылдау белән сөйләшмиләр. Караваттагы кеше үзенә таба төбәлгән револьвер көпшәсенә күзен текәде дә тораташтай тынып калды.

— Кулыгызны күтәрегез! — дип боерды карак.

Сызлаган тешне бернинди авырттырусыз алучы дантистларныкыдай чөй сыман очлаеп торган һәм берәз чалара башлаган коңгырт сакаллы, карап торышка шактый абруйлы, үз кадерен белүче бәндәгә охшаган һәм, күрәсең, табигате белән тиз ярсучан бер агай иде бу. Һәрхәлдә, хәзерге минутта аның гадәттән тыш гарьләнгәнлегә һәм ачуы килгәнлегә йөзенә бәрәп чыккан иде. Ул ятагына торып утырды да уң кулын югары күтәрде.

— Йәгез әле, икенчесен дә! — диде карак. — Сез, бәлкәм, ике яклыдыр, сул белән дә атасыздыр. Икегә кадәр саный беләсезме? Йәгез, тизрәк!

— Моңысын күтәрә алмыйм, — диде агай, әрнүле төстә йөзен чытып.

— Ә нәрсә булган аңа?

— Ревматизм.

— Ниндие?

— Хәзер хроник формасы.

Карак бер минут чамасы револьверын ревматикка төбәгән хәлендә дәшми басып торды. Сиздермичә генә, өстәл өстендә таралып яткан әйберләргә күз төшәрде, аннары янә ятак өстендә кулын күтәрәп утырган кешегә аптыраулы күз карашы ташлады. Кинәт аның да чырае берьюлы сытылып, ямьсезләнеп китте.

— Зинһар, йөз чыткан булып кыланмагыз, — диде агай ачу белән. — Таларга кергәнсез икән, талагыз. Әнә шунда, өстәлдә ни бар, барын да алыгыз.

— Кичереgez, зинһар, — диде карак, көлемсерәп. — Минә дә менә шул каһәр суккан эләктереп алды бит әле. Сезнең, әйтергә кирәк, бәхетегез бар икән — без бит ревматизм белән иске дуслар. Минем дә сул кулда. Минем урында бүтән берәү булса, ул сезне, сул як кыс-кычыгызны күтәрмәгән өчен, шундук үтәли тишкән булып иде.

— Сездә күптәнме соң? — дип кызыксынды агай.

— Бишенче ел китте. Хәзер инде ычкындырмайчак.

Ул канәрне бер эләктердеңме — бергә гомергә диген инде.

— Ә сез тавышлы елан мае сөртеп карамадыгызмы? — дип сорады хужа кеше, янә кызыксынып.

— Галлонлап-галлонлап сөрттем. Әгәр майлары миңа дип сыгып чыгарылган ул тавышлы еланнарның барысын бер жепкә тезсән, аларның озынлыгы жирдән Сатурнга дүрт тапкыр урап кайтырга житәр, ә чинаган тавышларына Вальпарайсодагы кешеләр дә колакларын томалар иде.

— Кайберәүләр «Чизельм пилюлясе» дигән дару эчәләр, — дип сүз кыстырды агай.

— Шарлатаннар, — диде карак. — Биш ай буе чөмердем мин ул кабахәтне. Ничбер файдасы булмады. Менә «Финкелһем экстракты»н эчкәндә, аннары «Галаад бальзамы» дигән нәрсәне кайнар килеш авырткан жиргә япканда, ахыр килеп, «Сызлауны баса торган Потто пульверизаторы»н файдаланганда, берәз җиңеләйгән кебек була иде. Әмма, миңа калса, иң яхшысы — ат каштаны дигән үлән. Мин аны сул кесәмә салып йөртә идем.

— Сезне кайчан күбрәк җәфалый — иртәме, төнләме?..

— Төнлә, — диде карак. — Эшнен иң тыгыз вакытында. Карагыз әле, төшерегезче кулыгызны... Болай бит сез... Ә «Бликерстаф кансафландыргычы» дигәнне кулланып караганыгыз юкмы?

— Юк, туры килмәде. Ә сезнең ничек — сызлау бер башланып, бер бетеп торамы, әллә бертуктамый сызлыймы?

Карак авыруның аяк очына караватка утырды да револьверын тез башына куйды.

— Вакыты-вакыты белән сызлый, — диде ул. — Гел көтмәгәндә китереп бәрә. Югары катлардан бөтенләй баш тартырга туры килде — бер-ике мәртәбә шулай, ярты юлда эләктереп алып, чак кына качып котылдым. Беләсезме, мин сезгә нәрсә әйтер идем: бу авыру турында докторлар пычагым да белмиләр.

— Мин дә шулай уйлыйм. Мең доллар акча тоттым — барыбер файдасызга. Сезнең ничек, шешәме?

— Иртәләрен шешә. Ә инде яңгыр явасы булса — бөтенләй чыдар чама юк.

— Ие шул, минем дә шулай. Флоридада сөлге кадәр бер болыт күтәрелеп, безнең якка юл алды исә, мин инде аның якынаюын бөтен тәнем белән сизеп торам. Яки, әйтик, театрда «Сазлык томаннары» дигән мелодрама уйналган чакта миңа шул театр яныннан узарга туры килсә, дым иңбашымны шундый итеп чәнчергә тотына — теш суыртуың бер якта торсын!

— Ие, сызлавына һич түзеп булырлык түгел. Чын тәмуҗ газабы,— диде карак.

— Дөрөс әйтәсез,— диде агай, авыр сулап.

Карак тез башындагы револьверына күз төшереп алды да ясалма бер тәкәллефсезлек белән аны кесәсенә салып куйды.

— Карагыз әле, дус кеше,— диде ул аннары, уңайсызлануын яшерергә тырышып.— Ә сез оподельдок мае белән ышкып карамадыгызмы?

— Чүп нәрсә! — диде агай ачу белән.— Аның белән ышкыдың ни, сыер мае белән ни — барыбер.

— Дөрөс,— дип килеште карак.— Сабый баланың мәче тырнаган бармагына гына сөртөргә ярый. Турысын әйткәндә, мактанырлык түгел безнең эшләр. Тик бер нәрсәнең генә файдасы бар. Ул да булса — күңелле итеп, дөнья мәшәкәтләрен онытырлык итеп эчеп утыру. Карагыз әле, дус кеше, сез миңа ачуланмагыз инде... Әлегә эшне, мәйтәм, онытыйк, кадалып китсен... Әйдәгез, киенегез дә, эчәргә киттек... Үпкәли күрмәгез, зинһар, кичерегез мине... Аһ, шәйтан! Тагын эләктереп алды бит, хәшәрәт!

— Чит кеше ярдәменнән башка киенә алмавыма тиздән бер атна була инде,— дип акланды ревматик агай.— Томас та, мөгаен, йокларга яткандыр, аннан соң... э-э...

— Зарар юк, әйдәгез, төшегез бу сәндерәгездән,— диде карак.— Юкмы шунда берәр нәрсә, үзем киендерешәм.

Шартлылык, әдәплелекнең күнегелгән гадәтләре көчле хис дулкыны булып агайның зиненен томалап алды. Ул, икеләнеп, үзенең чалара башлаган чөй сакалын сыйпап куйды.

— Бу ифрат дәрәжәдә гажәеп, гайре табигый...—дип башлады ул.

— Менә сезнең күлмәгегез, чумыгыз эченә,— дип ашыктырды аны карак.— Баягы сүздән әйтүем, миңа

бер кеше сөйлөгөн иде: «Омберри» дигән май бар икән, шул май белән ышкый-ышкый, ике атнадан ул үз галстугын үзе бәйләрлек дәрәжәдә терелеп житкән.

Ишек бусагасында агай кинәт туктады да кире борылды.

— Акчасыз чыгып барам икән ләбаса,— диде ул.— Кичтән туалет өстәленә бушаткан идем.

Карак аны жиңеннән тотты.

— Ярар, киттек,— диде ул, шактый тупас тавыш белән.— Мәшәкәтьләнмәгез. Сезде үзем сыйлыым. Эчәргә генә житәрлек. Ә сезнең «Шифалы чикләвек» һәм нарат ылысыннан ясалган майны сынап караганыгыз булмадымы?..

Без сайлый торган юллар

Таксоннан көнбатышка таба егерме миль киткәч, «Кичке экспресс» водокачка янына су алырга туктады. Судан тыш, бу атаклы экспресстың паровозы үзе өчен әллә ни файдалы булмаган икенче бер йөкне дә алды.

Кочегар су суырткыч шлангны ычкындырып маташкан арада, Боб Тидбол, Акула Додсон һәм Джон Зур Эт кушаматлы индеец-метис паровоз баскычыннан өскә күтәрелделәр дә кесә пушкаларының түм-түгәрәк өч кара тишеген машинистка төбәделәр. Бу өч тишек аңа шундый көчле тәэсир ясады ки, ул шундук кулларын югары чөйде һәм «Нишләвегез бу! Мондый хәлнең булуы мөмкин түгел!» дигәндәгедәй аптырашлы бер кыяфәт белән тораташтай катып калды. Акула Додсонның кистереп әйткән кыска боерыгына буйсынып, машинист жиргә төште һәм паровоз белән тендерны составтан ычкындырды. Шуннан соң Джон Зур Эт тендердагы күмер өеме өстенә менеп басты да, машинист белән кочегарга таба шаяртып кына ике кулындагы ике револьверын терәп, паровозны составтан илле ярдка читкә алып китәргә һәм яңа боерыклар бирелгәнче шунда туктап торырга кушты.

Акула Додсон белән Боб Тидбол исә, алтын комына ярлы пассажирлар токымын шартлатып маташуның хажәтен күрмичә, туп-туры алтынга бай туфраклы почта вагонына таба юл алдылар. Вагон кондукторы өчен аларның шулай өскә килеп басуы бөтенләй көтелмәгән хәл булды — ул «Кичке экспресс» саф судан кала тагын да ниндидер хәвефле нәрсә алыр дип башына да китереп карамаган иде. Боб Тидбол аның бу тирән ялгышуын ахмак башына алты зарядлы кольт сабы белән төйгечләп маташкан арада, Акула Додсон, вакытны эрәмгә жибәрмичә, почта вагоны сейфының астына динамит патроны куеп өлгерде.

Сейф, акчалата һәм алтынлата утыз мең доллар саф табыш калдырып, һавага очты. Бу ниткән күк күкрәү дигән сыман, әле монда, әле тегендә пассажирлар тәрәзәдән башларын тыгып карандылар. Өлкән кондуктор кыңгырау бавын тартты, ләкин бау, бернинди каршылык күрсәтмичә, тарткан кадәренчә суырылып чыкты да шул хәлендә асылынып калды. Акула Додсон белән Боб Тидбол бар табышны нык брезент капчыкка тутырып, жиргә сикереп төштеләр дә, биек үкчәләре белән абына-сөртенә паровозга таба элдерттеләр.

Машинист, караңгы чырай белән, эмма бернинди каршылыксыз, аларның яңа боерыгына буйсынып, паровозны хәрәкәтсез торган составтан тагын да ераккарак алып китте. Ләкин аңарчы монда бер хәл булып алган иде. Почта вагоны кондукторы, беренче гипноздан айнып, тимер юл дамбасына сикереп төште дә кулындагы винчестеры белән уенга катнашты. Тендердагы күмер өстендә сакта утырган Джон Зур Эт, ялгыш хәрәкәт ясап, аркасын төзәүле мылтык астына куйды, һәм кондуктор аны шундук козырь тузы белән каплады. Зур юллар рыцаре, ике калак сөяге арасына пуля алып, тендер өстеннән жиргә тәгәрәде, шулай итеп, партнерларның һәркайсына табыш күләме алтыдан бер өлешкә янә артты. Су алган жирдән ике миль киткәч, машинистка паровозны туктатырга куштылар. Аннары, хушлашкандай, аңа дәһшәтле төстә кул болгап, тимер юл дамбасының текә ярыннан түбән тәгәрәп төштеләр дә куге эрәмәлекләр арасына кереп күздән югалдылар. Биш минуттан алар, чапарраль куаклары аркылы үзләренә юл яра-яра, бер аланга килеп чыктылар. Монда агач ботагына бәйләнгән өч ат тора иде. Аларның берсе Джон Зур Этнеке булып, баягы хәлдән соң аңа бу атта төнен дә, көндезен дә атланып йөрергә насыйп түгел иде инде. Юлбасарлар, хужасыз атның йөгәнә белән иярен салдырып, иреkkә жибәрделәр, ә үзләре, калган ике атка менеп һәм капчыкны ияр башына бәйләп, жан-фәрманга чаптырып киттеләр. Алар шулай, як-якларына карана-карана, башта урманны уздылар, аннары кыргый, аулак тарлавык эченнән бара башладылар. Шунда Боб Тидболның аты мүкле таш өстенә басып таеп китте дә алгы аягын сындырды. Юлбасарлар аны шундук атып үтерделәр һәм кинәш-табыш итәр өчен ялга утырдылар. Борылмалы, озын юл

үтү сәбәпле, әлегә аларга бернинди куркыныч та янамый — куучыларның иң зур тизлек белән барганы да боларны фәкәт берничә сәгатьтән соң гына куып житә алачак иде.

Акула Додсонның аты, йөгән бавын жирдән өстерәп һәм арт санын уйната-уйната, инеш буена чирәм чемченәргә ашыкты. Боб Тидбол брезент капчыкны чиште дә, сабий баладай шатланып көлә-көлә, аның эченнән пөхтә итеп төрөлгән өр-яңа акча пачкалары һәм зур гына бер алтын янчыгы тартып чыгарды.

— Карале, син, карт юлбасар, тәки хаклы булып чыктың бит, ә? — дип уен-көлкә белән эндәште ул Додсонга. — Эшебез пеште бит. Башың баш кына түгел, чын министр башы икән. Бу башың белән Аризонада теләсә кемгә йөз очконы алдан биреп уйный аласың.

— Боб, ат белән нишләргә соң безгә, ә? Монда озақ тоткарланырга ярамый бит. Алар таң атканчы ук безнең арттан куа чыгачаклар.

— Кайгырма, синен Боливар әлегә икебезне дә чыдатыр, — диде шат күңелле Боб. — Юлда ат очрамый калмас әле, беренче очраганын үзөбезгә алырбыз. Табышны әйтәм, шәйтан, шәп булды бит, ә? Язган язуына ышансаң, монда утыз мең диелгән, бу бит җан башына унбишәр мең дигән сүз!

— Мин күбрәк булыр дип уйлаган идем, — диде Акула Додсон, итегенен очы белән акча төргәкләрен чак кына читкә этәрәп. Һәм ул арыган, корсак аслары тирләп юешләнгән атына таба уйчан күз карашы ташлап куйды. Аннары, һәрбер сүзгә басым ясап: — Боливар картлач бөтенләй хәлдән тайган диярлек. Синен туры атыңның аягы сынуы бик тә кызганыч, — дип өстәде.

— Кызганыч булмыйча, — диде беркатлы Боб. — Ләкин нишләмәк кирәк? Бернишләп булмый. Синен Боливар чыдам хайван ул — кая кирәк, шунда илтеп житкәрер, ә анда инде яңа атлар да алырбыз. Ә бит, уйласаң, бик кызык, валлаһи: син Көнчыгыштан килгән, бу жирләрдә чит-ят кеше; ә без, Көнбатыш кешеләре, үз туфрагыбызда булсак та, синен олтаныңа да ярамыйбыз. Син кайсы штаттан әле?

— Нью-Йорк штатыннан, — диде Акула Додсон, авызындагы кечкенә агач ботагын чәйни-чәйни, зур таш өстенә килеп утырып. — Олстер төбәгендәге бер фермада туганмын. Унҗиде яшемдә өйдән качып кит-

тем. Көнбатышка килеп элэгүем дә очраклы гына булды минем. Кулыма төенчегемне тотып, Нью-Йоркка барырга дип чыккан идем. Шунда көрәп акча эшләргә иде исәбем. Гомумән, мин үземне шундый эш өчен туган кеше итеп исәпли идем. Шул, ике юл чатына барып життем дә, кайсыннан китәргә белми тукталып калдым. Ярты сәгать буге шулай аптырап уйланып торганмындыр, ахырга тоттым да сулга борылдым. Кичен циркчы ковбойларны куып життем, аларга иярәп, Көнбатышка юл алдым. Еш кына мин уйлап куям: әгәр икенче юлдан киткән булсам, минем язмыш нинди булган булыр иде икән, дим.

— Минемчә, шул ук язмыш булган булыр иде,— дип фәлсәфи нәтижә ясады Боб Тидбол.— Хикмәт без сайлаган юлда түгел; үзебезнең эчтәгә нәрсә безне теге яки бу юлны сайларга мәжбүр итә.

Акула Додсон, урыныннан торып, агач кәүсәсенә барып сөялде.

— Туры атыңның аягы сынуы бик тә кызганыч, Боб,—дип, янә кабатлады ул хис белән.

— Миңа да бик кызганыч, әйбәт ат иде,— диде Боб, килешеп.— Ярар инде, нишлисең. Боливар чыдатыр әле. Чыдатыр дигәннән, безгә кузгалырга да вакыттыр, Акула. Хәзер менә боларны жыеп тутырам да — юлга; балык тирәнне, кеше юньне эзли диләр бит.

Боб Тидбол чәчеләп яткан табышны жыеп алып, янә капчыкка тутырды да авызын нык итеп бәйләп куйды. Шуннан соң ул башын күтәрде һәм Акула Додсонның аяусыз бер кыяфәт белән аңа таба кырык бишенче калибрлы кольтын төбәп торганын күрде.

— Шаяртмачы,— диде Боб, авызын ерып.— Кузгалырга вакыт.

— Утыр урынында! — диде Акула.— Син беркая да кузгалмыйсың, Боб. Әйтергә күнелсез булса да, әйтим: атта урын бер генә кешелек. Боливар хәлдән тайган, икәвебезне күтәрә алмый.

— Без сиңең белән, Акула Додсон, өч ел буена иптәшләр булдык,— диде Боб, сабырлыгын жуймыйча.— Икебез бергә күп мәртәбәләр тормышыбызны куркыныч астына куйдык. Сиңа карата мин һәрвакыт намуслы булдым, сине кешегә санадым. Ниндидер ике иптәшене бернинди гаепсезгә үтергәнсең икән дип ишеткән идем ишетүен, ләкин мин ул чакта моңа ышанмадым. Әгәр

бу шаяру гына булса, Акула, ал кольтынны, безгә качарга кирәк. Ә инде чынлап үтерергә телисең икән, ат, кара йөрәк, ат, тарантул!

Акула Додсонның йөзенә тирән хәсрәт сөрәме жәелде.

— Ышанасыңмы, Боб,— диде ул, авыр сулап.—Туры атыңның аягы сынуы ифрат кызганыч миңа!

Һәм мизгел эчендә аның чырае янә үзгәрде — хәзер аңардан үтә рәхимсез, аяусыз бер комсызлык салкыны бәрәп тора иде. Мәһабәт буржуа йорты тәрәзәсеннән кайчак зобани йөзе карап торган кебек, бу кешенең дә кара жаны бер минутка гына аермачык күренеп китте.

Дөрестән дә, Боб Тидболга утырган урыныннан кузгалырга насыйп булмады. Мәкерле дусның калтырау белмәс кулы чакмага басты, һәм моңа җавап итеп тарлавык эчендә кыяларга бәрелә-бәрелә ачулы кайтаваз гөрелтәсе таралды. Ә явыз жанның ирексез ярдәмчәсе — Боливар — «Кичке экспресс»ны талаган шайканың иң соңгы кешесен ерак-еракларга алып китте — аңа үз сыртында берьюлы ике кешене алып барырга тәки туры килмәде.

Ләкин Акула Додсон урман аша жан-фәрманга чаптырып барган чакта, аның күз алдындагы агачлар кинәт кенә томанга төрөнгәндәй булды, уң кулындагы револьверы исә ниндидер имән кәнәфинен кәкре култыксасына әвереләп, ияр күне дә әллә нинди сәер, йомшак нәрсәгә әйләнде. Ул күзен ачты, һәм үзенә аякларын өзәнгә түгел, ә зур язу өстәленең аратасына терәп утыра икәнлеген күрде.

Шулай итеп, әйткәнемчә, Уолл-стриттагы «Додсон һәм Деккер» арадашлык ширкәте башлыгы Додсон күзләрен ачты. Янәшәдә, кресло янында ук, сүз башларга жөрҗәт итмичә, аның ярдәмчәсе клерк Пибоди басып тора. Бүлмәдә йокымсыраткыч тавыш белән электр вентиляторы зырылдый, тәрәзә артында, тышта, тонык кына булып тәгәрмәчләр гөрелтәсе ишетелә иде.

— Кхм! Пибоди,— диде Додсон, күзләрен жем-жем йомып.— Мин йоклап киткәнмен, ахрысы. Кызык бер төш күрдем. Ни йомыш, Пибоди?

— Сездә, сэр, «Трэси һәм Уильямс» ширкәтеннән мистер Уильямс кәтә иде. Ул Икс, Игрек, Зет өчен исәпләшергә дип килгән. Хәтерегездә булса, ул шулар белән эләккән иде.

— Әйе, хәтеремдә. Ә ул Икс, Игрек, Зетләр бүген күпме тора?

— Бер дә сиксән биш, сэр.

— Соң, шул бәядән тотыгыз да исәпләшегез үзе белән.

— Гафу итегез, сэр,— диде Пибоди, борчылуын яшерә алмыйча.— Мин Уильямс белән сөйләштем. Ул сезнең күптәнге дустаныгыз, мистер Додсон, ә сез теге чакта аңардан барлык Икс, Игрек, Зетләргә сатып алып бетердегез. Минемчә, сез булдыра алыр идегез шикелле, ягъни... Бәлкәм, ул чакта аның сезгә туксан сигездән сатканлыгын оныткансыздыр. Әгәр аңа исәп-хисапны хәзергә бәя белән өзәргә туры килсә, ул капиталын гына югалту түгел, хәтта өеннән дә мәхрүм калырга мәжбүр булачак.

Додсонның йөзе мизгел эчендә үзгәрде — хәзер аңардан үтә рәхимсез, аяусыз бер комсызлык салкыны бәрәп тора иде. Мәһабәт буржуа йорты тәрәзәсеннән кайчак зобани йөзе карап торган кебек, бу кешенең дә кара жаны бер минутка гына аермачык күренеп китте.

— Бер дә сиксән биштән түләсен,— диде Додсон.— Боливар икәүне күтәрә алмый.

Кабэхэт алдакчы

Бэла Ларедода башланды. Бөтенесенэ шул Бэлэкэч — жан кыюны үзенэ кәсеп итеп алган Льяно гаепле иде. Мексиканнарны үтерсә үтерсен дә инде, юк, ана ул гына житмәгән. Хәер, Льяно инде егерме яшьтән узган егет, ә андый егеткә Рио-Гранде чигендә бер мексиканнар белән генә канәгәтләнү килешә торган эш түгел иде.

Хусто Вальдо картның уен йортында булды бу. Жиңел бәхет ауларга дип, төрлесе төрле жирдән жыелган һәм, гадәттәгечә, бер-берсе белән артык дус булмаган бер төркем кайнар башлар покер уйнарга утырганнар иде. Шунда бәхәс чыкты. Бәхәсе дә бит игътибарга алырлыкмы — ниндидер ике ханым аркасында. Шуннан шул: бәхәс төтене таралгач, Бэлэкәчнән — шактый әдәпсез эш, ә көндәш егетенән бөтенләй саксызлык эшләп ташлаганы ачыкланды. Саксызлык дигәнә шул — аның пулясы Бэлэкәчнән уң колагы яныннан нибары уналтыдан бер дюйм гына ераклыкта сызгырып узган иде. Ләкин моңа карап кына Бэлэкәчнән мәргәнлегә әдәплерәк эш булып санала алмый ич инде. Житмәсә, мәрхүм егетнән мексиканнарга һич катышы юк: ул берничә ранчо тоткан күрекле бай гаилә баласы, аның дуслары, яклаучылары күп, аннары яшь ягыннан да Бэлэкәч белән бер чамадарак егет иде.

Кыскасы, Рио-Гранде кебек чик буе өлкәсендә дә шикле яманаты чыккан һәм бернинди дус-ише, иярчен-нәре булмаган Бэлэкәч бу очракта акыллы маневр ясауны, ягъни тизрәк «табан ялтыратуны» мәгъкульрәк күрдә һәм моны һич тә үзенән батырлыгына хилаф китерерлек нәрсә итеп санамады.

Үч алучылар исә, вакытны сузмыйча, жыелып, шундук куа чыктылар. Тимер юл станциясенә житәрәк, өчәве үкчәгә үк басты. Бэлэкәч аларга әйләнәп карады

да, тешләрен ыржайтып, мәгънәле генә елмаеп куйды. Берәр эшәкелек, мәрхәмәтсезлек эшләргә жыенганда шулай елмая иде ул. Шуна күрә куып килүчеләр, Бәләкәч револьверына сузылып өлгергәнче үк, тизрәк кирегә сыпырту ягын карадылар.

Хәер, соңгы бәрелештә Бәләкәч, әүвәлге вакытлардагы кебек, үзендә үтерү дәрте, канга сусау шикелле шаукуым тоймады. Карта аркасында, бигүк джентльменнарча булмаган ике-өч сүз аркасында килеп чыккан очраклы бер низаг иде бу. Төз гәүдәле, кара-кучкыл йөзле, горур, чибәр бу егет хәтта ошый да иде Бәләкәчкә. Менә шул егетне ул гел уйламаганда үтерергә мәжбүр булды, һәм хәзер Бәләкәч бернинди кан түгелүне дә теләми иде. Аның бердәнбер теләге — фажиға урыныннан ераккарак китеп, кайда булса да үлән арасында, кояш кызуы астында, битенә яулык каплап, рәхәтләнеп бер йоклап алу иде. Кәефе мондый чакта аның юлына ак тәнле түгел, хәтта мексикан тап булса да бернинди хәтәрсез-нисез үтеп китә алыр иде.

Бәләкәч, яшеренеп тормыйча, пассажир поездына менеп утырды һәм биш минутта тәнъякка таба китеп тә барды. Ләкин поезд берничә миль узып, Уэббта туктагач та, качуның мондый ысулы Бәләкәчкә ничектер ят тоела башлады. Алда телеграфлы станцияләр тезелеп китә, ә Бәләкәч электр, пар кебек нәрсәләрне бигүк өнәп бетерми — качканда аның өчен ияр, өзәнгә күпкә кулайрак күренә иде.

Үтерелгән егет аңа шәхсән таныш булмаса да, ул аның Хидальго ранчосындагы Коралитос лагереннан икәнлеген һәм бу ранчодагы ковбойларның артык үчле һәм, әгәр араларыннан берәрсен рәнжетсән, аның өчен ифрат рәхимсез рәвештә, хәтта атаклы Кентукки штатындагы ковбойларга караганда да рәхимсезрәк рәвештә үч ала икәнлекләрен бик яхшы белә иде. Шуна күрә Бәләкәч, дөньяның күпчелек сугыш чукмарларына хас бер акыллылык күрсәтеп, Коралитос лагере үч алучыларыннан үзен куе һәм калын чапарраль, кактус урманнары белән аерып куярга карар кылды.

Ул поезддан төшөп калган станциядә кечерәк бер кибет булып, кибет янында, карама катыш мескит куаклыклары арасында, сатып алучыларның иярле атлары бәйләп куелган иде. Һәммәсе диярлек, башларын түбән иеп, йокымсыраган кыяфәттә басып торалар. Арада тик

берсе генә — озын аяклы, дугадай бөгелеп килгән озын муенлы кара-туры ат кына, пошкырына-пошкырына, ярсып-ярсып тояклары белән жирне казый иде. Бәләкәч, күп уйлап тормастан, шул атның сыртына сикереп менде дә, балтырларын кыса төшөп, хужа камчысы белән атка чак кына сыпыртып жибәрде.

Карта уенында әдәпсезрәк кыланган көндәшне үтерү Бәләкәчнән тәртипле граждандигән абруена беркадәр тап төшөргән булса, соңгы эше аны тәмам хурлык баганасына китереп терәде. Рио-Гранде чигендә кешене жаныннан мәхрүм итү — чүп эш; әмма сез аны менгән атыннан мәхрүм итәсез икән, бу инде аның өчен зур югалту — моңардан ул чынлап торып ярлылана, шулай ук сез дә баемыйсыз... тотылган тәкъдирдә, әлбәттә. Кыскасы, хәзер Бәләкәч өчен кире кайту юлы ябык иде.

Йөгөрөк аяклы кайнар ат өстендә ул үзен болай тыныч сизде. Биш-алты миль чамасы жан-фәрманга чаптырып баргач, дала кешеләренән яраткан адымына — юртуга күчтә дә тезгенне төньяк-көнчыгышка, Нуэсес елгасына таба борды. Бәләкәч бу тирәләргә яхшы белә иде. Кая карама анда, күз күреме житкәнчә, чәнечкеле кактус куаклыклары, әрәмәлекләр жәйрәп ята; шул куе әрәмәлекләр арасыннан бормаланып-сырмаланып тын-аулак сукмаклар сузылган, алар буенча китеп, яшеренеп ятардай берәр лагерьга яки ялгызак ранчога барып чыгарга мөмкин иде.

Бәләкәч исә гел көнчыгышка карап юл тотты; аның әле беркайчан да океанны күргәне юк иде, һәм ул шул бөөк су дәрәясыннан Мексика ярларына уелып кергән култыкны — шул уенчак колынның жилфер ялын сыйпап карарга дигән бер фикергә килде.

Өч көннән инде ул, ялкау гына дулкынланган тыныч дингез өстенә күзләрен текәп, Корпус-Кристи ярында басып тора иде.

Шул ук вакытта түбәндә, су читендә, дулкыннарда бәрелеп чайкалган көймә янында, әрле-бирле йөрөнгән бер кеше күзгә чалынды. «Кыбырсык» шкунасы капитаны Бун иде бу. Шкунасына кайтырга дип, ул инде көймәсенә дә утырган һәм кузгалып китәргә дә жыенган иде, ләкин шул чак Бун үзенә бик кирәкле бер йөкне — прессланган тәмәке йөген алырга онытканын исенә төшөрдә дә шуны алу өчен сакчы матросның бер-

сен ярга менгереп жибәрде. Хәзер ул матросның кайтуын көтә һәм, кесәсеннән тапкан калдык-постык тәмәкесен чәйнәп, яр читендә киләп салып йөри иде. Матросның яр буенда калганы исә көймәдә утыра иде.

Яр башыннан су читенә төз-таза гәүдәле, аягына биек үкчәле итек кигән бер егет төште. Яшүсмер кыяфәтле булса да, аның чыраенда ирләргә хас тәжрибәлелек, тәвәккәллек чагыла иде. Тумыштан ук кара-кучкыл йөзә кояшта янып һәм жыл кисеп тәмам куе кызгылт төскә кергән. Чәчләре кара һәм төз, нәкъ Америка һиндлеләренеке кебек; бит-яңаклары чиста, шома, пәкәрәнжетүен әлегә татып өлгөрмәгәннәр; зәңгәр күзләренең карашы салкын, кырыс. Егет сул терсәген янтыгына кысарак төшкән, чөнки шәһәрдәге тәртип саклаучылар перламутр саплы, кырык бишенче калибрлы револьверларны бигүк өнәп бетермиләр, ә андый револьверлар шактый күләмле һәм жилет эченнән култык астына тагып йөрткәндә, гадәттә, беркадәр бүлтәеп, күзгә бәрелеп торучан. Егетнең кытай императорыныкыдай битараф-салкын күз карашы капитан Бунны да күрмидигәндәй диңгез култыгына төбәлгән иде.

— Нәрсә, дус кеше, култыкны сатып алырга исәп бармы әллә? — дип сорады капитан. Онытып калдырылган тәмәке вакыйгасы аны саркастик бер халәткә салган иде.

— Нигә ул кадәр үк комсызланырга, — дип йомшак кына җавап бирде Бәләкәч. — Минем аны әле беренче күрүем. Сокланып, тамаша кылып торуым гына. Ә сез үзегез аны әллә сатарга җыенасызмы?

— Бу рейста әле сабыр итәм, — диде капитан. — Мин аны сезгә берәз соңрак, Буэнос-Тиерраска кайткач, түләп алу шарты белән почта аша жибәрермен... Әнә килә, ниһаять, әйтерсен аны бау белән өстериләр, ваемсыз, ялкау. Мин инде бер сәгать элек үк кузгалып китәргә тиеш кеше идем.

— Бу сезнең корабмы? — дип сорады Бәләкәч.

— Минекә, — диде капитан. — Миңа — ялганнарга, сезгә шкунаны кораб дип атарга яраса, ул чыннан да минекә. Ә инде дәрәсән әйткәндә, ул Миллер һәм Гонсалеслар шкунасы, ә сезнең каршыда торучы бәндә — шул шкунаның гади бер шкиперы, Сэмюэль Бун дигән кеше.

— Сез кая юл тотасыз соң? — дип сорады качак.

— Көнъяк Америкага, Буэнос-Тиеррас дигән шәһәр-гә. Соңгы мәртәбә анда булганда, мәмләкәтенен ни дип аталганын да белә идем, тик хәзер онытканмын. Йөгем — төзелеш агачы, калай һәм шикәр камышы чаба торган пычаклар.

— Ниткән ил соң ул? — дип сорады тагын Бәләкәч. — Эссеме анда, әллә салкынмы?

— Жылымса, хөрмәтлем, — дип җавап бирде капитан. — Эмма табигате, ямьлелеге, гомумән җәгърафиясе ягынан аны чын оҗмах дияргә дә ярый. Һәр иртәне анда сине җидегә аерылып торган аксыл-шәмәхә койрыклы әкәмәт кызыл кошлар сайравы һәм җилдә тирбәлгән яфрак-чәчәкләр шавы уята. Бу мәмләкәт халкы беркайчан да эшләми: анда, караватында яткан җиреннән кулыңны сузып, кәрҗине-кәрҗине белән җиләк-жимеш җыеп алырга мөмкин. Анда якшәмбеләр булмый, боз өчен, фатир өчен акча түләтмиләр, мәшәкать, уй-кайгы юк, гомумән берни дә юк. Караватында яткан җирдән җай чыкканын көтеп, берни эшләмичә, йокы симертергә теләгән кеше өчен бөөк ил ул. Сөз ашый торган банан, әфлисун, ананаслар, ураганнар — һәммәсе дә шуннан килә.

— Андый җир ошый миңа, — дип куйды Бәләкәч, әңгәмәгә, ниһаять, ниндидер бер кызыксынуы уяна башлап. — Минә шунда илтеп кую өчен сөз минем ничә кат тиремне каезлар идегез икән?

— Утыртып бару һәм ашату өчен — егерме дүрт доллар, — диде капитан Бун. — Икенче класслы каюта. Беренче класслысы юк.

— Мин сөзгән белән китәм, — диде Бәләкәч һәм болан тиресеннән тегелгән янчыгын чыгарды.

Ларедога җилләнәргә дип килгәндә, аның үзе белән бергә өч йөз доллар акчасы бар иде. Вальдо йортындагы дуэль аның күңел ачу сезонның кинәт өзеп куйды һәм бөтенләй качып китәргә мәҗбүр итте. Шуңа ук вакытта шуңа ук дуэль аңа качу өчен ике йөз доллар акчасын да яңда калдырган иде.

Кушма Штатларның Буэнос-Тиеррастагы консулы Тәкер әле исереп өлгермәгән, чөнки вакыт нибары иртәнге унбер тирәсә генә иде. Аның, гадәттә, читлектә ачыргаланып кычкырган попугаена банан кабыклары

ата-ата, борынгы опереткалардан елак арияләр жыр-
лый башлай торган иң хозур чагы фәкәть кичкә таба,
сәгать өчлөрдә-дүртлөрдә генә була иде. Шуңа күрә ул
хәзер, кемнеләр тамак кырганын ишетеп, гамагынан
башын күтөрдә де, консул өенә ишеге төбөндә басып
торучы Бәләкәчкә күргәч, бөек мәмләкәт вәкиленә хас
булганча, тиешле кунакчыллык һәм итагатьлек күрсәтә
алды.

— Сөз борчылмагыз,— диде Бәләкәч тә шундый ук
ягымлылык белән.— Мин бер минутка гына. Миңа әйт-
теләр: шәһәр буйлап сәфәр чыкканчы, иң элек менә
сөзгә кереп күренү мәслихәт булыр, диделәр. Мин әле
генә пароход белән Техастан килеп төштем.

— Сөзнә күрүемә бик шатмын, мистер...— диде кон-
сул, тотлыгып калып.

Бәләкәч көлеп куйды һәм исемен әйтәргә ашыкты:

— Спрэг Дальтон. Хәтта үземә дә сәер яңгырый.
Рио-Грандеда миңе Бәләкәч Льяно дип кенә йөртәләр
иде.

— Миңем исемем Тәкер,— диде консул.— Әнә шул
камыш урындыкка утырыгызчы. Әгәр берәр эшкә акча
салу нияте белән килгән булсагыз, сөзгә акыллы киңәш
бирердәй кеше табарга кирәк. Мондагы кара чутырлар-
ның гадәтләрен белмәсәң, алар сиңең тешенә ямаган
алтын пломбаларыңа хәтле суырып алырлар. Сигара
теләмисеңме?

— Рәхмәт. Маис саламы белән үз тәмәке янчыгым-
нан башка мин бер минут та тора алмыйм,— диде Бә-
ләкәч һәм кесәсеннән янчыгын чыгарып, тәмәке төрдә.

— Монда халык испанча сөйләшә,— диде консул.—
Сөзгә тәржемәчә кирәктер. Файдам тиярдәй булса, мин
булышырга әзер. Әгәр сөз жыләк-жимеш плантациясе
сатып алырга теләсәгез, яки нинди дә булса концессия
кулга төшерергә уйласагыз, сөзгә һичшиксез бу эштә
бөтенесеннән хәбәрдар берәр киңәшчә кирәк булыр.

— Испанча мин инглизчәгә караганда бер ун тап-
кырга әйбәтрәк сөйләшәм,— диде Бәләкәч.— Мин тор-
ган урында барысы да испанча гына сөйләшә. Ә нәрсә-
дәр сатып алырга миңем һич уйлаганым юк.

— Сөз испанча сөйләшәсезме? — дип, уйчан төстә
Бәләкәчкә баштан-аяк күздән кичерде Тәкер.— Хәер,
испанга кыяфәтегез белән дә охшап торасыз, житмәсә,
үзегез Техастан да икәнсез. Яшегез егермедән артмаска

тиеш, күп дигәндә егерме бер тирәсе булыр. Беләсе иде, батыр йөрәкле егетме сез, әллә юкмы?

— Сез моны берәр эш тәкъдим итәр өчен сорагызымы? — диде Техас егете, кинәт кенә нидер сизенеп.

— Ә сез тәкъдимне кабул итәр идегезме соң? — дип сорады Тәкер.

— Сезгә ялганлап торасым килми, мин Ларедода кечкенә генә бер күңелсез эшкә тарыдым: ызгыш чыгып, ак тәнле бер кешене үтердем — шундый чакта берәр мексиканы да кул астында булмый бит аның, хәерсез. Мин сезнең бу попугайлы-маймыллы илегезгә фәкать чәчәк исе иснәргә дип кенә килгән идем. Аңладыгызымы инде?

Тәкер, урыныннан торып, ишекне ябып килде һәм:

— Кулыгызны күрсәтегез әле, — диде.

Ул Бәләкәчнең сул кулын учына алып, аны әйләндерә-әйләндерә бик озак карап-тикшереп чыкты.

— Әйбәт, барып чыгар кебек, — диде ул аннары эчке бер дулкынлану белән. — Тирегез агач каерысы кебек нык, сабый баланыкы кебек таза-сәламәт. Бер атна дигәндә төзәлеп житәчәк.

— Әгәр мине йодрык сугышына ялларга ният итсәгез, ашыкмаска киңәш бирәм, — диде Бәләкәч. — Атышырга дисәгез — анысына ризамын. Табын янындагы гайбәтче хатыннар кебек, ялангач кул белән сугышу — юк, бу минем кәсеп түгел.

— Эш сез уйлаганнан күпкә гадирәк, — диде Тәкер. — Рәхим итеп, минем янга килегез әле.

Шулай дип, ул диңгез буендагы сөзәк калкулык өстендә, куе яшел тропик агачлар арасында агарып утырган ике катлы, киң галереяле мәһабәт йортка тәрәзә аша кулы белән төртеп күрсәтте.

— Бу йортта Сантес. Урикә исемле карт бер Кастилья джентльмены яши, — диде Тәкер. — Илдәге алтын учакларының яртысы аның кулында. Менә шул джентльмен белән аның хатыны, сине үз кочакларына алып кысарга һәм кесәләреңне акча белән тутырырга күптәннән бирле хыялланып, зарыгып яшиләр.

— Сез алай-болай тиле бәрән орлыгы ашамагансыздыр бит? — дип сорап куйды Бәләкәч.

— Утырыгыз, хәзер мин сезгә аңлатам, — диде Тәкер. — Моннан уника ел элек алар бердәнбер улларын югалтканнар. Юк, үлмәгән ул, юкка гына чыккан. Гәрчә,

эйтэргэ кирэк, монда балаларның күбесе кайнамаган су эчүдән бэләкэй чакта ук үлөп бетэлэр. Шул, элге югалган малайга ул вакытта сигез генә яшъ була. Ләкин ул бик чая малай була. Аның хакында монда һәммәсен белэлэр. Бервакыт бирегә алтын эзләп ниндидер америкалылар килә, кулларында сеньор Урикэ исеменә язган ышаныч хатлары да була; менә шул америкалылар малайны үзләренә ияләштерэлэр, Штатлар хакында аңа төрлө нәрсэлэр сөйләп, аның башын тәмам әйләндереп бетерэлэр. Шуннан шул, америкалылар китеп, бер ай үтүгә, малай да юкка чыга. Ул чакта аны банан төягән кораб трюмына кереп утырган да Яңа Орлеанга киткән дип фараз кылалар. Хәтта бер мәртәбә аны Техаста күргәннәр икән дип тә сөйлиләр. Әмма шуннан соң аның хакында бернинди хәбәр-хәтер дә ишетелми. Урикэ карт исә аны эзләтү өчен меңнәрчә доллар акча сарыф итә. Бигрәк тә әни кеше кайгыра. Аның өчен ул дөньяда бердәнбер кадерле нәрсә була. Әле булса ул малае хәсрәтеннән кара киём киеп йөри. Шулай да, әйтүләренчә, Урикэ ханым үзенң улын әлегәчә исән дип уйлый икән, аны кайтыр дип көтә икән. Заманында малайның сул кулына энә белән кадап, сөңгә күтәрәп очып барган бөркет сурәте ясалган булган имеш. Урикэ картның гербы сымаграк нәрсә ул, һәрхәлдә бу сурәт аларның нәселендә Испаниядән үк килә диләр.

Бэләкәч әкрән генә сул кулын күтәрде дә зур кызыксыну белән аңа карап торды.

Тәкер, тәмам дәртләнәп, язу өстәле артыннан бер шешә контрабанда виские тартып чыгарды.

— Әйе, әйе, нәкъ шулай. Сөз шактый сизгәр кеше икәнсез. Бөтенесен үзем эшлим. Сандаканда консул булып юкка гына тордыммыни мин! Бер атна дигәндә элге бөркет сурәте таягы-ние белән бергә сөзнен кулыгызда ялтырап ятачак. Шундый итеп ясармын, бөркет сурәте сөзнен кулда тумыштан ук булган дип уйларлар. Инә, тушъ карасы — һәммәсә күптән алып киленелгән. Кайчан да булса бер вакыт сөзнен монда килеп чыгасыгызны белдем бит мин, мистер Дальтон...

— Аһ, шайтан алгыры, миң сөзгә исемемне әйткән идем шикелле, — диде Бэләкәч, консулны сөзеннән бүлөп.

— Ярар, ярар, әйдә Бәләкәч була бирсен. Барыбер бит озаққа барасы исемегез түгел. Ә сеньорито Урикә дигәне сезгә ничек ошый? Тормышны төрлөндерү өчен начар яңгырамый бит, ә?

— Моңарчы кемнендер улы булып уйнаганымны ничектер һич тә хәтерләмим,— дип җавап бирде Бәләкәч.— Ата-анам да юк минем. Әгәр булган булсалар да, мөгаен, мин бу дөньяда беренче авазымны салган көндә үк алар теге дөньяга сәфәр тотканнардыр. Сезнең план нидән гыйбарәт соң?

Тәкер, стенага аркасы белән сөялеп, кулындагы стаканын югары күтәрде дә, аны яктыга куеп карады.

— Хәзер инде менә без,— диде ул,— сезнең бу эшкә катнашырга теләвегез-теләмәвегез һәм, катнашкан очракта, ни дәрәжәдә катнашырга риза булуыгыз мәсьәләсенә килеп җиттек.

— Монда ни сәбәпле килеп чыгуымны мин сезгә аңлаттым шикелле,— дип, гади генә җавап бирде Бәләкәч.

— Җавабыгыз әйбәт,— диде консул.— Ләкин бу юлы сезгә алай артык еракка керергә туры килмәячәк. Минем план болай. Кулыгызга әлеге сәүдә тамгасын ясаганнан соң, мин Урикәга хәбәр ирештерәчәкмен. Ә аңарчы, Урикә белән сүз куертырга тема булсын өчен, мин сезгә аларның гаилә тарихыннан үзем белгән бөтен мәгълүматларны сөйләп бирергә телим. Төс-кыяфәтегез килешле, испанча сөйләшсез, фактлар сезгә мәгълүм, татуировка үз урынында, Техас турында да сүз куерта аласыз. Инде мин аларга, законлы варисыгыз кайтты дип, аны гафу һәм кабул итәргә ризасызмы дип хәбәр ирештергәч, беләсезме, ни булачак? Алар шундук монда йөгереп киләчәкләр дә муеныгызга ташланачаклар. Пәрдә төшә, тамашачылар тамак ялгарга һәм аякларын язарга фойега чыгалар.

— Сез инде сүзегезне әйтеп бетерегез,— диде Бәләкәч.— Мин сезнең бу лагерегызда яңа кеше, әле генә аттан төшкәнмен, иптәшкәй, аннан, сезне моңарчы очратканым да булмады шикелле. Аталарча фатиха бирү белән генә канәгатьләнәргә уйласагыз, мин сезнең хакта бик нык ялгышканмын булып чыга.

— Яхшы сүзегез өчен рәхмәт,— диде консул.— Фикеремнен юнәлешен болай нечкәләп аңлый белгән кешене күптән очратканым юк иде. Қалганы бик гади

аның. Сезде үз уллеры итеп аз гына вакытка кабул кылсалар да, безгә шул житкән. Тик сул инбашыгызда булырга тиешле минне генә таптыра башламасыннар. Урикә карт илле-йөз мең доллар чамасы акчасын һәр-вакыт өендәге кечкенә сейфында тотарга гадәтләнгән. Ул сейфыны ботинка каптырмасы белән дә ачарга була. Кыскасы, шул акчаны кулга төшерергә карагыз. Яртысы миңа — татуировка өчен. Акчаны шулай бүлешербез дә, берәр сукбай пароходка утырып, Рио-де-Жанейрога сыптырыбыз. Кушма Штатлар миннән башка да мондагы эшләрен башкарырлар, башкара алмыйлар икән инде, әйдә жәһәннәмгә олаксыннар. *Que dice, señor?*¹

— Моңысы ошый. Мин риза, — диде Бәләкәч, башын иеп.

— Димәк, килештек, — диде Тәкер. — Бөркет сурәтен ясап бетергәнче сез беркая чыкмый бикләнеп утырырга тиеш булырсыз. Шушында, арткы бүлмәдә урнаша аласыз. Мин бөтен нәрсәне үземә үзем әзерлим, һәрхәлдә, безнең саран хөкүмәтебез рөхсәт иткән күләмдә мин сезгә бөтен уңайлыкларны тудырырга тырышым.

Тәкер бер атна эчендә эшен төгәлләргә вәгъдә биргән булса да, үтә сабырлык белән, нечкәләп-жентекләп, нәкъ үзе дигәнчә эшләве аркасында, бөркет сурәте фәкать ике атнадан соң гына тәмамланды. Аннан ул йомышчы малайны чакырып, Урикә картларга илтәп бирергә дип түбәндәге хатны тоттырды.

«Кадерле сэр!

Сезгә шушы хәбәрне ирештерергә жөрьәт итәмен: менә берничә көн инде минем өемдә Буэнос-Тиерраска Кушма Штатлардан килгән яшь бер егет кунак булып яши. Кискен нәтижәләр ясап, сезнең өметегезне артык кузгатырга теләмим, шулай да миндә бу егет сезнең күптән югалган улыгыз түгелме икән дигән кайбер дәлилләр бар. Бәлкем, сез үзегез килеп, аның белән сөйләшеп карар идегез. Әгәр егет чынлап та сезнең улыгыз икән, ул, минем карашымча, монда әтисе-әнисе янына дип кайткан, ләкин, үзен ничек каршылаячакларын белмичә, туп-туры сезнең өйгә барып керергә батырчылык итмәгән.

Ихтирамымны белдереп, бәндәңез

Томсон Тәкер».

¹ Ни әйтерсез, сеньор? (Испанча.)

Ярты сэгатытэн (ярты сэгать Буэнос-Тиеррас өчен бик тиз вакыт) сеньор Урикэнын борынгы ландосы консул йорты каршына килеп туктады. Ялан аяклы кучер, чыбыркысы белэн куалый-куалый, ландога жигелгән ике симез алашаны тәмам тиргә батырган иде.

Ландодан чал мыеклы озын ир чыкты һәм кара кайгы киеме кигән ханымга экипаж басмасыннан төшәргә ярдәм итте.

Икесе дә ашыга-ашыга өйгә керделәр. Анда аларны, дипломатларча нәзакәт белән баш иеп, консул Тәкер каршы алды. Бүлмәдәге язу өстәле янында кара чәчләрен шома итеп артка тараган, төз-зифа гәүдәле, кояшта янган кара-тут битле чибәр егет басып тора иде.

Сеньора Урикэ кискен хәрәкәт белән йөзендәге куе челтәрле вуален артка кайтарып ташлады. Ул инде олы яшьләрдәге кеше булып, чәче көмешләнә башлаган, шулай да аның тулы, күрекле гәүдәсе, карасу-шома йөз сызыклары баск хатын-кызларына хас табигый матурлыкны әле дә булса, саклап калган иде. Ләкин күз тирәләренә яткан тирән күлэгәләр аның инде бик күптәннән бирле истәлекләр, хатирәләр белән генә яшәвен ачык күрсәтеп тора иде.

Ул яшь егетнең йөзенә газаплы бер сорау белән бик озак карап торды. Аннары зур, кара күзләрен аның сул кулына күчерде. Һәм кинәт, бөтен бүлмәне тетрәтердәй саңгырау тавыш белән үксеп: «Улым!» — дип кычкырып жибәрде дә Льяно Бәләкәчне кочагына алып кысты.

Бер айдан Бәләкәч, консулның чакыруы буенча, янәдән илчелеккә килде.

Ул хәзер чын мәгънәсендә испан саваллегосы булган иде. Өстендә Америкада тегелгән менә дигән костюм. Ювелирлар да юкка гына тырышмаганнар: бармагында зур бриллиант кашлы йөзек: тәмәке төргәндә ул елык-елык итеп ялтырап китә иде.

— Эшләр ничек? — дип сорады Тәкер.

— Берничек тә түгел, — диде Бәләкәч тыныч кына. — Бүген менә гомеремдә беренче тапкыр кыздырылган игуана ите ашадым. Кәлтә сыман зур елан ул, sabe? ¹

¹ Беләсезме? (Испанча.)

Ләкин, миңа калса, ногыт борчагы белән дунгыз ите кыздырмасы да аңардан әллә ни ким түгел. Сез игуана кыздырмасын яратасызмы, Тәкер?

— Юк, башка хәшәрәтләрнекен дә яратмыйм,— диде Тәкер.

Сәгать кичке өч булып, берәр сәгатьтән ул үзенен хозурлык халәтененң иң югарыгы ноктасына житәргә тиеш иде.

— Сезгә, шәт, эш белән шөгыльләнәргә вакыттыр, улым,— диде ул, сүзен дәвам итеп. Аның бүртенгән чырае бернинди яхшылык та вәгъдә итми иде.— Сез минем белән намуссыз кыланасыз. Дүртенче атна инде табылдык угыл сыйфатында йөрисез, ә акча мәсьәләсендә кыл да кыймылдатмыйсыз. Димәк, үзегез теләмисез, юкса, теләсәгез, көн дә алтын савыт белән зур калжа эләктерә алган булыр идегез. Бу ни бу, мистер Бәләкәч, шул гомер мине сынык-санак диетасында утыртырга сезгә ничек оят түгел? Хикмәт нәрсәдә? Сезнең угыл күзләрегез Casa Blancaда акчага охшаш берни дә күрмәделәрмени? Күрмәдем дип танып маташмагыз. Урикә картның үз акчасын кайда саклаганын һәркем белә, житмәсә, барысы да доллар акчалар — бүтән төрле акчаны ул танымый. Йәгез, әйтегез, эш ничек соң? Тик бу юлы да: «Берничек тә түгел»,— дип боргаланырга тырышмагыз.

— Әлбәттә, әлбәттә,— дип кабатлады Бәләкәч, йөзегенең бриллиант кашына сокланулы күз карашы ташлап.— Акча анда чыннан да күп. Хисаптан зиһенем алай артык шәп булмаса да, ышанып әйтә алам: минем этикәрт сейф дип йөртә торган ул калай тартмада акча илле мең доллардан да ким булмаска тиеш. Иң кызыгы шунда: Урикә карт ул тартманың ачкычын кайчак миңа да биргәли, шуның белән, күрәсен, миңа ышанганлыгын, мине кайчандыр көтүдән аерылып киткән бәләкәй, чын Франсискога санаганлыгын күрсәтергә тели булса кирәк.

— Соң, алайса, ни көтәсез? — дип, ачу белән әйтеп куйды Тәкер.— Карагыз аны, мин бит сезне теләгән көнне үк фаш итә алам — моның өчен минем бер сүзем дә житә. Әгәр Урикә карт сезнең ялган угыл икәнегезне белсә, беләсезме, сезгә ни булачак? Но, сез белмисез әле бу илне, мистер Бәләкәч! Техас кына түгел бу! Мондагы законнар янында горчичник, кычитканың бер

якта торсын! Бакадай жәеп салып, тәнегезнен һәр күзә-
нәге саен иллешәр чыбык белән шундый итеп сыйлая-
чаклар ки, хәтта чыбык үзе дә мунчалага әвереләчәк.
Инде сездән нидер кала икән, анысын аллигаторларга
ташлаячаклар.

Бәләкәч шезлонгка жайлабрак утырды да тәкәллеф-
сез генә жавап бирде:

— Сызгә, дус кеше, тик шуны әйтә алам: киләчәктә
дә бернинди үзгәреш көтелми. Миңа шушы хәлемдә дә
начар түгел.

— Ягъни, ничек инде ул алай? — диде Тәкер, стака-
ны белән өстәлгә сугып.

— Сизнең план гамәлдән чыкты, — диде Бәләкәч. —
Һәм моннан соң, минем белән сөйләшү бәхетенә ирешә
алсагыз, зинһар, миңа һәрвакыт дон Франсиско Урикэ
дип эндәшә торган булыгыз. Вәгъдә итәм: шул исем
белән эндәшкәндә, мин сизгә жавап кайтарырмын. Пол-
ковник Урикэның акчасына без кагылмаячакбыз. Ларе-
додагы Беренче Милли банк сейфы сәгать механизм-
нары ярдәмендә ничек саклап тотылса, Урикэның калай
сейфы да шундый нык сак астында тора дип уйлагыз.

— Димәк, сиз мине читтә калдырырга карар иттегез,
шулаймы? — дип сорады консул.

— Нәкъ шулай, — диде Бәләкәч, шатлыклы көлемсе-
рәп. — Сизне читтә калдырырга карар иттем. Ә хәзер ни
өчен шулай эшләгәнемне аңлатыйм. Полковник өендә
узган беренче көнемнең кичендә үк миңа аерым йокы
бүлмәсе бирделәр. Идәнгә юрган жәеп, аунап ятулар
кая ул — караваты, башка нәрсәләре булган чып-чын
йокы бүлмәсе. Шул, чынлап йокыга да китәргә өлгер-
мәдем, ишектән әни тиешле ханым кереп, минем юрга-
нымны рәтләп куйды. Үзе сөйләнә: «Панчито, ди, минем
бәләкәй югалмыш малаем, аллаһе тәгалә сине яңадан
миңа кайтарды. Бу мәрхәмәте өчен мин ходага гомерем
буе дога кылырмын», — ди. Тагын шуның ише әллә
нинди сүzlәр әйтеп бетерде. Житмәсә, битәмә тып-тып
тамчы тама башлады. Мин моны гомеремдә дә оныта
алачак түгелмен, мистер Тәкер. Менә шулай башланып
китте дә ул. Һәм моннан соң да ул шулай дәвам итәргә
тиеш. Сиз ялгыш уйламагыз, мин моны үз файдамнан
чыгып әйтмим. Әгәр сездә шундый ялгыш фикер туган
икән, аны үзегездә калдырыгыз. Мин хатын-кыз белән
аз аралашкан кеше, әни дигәннәре дә алай артык күп

булмады, эмма бу ханымны без ахыргача шулай алдап яшэргэ тиешбез. Улын югалтуны ул бер мэртэбэ кичергэн инде, икенче мэртэбэсендэ күтэрэ алмаячак. Мин эшэке кеше, мине бу юлга алла үзе түгел, э шайтан салгандыр, бэлки; лэкин мин шул юлдан ахыргача барачакмын. Кабатлыйм: мине телгэ алганда, минем исемем дон Франсиско Урикэ икэнэн, зинһар, оныта күрмэгез.

— Мин бүген үк серне ачам. Синен кем икэненне бөтенесенэ айтэм, ишетэсенме, син, кабахэт алдакчы,— диде Тэкер, сулышына буылып.

Бэлэкэч ашыкмыйча гына урыныннан торды, корычтай нык кулы белэн Тэкерның бугазыннан алып, аны экрен-экрен почмакка таба төрткөлөп китерде. Аннары киemenен сул як култыгы астыннан перламутр саплы, кырык бишенче калибрлы револьверын тартып чыгарды да, салкын көпшэсен консулның ямышэйгэн авызына китереп терәде.

— Монда ни рэвешле килеп элэккэнемне мин сезгэ сөйлэгэн идем инде,— диде ул, гадэттэге бозлы-мәкерле елмаюу белэн.— Эгэр мин моннан китсәм, моңа сез генэ сәбәпче булачаксыз. Шуны онытмагыз, иптэш. Йәгез эле, мин кем исемле?

— Э-э-э... дон Франсиско Урикэ,— диде Тэкер, көчхэл белэн авызын кыймылдатып.

Урам якта арба дыңгырдавы, кеше кычкырган һәм чыбыркы сабы белэн шап-шоп итеп симез атлар сыртын кыйнаган тавышлар ишетелеп китте.

Бэлэкэч револьверын яшерде дә ишеккә таба юнәлде, лэкин шундук кире борылып килде һәм бөтен гәүдәсе белэн дер калтыранган Тэкерга сул кулын сузды.

— Һәммәсе әүвәлгечә қалырга тиеш диюемнен тагын бер житди сәбәбе бар,— диде ул, сүзләрен ашыкмыйча гына айттеп.— Ларедода мин үтергән егетнен дә сул кулына нәкъ шундый сурәт төшерелгән иде.

Сантос Урикэның борынгы ландосы дыңгырдый-дыңгырдый йорт алдына килеп туктады. Юл буе атларга акырынып барган кучер авызын йомды. Экипаж ишегендә ак челтәр каюлы купшы күлмәк кигән һәм ефәк тасмалар таккан сеньора Урикэның шат йөзе күренде. Аның зур, ягымлы күзләрендә бәхет нуры балкый иде.

— Син мондамы, улым? — дип эндәште ул Кастилья ханымнарына хас йомшак аһәңле бер тавыш белән.

— Madre mia, yo vengo (киләм, эни),— дип жавап бирде яшь Франсиско Урикэ.

Джимми Валентайнынң яңадан тууы

Надзиратель аяк киемнәре тегү мастерскоена керде дә тырыша-тырыша күн өлгеләр каеп маташкан Валентайнын төрмә идарәсенә алып китте. Анда анын кулына әле бүген иртән генә губернатор имзасы белән расланган ярлыкау кәгазен тоттырдылар. Джимми кәгазьне арыган кыяфәттә, гүя теләр-теләмәс кенә кулына алды. Ул үзе дүрт еллык ябылу срогынынң иң күп дигәндә ике-өч аен гына утырымн дип уйлаган иде, ә монда ана энә ун айга якын утырырга туры килде. Хәер, Валентайн кебек иректә шулкадәр күп дуслары булган кешене төрмәгә япканда чәчен кыркып азапланмаса да мөмкин.

— Менә шулай, Валентайн, иртәгә иртән, димәк, сез иректә чыгасыз,— диде төрмә караучысы.— Инде үзегезне әйбәт тотыгыз, кеше булыгыз. Сез бит яхшы күнелле егет. Сейфлар ватып йөрүне ташлагыз, намуслы яшәгез.

— Сез моны миңа әйтәсезме? — дип гажәпләнеп сорады Джимми.— Минем үз гомеремдә беркайчан беринди сейф ватканым юк.

— Әйе, ватканыгыз юктыр шул,— диде төрмә караучысы, елмаеп.— Алай булгач, Спрингфилдтагы талау өчен нигә әле нәкъ менә сезне китереп яптылар? Бәл-кем, сез югары даирәләрдәге берәр ханымны сүз-гайбәттән саклап калыр өчен генә үзегезнең гаепсезлегегезне исбатларга теләмәгәнсездер, ә? Әллә үчлек белән хөкем утырышчылары шулай бутадымы? Сезнең кебек гаепсезгә гаепләнүчеләр белән башкача ничек булсын!

— Сез моны миңа сөйләсезме? — диде тагын Джимми, чыраена аптырау катыш бер күндәмлек галәмәте чыгарып.— Нинди юк сүз бу! Спрингфилдка минем аяк басканым да юк!

— Кронин, кире озатып куегыз үзен,— дип елмайды төрмә караучысы.— Өс-башын да алыштырыгыз. Иртәгә иртән жидедә азат итеп, бирегә алып килерсез. Э сезгә, Валентайн, минем сүзләрне истә тотарга киңәш итәр идем.

Икенче көн иртән, жиде тулып унбиш минутта, Джимми янәдән төрмә идарәсенә китерелде. Аның өстендә ниндидер жирәнгеч төстәге костюм, аягында шыгырдавык күнитек, азат иткәндә дәүләт үзенәң ирек-сез кунакларын һәрвакыт шундый киёмнәргә төреп чыгара иде.

Язулар тутыручы ана тимер юл билеты һәм биш долларлы кәгазь акча тоттырды — болар, закон буенча, Джиммига гражданлык һәм иминлек хокукларын кайтарырга тиешле кәгазьләр иде. Төрмә караучысы аның кулын кысты һәм сигара белән сыйлады. Валентайн, № 9762, төрмә кенәгәсенен «Губернатор тарафыннан гафу ителүчеләр» исемлегенә теркәлеп, кояш яктысына инде мистер Джеймс Валентайн исеме белән чыкты.

Кошлар сайравына да, чәчәкләр исенә һәм агач яфракларының жылда дулкынланып тирбәлүенә дә игътибар итмәстән, Джимми туп-туры ресторанга юл тотты. Шунда кыздырылган чебеш һәм бер шешә шәраб белән үзенәң иректәге беренче шатлыклы минутларын кичерде, аннары бик тәмләп сигара тартты. Бу сигара бая төрмә караучысы сыйлаганнан югарырак сорттагы сигара иде. Рестораннан ул, ашыкмыйча гына, тимер юл станциясенә юнәлде. Вокзал ишеге төбәндә соранып торган сукуыр хәерчегә чирек доллар көмешен ташлады да поездга кереп утырды. Өч сәгәттән ул штат чигендәге кечкенә бер шәһәрчәктә поезддан төште һәм, Майи Долан кафесына кереп, буфет өстәле янында бер ялгызы каңгырып басып торган хужаның кулын кысты.

— Син гафу ит инде, Джимми улым, без бу эшнә алданрак майтарып чыга алмадык,— диде Долан.— Спрингфилдтан ризасызлык белдереп язу килеп төшкән, губернаторны көч-хәл белән күндердек. Кәефең ничек соң?

— Кәеф шәп,— диде Джимми.— Минем ачкыч синдәме?

Ачкычны алып, Джимми югары катка күтәрелде һәм йортның иң түрендә урнашкан бер бүлмәнең ишеген ачып, эчкә керде. Бөтен нәрсә ул киткән вакыттагы

хәлендә иде. Идәндә энә атаклы шымчы Бен Прайсның яка каптырмасы да аунап ята әле — күрәсен, ул полиция белән Джимми тарткалашкан вакытта өзәлөп төшкән булгандыр.

Жыелма караватны стенадан аерып, Джимми аның бер такта өлгөсөн читкәрәк эшердә дә, куышлыктан тузанга батып беткән кечерәк бер чемодан тартып чыгарды. Чемоданны ачып, эчендәге коралларга беравык яратулы күз карашы белән төбәлөп торды. Көнчыгыш штатларда камилләге, тулылыгы белән дан тоткан йозак ачу кораллары жыелмасы иде бу. Бораулар, кискөчләр, юнгычлар, ачкычлар, келәшчәләр — ни генә юк иде монда. Арада хәтта Джимми үзе уйлап тапкан бөтенләй яңа төр кораллар да бар иде. Бу соңгылары белән ул бигрәк тә горурлана иде. Коралларның барысы да Джиммининг махсус заказы белән махсус чыныктырылган корычтан махсус урында эшлөнөп, аларның тулаем бәһасе тугыз йөз доллардан артып китә иде.

Ярты сәгатътән Джимми янәдән түбән катка төште. Аның бөтен килеш-килбәте чибәрләнгән, өстендә менә дигән килешле костюм, кулында чистартып ялтыратылган чемодан иде.

— Берәр нәрсә чиртергә чамалыймы әллә? — дип, көлөп сорады Майк Долан.

Джиммининг йөзөнә гажәпләнү галәмәте чыкты.

— Миңамы? Иңч аңламыйм. Мин фәкать вакланган сохари һәм ярылган бодай сәүдәсенәң Нью-Йорктагы берләшкән ширкәт вәкиле генә.

Бу сүзләр Майкны сокландырып, аның күңелен шулкадәр күтәрөп жибәрде ки, Джиммига теләсә-теләмәсә дә бер стакан содалы сөт эчәргә туры килдә. Спиртлы эчемлекләргә авызына да капмый иде ул.

9762 номерлы тоткын, Валентайн, төрмәдән чыгарылып бер атна үткәч тә, Индиана штатының Ричмонд шәһәрәндә сейф ватылып, сигез йөз доллар акча урланды. Хикмәт сигез йөз долларда түгел, ә талауның гажәп оста эшләнүендә — жинаятчы үз артыннан бернинди дә эз калдырмаган иде. Ике атнадан исә бик жинел рәвештә Логанспортта патентлы, камилләштерелгән һәм ватылудан страховать ителгән икенче бер сейфны бушаттылар. Жинаятчы мең ярым долларны акчалата алып, кыйммәтле кәгазь һәм көмеш ише нәрсәләргә кагылмаган иде. Ниһаять, бу талаулар белән махсус

шымчылар кызыксына башлады. Тагын бераздан Джефферсон-Ситидагы борынгы банк сейфы вулкансыман атылды, шул атылу вакытында сейф кратерынан кәгазьләтә биш мең доллар акча һавага очты. Карак китергән зыян шулкадәргә житте ки, бу эш белән Бен Прайс үзе кызыксынырга мәжбүр булды. Тикшерүләр нәтижәсендә талауның һәр очракта да бер үк төрле ысул белән эшләнгән икәнлегә ачыкланды. Жинаять урыннарын тикшереп йөргәндә Бен Прайс ачыктан-ачык кистереп әйтте:

— Бу Франт — Джимми Валентайн кулы, — диде. — Тагын иске кәсебенә тотынган, димәк. Карагыз әле бу йозакка — дымлы туфрактан шалкан йолкыган кебек тарткан да чыгарган. Болай оста эшләү өчен махсус келәшчә кирәк, ә андый келәшчә тик Джиммида гына бар. Ә йозакның эшөрмә биге ничек чиста киселгән! Бораулуйсы урынга Джимми беркайчан да бердән артык тишек ясамый. Соң, әлбәттә, мистер Валентайн кулы! Ярар, бу юлы инде гафу итүләр, срогыннан алда чыгулар булмас, үзенә тиешлесен тулысы белән утырыр. Житәр, күп жүләр сатты!

Бен Прайска, Спрингфилд эшен тикшерүче буларак, Джимминың барлык эш ысуллары һәм гадәтләре мәгълүм иде. Ерак араларга күчеп йөрүләр, күздән югалып торулар, һәр эшне һичкемне катыштырмыйча, үз башына гына башкару, зәвыгы белән яхшы жәмгыятькә тартымлык — болар һәммәсе Валентайнга жәза тырнагынан вакытында ычкынырга ярдәм итә килде. Менә шул тотылмас сейф ватучының эзенә төшәргә хәзер Бен Прайс үзе алынган дигән хәбәр әлегә имин калган барлык сейф биләүчеләргә беркадәр жиңелрәк суларга мөмкинлек бирде.

Жәйге матур көннәрнен берсе иде. Арканзас штатының кәрлә имән урманы белән әйләндереп алынган кечкенә бер шәһәрчегендә — тимер юлдан биш миль чама-сы читтә урнашкан Элморда — өенә каникулга кайтучы студент-спортсмен кыяфәтле бер егет почта каретасынан төште дә, кулындагы бәләкәй чемоданын селки-селки, такта жәелгән тротуардан кунакханәгә таба атлады. Бу — безгә мәгълүм Джимми Валентайн иде.

Ул арада яшь бер кыз, урам аркылы чыгып, Джиммины узып китте дә чаттагы «Шәһәр банкы» дигән язулы бинага кереп югалды. Яныннан узганда, Валентайн

ничектер кызның күзләренә текәлеп карады һәм шундук үзенә кем икәнән дә, нәрсә икәнән дә онытып, бөтенләй икенче кешегә әверелде. Кыз да, егетне күреп, күзләрен түбән төшерде һәм жиңелчә кызарынып куйды. Элморда Джимми кыяфәтле һәм аныкыдай манералы егетләр бик сирәк очрый иде шул.

Джимми банк бинасы янында акционер сыман әрле-бирле йөрөнгән бер малайны якасыннан эләктереп алды да аңардан шәһәр хәбәрләрен сораптыра башлады. Ара-тирә ул аңа унар центлы бакыр акчалар төрткәли иде. Берәздән банк бинасы ишегеннән янә теге кыз чыкты һәм, чемоданлы егетне бөтенләй күрмәмешкә сабышкан горур бер кыяфәттә, каядыр үз эшләре белән китеп барды.

— Бу мисс Полли Симпсон түгелме соң? — дип, күрәләтә хәйлә белән сорап куйды Джимми.

— Юк ла, бу Аннабел Адамс, банкир кызы, — диде малай. — Ә сез Элморга нигә килдегез? Бу нинди чылбыр, алтынмы? Озакламый миңа бульдог бүләк итәчәкләр. Ә сезнең тагын ун центлы акчагыз юкмы?

Джимми «Плантаторлар отеле»нә барып, анда Ральф Д. Спенсер исеменә номер алды. Контор өстәленә терсәкләре белән таянган хәлдә, ул үзенә Элморга ни өчен килүе турында регистраторга аңлатып бирде. Янәсе, ул монда даими урнашып, сәүдә эше белән шөгыльләнәргә тели. Шәһәрдә аяк киёмнәре белән сәүдә ничек тора икән? Әгәр ул шул эш белән шөгыльләнә калса, нинди дә булса файда чыгарырга өмет бармы?

Джиммининң килеш-килбәте һәм үз-үзен тотышы конторчы егеткә шактый нык тәэсир ясады. Элморнын алтын суы гына йөгертелгән яшьләре өчен ул үзе дә яңа модалар таратучы булып исәпләнә иде, ләкин хәзер ул үзенә ни житмәвен бик ачык күрде. Джиммига ихтирамлы төстә Элмор хәлләрен сөйләгәндә, ул мәсәлән, аның галстугы ни рәвешле бәйләнгәнлеген төшенәргә тырышып утырды.

Әйе, аяк киёмнәре сәүдәсендә уңышка ирешү ихтималы юк түгел. Шәһәрдә махсус аяк киёмнәре магазины булмау сәбәпле, аяк киёмнәре белән универсаль һәм мануфактура магазиннары сату итә. Мистер Спенсер Элморда бөтенләйгә төпләнәп калыр дип өметләнәргә

кирэк. Шәһәр бик ямьле, халкы әйбәт, кин күңелле — моңа тиздән мистер Спенсер үзе дә күрөп ышаныр.

Мистер Спенсер, шәһәр белән якыннанрак танышыр өчен, берничә көнгә Элморда калырга вәгъдә бирде. Юк, малайны чакырып тору кирәкмәс. Чемодан шактый авыр, аны ул үзе күтәрәп менәр.

Шулай итеп, мистер Ральф Спенсер, ягъни әүвәлгә Джимми Валентайн көленнән калкып чыккан феникс, йөрәгендә кисәк кенә гыйшык уты кабынып һәм шул гыйшыктан бөтен жаны-тәне белән үзгәреш кичереп, Элморда торып калды. Торып калды гына түгел, эшендә дә уңышка иреште: аяк киёмнәре кибете ачып, үзенен клиентурасын булдырды.

Сәүдә эшләре белән бергә, аның жәмгыятьтәге урыны да ныгый барды. Танышлары күбәйде, йөрәк эшләре дә жайга салынды. Ул мисс Аннабел Адамс белән якыннан танышып, аңа үзенен мәхәббәтен күндерде.

Ел ахырына инде мистер Ральф Спенсерның шәһәрдәге абруе түбәндәге рәвешне алды: аны һәммәсе ихтирам итә, аяк киёмнәре сәүдәсә алга бара, ике атнадан ул мисс Аннабел Адамска өйләнергә тиеш. Мистер Адамс, коеп куйган провинциаль банкир, үзенен булчак киявен шулай ук ярата, тәкъдир итә. Аннабелны инде әйтәсе дә юк: ул Ральфка тәмам мәкиббән киткән — бер үк дәрәжәдә аны ярата да, аның белән горурлана да иде. Кыскасы, егет мистер Адамс өендә дә, Аннабелның кияүдәге апасы өендә дә үз кешегә, бер гаилә кешесенә әверелеп өлгергән иде.

Ниһаять, көннәрдән бер көнне Джимми үз бүлмәсенә бикләнде дә, Сен-Луистагы иске дусларының берсенә ышанычлы адрес белән түбәндәге хатны язып салды:

«Кадерле дускай!

Киләсе чәршәмбе көнне кичке сәгать тугызда синен Литл-Рокта, Салливан янында булуың бик кирәк иде. Синен булышлыгың белән мин кайбер иске эшләремне ябарга теләм. Аннан соң сиңа үземнең инструментлары бүлөк итәргә дигән теләгем дә бар. Син аңа шатланарсың дип ышанам — андый кораллар жыелмасын бит бүтән беркаян, хәтта мең доллар бәрабәренә дә табып булмаячак. Хикмәт шунда, Билли, мин иске кәсепне ташладым бит, менә бер ел булды инде. Мин кибет ач-

тым. Тормышыма кирәкне хәләл көчем белән табам, ике атнадан өйләнергә жыенам! Кәләшем — дөньяда иң әйбәт кыз. Билли, бу тормышта тик намуслы булсаң гына яшәп була икән. Миллион бирәм дисәләр дә, чит кешенең бер генә доллар акчасын да алачак түгел мин хәзер. Туйдан соң кибетне сатам да Көнбатышка китәм — анда иске гаепләрнең калкып чыгу ихтималы азрак булыр дип уйлыйм. Кабатлап әйтәм, Билли: кыз чын-чын фәрештә инде. Ул миңа ышана, шуңа күрә мин моннан ары беркайчан да, бернинди хакка да караклык белән шөгыйльләнергә теләмим. Тик кара аны, Салли янына килми калма, миңа сине һичшиксез күрергә кирәк. Кораллар жыелмасын үзем белән алып килермен.

Иске дустан *Джимми*».

Джимми әлеге хатны язып салгандан соң, дүшәмбе көн кичен, Бен Прайс, яллы кабриолетка утырып, кешекара күзенә күренмичә, Элморга килеп керде. Кабриолеттан төшкәч, ул жәяүләп, ашыкмыйча гына, шәһәр урамнарын әйләнеп чыкты һәм шул арада үзенә кирәкле нәрсәләрне дә белеп өлгерде. Аяк киёмнәре кибете каршындагы аптека тәрәзәсеннән карап, ул Ральф Д. Спенсерның да килеш-килбәтен һәм кыланышларын әйбәтләп тикшерде.

— Банкир кызына өйләнмәкче буласызмы, Джимми? — дип үзалдына әкрән генә сөйләнде Бен. — Белмим, белмим, ничегрәк барып чыгардыр бу!

Икенче көнне Джимми иртәнге ашны Адамсларда ашады. Шул ук көнне ул үзенә туйга костюм тектерү һәм Аннабелга бүләккә ни дә булса сатып алу нияте белән Литл-Рокка барырга жыена иде. Элморда яши башлагандан соң бу аның беренче тапкыр шәһәрдән читкә чыгарга жыенуы иде. Үз «кәсебен» ташлаганга инде елдан артык вакыт узган, шуңа күрә ул хәзер бернинди хәвеф-хәтәрсез шәһәрдән киткәләп тә йөрергә була дип уйлый иде.

Иртәнге аштан соң мистер Адамс, Аннабел, Джимми, Аннабелның кияүдәге апасы һәм аның берсе биш, берсе ун яшьтәге ике кызы — һәммәсе бергә, үзенә күрә бер гаилә булып, шәһәр үзәгенә юнәлделәр. Кунакханә

турысына житкәч, Джимми әлегәчә үзе тора торган номерга кереп, аннан бәләкәй чемоданын алып чыкты. Аннары ары таба — банк ягына карап юлларын дәвам иттерделәр. Анда Джимми Валентайнынн жигүле экипаж һәм тимер юл станциясенә хәтле озата барасы Долф Гибсон дигән кеше көтеп торырга тиеш иде.

Барысы бергә банк бинасына кереп, имән агачыннан матурлап кырып эшләнгән биек рәшәткә артына уздылар. Джимми банк хезмәткәрләре белән башын түбән иеп, бик ихтирамлы исәнләште. Тегеләр дә, шундый чибәр, итагатьле, житмәсә миссис Аннабелга өйләнергә тиешле егетнең баш иеп исәнләшүен үзләре өчен зур мәртәбә санап, аңа ихтирамнарын күрсәтергә тырыштылар.

Джимми кулындагы кечкенә чемоданын идәнгә куйды. Күңеле мэхәббәттән почмакланган бәхетле Аннабел исә, яшьлеккә хас уен-көлкә шаукумына бирелеп, Джимминьң эшләпәсен алып башына киде дә чемоданга барып тотынды.

— Карагыз әле, миннән шәп вояжер чыгар иде микән? — диде ул. — Йа хода, Ральф, нишләп бу кадәр авыр бу? Зур-зур алтын кисәкләре белән тулган диярсең!

— Аяк киеме өчен никель йөгертелгән тимер калакчалар анда, — диде Джимми сабыр гына. — Аларны хужасына кайтарып бирергә кирәк. Артык акча тотмас өчен, үзем илтергә булдым. Сизәмсез, мин коточкыч саран кешегә әверелеп барам.

Эльмор банкында әле күптән түгел генә сейфлы яңа хәзинә саклагычны жиһазлап бетергәннәр иде. Мистер Адамс үзенең бу корылмасы белән бик горурлана һәм аны банкка кергән-чыккан һәр кешегә күрсәтергә тырыша иде. Хәзинә саклагыч зур түгел, әмма ишеге яңа патент нигезендә эшләнеп, ул тышкы тотканы бору юлы белән берьюлы өч авыр корыч эшермәгә бикләнә, ә ачылуы сәгать механизмы ярдәмендә иде. Мистер Адамс, бәхетле елмаеп, мистер Спенсерга сәгать механизмының эшләү принцибын аңлатырга кереште, ә тегесе, күрәсен, әллә ни тирән аңламыйча, Адамс сөйләгәннәрне ихтирамлы кыяфәттә тын гына тыңлап торды. Кечкенә кызчыклар исә, Мэй белән Агата, ялтыравык

металл, мазэк сэгать һәм кнопкалардан тәмам хозур бер халәткә килгәннәр иде.

Һәммә кеше шулай Адамсның хәзинә саклагычы белән танышып маташкан арада, банкка эленке-салынкы гына атлап Бен Прайс керде; керде дә, рәшәткә артындагы кешеләргә ара-тирә күз төшергәләп, култыкса янына килеп туктады. Кассирга ул үзенен бернинди йомышы юклыгын, монда фәкәт бер танышын көтәргә генә дип кәргәнлеген әйтте.

Шул чак чәрелдәп кычкырган хатын-кыз тавышы яңгырады, һәм банктагы халык арасында ыгы-зыгы купты. Тугыз-ун яшьлек Мэй, олыларга сиздермичә, сәелесе Агатаны хәзинә саклагыч эченә керткән дә, уенга бирелеп, ишекне ябып куйган икән. Ябып кына да калмаган, бая бабасы күрсәткәнчә, ишектәге йозакның тоткасын борып, эшермәләрен шудырган.

Карт банкир шундук ишеккә ташланды һәм тотканы тегеләй дә, болай да тарткаларга кәреште.

— Ишекне ачып булмаячак,— диде ул, гажиз тавыш белән ыңгырашып.— Сэгать жиберелмәгән, тоташтыргыч механизм да куелмаган.

Әни кеше янәдән ачыргаланып чәрелдәде. Мистер Адамс калтыранган кулларын югары күтәрде:

— Тавышланмагызчы! Бер минут кына тын торыгызчы! Агата! — дип эндәште ул аннары, тавышын мөмкин кадәр катырак итәргә тырышып.— Ишетәсеңме мине?

Тирән тынлык эчендә караңгы тимер тартмага бикләнәп калган һәм куркудан тәмам шашар дәрәжәгә җиткән кызчыкның илереп кычкырган тонык тавышы ишетелде.

— Кызым, бәгырькәем! — дип үрсәләнде әни кеше.— Ачыгыз ишекне! Куркудан үлчәк бит ул! А, ватыгыз, ватыгыз ишекне! Сөз, ирләр, шулай берни дә эшли алмыйсызмыни?

— Бу ишекне ачардай кеше тик Литл-Рокта гына бар, якын тирәдә андый кешене табып булмаячак,— диде мистер Адамс зәгыйфь тавыш белән.— Йә аллам! Спенсер, нишлик инде? Кызчык бит... ул озакка түзмәячәк. Анда һава җитмәячәк, аннары куркудан тәне тартыша башлавы да ихтимал...

Агатаның әнисе, үз-үзен белештермичә, йодрыклары

белән ишекне төяргә кереште. Кайсысыдыр динамит белән шартлатырга тәкъдим ясады. Аннабел туташ Джиммига таба борылды, аның күзләрендә тәшвиш чагыла, әмма ул әле бөтенләй өметсезлеккә бирелмәгән иде. Хатын-кыз, гадәттә, үзе яраткан ир кешедән мөмкин булмаганны да өмет итә, андый ир өчен көч җитмәслек эш юктыр кебек тоела аңа.

— Сөз ни дә булса эшли алмыйсызмы соң, Ральф? Йәгез, берәр нәрсә уйлап табыгызчы!

Джимми Аннабелның йөзенә текәлдә, һәм аның күзләрендә очкын ялтырап, иреннәреннән сәер, йомшак бер елмаю йөгереп узды.

— Аннабел, бүләк итегез миңа шушы роза чәчәген, — диде ул.

Туташ, үз колагы ишеткәнгә үзе ышанмыйча, түшенә кадаган роза чәчәген егеткә сүзды. Джимми чәчәкне жилет кесәсенә кадап куйды, пиджагын салып, җиңнәрен сызганды. Шушы минуттан Ральф Д. Спенсер юкка чыгып, аның урынын яңадан Джимми Валентайн алды.

— Ишек яныннан читкәрәк китегез, һәммәгез дә китегез, — дип кыска гына боерык бирде ул.

Джимми бәләкәй чемоданын өстәл өстенә куйды да аның капкачын ачты. Шуннан соң ул инде тирә-юнендәге кешеләрне күрмәс булды, аларның барлыгын да онытты. Әүвәлге чакларындагы кебек, үзалдына әкрәгенә сызгырына-сызгырына, чемоданындагы ялтырап торган әкәмәт коралларны тиз-тиз һәм пөхтә итеп өстәл өстенә тезеп чыкты. Банктагы кешеләр, сикерләнгән сыман, урыннарыннан да кузгалмыйча, тавыш-тынсыз гына читтән аңа карап торалар иде.

Бер минуттан инде Джиммининң яраткан боравы салмак кына тирбәлеп корычка батып керә башлады. Ун минут дигәндә исә, үзенә моңарчы куйган барлык рекордларын уздырып, ул эшermәләрне кирегә күчерде һәм ишекне ачты.

Һуштан язар дәрәжәгә җиткән, әмма сәламәт һәм исән-сау Агатаны әнисе шундук кочагына эләктереп алды.

Ул арада Джимми Валентайн өстенә пиджагын киде һәм, рәшәткәнең тышкы ягына чыгып, ишеккә таба атлады. Шул чакны аңа каяндыр бир ерактан кемдер, ифрат таныш һәм зәгыйфь тавыш белән: «Ральф!» дип

кычкырган сыман тоелып китте. Ләкин ул тукталып тормады.

Ишек төбенә житкәч кенә эре гәүдәле ниндидер бер ир кеше аның юлына бөтенләй диярлек аркылы төште.

— Исәнме, Бен! — диде Джимми, баягыча сәер ел-маюы белән елмаеп.— Тәки эләктердем дисең инде алайса! Нишләмәк кирәк, әйдә киттек. Хәзер инде ничек булса да барыбер.

Ләкин Бен Прайс үзен бик сәер тотты:

— Сез, мөгаен, ялгышкансыздыр, мистер Спенсер,— диде ул.— Минемчә, без таныш түгел. Анда сезне эки-паж көтә бугай.

— Шулай дип, Бен Прайс борылды да урам буйлап китеп барды.

Алтын һәм мәхәббәт

Хәзер эшләреннән читләшкән әүвәлге фабрикант һәм «Эврика» дигән атаклы сабын патенты хужасы Энтони Рокволл Бишенче авенюдагы мәрмәр сыннар белән бизәп, Италиядәге Яңарыш чоры стилиндә салынган йортының китапханәсе тәрәзәсеннән урамга күз төшерде дә үзалдына көлемсерәп куйды. Хикмәт шунда: нәкъ шул вакыт урамда аның уң як күршесе аристократ һәм клубмен Дж. ван Шуйлайт Саффолк-Джонс, сабын короленең мәһабәт палаццосына¹ жирәнүле күз карашын ташлый-ташлый, үзен көтеп торган машинага утырырга маташа иде.

— Иске карачкыга әверелгән бер банкрот үзе, ә кылануына исен китәр! — диде Энтони карт, үзалдына мыгырданып. — Борыныңны жыерганчы, берәз сәламәт-легенне кайгыртыр иден, Нессельроде күлэгәсе, юкса вакытлы-вакытсыз Эдем² музеена китеп баруың бар. Икенче жәйгә йортымның бөтен фасадын ак, кызыл, зәңгәр төсләр белән аралаштырып буяп куйыйм әле, менә шунда күрербез — ул голланд борыныңны ничек жыерырсын икән!

Шулай сөйләнә-сөйләнә, Энтони Рокволл китапханә ишеге янына килде дә, аны иңеләй ачып жибәрәп, заманында Канзас прерияләре өстендәге күк капуларын ярырдай яңгыраган каты тавышы белән: «Майк!» дип кычкырды. Ул, гомумән, кешеләрне кыңгырау шалтыратып чакыртуны сөйми иде.

Тавышка йөгерә-чаба хезмәтче килеп житте.

— Улыма әйтегез, китәр алдыннан минем янга кереп чыксын, — дип боерды Энтони карт.

¹ Палаццо — сарай, дворец (итальянча).

² Эдем — борынгы яһүд мифологиясе буенча, кешенең үлгәннән соң кыямәт көненә кадәр булган урыны — жирдәге оҗмахы.

Яшь Рокволл китапханәгә кергәч тә, әти кеше кулындагы газетаны бер читкә алып куйды һәм, жыерчыксыз шома, тулы, кызгылт йөзенә рәхим-шәфкать катыш кырыс бер чырай биреп, улына төбәлеп карады. Аннан, бер кулы белән үзенң кабарынкы чал чәчләрен тузгытып, ә кесәгә тыгылган икенче кулында ачкыч бәйләмен чылтыратып:

— Ричард, әйт әле, син үзеннән юына торган сабынын өчен күпме акча түлисең? — дип сорады.

Колледждан кайтып өендә тора башлавына әле яртыгына ел узган Ричардка мондый сорау шактый сәер тоелды. Этисенң тормыштагы гадәтләрен һәм, беренче тапкыр бал мәжлесенә эләккән яшь кыздай, һич көтелмәгән вакытта төрле сәерлекләр эшләп ташларга сәләтле икәннән ул әле бөтен асыл мәгънәсендә аңлап бетерми иде.

— Ялгышмасам, бер дюжинасына алты доллар түлим бугай, — дип җавап бирде егет.

— Ә өс киemen өчен?

— Алтмыш доллар тирәсе.

— Алайса, син чын джентльмен, — дип нәтижә ясады Энтони. — Хәзерге аристократ яшьләр сабын өчен — егерме дүртәр доллар, ә өс киеме өчен йөзәр доллар акча сарыф итәләр, ди. Синдәге акча аларныкыннан бер дә ким түгел, ә шулай да син, энә, бу мәсьәләдә үзенне бик тыйнак, бәрәкәтле тотасың икән. Мин үзем дә борынгы «Эврика»м белән юынам, чөнки, бердән, мин аңа инде күнеккәнмен, икенчедән, ул сыйфаты белән дә иң яхшы сабын. Әгәр син бер кисәк сабын өчен ун центтан күбрәк түлисең икән, аның аермасы гадәттә төргән кәгазе белән барлы-юклы хуш исе өчен түләнгән булып чыга. Ә илле цент — синдәй хәлле, абруйлы яшь егет өчен бик тә юнь бәһә. Кабатлап әйтәм, син — чын джентльмен. Минем ишеткәнәм бар: имеш, чын джентльмен булып өлгерү өчен кешегә иң кимендә өч буын нәсел тәрбиясен узарга кирәк. Бу элек шулай булган. Ә хәзер, акча заманында, андый нәрсә күп мәртәбә тизрәк һәм җиңелрәк эшләнә. Энә бит: акча сине чын джентльмен итеп ясаган да куйган. Хәтта минем үземне дә инде джентльмен дип әйтергә мөмкин. Валлаһи! Һәрхәлдә, әлегә як-ягымда яшәүче ике күршемнән — теге вакытта икесе арасындагы буш җир участогын сатып алып, йорт салдырганым өчен хәзергә

чә миңа каннары кайнаган шул ике голланд мактанчы-
гыннан мин бер дә ким-хур кеше түгел: кирәк икән, алар
кебек үк ихтирамлы да, күркәм дә була алам, нәзакәт-
ле итеп сөйләшә дә беләм.

— Дөнъяда акчага сатып алып булмый торган нәр-
сәләр дә бар шул,— дип, караңгы чырай белән төртте-
реп куйды яшь Рокволл.

— Юк, син андый сүз сөйләмә,— диде Энтони, хәте-
ре калып.— Мин гомерем буе акча яклы кеше. Бөтен
энциклопедияне үтәдән-үтә укып чыктым: акчага сатып
алынмый торган ни нәрсә бар икән, мәйтәм, дөнъяда?
Табалмадым, валлаһи! Киләсе атнада өстәмә томнарын
да караштырып чыгам әле. Йә, әйт алайса, акчага нин-
ди нәрсәне сатып алып булмый?

— Иң элек, акча сезне югары жәмгыятькә алып
керә алмый,— диде Ричард рәнжүле тавыш белән.

— Оһо! Алып керә алмыймы? — дип гүелдәде явыз-
лык чыганагын яклаучы.— Син алайса миңа шуны әйт:
әгәр Асторлар¹ буын башының кесәсендә өченче класс
билетына житәрлек тә акча булмаган булса, синен
хәзерге югары жәмгыять дигән нәрсәң кайда булыр
иде икән?

Ричард авыр сулап куйды.

— Мин моны шуңа әйтүем,— дип сүзен давам иттер-
де. карт, беркадәр йомшара төшеп.— Сине монда чакы-
рып алуым да юкка түгел. Сине нидер борчый кебек,
улым. Менә ике атна инде мин синдә ниндидер үзгәреш
сизәм. Йә, берни яшермичә, сөйләп бир әле. Кирәксә,
мин егерме дүрт сәгать эчендә синен хакка унбер
миллион акчамны эшкә жигә алам. Бу — саф акча,
эйберләтә бүтән мөлкәтне сиңа әйтеп тә тормыйм.
Әгәр бавырын борчый башлаган булса, энә пристаньда
эзер килеш «Сукбай»ым көтеп тора — ул сине ике көн-
дә Багам утрауларына илтөп житкерәчөк.

— Әйе, әткәй, сез шактый ук дөрөс сизенгәнсез. Сүз-
ләрегез хакыйкәткә бик якын.

— Әһә, аңладым. Ни исемле соң ул кыз? — диде
зирәк ата.

Ричард китапханә бүлмәсе буйлап ишекле-түрле
йөрөнөргә тотынды. Дорфа холыклы ата бу юлы үзенен

¹ Асторлар — АКШтагы миллионерлар нәселе.

игътибарлы мөгамәләсә һәм теләктәшлегә белән улында шактый зур ышаныч хисе уятуга ирешкән иде.

— Ник соң син ана тәкъдим ясамыйсың? — дип кабат сорады Энтони. — Минемчә, ул моңа шатланыр гына иде. Акчаң бар, үзең күрекле, төскә-биткә чибәр егетсең. Кулларың да чиста — «Эврика» сабынына буялып пычранган куллар түгел. Дөрөс, укуны колледжда гына укыдың, әмма кызый андый вак нәрсәгә игътибар итеп төрмәс дип уйлыйм.

— Тәкъдим ясарга бер дә җае чыкмый шул, — диде Ричард, авыр сулап.

— Ә син җаен тап, — диде Энтони. — Үзен, әйтик, берәр парккамы, бүтән җиргәме йөрергә алып чык, яисә пикникка чакыр, һич югы чиркәүдән чыгышлый аны өенә кадәр озата кайт. Җай чыкмый, имеш! Тфү!

— Сөз, эти, югары җәмгыять дигән нәрсәне белмисез шул әле. Югары җәмгыять тәгәрмәчен теге яки бу якка әйләнергә мәҗбүр итүче кызларның нәкъ берсе инде ул. Аның вакыты һәр сәгатенәчә, һәр минутынача бик күп көннәр алдан бүленеп куелган. Мин ул кыздан башка яши алмыйм, эти: ансыз миңа бу шәһәр тынчыган бер сазлык сыман тоела. Хат та язып сала алмыйм — җөрьәтем җитми.

— Һы, менә әкәмәт! — дип куйды карт. — Мин сиңа шулкадәр акча бирә торып, ничек инде үзең яраткан кыз белән очрашу җаен тапмаса мөмкин?

— Мин үзем артык озак сузып йөргәнмен, эти. Берсекөнгә кыз ике елга Европа сәфәренә чыгып китә. Иртәгә кичен без берничә минутка очрашырга сөйләштек. Хәзер ул Ларчмонтта түтәе янында кунак булып ята. Мин анда барып күренә алмыйм. Шулай да иртәгә кич сизгез утызда миңа аны үзәк вокзалда поезддан каршы алырга рөхсәт иттеләр. Мин аны экипажга утыртып, Бродвей буйлап тиз генә Уоллок театрына кадәр озатып куярга тиешмен. Театр вестибюлендә аны әниләре көтеп тора чак. Шул биш-алты минутлык очрашу вакытында ул минем хисләремне тыңларга теләр дисезмени? Юк, әлбәттә. Театрда уен барышында да, яки спектакль беткәннән соң да андый сер сөйләшү мөмкинлегә булмагачак. Юк, эти, болар берсе дә алай җиңел генә эшләнә торган нәрсә түгел, монда акча ярдәм итмәгәчк. Акчага вакытның бер генә минутын да сатып алып булмый; вакыт сатып алына торган

нәрсә булса, байлар дөньяда бүтән кешеләрдән озаграк яшәрләр иде. Кыскасы, мисс Лэнтри Европа сәфәренә чыгып киткәнче, миңа аның белән ачыктан-ачык сөйләшү ихтималы күренми.

— Ярар, улым, баш ватма юк белән,— диде Энтони карт, көләч елмаеп.— Бар үзеңнең клубыңа. Мин сиңең эллә бавырың авыртамы дип уйлаган идем, инде бик шатмын алай булмавына. Киңәшем тик шул: ара-тирә бөөк Маммон¹ хәзрәтләре исеменә дә мактау сүзләре әйтергә онытма. Син вакытны сатып алып булмый диең. Әлбәттә, теге яки бу күләмдәге акча бәрабәренә беркем дә сиңа бакый мәңгелекне кәгазьгә төрөп, заказ буенча өеңә китереп бирмәс, ләкин заманында мин алтын приискаларында акча иснәнеп йөри-йөри үкчәләренә сөял чыккан ул Хронос² картлачны күп тапкырлар очраттым.

Шул ук көнне кичен китапханәсендә кичке газета караштырып утырган Энтони карт янына Эллен апасы килеп керде. Шушы йорт тәрбиясендә яшәүче күндәм холыклы, байлыктан гүя рәнжетелеп, тәмам югалып, кечерәеп калган сентименталь бер карчык иде бу. Ул, китапханәгә килеп керүгә үк, хисләнеп, гашыйк яшәләрнең мәхәббәт газаплары хакында сүз башлады.

— Боларның һәммәсе турында мин бүген Ричардтан ишеттем инде,— диде Энтони, эллә ни исе китмиçә.— Мин ана әйттем, банктагы акчам сиңең карамакта, аны үз белдегенчә тота бир, дидем. Ә ул акчаның файдасызлыгы турында сафсата сатарга кереште. Янәсе, акча аңа ярдәм итә алмый. Янәсе, югары жәмгыятьтәге этикет дигән нәрсәне бер өер миллионерлар акчасы белән дә урыныннан кузгатып булмый.

— Аһ, Энтони, акчаның әһәмиятен син юкка алай арттырасың,— диде Эллен, авыр сулап.— Чын мәхәббәт турында сүз барганда акчаның чыннан да бернинди әһәмияте юк. Мәхәббәт барыннан да өстен. Ричардны әйтәм, аңа үз мәхәббәтен алданрак белдерергә кирәк булган. Кыз ул чакта баш тарта алмаган булыр иде.

¹ Маммон — борынгы сүриялеләрдә байлык алласы.

² Хронос — вакыт (грекча).

Ә хәзер инде соң булмагае дип куркам. Аның хәзер кыз белән очрашып сөйләшер форсаты юк. Әйтәм бит, синен бөтен алтын байлығың да безнең егеткә бәхет бирә алмый.

Икенче көнне кичкә таба Эллен түтәй көя тишкәләп бетергән иске футляр эченнән ниндидер борынгы бер алтын балдак тартып чыгарды да аны Ричардка сузды.

— Мә, ал, бүген киеп бар,— дип үтенде ул.— Бу балдакны миңа мәрхүмә әниен биреп калдырган иде. Ул аны бәхет китерә, диде. Мәхәббәтенең тапкач, балдакны сиңа бирергә кушкан иде ул.

Яшь Рокволл балдакны ихтирам белән кулына алып, чәнти бармагына кигезмәкче булды. Балдак, бармакның икенче буынына җиткәч, ары сыймыйча, төртелеп калды. Ричард аны янәдән суырып чыгарды һәм, ир-ат гадәте буенча, жилетының кесәсенә салып куйды. Аннары ул телефоннан кәб чакыртты.

Сигез тулып утыз ике минутта ул вокзалдагы шаушулы халык арасыннан мисс Лэнтрины табып алды.

— Әйтегез, тизрәк барсын, безгә әниләрне озак көттерергә ярамый,— диде кыз.

Ричард аның боерыгын намуслы рәвештә кәбменга тапшырды:

— Уоллок театрына, тизрәк куалагыз! — диде.

Алар жан-фәрманга чаптыра-чаптыра Кырык икенче урамнан Бродвейга атылып керделәр дә, йолдызлар юлы белән, Көнбатышның хәтфә болыннары ягынан Көнчыгышның таш кыяларына таба карап элдертеләр.

Утыз дүртенче урам чатына җитәр-җитмәс, Ричард экипаж тәрәзәчеген тиз генә күтәрәп ачты да кәбменга туктарга кушты.

— Балдагым төшөп китте,— диде ул, гафу үтенгәндәй.— Әнием васыять иткән балдак, аны югалту минем өчен бик кызганыч булыр иде. Мин сезне озак тоткарламам — балдакның кайда төшкәнен мин абайлап калдым.

Шулай дип, ул кәбтан төште һәм ике минуттан балдагын табып әйләнеп тә килде.

Ләкин ул шулай төшөп-менеп йөргән арада юлга аркылы ниндидер трамвай килеп туктады. Кәбмен

трамвайны әйләнәп узар өчен атны сулга борды, тик анда да аның юлын авыр йөк төягән почта фургоны бүлдә. Уңга борып караса, уң кулда да мебель төягән ниндидер йөк арбасына барып төртелдә. Дөрөсөн әйткәндә, бу мебель олавының бу урамга килеп чыгуы үзе үк сәер иде. Ниһаять, кәбмен килгән юлына кире чигенергә уйлап, атны кырт борды һәм шундук, авыз эченнән каты сүгенеп, дилбегәнә бушатты: аларны дүрт яктан да исәпсез-хисапсыз экипажлар, олаулы атлар чылбыры чолгап алган иде.

Зур шәһәрнең урам чатлыкларында еш кына кабатлана һәм, бөтен хәрәкәтне туктатып, көтелмәгән уңайсызлыklar китереп чыгара торган урам мәхшәрләреннән берсе иде бу.

— Без нишләп туктадык әле, соңга калабыз ич? — дип ачуланып сорап куйды мисс Лэнтри.

Ричард аягүрә торып басты да тирә-ягын күздән кичерде. Бродвей белән Алтынчы авеню кисешкән зур, киң чатлык күз күреме житкәнче тоташы белән төрле транспорт — трамвайлар, автобуслар, фургоннар, йөк арбалары, кәблар белән тулган иде. Алар чатлык эченә шулкадәр тыгызланып укмашканнар ки, моны фәкать егерме алты дюйм юанлыгындагы билән егерме ике дюймлы каеш белән буып куйган кыз халәтенә генә охшатырга мөмкин булыр иде. Житмәсә, барлык урамнар буйлап чатлыкка таба яңадан-яңа экипажлар агыла тора. Алар жан-фәрманга чаптырып киләләр дә өем эченә ярып керәләр, буталалар, кайныйлар, тәгәрмәчләре белән элэгешеп, болай да ыгы-зыгы тамашаны шатырдаган һәм кучерларның кычкырып сүгенгән табышлары белән тутыралар. Әйтерсәң лә, Манхэттендагы бөтен хәрәкәт Ричардларның экипажы әйләнәсендә мәңгегә туктап калган иде. Һәрхәлдә, тротуарларда басып торган меңләгән ачыгавызлар төркеменнән беркем дә, мөгаен, Нью-Йорктагы мондый зур урам буталчыгын моңарчы күргәнә булмагандыр.

Ричард урынына утырды да:

— Гафу итегез, мисс, без монда озак тоткарланыбыз ахрысы, — диде. — Мондый буталыштан чыгу өчен иң кимендә бер сәгать-сәгать ярым вакыт кирәк. Бөтенесенә мин гаепле. Әгәр мин балдагымны ялгыш төшөрәп жибәрмәгән булсам...

— Кая, шул балдагыгызны күрсәтегез эле,— диде мисс Лэнтри.— Хәзер инде бернишләп булмый, шуңа күрә монда күпме тоткарлансак та — миңа барыбер. Ахыр чиктә, театр карауның да, минемчә, бернинди күңеллелеге юк...

Төнгә сәгать унберләрдә кемдер әкрен генә Энтони Рокволлның ишеген шақыды. Өстенә кызыл бәрхет халат кигән Энтони карт бу вакыт бик тәмләп пиратлар турында мажаралы китап укып утыра иде. Ул башын күтәрдә дә:

— Керегез,— дип кычкырды.

Ишектә Эллен түтәй күренде. Ул бөтен төсө-кыяфәте белән кайчандыр жир йөзөндә онытылып калган чал чәчле изге фәрештәне хәтерләтә иде.

— Алар ярәшкәннәр, Энтони,— диде ул, түбәнчелекле, күндәм тавыш белән.— Кыз Ричардка үзенә вәгъдәсен биргән. Театрга барышлый, алар юлда урам буталчыгына элгеп, шуннан ике сәгать бие чыга алмый утырганнар.

Аннан тагы сиңа шуны әйтәсем килә, Энтони: моннан соң акчанның кодрәте белән беркайчан да мактанма, яме. Турылыклылык, фидакарлык билгесе, чын мәхәббәт эмблемасы булган кечкенә генә алтын кисәге — балдак — безнең Ричардка үз бәхетен табарга ярдәм итте. Ул бу балдакны кәбта барганда ялгыш жиргә төшереп жибәргән булган. Шуны алырга дип, кәбтан төшөп-менеп маташкан арада чатлыкта барлык экипажлар бергә өелешкәннәр дә буталчылык китереп чыгарганнар. Менә шул буталчылыктан чыга алмый торганда инде безнең Ричард кызга үзенә мәхәббәтен сөйләгән, тегесе дә аңа вәгъдәсен биргән. Моңы шуңа сөйләвем: чын мәхәббәт каршында сиңең акчаларың ташландык чүпкә бәрабәр, Энтони.

— Ярар, сиңеңчә булсын,— диде карт.— Малайның үз теләгенә ирешүенә мин бик шатмын. Мин аңа алдан ук әйттем бит, эш акчадан тормас, дидем...

— Алай дисең дә бит, әмма сиңең акчаң монда ничек ярдәм итә алыр иде икән, Энтони энем?

— Апа, ярар, бетерик бу сүзне,— диде Энтони Рокволл.— Менә монда минем пиратым бик кыен хәлгә калды. Корабы тишелде, батып куймагае. Ә пиратның аны бер дә батыртасы килми, чөнки акчаның кадерен ул

бик яхшы белә. Зинһар, комачауламачы, шул бүлекне генә укып бетеримче.

Шушының белән безнең хикәя тәмамланьрга тиеш иде кебек. Укучы хикәянең ахырына житәргә ашкынган шикелле, автор да шулай бөтен жаны-тәне белән үз кыйссасын төенләп куярга ашкына. Ләкин бу очракта безгә әле хакыйкәтне тирән көе төбенә төшөп эзләргә кирәк булыр.

Икенче көнне Рокволлның мәһабәт йортына зәңгәргә ак борчак төшкән галстуклы, зур кызыл куллы бер бәндә килде дә, үзен Келли дип атап, хужаны сорады. Энтони Рокволл аны шундук китапханәсенә чакыртып алды.

— Ни дим, сабынны шактый әйбәт кайнаттыгыз шикелле,— диде аңа Энтони карт һәм чек кенәгәсен чыгарды: — Карыйк, сезгә күпме бирелгән булды икән. Биш меңме?

— Тагын өч йөзне мин. үземнән өстәдем,— диде Келли.— Сметаны беркадәр арттырырга туры килде. Фургон һәм кәбларны мин бишәр доллардан ялладым, пар ат жигелгән экипажлар, олаулар — унар доллар, ә йөк төягән фургоннар хәтта егерме бишәр доллар сорадылар. Бигрәк тә полисменнар бик кыйммәткә төште — икәвенә иллешәр доллар, ә калганнарына егермешәр яки егерме бишәр доллар түләдем. Аның каравы, нәтижәсе шәп булды, шулай бит, мистер Рокволл? Ярый әле Уильям А. Брэди күрмәде бу тәгәрмәчләр өстендә уйналган кечкенә спектакльне. Мин аңа явызлык теләмим, шулай да бу спектакльне күргән булса, ул, мескен, көнләшүеннән шартлаган булыр иде. Житмәсә, бөтенесе бернинди репетициясез эшләнде! Егетләр билгеләнгән урыннарына секунд секунднына килеп життеләр. Грили һәйкәле әйләнәсендәге бөтен мәйданда ичмасам кул тыгарлык та буш урын калмаган иде.

— Менә сезгә мең дә өч йөз доллар, Келли,— диде Энтони, чек кәгазен сузып.— Меңе — эш хагы, ә өч йөзе — сезнең үз кесәгездән чыккан акчаны каплар өчен булыр. Сез акчадан жирәнмисездер бит, Келли?

— Минме? — дип кабатлап сорады Келли.— Фәкыйрьлекне тудырган бәндәне буып үтерер идем мин.

Келли инде ишек бусагасын атлап чыгарга аягын күтәргән иде, шул чак Рокволл аңа янәдән эндәште.

— Карагыз эле, Келли, чатлыкта жыелган халык арасында ук-жэялэр тоткан тупылдык, шэрэ бер малай¹ сезнең күзегезгэ чалынмадымы? — диде ул.

— Юк, нишлэптер күрмәдем, — дип жавап бирде Кэлли, аптырый калып. — Әгәр ул сез тасвирлаган кыя-фәттә йөргән икән, аны, минемчә, мин анда килгәнче үк полиция кулга алган булырга тиеш.

— Ул шайтан малайның үз урынында булмаслыгын мин алдан ук сизендем, — диде Энтони, мыскыллы көлемсерәп. — Хәерле юл телим, Келли!

¹ Борынгы грек һәм римлеләр мифологиясендә мәхәббәт алласы *Купидонны* (*Эротны*) күздә тотып әйтүе. Рәсемнәрдә аны ук-жэя тоткан канатлы малай рәвешендә тасвирлаганнар.

Төрле мәктәп җимешләре

I

Джером Уоррен карт Илленче һәм Илле дә Фэлән-фэләнненче Көнчыгыш урамындагы йөз мең долларлык утыз бишенче номерлы йортны берүзе биләп яши иде. Ул шәһәрнең эш үзәгендә маклер булып хезмәт итә һәм шулкадәр бай иде ки, һәр иртәне конторына эшкә барышлый, юлның күпмедер өлешен — сәламәтлекне ныгыту максаты белән — җәяүләп уза һәм шулай берничә квартал тәпиләп баргач кына экипаж яллый иде.

Кеше дөньяга мәшәкәт чигү өчен туа диләр. Мәшәкәтләрнең бер төре — гаилә корып балалар үстерү. Ләкин Джеромның үз балалары булмады. Шуңа күрә ул яшьлек дустанының Гилберт исемле малаен асрамага алып, аңа үз фамилиясен биргән иде. Сирилл Скотт¹ җәнабләре өчен искиткеч шәп типаж булырлык бу егет рәсем сәнгате белән шөгыйльләнә һәм шул юлда инде дан казанырга да өлгергән иде. Һәрхәлдә, аның сәнгать-тәге унышлары тубиклардан буяу кысып чыгару тизлегенә бәрабәр үсә бара иде.

Гилберттан кала, Джером карт йортында аның мәрхүмә хатынының туганнан туган баласы — Барбара Росс исемле кыз да тәрбияләнә иде. Шул рәвешчә, Джером Уоррен үз җилкәсендә чит кешеләрнең мәшәкәтләрен дә күтәрәп бара иде дияргә мөмкин.

Гилберт белән Барбара үзара бик тату яшәделәр. Гаилә дуслары инде аларны ярәшелгән һәм, карт Джеромның калын акча букчасын берәз селеккәләр өчен, озакламый священник алдында никахлары укылырга тиешле бер бәхетле пар итеп санап йөри иде. Ләкин

¹ Сирилл Скотт — англиз композиторы, пианист һәм шагыйрь.

шушы урында без вакыйгалар барышына беркадәр үзгәреш кертергә мәжбүрбез.

Моннан утыз еллар элек, хәзерге карт Джером әле яшь бер егет булган чагында, аның Дик исемле бер абыйсы бар иде. Яшътән үк бу Дикның бөтен хыялы, омтылышы хәләл көч беләнме, башка юл беләнме ничектә алтын табу иде. Менә шул хыялын эшкә ашырырга дип, ул кайчандыр Көнбатышка китеп барган һәм озак еллар буге үзеннән бер хәбәр-хәтер дә ишеттермәгән иде. Ниһаять, менә күптән түгел аңардан Джером картка бер хат килеп төште. Каклаган сыер ите катыш кофе түбе исе аңкыган һәм кәкре-бөкре хәрәфләр белән туры сызыклы кәгазгә язылган хаталы-ялгышлы бер хат иде бу. Аның язу рәвешендә астматик тын кысылулар, имлясында изге Вит хәзрәтләренен чалыш-чолыш аяк басулары сизелеп тора иде.

Хаттан аңлашылганча, Дикка Фортуна шәрифләрен юлда сагалап торып, анын кесәләрен чистарту бәхетенә ирешергә насып булмаган икән,— киресенчә, ул үзе шундый язмышка барып юлыккан. Хәзер аның тормыш жыры инде жырланган дияргә мөмкин: сәламәтлеге шулкадәр начарланган ки, хәтта вискиның да файдасы тими башлаган. Утыз ел буге алтын эзләүгә куйган хезмәтләренен күзгә күренерлек бердәнбер нәтижәсе шул: аның унтугыз яшьлек кызы бар, менә шул кызны ул, барлык юл кирәк-яраклары белән тәмин итеп, хәзер Көнчыгышка, абзасы Джером карамагына жиберә. Кыскасы, хаттан күренгәнчә, Джером карт моннан соң бу кызны үз йортына алып, аны гомере буге, үлгәнчегә яки кияүгә озатканчыга чаклы, тәрбия кылырга, ашатырга-эчертергә, багарга-иркәләргә тиеш иде.

Джером картлач адәм затының кеше-нигез дигән төреннән иде. Һәркемгә мәгълүм: жирне үз жылкәсендә Атлас батыр күтәреп тора. Атлас үзе тимер рәшәткә өстенә баскан, ә тимер рәшәткә ташбака аркасына куелган. Ташбака да нәрсәдер өстендә басып торырга тиеш бит инде — ул нәкъ менә әлегә Джером картлач ише кешеләрдән төзелгән нигез-басмага басып тора.

Кешене алда үлемсезлек көтәме-юкмы — бу кадәресен анык әйтә алмыйм. Әгәр көтми икән, мин шулай да белергә теләр идем: Джером карт ише кешеләр үзләренен игелекләре өчен тиешле түләүне кайчан алырлар соң?

Невада Уорренны алар вокзалга төшөп каршыладылар. Уртача буйлы, сәламәтлеге күзгә бәрәп торган, кояшта янган кара-тут йөзлө, ифрат сөйкөмлө бер кыз булып чыкты ул. Анын үз-үзен тотышы иркен, тәкәл-лефсез; ләкин, әйтик, сигара фабрикасы коммивояжеры ничек кенә кыю булмасын, ул да, мөгаен, тора салып кына бу кызга күз кысарга базмас иде. Аны күргәч, ихтыярсыз, кыска юбка һәм күн гетрдан далада мустанглар¹ өйрәтеп йөрүче яки пыяла шарларга таш атып уйнаучы шук бер кызый күз алдына килеп баса иде. Ләкин, сезне аптырашка салыйм дигәндәй, ул өстенә гади ак блузка белән кара юбка киеп куйган иде. Кулында — авыр саквояж; поезд хезмәткәренен үрелә-үрелә кулыннан тартып алырга тырышуына да илтифат итмичә, ул бу саквояжны бик жиңел генә үзә күтәрәп китте.

Барбара, Неваданың тыгыз, кара-тут битенә борынын төрттө дә:

— Без сезнең белән якын дуслар булырбыз, шулай бит,— дип куйды.

— Булырбыз дип ышанам,— диде Невада да.

— Үскәнем минем, сеңелкәем! — дип гөрелдәде Джером картлач.— Әйдә, төклө аягың белән дигәндәй, өйгә кер. Үз әтиңнең өе кебек күрәп, рәхәтләнәп яшә.

Гилберт та, үзенен соклангыч елмаюы белән елмаеп:

— Сезне кузнам дип йөртсәм, мине, шәт, ачулан-массыздыр бит? — дип сүз катты.

— Саквояжымны алыгызчы,— диде ана Невада, аннары Барбарага таба борылып: — Аның авырлыгы миллион фунт. Анда әтинең алты руднигынан алынган токым үрнәкләре тутырылган. Минем үземнең исәплә-вем буенча, аларның мең тоннасы тугыз цент чамасы тора, ләкин мин аларны монда алып килеп житкәргә дип әтиемә вәгъдә биргән идем,— дип өстәде.

II

Бер ир кеше белән ике хатын-кыз, яки бер хатын-кыз белән ике ир, яки бер хатын-кыз, ир кеше һәм аристократ арасында килеп чыгу ихтималы булган мөнәсәбәт каршылыкларын — кыскасы, бу проблемаларның һәр

¹ *Мустанг* — кыргыйланган ат.

төрөн,— гадэттә өчпочмак дип атап йөртү киң таралган. Ләкин бу өчпочмакларның сыйфатларын аныграк белү кирәк. Алар, әйтик, һәрвакыт тигезъянлы булганы хәлдә, беркайчан да тигезъяклы була алмыйлар. Һәм менә, Джером карт гаиләсенә Невада Уоррен килеп, күпмедер вакыт үткәч тә, аның белән Гилберт һәм Барбара Росс арасында шундыйрак бер өчпочмак хасил булды. Бу өчпочмакта Барбара гипотенуза урынын алган иде.

Көннәрдән бер көнне Джером карт иртәнге ашын ашады да, шәһәрнең эш үзәгендәге хезмәт урынына — чебен аулагыч конторына китәр алдыннан, Нью-Йоркта иртән чыга торган күп санлы эчпошыргыч газеталарның берсен кулына алып, шуны бик озаклап укырга, караштырырга тотынды. Бу вакыт Невада, теш арасыннан гына ниндидер испан вальсын сызгыра-сызгыра, тәрәзә янында басып тора һәм урамда тыз-быз чапкан экипаж һәм автомобильләргә күзәтә иде. Шунысын да әйтергә кирәк, Джером карт кыска гына вакыт эчендә бу кызны инде чын күңеленнән яратып өлгергән иде. Бигрәк тә кызның этисенә охшаш сыйфатлары — мөстәкыйльлеге, садәлеге, табигый сафлыгы әсир иткән иде аны.

Шул вакыт асрау кыз мисс Невадага бер хат керттеп бирде.

— Менә, рәхим итеп, алыгызчы, йомышчы малай китерде. Җавабын көтеп тора,— диде ул.

Невада хатны кулына алды да, конвертның югаргы сул почмагында кечкенә генә алтын палитра сурәтен күрөп, ачып караганчы ук, хатның Гилберттан икәнлеген шәйләде. Аннан, конвертны ертып, күпмедер вакыт игътибар белән хатта язылган сүزلәргә карап торды, ниһаять, йөзенә җитди чырай биреп, абзасы янына килеп басты.

— Джером абый, әйтегез әле, Гилберт әйбәт егет бит, әйеме? — дип сүз катты ул аңа.

— Ник алай дип сорыйсың, кызым? — диде Джером карт, кулындагы газетасын шыштыр-шыштыр әйләндереп.— Әлбәттә, әйбәт егет. Аны мин үзем шулай итеп тәрбияләдем.

— Ул беркемгә дә ярамаган сүzlәр... мин әйтергә теләм, бүтән кешеләр укымаслык, белергә ярамаслык сүzlәр яза алмас иде бит, шулаймы?

— Андый нәрсәне эшләп кенә карасын,— дип, тавышын күтәрә төште абый кеше һәм газетасының бер

почмагын умырып алды.— Шулай да, аңламыйм, нигә эле син бу хакта...

— Алайса, менә бу хатны укыгыз эле, укыгыз да әйтегез: анда язылган сүзләр ярарлыкмы-юкмы, сезнеңчә? Аны миңа эле генә Гилберт жибергән. Сезнең шәһәрдә нәрсә ярый да, нәрсә ярамый икәннен мин белеп бетермим бит эле.

Джером карт кулындагы газетаны идәнгә атып бәрде дә, урыныннан торып, ике аягы белән дә газета өстенә басты. Аннан, ашыгып-кабаланып, хатны алды һәм аны зур игътибар белән укып чыкты, бер генә дә түгел, ике, өч мәртәбә укып чыкты.

— Аһ, балакаем,— диде ул аннары,— син минем котымны ала яздың. Югыйсә, малайга ышанычым зур булса да, шикләнә калган идем. Юк, малай әйбәт минем, нәкъ әтисенә охшаган, ә әтисе аның алтын йөзек кашына куелган асылташ кебек саф, чиста кеше иде. Гилберт сездән, Барбара белән икегездән ягъни, бүген көндөзгә дүрттә автомобильгә утырып, аның белән бергә Лонг-Айлендка бара алмассызмы дип кенә сорый. Минемчә, бу хатның эчтәлегендә гаепкә алырдай бернинди ят сүз дә, фикер дә юк. Миңа фәкать аның кәгазе генә ошамый — женом сөйми шул... зәңгәрсү төстөгә кәгазьләрне!

— Килешерме икән соң миңа анда бару?

— Ник килешмәсен, әлбәттә килешә. Болай сак булуың, миннән сер яшермәвен бик ошый миңа, дәрәсән әйтим. Ләкин син Гилберт белән барып кайт, һичшиксез барып кайт.

— Мин аптырап калдым шул: барыргамы икән, мәйтәм, әллә бармаскамы? Аннан сездән киңәш сорарга булдым. Ә сез, Джером абый, безнең белән бармыйсызмы соң? — дип куйды Невада оялып кына.

— Минме? Юк, юк, аллам сакласын! Ул малай актыгы йөрткән машинага мин бер генә мәртәбә утырдым. Миңа шунысы да бик житкән! Ә сез, Барбара белән икәвегез, рәхәтләнәп барып кайтыгыз, моның бернинди ояты да юк. Чынлап. Мин исә бармыйм. Аяк та атламыйм!

Невада, очынып, ишеккә таба элдертте һәм асрау кызга:

— Барабыз, барабыз! Һичберсүзсез! — дип кычкырды.— Мисс Барбара өчен үзем җавап бирәм. Йомышчы

малай мистер Уорренга кайтып эйтсен: «Без барабыз, барабыз! Ничберсүзсез!» — дип эйттеләр дип эйтсен.

— Невада! Син, кызым, мине гафу ит, шулай да Гилбертка кечтек кенә жавап хаты язсаң яхшырак булмасмы икән дим? Сызгала берничә сүз.

— Әй, нигә юк белән мәшәкәтләнәргә! — диде Невада, көлөч елмаеп. — Гилберт болай да аңлар — ул бөтенесен аңлый торган кеше. Минем әле гомеремдә дә автомобильгә утырганым юк; аның каруы, каноэга утырып, Шайтан елгасы буйлап Югалган Юрга тарлавыгын кичкәнем бар. Карап карыйк, кайсысы хәтәррәк икән!

III

Ике айлап вакыт узган дип фараз кылыйк.

Барбара йөз мең долларлы йортның кабинетында бер ялгызы утыра иде. Хәзерге хәлендә аның өчен иң уңайлы урын шул иде. Тормыш мәшәкәтләрәннән качарга теләгән ирләр һәм хатын-кызлар өчен дөньяда андый урыннарны күп табарга мөмкин. Әйтик, монастырьлар, зират һәм курортлар, гыйбадәтханә һәм дәрвишханәләр, адвокат конторлары, матурлык салоннары, дирижабль һәм кабинетлар — әнә шундыйлардан санала. Арада иң жайлысы, әлбәттә, кабинет дигәне.

Гадәттә, гипотенузага өчпочмактагы иң озын як ул үзе икәнлеген аңлау өчен шактый күп вакыт кирәк. Ләкин дөньяда үзгәрешсез мәңге дәвам итә торган бер нәрсә дә юк диләр бит.

Шулай итеп, Барбара кабинетта бер ялгызы утыра бирде. Джером карт белән Невада театрға киткәннәр. Барбара исә алар белән барырга теләмәде, чөнки аның ялгызы өйдә калып, аулакта гына үзенек күңеле яткан берәр эш белән шөгыльләнәсе килә иде. Әгәр дә сез, мисс, Нью-Йоркның затлы бер туташы булып, икенче берәүнен, бу очракта — Көнбатыштан килгән әлегә чибәр, кара-тут тәнле, сихерчедәй житез-өлгер Неваданың — үзегез күз атып, өмет баглап йөргән яшь егеткә ничек элмәк салырга маташуын көн саен күреп-сизеп торсагыз, ихтимал, сездә дә бу мәгънәсез, купшы театр тамашаларына барып йөрү дәрте бермә-бер кимегән булыр иде.

Барбара имән өстәл янына урындыкка килеп утырды да уң кулының бармаклары белән гасабины төстә нин-

дидер ачылмаган хатны эйлэндергәли башлады. Хат Невада Уоррен исеменә язылган булып, конвертының югарыгы сул почмагында Гилбертның шәхси тамгасы — кечкенә генә алтын палитра сурәте төшерелгән иде. Хатны сәгать тугызда китерделәр, ә ул вакытта Невада инде театрға китеп өлгергән иде.

Барбара бу хатны ачып укып карау өчен үзенен барлык энже-мәржәннәрен бирергә дә эзер иде. Ләкин хатны парға куеп яки башка төрле мәгълүм юллар белән ачып укырга аның кулы бармады — ни әйтсәң дә, жәмгыятьтәге абруйлы урыны аңа мондый эшне эшләргә кушмый иде. Шуңа күрә ул, ичмасам бер-ике генә сүзен булса да күреп булмасмы дип, конвертны бөтен көчкә белән ялпаклатып кыса-кыса, аны яктыга да куеп карады. Ләкин Гилберт язу-сызу эшләрендә тәжрибәле кеше, хатны алай җиңел генә уку мөмкинлеген калдырмаган иде.

Унбердә утызда театраллар кире эйләнеп кайттылар. Гажәеп матур кышкы кичләрнең берсе иде. Урамда көнчыгыш яктан кыйгачлап ябалак-ябалак эре кар ява. Экипаждан төшөп, йорт ишеге төбенә килеп житкәнче Джером картның да, Неваданың да өс киеме аяк кар белән капланды. Джером карт, әллә ни ризасызлык күрсәтмичә генә, шоферларны һәм урамдагы ыгы-зыгыны сүгеп алган булды. Роза чәчәгедәй кызарып чыккан Невада исә, зәңгәр якут күзләрен елтыратып, үткәндәге хатирәләрен — таулар арасында, әтисенен ялгызак алачыгы тирәсендә кыш көннәре дулаган бураннар, өермәләр турында сөйләргә тотынды. Бу кышкы кыйссалар дәвамында Барбара, йөрәгендә өшеткеч бер салкын тоеп, йоклаганга сабышып ятты, хәтта әкрен генә гырылдады да шикелле. Шуннан да яхшырагын ул уйлап таба алмады, күрәсен.

Джером карт озакламый югаргы каттагы бүлмәсенә — грелка һәм дарулары янына менеп китте. Ә Невада йорттагы бердәнбер якты бүлмәгә — кабинетка узды да, креслога утырып, терсәк тиңентен озын перчаткасының исәпсез-хисапсыз каптырмаларын ычкындырырга кереште. Бер үк вакытта ул үзе күреп кайткан «тамаша» хакында Барбарага телдән шаһитлек тәэсирләрен дә сөйли иде.

— Әйе, кайчак... мистер Филдс кирәгеннән артык көлке тоела башлый шул, — диде Барбара. — Карале,

Невада кадерлем, сине монда бер хат көтөп ята. Сез театрда чакта йомышчы малай калдырып киткән иде.

— Кемнән икән? — дип куйды Невада, нәүбәттәге каптырманы ычкындырып.

— Анысын инде чамаларга гына була, — диде Барбара, елмаеп. — Конвертының почмагына бер сурәт төшерелгән. Гилберт уенча, ул палитраны аңлатырга тиеш, ә миңа калса, бу сурәт палитрадан бигрәк яшүсмер укучы кызның гыйшык хатындагы алтын балдак рәсемен хәтерләтә шикелле.

— Кызык, нәрсә язган икән ул анда? — диде Невада, әллә ни исе китмиçә генә.

— Без, хатын-кыз, барыбыз да бер төсле инде, — диде Барбара. — Хатның эчтәлеген мөһереннән белергә тырышабыз яки, ахыр чиктә, кайчыны эшкә жигәбез дә, ачылган хатны ахырыннан башына таба укый башлыйбыз. Менә ул хат!

Шулай дип, Барбара кулын күтәрдә дә, хатны өстәл аша Невадага ыргытырга теләгәндәй, омтылышлы бер хәрәкәт ясады.

— Дөмөккерләре! Тәмам иза чиктерде бу каптырмалар! — диде Невада ачу белән. — Күн ыштан — моңардан мең өлөш жайлырак. Барбара, үтенәм, зинһар, шул хатның тиресен салдырып, үзең генә укып бир инде.

— Син, сөеклем, бөтенләй акылдан шашкансың: Гилберт сиңа атап язган хатны мин ничек инде ачып укыйм, ди? Синен үзеңә үк ошамааячак бит! Хат синен исеменә язылган, димәк, аны фәкать син үзең генә укырга тиеш!

Невада, каптырмаларыннан аерылып, якут бөртөгә кебек саф, сабыр һәм кыю карашлы күзләрен югары күтәрдә.

— Беркем дә миңа башкалар өчен сер булырдай сүз язып жибәرمәячәк, — диде ул. — Тизрәк, Барбара, ач та укы хатны! Бәлкем, Гилберт безне иртәгеге көнгә тагы автомобилендә йөрергә чакырып яза торгандыр?

«Артык кызыксынган мәче — бәлагә тарыган», — ди халык мәкале. Кирәгеннән артык кызыксыну әллә нинди яман бәлаләргә дә китереп житкерүе мөмкин.

Барбара, битараф бер чырай сакларга тырышып, ашыкмыйча гына конвертны ачты.

— Ярар алайса, сөекле дустым, алай бик теләгәч, укып бирәм мин сиңа бу хатны, — дигән булды ул.

Конвертны бер читкә куеп, ул хат өстеннән тиз генә күз йөгертөп чыкты; аннан тагы бер кат укыды һәм Невадага таба хәйләкәр елмаялы күз карашы ташлап алды. Невада исә бу вакыт, бөтен дөньясын онытып дигәндәй, фәкать үзенң перчаткасы белән генә мәшгуль, гүя яш, өметле рәссамның хаты аның өчен ниндидер Марс планетасыннан килгән әһәмиятсез бер язу кисәге генә иде.

Барбара чирек минут чамасы Неваданың битараф чыраен аеруча бер дикъкәт белән карап торды; аннары, күңеле ниндидер яңа уй белән яктырып киткәндәй, йөзәндә елмая шәүләсә күрәндә: чак кына авызы ачылып, күзләре сизелер-сизелмәс кенә кысыла төште.

Борын-борыннан бер генә хатын-кыз да икенче берәвә өчен сер булып кала алмаган. Аларның һәркайсы, яктылык нуры тизлегә белән дигәндәй, икенче берәвенң күңеленә үтөп керә белә, жөнестәш иптәшенә сөйләгән сүзләрен каплап торган тышкы ялтыравыкны жимереп ташлап, аның күңеле түрәндә яшеренеп яткан әллә нинди тирән серләргә ачып сала, мәкерле уй-ниятләрен фах итә белә. Кыскасы, сүз боткасында яшеренгән асыл мәгънәне кибәктән аралап, кирәкмәсен, тарак төшеннән чәч бөртекләрен алып ташлагандай, мәңгелек шик-шөбһә жиленә очырып жиберә.

Бервакыт, моннан күп-күп заманнар элек, Наува анабызның бер улы Ожмах-парктагы үз нәселе резиденциясенә билгесез бер ханымны алып кайткан, ди. Малае яш кәләше белән әнисен таныштыргач, Наува ана киләнен бер читкә чакырып алган да, классик кашларын жыерып, моңа таба сораулы күз карашын төбәгән, ди.

— Мин Нод жирәндә туып-үскән кыз,— дип аңлатырға керешкән яш кәләш, чытлыкланып, кулындагы пальма ботагын селки-селки.— Сөзнәң анда булганыгыз бармы? — ди икән.

— Күптән инде булганым юк,— дигән Наува, әүвәлгечә кырыс чырай белән.— Нод дигәннән, анда алма соусын бик начар әзерлиләр, сөз бу хакта ни уйлыйсыз? Ә сөзнәң бу тут агачы яфракларынан әмәлләнгән туникагыз¹ шактый матур күрәнә, сөеклем; шулай да, дөресен әйтим, Нодта чын, әйбәт каплагыч товар табу мәсьәләсә бик кыен, әлбәттә. Әйдәгез әле, джентльмен-

¹ Туника — борынгы римлеләр кигән озын итәкле күлмәк.

нарыбыз берэр рюмка сельтер суы эчкэн арада, без менэ бу канэфер куагы арасына кереп ышыкланыйк. Миңа калса, корт ашап челтэрлэгэн бу киёмегез аша сезнең шэрэ тэнегез артык күзгэ ташланып тора шикелле.

Борынгы риваять сөйлөвөнчө, менэ шул заманда, шул күрсәтелгән урында жир йөзөндөгө беренче шул ике хатын арасында энэ шундыйрак бер килешү төзелгән имеш тә, шуннан бирле хатын-кыз бер-берсе өчен мән-гегә пыяладай (гәрчә пыяла ул вакытларда әле уйлап табылмаган булса да) үтә күренмәле булырга тиеш дигән тарихи карар кабул ителгән, имеш. Моның бәра-бәренә, «карар»да әйтелгәнчә, хатын-кыз ирләр алдын-да өстенлек алачак: алар өчен ул гомер-гомергә сер булып калачак, имеш.

Барбара беравык икеләнебрәк торды, аннары, уңай-сызлануын ничектер жиңэргә тырышкандай, тотлыга-тотлыга:

— Аһ, Невада... Нигә инде син... хатны ачып укырга мәжбүр иттең? Аны чит кеше... укымаска тиешлеген мин алдан ук сизенгән идем бит,— дип мыгырданды.

Невада, перчатка каптырмалары белән маташуын ташлап, бер мизгелгә янә башын күтәрде.

— Соң, син аны укыдың ич инде,— диде ул.— Хәзер бернишләр хәл юк, хатта язылганны миңа да кычкырып укып күрсәт тә, шуның белән вәссәлам! Әгәр мистер Уоррен сер дип уйларлык берәр нәрсә язган икән, аны мин генә түгел, әйдә син дә бел, бүтәннәр дә белсен.

— Алайса, ярый, укыйм,— диде Барбара,— хатта менә мондый сүзләр язылган:

«Сөеклем Невада, бүген төнгә сәгать уникегә минем янга студиягә килегез. Қилми калмагыз».

Барбара, урыныннан торып, Невада янына килде дә хатны аның алдына куйды.

— Хатны укуыма мин бик нык үкенәм,— диде ул аннары.— Гилбертка килешердәй эш түгел бу. Монда ниндидер аңлашылмаучылык килеп чыккан. Бу хакта мин ишетмәдем дә, белмим дә дип исәплик, ярыймы, дустым? Инде мин китим, никтер башым бик авырта. Чынлап, һич аңламыйм мин бу хатны. Бәлкем, Гилберт бүген артыграк сыйланып ташлаган булгандыр. Хәер, анысы соңыннан ачыкланыр әле. Ярый, сиңа тыныч йокы телим!

Невада аяк очларына гына басып ишек янына килде дә Барбараның югары катка менеп, үз бүлмәсенә кереп китүен һәм артыннан шапылдап ишеге ябылуын колак салып тыңлап торды. Кабинеттагы бронза сәгать төнгө унике туларга нибары унбиш минут калганлыгын күрсәтә иде. Невада тиз генә киенде дә парад ишегенә ташланды, аны ачып, карлы-буранлы урамга атылып чыкты. Гилбертның студиясе моннан алты квартал ары урнашкан иде.

Карлы өермә, акка төренгән дәншәтле гаскәр кебек, һава дингезе аша үзенә юл сала-сала, шәһәргә Көнчыгыш-елга ягыннан һөжүм итә иде. Урамны инде бер фут калынлыгында кар каплаган, йорт стеналарына исә, камалучы шәһәрдәгечә, баскыч-баскыч булып биек көртләр өелгән. Авеню тын, буш — аны афәт кичергән Помпея урамы дип уйларга мөмкин иде. Фәкәть аратирә генә авеню буйлап, ай нуры яктырткан океан өстендәге ялгыз акчарлаклар сыман, жигүле экипажлар узып китә дә, әллә нигә бер, — чагыштыруны дәвам итик, — хәтәр һәм мажаралы сәяхәткә чыккан су асты көймәләре кебек, борыннары белән ак күбекле дулкыннарны сөзә-сөзә, автомобильләр сызгырып үткәне күзгә чалынып кала иде.

Невада, жыл куалаган дингез акчарлагы сыман, кар бураны эченнән тәмам бөтерелеп-очынып барды. Ул башын югары чөйгән; куе болытлар белән чорналган һәм төнгө утлардан бизәлеп жемелдәгән биек йортларының әле соргылт, әле сыек-көрән, әле көлсу, әле тонык-алсу, әле соргылт-көрән яки карасу-зәңгәр төскә кереп уйнаган ялгыз шәүлэләре аның күз алдында бер-бер артлы гел алышынып торды. Алар туган якның — сөөклә Көнбатышның кыялы тауларын шулкадәр хәтерләтәләр иде ки, Невадага шундук бик рәхәт булып китте. Күңелне биләп алган бу хозурлыкны аның йөз мең долларлы йортта яши башлаганнан бирле әле беркайчан да татыганы юк иде дияргә мөмкин.

Чатта сакта торган полисмен Неваданы бер генә мизгелгә тетрәнергә мәжбүр итте.

— Һей, кызыкай! Син артык соңга калып йөрисең түгелме, ә? — дип эндәште ул.

— Мин... мин аптекага бара идем, — дип акланды

Невада һәм полисмен яныннан тизрәк узып китәргә ашыкты.

Хатын-кызларның бай тормыш тәҗрибәсе туплаган иң хәйләкәре дә мондый очракта гадәттә гел шундыйрак дәлилне эшкә җигә. Бу даимилек нәрсәне аңлата? Хатын-кыз затының акыл үсешенә сәләтсез булуын аңлатамы, әллә аның Адәм галәһиссәлам кабыргасыннан яратылган вакытында ук гомеренә җитәрлек кадәр акыл һәм мәкер запасы белән өлешләнгән икәнлеген күрсәтмә?

Чаттан көнчыгышка таба борылгач, көчле җил Неваданың адымын бермә-бер әкрәнәйтә, аны урам буйлап тәмам иеләп атларга мәҗбүр итте. Ләкин ул яшь агачтай сыгылма гәүдәле кыз иде. Шуңа күрә аның җилгә каршы җидегә бөгеләп атлавы да шул яшь агач сыгылуы сыман бик хозур тоелды.

Ниһаять, каршыда, таулар арасындагы таныш каньон кыясыдай горур шәүләләнәп, Гилберт остаханәсе урнашкан биек бина күренде. Бизнес белән аңа дошман сәнгатьне янәшә бергә сыйдырган бина эчендә карангы һәм тирән тынлык хөкем сөрә. Лифтның эшләве инде сәгать уңда ук туктаган иде.

Невада текә баскыч буйлап сигезенче катка күтәрелде дә «89»лы номер кадакланган ишекне шақыды. Аның монда Барбара белән дә, Джером абзасы белән дә күп тапкырлар килгәне бар иде инде.

Гилберт ишекне ачты. Кулына ул карандаш тоткан, маңгаена яшел козырек кигән, ә авызына трубка капкан иде. Неваданы күрүгә, аның трубкасы идәнгә төшәп китте.

— Соңга калдыммы әллә? — дип сорады Невада. — Мин бар көчемә йөгәрә-чаба килдем. Без Джером абзый белән театрға барган идек. Менә мин килеп тә җиттем, Гилберт!

Гилбертка ирексездән Пигмалион белән Галатея арасында булган мәгълүм эпизодны уйнарга туры килде¹. Тораташтай катып тору халәтеннән ул, ничек кирәк алай исен җыеп, авыр мәсьәләне чишәргә тиешле яшь

¹ Борынгы грек мифологиясе буенча, Пигмалион исемле бер скульптор таштан Галатея дигән бер кыз сынын ясый да, үз иҗат җимешенә матурлыгына сокланып, аңа гашыйк була. Соңыннан, Пигмалион гыйшыкның тәэсире белән, бу таш сынга җан кергән икән дә, ул тере кызга әверелгән, имеш.

бер егеткә әверелде. Неваданы бүлмә эченә житәкләп алып керде дә, кулына себерке тотып, кызның өстен кагарга кереште. Түрдә Гилбертның рәсем тактасы жайлап куелган, аның өстендә яшел абажурлы зур лампа эленеп тора иде. Күрәсен, рәссам Невада килер алдыннан гына нидер ясап утыра иде булса кирәк.

— Сез чакыргач, килеп життем менә,— дип янә кабатлады Невада.— Хатыгызны алдым. Ни булды, Гилберт?

— Сез хатны укыдыгызмы соң? — дип сорады Гилберт, дулкынлануынан сулышы буылып.

— Барбара укыды. Аннан мин үзем дә карадым. Анда болай дип язылган иде: «Бүген төнге сәгать уни-кегә минем янга студиягә килегез. Килми калмагыз». Мин сезне әллә авырып киттегезме дип курыккан идем, ләкин, күрәм, сез бер дә авыру кешегә охшамагансыз.

— Эһе! — дип, һич урынсызга капылт кына ычкындырып жибәрде Гилберт.— Инде әйтим, Невада, сезне ни өчен чакыртканымны әйтим. Мин телим... мин сезнең миңа кияүгә чыгуыгызны телим, Невада. Бүген үк, хәзер үк. Буран безгә комачау булмас дип уйлым. Сез ризамы?

— Минем риза икәнлекне сез инде күптән белә алган булыр идегез. Ә төннең буранлы булуы миңа, киресенчә, күбрәк ошый. Көндезге яктыда дөнья шаулатып, никах укытып йөрүләрне женем сөйми. Сезнең миңа шулай тәкъдим ясарга кыюлыгыгыз житәр дип һич тә уйламаган идем. Ахыр чиктә, бу безнең икебезгә генә кагыла торган эш ләбаса, шулай бит, Гилберт? Әйдә шаккатырыйк әле бөтенесен!

— Һичберсүзсез! — дип җавап бирде Гилберт һәм: «Моңарчы кемнән ишеткән идем соң әле мин бу сүзне?» — дип, эченнән генә гажәпләнеп уйлап куйды.— Бер генә минут сабыр ит, Невада. Телефоннан шылтыратып алымчы.

Шулай дип, ул кечкенә кабинетына кереп бикләнде дә, коры сан һәм хәрефләр эченә яшеренгән яшеннәрне, бәйдән ычкындырып, чыбыклар буенча таратты.

— Бу синме, Джек? Йа хода, бу кадәр дә йөкы чүлмәге булырсың икән! Күзеңне ач әле, зинһар! Соң, мин инде, мин, сүзләргә бәйләнүеңне калдырып тор! Мин өйләнәм, хәзер үк. Әйе инде, әйе. Сеңелкәшеңне дә уят... ниткән карышып тору ул тагын. Уят та, үзең

белән алып кил! Син моны минем хакка эшлэргә тиеш! Эйт Агнесага, Ронконком күлендә баткан чагында мин аны үлемнән коткарган кеше... Ярар, ярар, аңлайм, бу хакта аңа әйтеп тору, бәлки, әдәпсезлектер, ләкин ничек кенә булса да ул синең белән бергә минем янга килеп житэргә тиеш. Әйе, әйе! Невада биредә, көтеп тора. Без инде шактый күптән ярәшелгәнбез. Туганнар риза түгел, аңлайсынмы, менә шуңа эшне әлегә рәвеш-тәрәк алып барырга туры килә. Көтәбез сезне. Агнесаны сафсата саттырып утыртма — тот та туп-туры монда алып кил, бетте-китте! Килештекме?! Менә шулай, бик шәп! Сизгә кәб жибертәм, күз ачып йомганчы китереп житкер диярмен. Аһ, шәйтан, шәп егет тә инде үзең болай, валлаһи, Джек!

Гилберт янә остаханәгә — Невада көтеп утырган бүлмәгә кире чыкты.

— Иске дусларымнан Джек Пейтон белән аның сенелесе Агнеса унике туларга унбиш минут кала ук килеп житэргә тиешләр иде инде, — дип аңлатты ул Невадага. — Эмма Джек артык кыбырсык кеше; шылтыратып, тизрәк килеп житүләрен үтендем. Берничә минуттан алар биредә булыр. Аһ, дөньяда мин иң бәхетле кешеләрнең берседер. Карале, Невада! Сиз минем хатны нишләттегез?

— Мин аны менә монда яшердем, — диде Невада һәм кичке күлмәгенә ачык изүенә тыгылып, хатны тартып чыгарды.

Гилберт хатны конвертыннан алды да игътибар белән укып чыкты; аннары уйчан төстә Невадага карады.

— Невада, әйтегез әле: тән уртасында студиягә килергә чакыруым беркадәр сәер тоелмадымы сезгә? — дип сорады ул.

— Ю-ук, нишләп сәер тоелсын, — диде Невада, күзләрен шарландырып. — Минем монда килүем сезгә кирәк булган ич. Бездә, Көнбатыш штатларда, берәрсе үзенә дустан чакырып ашыгыч өндәү жиберсә — сездә моны шулай дип атыйлар бугай бит, әйеме? — теге шундук чакырылган жиргә китә дә кулыннан килгән ярдәмен күрсәтә, фәкать шуннан соң гына алар теге-бу турыда иркенләп сөйләшә башлыйлар. Шунысы кызык, Көнбатыш штатларда да андый чакта гел кар ява торган иде. Мин монда бернинди сәерлек тә күрмим.

Гилберт янәдән күрше бүлмәгә атылып кереп китте

дә бераздан бер кочак төрле киём-салым — кардан, янгырдан, жылдан саклый торган жылы киёмнәр күтәрәп чыкты.

— Менә моны киегез әле, — диде ул, Неваданың кулына плащ тоттырып. — Безгә чирек миль чамасы жир барырга туры киләчәк. Джек картлач белән Агнеса менә-менә килеп житәргә тиешләр. — Үзе ул өстенә пальто кия башлады. — Аһ, онытканмын да, Невада! — диде аннары. — Әнә тегендә кичке газета ята, шуның беренче битендәгә мәкалә башларын күздән кичерегез әле. Анда сезнең Көнбатыш штатлар турында язалар, бәлки сезгә дә берәр кызыксынырдай нәрсә табылыр.

Гилберт, пальто жиңенә кулын тыга алмый азапланган кешедәй, бер минут чамасы үзалдына ыгы-зыгы килеп маташты, аннан Невадага таба борылып карады. Кыз, урыныннан да кымшанмыйча, ниндидер сәер, моңсу-уйчан бер чырай белән, егеткә төбәлгән; аның кар һәм жылдан болай да алсу бит алмалары тәмам кызарып чыккан; шулай булса да ул Гилбертка күзен алмый карап тора иде.

— Мин сезгә бая ук... Сез үзегез сизенгәнгә... без сөйләшкәнгә... кадәр үк әйтергә жыенган идем, — дип, тотлыга-тотлыга сүз башлады Невада. — Кыскасы, этием мине беркайчан да мәктәпкә йөртмәде. Мин бер кәлимә сүзне дә ни укый, ни яза белмим. Әгәр дә сез мине...

Шул вакыт баскычта йокы чүлмәгә Джек белән рәхимле Агнесаның сагаеп кына атлаган аяк тавышлары ишетелде.

V

Никах йоласыннан соң, мистер Гилберт белән миссис Невада Уорреннар ябык каретада чаптыра-чаптыра өйгә кайтып барганда, Гилберт сорап куйды:

— Невада, ә синең бүген кич үзең алган хатта нинди сүzlәр язылган икәннән беләсең киләме?

— Әйдә, әйтә бир! — диде никахлы кыз.

— Тыңла алайса, менә нинди сүzlәр язылган иде анда: «Кадерле мисс Уоррен, сез хаклы булгансыз. Теге чәчәк чыннан да канәфер түгел, ә гортензия икән».

— Соң, әлбәттә шулай! — диде Невада. — Ләкин болар һәммәсе үткәндә калган эшләр инде. Ә менә Барбара, ни әйтсәң дә, кешедән көләм дип, үзеннән үзе көлгән булып чыкты.

Өченче ингредиент¹

«Валламброзның жиһазлы тораханәсе» дигән исеме булса да, бу йортны чын мәгънәсендә «жиһазлы» дип атап булмас иде. Кыргый соры таштан бер-беренә терәп салынган ике иске бинаның очраклы бер кушылмасы иде ул. Йортның түбән каттагы һәм тәрәзәсенә төрлө яңа эшләпә, шарф үрнәкләре тезеп куелган бер як канатында күңелгә хуш модистка салоны урнашкан, ә икенче канатын дәншәтлө күргәзмә материаллары һәм «Авыртусыз дөвәләү» дигән мәкерлө өндәмәсә белән дантист² кабинеты биләп тора иде. Кесә шәрифләренә карап, «Валламброз»да бүлмәнең атнага ике доллар түләүләсен дә, егерме долларлысын да алырга мөмкин. Халкы исә — төп өлешендә музыкантлардан, биржа маклерларыннан, стенографист һәм сатучы кызлардан, газета хәбәрчеләреннән, яшь рәссам һәм башка шунның ишеләрдән гыйбарәт. Һәм болар барысы да шундый кызыксынучан халык иде ки, йортның парад ишегендә кыңгырау тавышы ишетелдеме, алар шундук бүлмәләреннән өерләре белән атылып чыгалар да, баскыч култыксасы аша яртылаш бөгелеп, керүче кешене күзәтергә тотыналар иде.

«Валламброз»да яшәүчеләрнең һәммәсенә дә зур игътирамыбыз булганы хәлдә, без монда аларның фәкать икесе турында гына сүз алып бараچакбыз.

Бервакыт кичке сәгать алтыда Хетти Пеппер үзенен «Валламброз»дагы атнасына өч доллар да илле цент түләүлө, тәрәзәсә ишегалдына караган, өченче каттагы бүлмәсенә кайтып килә иде. Бу юлы аның борыны һәм иягә гадәттәгегә караганда да очлаебрак киткән иде.

¹ *Ингредиент* — нинди дә булса катлаулы әйбернең составына кергән төп элементларның берсе.

² *Дантист* — махсус белеме булмаган теш докторы.

Йөз сызыклары нечкәрү — кешенен рухи халәтендә кискен үзгәреш булуны күрсәтә. Бу очракта ул Хетти Пепперның универсал магазинда дүрт ел бие эшләгән урыныннан куылып, өйгә калдык унбиш цент акчасы белән кайтып килүен күрсәтә иде.

Хетти үзенен өченче каттагы бүлмәсенә менгән арада, без кыскача аның тормыш юлына күз салыйк.

Моннан дүрт ел элек Хетти, үзе кебек үк эш эзләп йөрүче житмеш биш кыз белән бергә, «Иң әйбәт универсал магазин» бинасының бусагасын атлап керде. Хатынкыз күлмәкләре бүлегендәге алты урынга дөгъва итүче бу житмеш биш кыз, бер леди Годивуга гына түгел, ә шундыйларның йөзләбәнә житәрдәй тоташ аксыл купшы чәч көлтәләрен жилфердәтеп, бер сафка тезелеп баскач, гүзәллек күргәзмәсе сыман гажәеп бер тамаша барлыкка килде.

Пеләш башлы, битараф-салкын күз карашлы, эшлекле-сабыр кыяфәтле һәм шөкәтсез-жансыз йөзле кибет хезмәткәре — алты урынга алты кызны сайлап алырга тиешле егет — арзанлы ислемай исе аңкыган шушы купшы чәч болыты һәм фабрик челтәре диңгезендә үзен һава житмичә тончыга башлагандай хис итте. Һәм кинәт офыкта аның күзенә бер жилкән күренде. Қоңгырт чәчле, мыскыл белән көлемсерәп караган кечкенә яшькелт күзле, гади ситсы күлмәкле һәм тыйнак-пөхтә эшләпәле Хетти иде бу. Егет каршына ул, егерме тугыз яшенен бер генә елын да ящермичә, табигать биргән барлык асыл, житешсез сыйфатлары белән килеп басты.

«Сез кабул ителәсез!» — дип кычкырды пеләш башлы егет, һәм бу аның үзен дә тончыгып үлүдән коткарып калды.

Шулай итеп, Хетти «Иң әйбәт магазин»га сатучы булып эшкә урнашты. Аның соңгы елларда атнасына сигез доллар хезмәт хакы алып эшли башлавы тарихын тәфсилләп сөйләп тормыйм, чөнки анысы Геркулес, Жанна д'Арк, Уна, Йов һәм Уги Кыз биографияләрен сүзгә-сүз күчерү генә булыр иде. Шулай ук беренче елларында аңа күпме акча түлэгәннәрен дә әйтмим. Хикмәте шул: хәзерге вакытта бу мәсьәлә тирәсендә зур бәхәс бара, һәм мин әлегә «Иң әйбәт магазин» кебек зур кибет тотучы нинди дә булса берәр миллионерның, янгын баскычы буйлап чарлак бүлмәмнен тәрәзәсенә менеп, миңа таш атуын теләмим.

Хеттинын «Иң әйбәт магазин»нан куылуы исә анын анда эшкә керү тарихына шулкадәр охшаш ки, бу турыда да озак тукталу кабатлану булыр дип куркам. Тик шуны гына искәртеп үтәсем килә.

Һәрбер магазинда — бүлекләр, ә бүлекләрнең мөдирләре була. Гадәттә, бүлек мөдире — бөтен нәрсәдән хәбәрдар, бөтенесенә өлгер, теләсә нинди жим-азыкны кабул итә ала торган әрсез кеше; ул һәрвакыт кызыл галстук таккан һәм кулына блокнот тоткан булыр. Атнасына фәлән-фәлән доллар хакына (бу хакта Сәүдә эшләре бюросының статистик мәгълүматларын карагыз) бүлектә эшләүче барлык кызларның язмышы анын кулында.

Хетти эшләгән бүлектә мөдирлек вазифасын әлегә пеләш башлы, битараф-салкын карашлы һәм эшлеклесабыр кыяфәтле, шөкәтсез-жансыз яшь кеше үти иде. Бу кеше үз биләмәсен әйләнеп йөргәндә, үзен һәрвакыт арзанлы ислемай исә аңкыган купшы чәч болыты һәм фабрик челтәре эченнән йөзеп бара кебек хис итә иде. Татлы нәрсә күп булса, күнелне болгата башлый диләр. Хетти Пепперның житди-ямьсез йөзе, коңгырт чәче һәм зөбәржәт бөртеге төсле яшькелт күзләре мөдиргә ясалма-төче гүзәллек чүле уртасында зарыгып көтелгән яшел бер алан сыман күренде. Ничектер жаен туры китереп, ул бүлекнең аулак бер почмагында Хеттинын кулына үрелде дә, терсәктән бер өч дюймга югарырак йомшак урыныннан мәгънәле генә итеп чеметеп алды һәм шул мизгелдә үк көчле һәм шактый каты тоелган кулның ачулы селтәнүеннән өч футка читкә атылып китте. Утыз минуттан Хетти Пепперның, кесәсендә нибары берничә цент акчасы калганы хәлдә, «Иң әйбәт магазин»ны ташлап чыгарга мәжбүр булуынын асыл сәбәбе хәзер сезгә яхшы аңлашыладыр дип уйлыйм.

Бүген иртән бер кадак сыер ите алты цент тора. Ләкин Хетти Пеппер универсал магазиннан куылган көнне мондый итнең бер кадагын жиде ярым центка гына алып була иде. Безнең хикәябезнең тууы да нәкъ менә шушы аерма булуга бәйле. Югыйсә Хетти үзенең калган өч центына...

Хәер, дөньядагы барлык әйбәт хикәяләрнең сюжетлары хәл иткесез берәр тормыш каршылыгына нигезләнгән була, шуңа күрә, зинһар, минем хикәямнең сюжетына бәйләнмәгез.

Сатып алган ике кадак ите белән, Хетти үзенен өченче каттагы, атнасына өч доллар да илле цент түләүле һәм тәрәзәсе ишегалдына караган кечкенә бүлмәсенә күтәрелде. Парда пешерелгән кайнар, хуш исле ит, тәмле йокы — һәм иртәгесен ул янәдән Геркулес, Жанна д'Арк, Уна, Йов һәм Үги кыз каһарманлыкларын эшләргә эзер булачак.

Хетти кечкенә шкафтаң дүрт кырлы чүлмәк савытны алды да, берәр баш суган һәм бәрәңгә калмаганмы икән дип, барлык кәгазь пакетларны капшап-тикшереп чыкты. Бу эзләнүләрдән аның борыны һәм иягә тагы да очлана төште.

Бәрәңгесә дә, суганы да юк! Ләкин парланган итне бәрәңгесез, сугансыз ничек пешермәк кирәк? Устрица шулпасын — устрицасыз, ташбака шулпасын — ташбакасыз һәм кофеле тортны кофесыз эзерләп була, әмма бәрәңгесез, сугансыз бернинди парланган ит тә пешереп булмый.

Дөрәс, соңгы чиктә пешкән ит кисәгә берүзә дә ач үлемнән коткарып калырга мөмкин. Төз, борыч, салкын суда болгатылган бер кашык он салып жибәрсән, ит тә ярыйсы ук тәмле була. Әйттик, Ньюбургча эзерләнгән омар яки бәйрәм табынына куела торган пирог кебек үк телеңне йотарлык булмас булуын, шулай да артык тәмсез дә тоелмас.

Хетти чүлмәк-савытны кулына тотты да, бүлмәсеннән чыгып, коридор башына юнәлде. Анда, «Валламброз»ның рекламасында әйтелүенчә, суүткәргеч кран булырга тиеш иде. Ләкин, сүз арасында искәртеп үтик: бу суүткәргеч кран суны күп вакыт үткәрми, үткәргәндә дә чаптырып түгел, ә тамчылап кына үткәрә иде; хәер, безнең хикәядә андый техник ваклыкларга урын булмаска тиеш. Коридорның Хетти барган башында шулай ук савыт-саба югыч раковина да бар; монысының янына валламброзлылар кофе чүбе ташларга һәм бербәрсенен кимоноларын карарга дип киләләр иде.

Менә шул раковина янында Хетти ике зур ирланд бәрәңгесә юып торган моңсу күз карашлы, карасу-алтын төсендәге куе чәчле бер кызны күреп алды. «Валламброз»ны Хеттидан да яхшырак белүче бүтән берәү юктыр дип уйлыйм. Кимоно Хетти өчен үзенә бер төрле энциклопедия, белешмә китабы, агентлык бюросы хезмәтен үти — кимоноларга карап, ул «Валламброз»да

яшәүчеләрнең һәм килүчә-китүчеләрнең һәммәсе турында хәбәрдар булып тора иде. Әлегә бәрәңгә әрчүче кыз өстендәгә яшел каймалы кызыл кимононы күрүгә үк, ул аның миниатюралар ясаучы яшь рәссам булырга тиешлеген, ә торуы чарлакта яки, үзләренчә әйтсәк, студиядә икәнлеген күптән инде шәйләп алган иде. Әлбәттә, Хетти бу яшь рәссамнар ясый торган әлегә «миниатюра» дигән нәрсәнең ни икәннен төгәл белми, шулай да ул аның йорт түгеллеген чамалый, чөнки йорт буяучы малярлар, аныңча, буяу чәчрәп беткән комбинезоннан йөрергә, урамнан узган чакта озын баскычлары белән кешегә бәрелеп-сугылып үтәргә һәм, иң мөһиме, өйләрендә корсаклары шартлаганчы ашарга яратучы кешеләр булырга тиеш иде.

Кыз исә ябык һәм бик кечкенә гәүдәле булып, аның зур, үтмәс пычак белән бәрәңгә әрчүе карт буйдакның әле яңа теше чыгып килгән сабий баланы баккандагы жайсыз хәрәкәтләрен хәтерләтә иде.

— Чит кеше эшенә тыгылуым өчен гафу итәсез, шулай да әйтмичә булдыра алмыйм: болай калын әрчеп, сез бәрәңгенең күп өлешен кабыкка чыгарып бетерәсез бит,— дип сүз башлады Хетти.— Яңа бәрәңгене аны кырып кына чистартырга кирәк. Кая, үзем күрсәтим әле.

Шулай дип, ул кызның кулыннан бәрәңгә белән пычакны алды да үзе эшкә кереште.

— Ой, рәхмәт инде сезгә,— диде рәссам кыз.— Мин чыннан да белми идем. Кабыкка күп чыга шул, кызганыч. Ләкин мин бәрәңгене гел шулай әрчиләрдер дип уйлап йөри идем. Ашаган азыгың коры бәрәңгә булса, аны белеп әрчү дә әһәмияткә ия, әлбәттә.

Хеттиның кулындагы пычагы бер мизгелгә һавада асылынып калды.

— Карагыз әле, сезнең дә әллә тормышлар бигүк әйбәттән түгелме? — дип сорады ул.

Бәләкәй рәссам кызның йөзеннән ач елмаю галәмәте сызылып узды.

— Шулайрак шул. Сәнгатькә ихтыяж,— һәрхәлдә, аның мин эшли торган төренә ихтыяж,— артык зур димәс идем. Кичке ашым нибарысы менә шушы ике бәрәңгедән гыйбарәт. Хәер, кайнар килеш һәм берәз май кушып, тоз сибеп ашаганда, болай ярыйсы гына тәмле, туклыклы була ул үзе.

— Балакаем, безне язмыш үзе кавыштыргандыр, ахрысы,— диде Хетти, һәм аның гадәттәге житди-кырыс йөзе елмаюдан сизелер-сизелмәс кенә йомшарып китте.— Мин дә менә кыенрак хәлдәмен әле. Бүлмәмдә көчек зурлыгында дигәндәй ит кисәгем ята. Шуны парлап пешерергә берәз бәрәңге кирәк. Инде эзләмәгән жирем калмады, ничек изаланганымны бер алла үзе белә, чынлап. Әйдәгез, булмаса, сезнең бәрәңгене, минем итне бергә кушыйк та, икесеннән һәйбәт бер кыздырма ясыйк. Пешерүен бездә пешерергә мөмкин. Тик каяндыр бер баш суган табасы иде! Сезнең кесә хәлләре ничегрәк соң, сөеклем, үткән кыш киеп йөргән котик мантогызның эчлеге арасына берәр бакыр акча кысылып калмадымы икән? Әгәр булса, мин чатлык артындагы Джузеппе карттан тиз генә суган алып килер идем. Үзегез беләсез, сугансыз кыздырган итле бәрәңге тәмтом куелмаган табын чәеннән дә яманрак.

— Минем исемем Сесилия,— диде рәссам кыз.— Акчам юк шул, соңгы центымны моннан өч көн элек үк тотып бетердем.

— Димәк, сугансыз гына кыздырырга туры килә,— диде Хетти.— Каравылчы хатыннан әжәткә алырга булыр иде дә булуын, тик аның каршына барып, эшсез калуым турында бүгеннән үк гайбәт таратасым килми. Әйдә, белми торсыннар әле! Ә суган белән шәп буласы иде үзе югыйсә!

Кичке ашны алар сатучы кыз бүлмәсендә эзерләргә булдылар. Сесилия эшкә бөтенләй диярлек катнашмады, аның роле мин дә берәр нәрсә эшләргә булышыйм ди-ди, кушеткада чөмәшеп утырудан ары китмәде.

Хетти әлегә чүлмәк савытка аз гына тозлы салкын су салды да итне бүлмәдәге газ плитәсенең бердәнбер яна торган уты өстенә куйды. Аннан пычак очы белән бәрәңгенең күзәнәкләрен чүпләргә тотынды.

— Их, башлы суган булса! — дип кабатлады ул, эшеннән аерылмыйча гына.

Стенага, кушетка каршысында ук, төсле реклама плакаты кадакланган булып, плакатта Лос-Анжелос һәм Нью-Йорк арасында йөрүче поездлар юлын минутның сигездән бер өлешенә кыскарту максаты белән төзелгән яңа тимер юл паромына дан җырлана иде.

Хетти эш һәм сүз арасында ничектер кунак кызга таба борылып карады да, аның стенадагы плакатта

сүрәтләнган паром һәм күбекле дулкыннарны ерып барган хыялый пароход рәсемнәренә күзен текәп, тавыштынсыз гына балавыз сыгып утыруын күрдә.

— Сесилия жаным, сезгә ни булды? — диде Хетти, эшеннән бүленеп. — Шул рәсем кәефегезне боздымы әллә? Миндә тәнкыйтьче һәвәсе юк, шулай да бу рәсем бүлмәгә берәз ямь биреп тора шикелле тоелган иде миңа. Әлбәттә, сез, маникюрчы художник буларак, картинканың житешсез якларын миннән күбрәк күрәсездер. Әгәр сезгә ошамаса, мин аны алып та куя алам... Их, бер баш суган табасы иде, суган!..

Хеттиның бу сүзләреннән соң миниатюр гәүдәле миниатюрчы кыз йөзен читкә борды һәм, кушетканың ян култыксасына борынын төртөп, бөтенләй кычкырып ук елап жибәрде.

Моның нигезендә, әлбәттә, начар рәсемне күрүдән туган художниклык рәнжүе түгел, ә бүтән бер сәбәп — тирәнрәк сәбәп ята иде.

Хетти моны тиз аңлады. Гомумән, ул тормыштагы үзенң вазифасы-роле белән күптән инде килешеп яши иде. Кешенң асыл сыйфатларын тасвирлап күрсәтү өчен сүзләр житми бездә! Безнең телдән төшкән сүз табигатькә никадәр якынрак булса, бер-беребезне без шулкадәр яхшырак аңлыйбыз. Чагыштыру-киная белән әйткәндә, кешеләр арасында Баш вазифасын үтәүчеләр бар, Куллар, Аяклар, Мускуллар бар, авыр йөк күтәрүче Жилкәләр бар.

Хетти Инбаш иде. Ябык, шыр сөяк иде аның инбашы, ләкин гомер буге шул ябык, сөякчел инбашка кешеләр хәсрәтле башларын куеп юаналар (туры мәгънәсендә дә, чагыштырма мәгънәсендә дә) һәм шунда кайгы-зарларының бөтенесен яки күпмедер өлешен калдырып китәләр иде. Тормышка анатомия ноктасыннан чыгып караганда (бүтән ноктаи карашлардан ул бер ягы белән дә ким-хур түгел), Хетти тумыштан ук Инбаш хезмәтенә жайлап яратылган, чөнки аныкыдай ышанычлы, мәрхәмәтле умрау сөяге башка бүтән беркемдә дә юк иде диярлек.

Хеттига әле нибарысы утыз өч кенә яшь булып, берәр яшь чибәркәй юану эзләп аның инбашына сыенганда, ул үзе дә йөрәгендә жинелчә бер сыкрану тоя иде. Ләкин мондый чакта аңа көзгә ярдәмгә килә: көз-

тегә карауга, аның йөрәктәге сыкрануы шундук басыла, юкка чыга иде.

Менә бу юлы да ул газ плитәсе өстендә стенага эленгән һәм чатнап-тапланып беткән иске көзгедән үзенә күз төшереп алды да, лыбырдап итле бәрәңге кайнаган чүлмәк астындагы утны киметеп, кушеткада утырған Сесилия янына килде; аның башын кулы белән кочып алып, иңбашына сыендырды.

— Йә, чибәркәем, сөйләгез. Нәрсә булды — барысын да сөйләгез. Кәефегезнең бозылуында сәнгатьнең катышы юклыгын мин аңладым инде. Сөз ул егет белән паромда таныштыгыз, шулаймы? Йә, йә, тынычланыгыз, Сесилия, еламагыз. Миңа... Хетти апагызга барысын да сөйләп бирегез.

Күз яше һәм офтанулар романтика көймәсен күңел теләгән утрауга таба куаларга ярдәм итә диләр. Ләкин яшә һәм сагышлы күңел, кемгәдер эч серен сөйләр өчен, иң элек үзендә жыелган артык аһ-зарлардан арынып бетәргә тиеш. Һәрхәлдә, безнең Сесилия, тәүбәгә килгән гөнаһлы башын Хеттиның сөякчел иңбашына кую белән, елау-сыктауларын онытты да, гади генә итеп, үзенә гыйбрәтле кыйссасын сөйләргә тотынды.

— Бу хәл моннан өч көн элек булды, — дип башлады ул. — Мин паромга утырып Джерси-Ситидән кайтып килә идем. Бер танышым, картиналар белән сату итүче мистер Шрум карт, миңа әйтте, Ньюаркта бер бай абзый үзенә кызына портрет ясаттырмакчы була, шунда барып кайтмыйсызмы, диде. Мин, Ньюаркка барып, әлегә абзыйга үземнең кайбер миниатюраларымны күрсәттем дә, портрет турында сүз башлангач, аны ясату илле долларга төшәчәген әйттем. Моңы ишеткәч, абзый кеше улы-улы көләргә тотынды. Мин, ди, сигез долларга сезнең ул миниатюрагыздан егерме мәртәбә зуррак портретны ясата алам, ди, күмер белән аны миңа шундук язып бирәчәкләр, ди.

Шул, минем кесәмдә Нью-Йоркка кайтырлык кына акчам калган иде. Кәеф төшенке, хәтта дөньяда яшисе килми башлаган иде. Бу төшенкелек, күрәсен, чыраема чыккан булгандыр, чөнки каршымда утырган бер егет, хәлемне аңлагандай, гел миңа караштыргалап ала иде. Чибәр иде ул егет, ләкин чибәрлегеннән дә битәр аның мөлаем йөзә үзенә тартты мине. Бик арыган чагында,

яисә үзеңне бәхетсез итеп сизгәндә, өметсезлек чигенә житкәндә, мөлаем караш иң кадерле нәрсә бит ул.

Кәеф тәмам начараеп, түзәр әмәл калмагач, мин урынымнан тордым да каютаның арт ишегеннән әкрен генә палубага чыктым. Анда беркем дә юк иде. Мин, күп уйлап тормыйча, тиз генә култыкса аша сикердем дә суга ташландым. Аһ, Хетти, су шулкадәр салкын иде, сүз белән әйтеп бирерлек түгел хәтта!

Башта мин, ник сикергәнәмә үкенеп, куркып калдым; «Валламброз»да нәрсәгәдер өмет баглап, ачыгып яшәү күп мәртәбә яхшырак булыр иде дип уйлап куйдым. Аннан тәнне салкын куырып алды, мин берни сизмәс булдым. Тик күпмедер вакыт үткәч кенә, янәшәмдә кемдер бар икәнән, аның мине тотып торганын тойдым. Бу теге егет иде. Ул миңа ияреп палубага чыккан булган икән; мин суга ташлангач, коткарырга дип, ул да минем арттан сикергән.

Ахырда безгә зур крендель сыман ниндидер ак түгәрәк ташладылар; егет мине шул түгәрәк эченә башым, кулларым белән керергә мәжбүр итте. Аннан паромны артка чигерделәр дә, икебезне дә палуба өстенә тартып менгерделәр. Аһ, Хетти жаным, шул чакта ничек оялганымны белсәгез иде — суга ташланып үлү гөнаһ санала бит; аның соңында, бөтен өс-баш су, чәчләр тузылган, чыланган, — кыскасы, әллә нинди карачкы кыяфәтенә кергән идем.

Шуннан безнең янга күк киёмдәге берничә кеше килеп басты; мине коткарган егет аларга ниндидер язу чыгарып күрсәтте дә минем ничек ялгыш суга егылып төшүем турында сөйләргә тотынды: янәсе, мин палубада йөргәндә борт кырыена сумкамны ялгыш төшергәнмен дә, шуны иелеп алам дип, үзем дә ычкынып киткәнмен. Шул чак кайчандыр газетада укыган бер нәрсә хәтеремә төште: анда үз-үзенә кул салучыларны да, кеше жанын кыючыларны да төрмәгә ябалар дип язылган иде. Бу уйдан миңа тагы да куркынычрак булып китте.

Аннары ниндидер хатын-кызлар мине кочегаркага алып төштеләр, өс-башымны киптерергә, үз-үземне рәткә китерергә булыштылар. Паром ярга килеп туктагач исә, теге егет янә минем янга килде, миңа ярга чыгарга булышты, ахырдан экипажга утыртышты. Ул үзе дә баштанаяк лычма су иде, шуңа карамастан, берни

булмагандай, гел минем янда бөтерелде, көлде, шаярты. Хэтта исемемне, адресымны да сораган иде, тик мин әйтергә базмадым — оялдым.

— Әйтмиңә бик тә зур жүләрлек эшләгәнсез, дуслым,— диде Хетти йомшак тавыш белән.— Бераз гына сабыр итегезче, утны күтәртебрәк куйыйм әле. Их, бер генә баш булса да суган табасы иде!

— Шуннан соң ул эшләпәсен бераз күтәрә төште дә: «Ярар, әйтмәсәгез әйтмәссез, мин сезне барыбер табармын. Суга батучыны коткарган өчен миңа ниндидер бүләк бирелергә тиештер ич»,— диде. Аннары ул,— дип сүзен дәвам иттерде Сесилия,— кэбменга акча бирде, аңардан мине теләгән жиремә илтеп куюын үтенде дә, автомобильгә утырып китеп барды. Менә өч көн инде, аның һаман әле мине таба алганы юк! — диде миниа-тюрчы кыз, чак кына елап жибәрмиңә.

— Табар, табар, сабыр ит,— диде Хетти.— Нью-Йорк зур шәһәр ул. Үзегез уйлап карагыз: сезгә килеп юлыкканчыга кадәр күпме чыланган, чәчләре тузгыган кызларны йөрөп чыгарга кирәк бит аңа! Итне әйтәм, ничек быгырдый? Тик менә суганы гына юк! Суган урынына сарымсак салырга да риза булыр идем мин хәзер!

Чыннан да, итле бәрәңге быгыр-быгыр кайный һәм бүлмә эченә авыз суларын китергеч хуш ис тарата иде. Шулай да бу хуш истә нәрсәдер барыбер житми иде кебек. Шушы житмәгән нәрсә — ингредиент Хеттинын вәсвәсәсен тагын да кыздыра төште, һәм ул аны ничек табарга икән дигән уйдан тәмам хафага калды.

— Мин ул коточкыч дәрҗәда чак кына батып үлмәдем,— дип куйды Сесилия, калтыранып.

— Суы азрак ахырысы,— диде Хетти.— Коридор башында бар барын. Кая, алып килим әле булмаса.

— Ә исе нинди тәмле! — диде рәссам кыз.

— Төнъяк елгасының шул әшәке суын тәмле исле дип әйтәсезме? — диде Хетти, каршы төшеп.— Юк инде, һич тә тәмле түгел, аңардан сабын исе, этләр исе аңкый... Ах, сез итле бәрәңге турында әйтәсезмени? Тәмләсен тәмле дә, тик суганы булмагач, алай ук түгелдер шул! Ә сез ничек уйлыйсыз, акчалы кеше микән соң ул?

— Акчадан бигрәк, ул үзе әйбәт кеше булырга охшый,— диде Сесилия.— Акчасы да күптер дип уйлыйм, ләкин анысы минем өчен әлләни әһәмиятле түгел. Һәрхәлдә, кэбменга түләгәндә, үз күзем белән күрдем: аның

портмонэсында йөз доллардан, мең доллардан да күбрэк акча бар иде. Аннан, экипаж тэрэзэсеннән башымны тыгып карагач, тагы күрдем: ул автомобильгә утырды; утыруына, шофер аңа үзенен аю мехыннан тегелгән тунын тоттырды, чөнки ул чыланып беткән иде. Йа хода, бу хәлләргә нибарысы өч кенә көн үтте бит әле!..

— Шыр тилелек бу! — диде Хетти кистереп.

— Соң, шофер суга чыланмаган иде ич. Машинаны да ул әйбәт кенә алып китте шикелле, — дип мыгырданды Сесилия.

— Мин сезнең тилелегегез турында әйтәм, аңа адресыгызны бирәсегез калган дим, — диде Хетти.

— Мин беркайчан да адресымны шоферларга бирим, — дип куйды Сесилия, һаваланып.

— Менә хәзер шундый кирәк иде бит ул безгә! — диде Хетти кайгылы тавыш белән.

— Нәрсә өчен?

— Итле бәрәңгегә салыр өчен, билгеле. Мин бит һаман суган турында сөйләнәм.

Хетти савыт алды да коридор башындагы кранга суга дип китте.

Югаргы катка алып менә торган баскыч төбенә барып житүгә, ул өстән экрен генә атлап төшеп килүче бер егет белән күзгә-күз очрашты. Егетнең өс киеме ярыйсы ук әйбәт, пөхтә булса да, ул үзе ничектер бик алжыган һәм авыру чырайлы күренә, ә күзләрендә, рухимы, физикмы, ниндидер бер газап галәмәте чагыла иде. Кулына ул бәһасе туксан сигез цент тора торган будильник сәгать зурлыгындагы шома һәм ялтыравык кабыклы зур бер кызгылт суган тоткан иде.

Хетти шып туктады. Егет тә баскычның соңгы басмасында туктап калды һәм тыела алмыйча ютәлләргә тотынды. Сатучы кызның бөтен торышы-сынында, яшькелт күзләренен кырыс карашында ниндидер бер көч, — Иов белән Үги Кыздан кала, Жанна д'Аркны да, Геркулесны да, Унаны да хәтерләткән дәһшәтле тәэсир көче бар иде. Егет, ни өчен икәннен үзе дә аңламастан, үзен тозакка килеп эләккән бичара бер кеше итеп хис кылды. Әйтерсең лә, аның өстенә бөтенесе берьюлы ябырылдылар да, эсир алып, аны таладылар, куркыттылар, ризалаштырдылар, ясак түләргә мәжбүр ителәр. Һәм боларның бөтенесенә дә Хеттиның күзләре гаепле иде. Бу күзләргә бер карауга ук, егетнең өркегән

хыялы күгөндө пиратлар корабы, анын мачтасында жылфердөгөн кара элэм, шул элэмне мачта очына менгереп куючы житез, маймылдай өлгөр хэрэкэтле, авызына хәнжэр капкан дәншәтле матрос сурәте пәйда булды. Тик егет әлегә үз өстенә ябырылган бу дәншәтле, үзә өчөн фажига булырдай мәкерле һәм алдан кисәтеп куелмаган һөжүмнең асыл сәбәбен генә белми иде. Ә анын бердәнбер сәбәбе егет кулындагы суган иде, әлбәттә.

— Болай капылт кына соравам өчөн гафу итегез, сез бу суганны баскычтан табып алмадыгызмы? — дип, ачы тавышын мөмкин кадәр балландырырга тырышып, егеткә сүз қатты Хетти. — Бая азык-төлек салган пакетым ертылган иде, бу суган шуннан төшөп калмадымы икән дим. Мин нәкъ менә шул суганны эзләргә чыккан идем.

Егет ярты минут чамасы буыла-буыла ютәлләп торды. Шулар арада ул, күрәсен, зиненен жыярга, үз милкен саклап калу турында нинди чара күрергә кирәклеген дә уйлап өлгерде. Һәрхәлдә, күз яше агызгыч кадерле хәзинәсен учында каты кысып, ул үзенә һөжүм иткән дәншәтле талаучының дөгъвасына кискен җавап кайтарды.

— Юк, мин бу суганны баскычтан табып алмадым, аны миңа югаргы катта торучы Джек Бивенс бирде. Ышанмасагыз, барыгыз, үзеннән сорап төшегез, мин сезне монда көтеп торырман, — диде ул, тыңкыш тавыш белән.

— Беләм мин сезнең ул Джек Бивенсыгызны, — диде Хетти, нәфрәтен сиздереп. — Чүпрәкчеләр өчөн төрле чүп-чар китаплар язып маташа ул. Почта аша каядыр җибәргән калын-калын конвертлары кире әйләнеп кайткан саен, почтальон аны бөтен йортка ишетелерлек итеп сүгә. Әйтегезче, сез дә «Валлаамброз»да торасызмы?

— Юк, мин монда бик сирәк, Бивенсны күрергә дип кенә кәргәлим, — диде егет. — Без аның белән дуслар. Мин үзем моннан ике квартал ары торам.

— Гафу итегез, ә сез бу суган белән нишләргә җыенасыз?

— Ничек нишләргә? Ашарга җыенам.

— Чи килешмә?

— Әйе. Өйгә кайткач.

— Нәрсә, өегездә бүтән ашарлык азык юкмыни?

Егет беравык уйланып торды.

— Әйе, шулайрак иде шул,— диде ул аннары, икъ-
рар итеп.— Өйдә азыктан берни калмаган. Джек карт-
ның да азык-төлек мәсьәләсә начар шикелле. Ник дисә-
гез, менә шушы бер баш суганны бирмәс өчен ул минем
белән дәнъя куптарып тарткалашты, ахырдан, бик үте-
неп сорагач кына бирде.

Хетти, тормышның ачысын-төчесен күреп өйрәнгән
тәжрибәле, сизгер күз карашын егетнең йөзеннән ал-
мыйча, озын, сөякчел бармагы белән аның пиджак жи-
ненә орынды да:

— Дус кеше, карыйм, сезнең тормышта да күңелсез-
лекләр житәрлек ахрысы, шулаймы? — дип сорады.

— Санап бетергесез,— дип, шундук жавабын кай-
тарды суган хужасы.— Ләкин бу суган — минем үзем-
неке, мин аны хәләл юл белән таптым. Шуңа күрә, гафу
итегез, миңа китәргә кирәк хәзер.

— Туктагыз, сабыр итегез,— дип, дулкынланудан
тәмам агарынып, янә сүзгә кереште Хетти.— Беләсезме,
без нишлик? Чи суган — авызга алгысыз тәмсез
нәрсә. Парда пешерелгән итнең дә сугансыз тәме юк.
Джек Бивенсның дуствы да булгач, сез, димәк, начар
кеше түгел. Минем бүлмәмдә, коридорның теге башын-
да, бер кыз — минем ахирәт дуствым утыра. Без икебез
дә хәзерге минутта кыенрак хәлгә калдык: беребезнең
ите, икенчебезнең берәз бәрәңгесе бар. Алар инде анда
лыбыр-лыбыр кайнап пешеп утыралар. Ләкин бу итле
бәрәңгегә нидер житми әле, аның жаны, рухы юк. Тор-
мышта бит кайбер шундый нәрсәләр дә бар, алар,
әйттик, бер-берсеннән аерым берничек тә яши алмыйлар.
Мәсәлән, алсу төстәге муслин тукума белән яшел роза,
яки түш ите белән тавык йомыркасы, яки ирланд кешесе
белән жәмәгать иминлегенең бозылуы. Парда пешкән
ит, бәрәңге, суган да шуның ишеләрдән. Моңа өстәп,
тагын бер үк төрле кыен хәлгә тарыган кешеләр бер-
дәмлегә турында да әйтергә мөмкин.

Егетне янә ютәл өянәге эләктереп алды. Суганлы
кулын күкрәгенә кыскан килеш, ул шактый вакыт сүз
әйтә алмый ютәлләп торды.

— Шулай, билгеле, шулай,— диде ул ниһаять.— Лә-
кин мин сезгә әйттем шикелле: мин бик ашыгам, китәр-
гә кирәк миңа...

Хетти аның пиджак жиненә чатырдап ябышты.

— Суганны чи килеш ашамагыз, хөрмәтле дустым. Аны үзегездән өлеш итеп уртақ казанга салыгыз. Шулай эшләсәгез, ант итәм менә, сез моңарчы гомерегездә дә татып карамаган бик шәп, тәмле ит кыздырмасы ашаячаксыз. Зинһар, ике хатын-кызны нәүмиз итмәгез. Алар сезне, яшь джентльменны, егип салып, үз бүлмәләренә өстөрәп кертергә тиеш түгелләрдер бит инде? Анда сезне бернишләтмәсләр, курыкмагыз. Йә, ризалык бирегез дә, киттек.

Егетнең агарынган йөзе елмаюдан нурланып китте.

— Ярар, алайса, мин риза,— диде ул, шактый жанланып.— Әгәр бер баш суган миңа кунак булу хокукын бирә икән, мин сезнең тәкъдимегезне рәхәтләнеп кабул итәм.

— Бик бирә, бик бирә,— диде Хетти.— Кунак булу хокукын да, тәмләткеч хасиятен дә бирә. Тик сез бер минут кына сабыр итегез, мин бүлмәмә кереп, иптәш кызымның да ризалыгын алып чыгыйм инде.

Шулай дип, Хетти үзенә бүлмәсенә керде дә ишекне ябып куйды. Егет исә коридорда бер ялгызы басып калды.

— Сесилия, жаным,— дип эндәште сатучы кыз, шыгырдавык тавышын булдыра алган кадәр майларга тырышып,— анда, ишек артында, безгә кирәкле суган тора. Янында яшь бер егет тә бар. Мин аны үзебезнең табыныбызга чакырдым. Ничек, сез каршы түгелме?

— Аһ, ходаем! — дип, сикереп үк торып, чәчен төзәтергә тотынды Сесилия. Шул ук вакытта аның моң сарган яшьле күзләре плакаттагы пароходка төбәлделәр.

— Юк, юк, ул һич тә сез көткән егет түгел,— диде Хетти.— Юлда очраган гап-гади бер кеше — бары шул гына. Сез бит егетегезнең акчасы күп, автомобиле дә бар дигән идегез бугай, шулай бит? Ә бу — бер әтрәгәләм; кулына тоткан суганыннан башка аның бер кабым ризыгы юк. Дөрес, үзе болай бик әдәпле күренә, сөйләшүе дә күңелгә ятышлы. Берәр төрле бәлагә тарыган әүвәлге джентльмен булса кирәк ул. Ахыр чиктә, безгә бит аның суганы кадерле! Йә, нишлибез, чакырабызмы? Мин аның үз-үзен әдәпле тотачагына ышанам.

— Мин шулкадәр ачыктым, Хетти! — диде Сесилия, авыр сулап.— Принцмы ул, сукбаймы — безгә барыбер түгелмени? Чакырыйк булмаса. Суганы кадерле дисез бит.

Хетти коридорга чыкты. Суганлы егеттән жыллар искән иде. Кызның йөрәге кинәт жу итеп куйды, чыраена, борын очы белән яңак сөякләрен исәпләмәгәндә, шомлы кара сөрөм таралды. Ләкин берәздән аның йөзенә яңадан жан керде — ул коридорның түргә очында, тәрәзә янында басып торган әлегә егетне күрдә. Хетти тиз-тиз атлап шунда китте.

Егет тәрәзәдән башын тыккан да, кулы белән ишарәләр ясый-ясый, урамдагы ниндидер кешегә кычкырып боерыклар бирә иде. Урам шау-шуынан ул үзә янына килеп баскан Хеттины бөтенләй сизмәде. Хетти исә, аның жылкәсе аша үрелеп карап, урамдагы кешене дә күрдә, егетнең аңа әйткән сүзләрен дә ишетте.

Ниһаять, егет борылып басты һәм Хеттины күрдә. Кызның күзләре үтәли тишәрдәй булып аның йөзенә кадалган иде.

— Ялганлап маташмагыз. Сөз бу суганны ни эшләтмәкче булган идегез? — дип сорады Хетти тыныч-сабыр тавыш белән.

Егет, тамагына килеп терәлгән ютәлен ничек кирәкалай басып, кыю төстә кызның йөзенә текәлеп карады. Аның бөтен кыяфәте сабыры төкәнүен, бу мыскыл-хурлауларга чик куярга жыенуын ачык күрсәтеп тора иде.

— Бая әйткәнемчә, мин бу суганны ашамакчы булам,— диде ул, кычкырып һәм һәр сүзенә басым ясап.

— Өегездә ашарыгызга бүтән ризык юкмы?

— Бөртегә дә юк.

— Нинди эш белән шөгыльләнәсез соң сез?

— Әлегә берни белән дә дияргә була.

— Алайса, ни өчен сез тәрәзә аша башыгызны тыгып, урамдагы ниндидер яшел автомобильләренң шоферларына боерыклар биреп маташасыз? — диде Хетти кискен-кырыс тавыш белән.

Егетнең йөзә дәррәү кабынып, күзләрендә зәһәр очкыннар ялтырап китте.

— Шунның өчен, ханым-солтаным,— диде ул, сөйләү тизлеген һаман кызулата барып,— чөнки урамдагы ул шоферга хезмәт хакын мин түлим, ә ул йөрткән яшел автомобиль — минеке, шулай ук менә бу суган да минеке, аңлайсызмы, минем үземнеке!

Шулай дип, ул Хеттиның нәкъ борыны төбөндә башлы суганын болгап күрсәтте. Сатучы кыз баскан урынынан кузгалмады.

— Алайса, ник суган гына ашыйсыз, башка төрле ризык ашамыйсыз? — дип, үтергеч бер мыскыл белән сорады Хетти.

— Кем әйтте аны сезгә? — диде егет, янә кабынып китеп. — Мин фәкать өемдә ашарлык башка ризык кына юк дидем. Мин бит азык-төлек кибете тотмыйм.

— Шулай да аңламыйм: ни өчен әле сез чи суган ашамакчы булган идегез? — дип аяусыз рәвештә төпчәнә бирде Хетти.

— Салкын тигәндә әнием миңа һәрвакыт чи суган ашата торган иде, — дип аңлатырга кирәк тапты егет. — Авыруым турында сүз кузгатуым өчен гафу итегез, ләкин сез сизгәнсездер дип уйлыйм: миңа бит бик каты салкын тигән. Менә шуңа күрә мин хәзер өйгә кайтып, бу суганны ашарга да, төрөнөп урыныма ятарга жые-нам. Хәер, моны сезгә сөйләү нигә кирәк тә, минем монда шулай акланып торуым нигә кирәк!

— Ә сез кайда шулай салкын тидердегез соң? — дип, ниндидер эчке бер сизенү белән сорап куйды Хетти.

Егетнең күңелендә кайнаган ярсу үзенен иң югаргы ноктасына күтәрелде булса кирәк. Бу югаргы ноктадан түбән төшү өчен аңа ике юл бар: йә ул ачыктан-ачык қискен сүзләр әйтергә, йә, киң күңеллелек күрсәтеп, бө-тенесен уен-көлкегә әйләндереп калдырырга тиеш иде. Егет икенче юлны — иң дөрес юлны сайлады, һәм буш коридор бер башыннан икенче башына аның ютәлли-ютәлли шаркылдап көлгән хырылдык тавышы белән тулды.

— Сокланып туймаслык кеше сез, валлаһи, — диде ул аннары, көләч елмаеп. — Шул кадәр сагаю — исен китәр. Ләкин мин сезгә үпкәләмим. Ярар алайса, кайда салкын алганымны да әйтим. Мин салкын суга төштем. Күптән түгел генә, моннан бер ике-өч көн элек, Төнъяк-елганы паромда кичкәндә, бер яшь кыз суга ташланды. Мин, әлбәттә...

Хетти аны сүзеннән бүлдә һәм аңа таба кулын сузды.

— Бирегез суганны, — диде ул.

Егет, сабырын жыеп, тешләрен кысты.

— Бирегз суганны, — дип кабатлады Хетти.

Егет елмайды да кызның учына суганны салды.

Тик шул чакны гына Хеттиның кырыс йөзенә механ-холик бер елмаю галәмәте жәелде. Аннан ул егетне

кулыннан житәкләде дә, буш кулы белән үзенен бүл-
мәсенә таба төртеп күрсәтте:

— Барыгыз, керегез шунда. Судан тартып чыгарган
кечкенә жүләркәегез сезне бүлмәдә көтеп утыра. Бары-
гыз, бар. Сызгә өч минут вакыт бирәм, аннан үзем дә
килеп житәчәкмен. Анда бәрәңге дә көтә әле. Бар кер,
Суган!

Ишекне шапып, табылдык егет бүлмәгә кереп кит-
кәч, Хетти суганны әрчеп, кран суында әйбәтләп юды
да тәрәзә аша еракта күренеп торган моңсу түбәләргә
моңсу күз карашын ташлап алды. Аның йөзендәге бая-
гы елмаю, әкрен-әкрен генә сүрелеп, бөтенләй юкка
чыкты.

— Ә шулай да, ә шулай да итне без таптык ич,—
дип, караңгы чырай белән, үз-үзенә әйтеп куйды ул.

Джунглидәге сабыйлар

Монтегио Силвер кебек хәйләкәр, оста алдакчы Көнбатыш штатларның берсендә дә булмагандыр, мөгаен. Бервакыт, Литл-Рокта чакта, әйтә бу миңа:

— Билли, ди, әгәр кайчан да булса бер заман синен зиһенен сыната башласа, яки, картаелып китеп, өлкән абзыйларны намуслы юл белән алдау кыенлашса, бернигә карамый, тот та Нью-Йоркка кит, ди. Көнбатышта һәр минут саен бер тунбаш дөньяга килсә, Нью-Йоркта аларны балык уылдыгы кебек чәчеп кенә торалар, хәтта исәбенә-хисабына чыгарлык түгел,— ди.

Шуннан соң ике ел вакыт узды. Сизәм, әлегә зиһен дигән нәрсә чынлап та сыната башлады бит: әүвәле белгән рус адмиралларының исемнәре хәтердән ычкынып-ычкынып киткәли, ә сул колагым өстендә берничә бөртектәк ак чәч тә күренде. Менә, мәйтәм, Силверның киңәшен тотарга вакыт килеп тә житте, дим.

Шулай итеп, жәйге матур көннәрнең берсендә, өйлә вакытында, Нью-Йоркка барып кердем дә, вакытны сүзмыйча, шундук Бродвейга йөрергә чыктым. Шулар чак күрәм: ниндидер бер отель стенасына сөялеп, Силвер үзе басып тора; өстенә әллә нинди экәмәт, купшы нәрсәләр киеп куйган; житмәсә, бик тырышып, жефәк яулыгы белән ышкый-ышкый, тырнакларын шомартып маташа.

— Әллә синдә дә ми склерозы башландымы яки вакытыннан элек картаеп киттеңме? — дим моңа.

— Но, Билли дус! Синә монда күрүемә бик шатмын,— ди бу.— Үзең беләсең, безнең ул Көнбатыш штатларда һәммәсе дә бик акыллыланып бетте, ди. Мин инде күптән үк, эшләр хөртиләнә башласа, шушы Нью-Йоркка килеп чыгармын дип уйлап йөри идем, ди. Нью-Йорк кешеләре ише халыкны алдау әллә ни мак-

танырлык эш түгел түгелен, эмма нишлэмэк кирэк. Алар, ди, өчкө кадэр генэ саный белэлэр, акыл дигэн нэрсэ бөтенлэй юк; булса да, аны елына бер мәртәбә күрсәтүләрә мөмкин, анысында да тик вәгъдә буенчагына, ди. Кыскасы, шундый сабий балаларны алдап йөрүем турында әниемнең белүен теләмәс идем мин. Ул бит мине мондый юк-бар эшләр өчен тәрбияләп үстөрмәгән,— ди.

— Әллә, югыйсә, «Чистартуга әйберләр кабул итәбез» дигән язулы ишек төбөндә чират та жыела башладымы инде? — дип сорыйм Сильвердан.

— Юк ла,— ди бу.— Безнең заманда рекламасыз да эшне әвәләп була, ди. Минем монда килгәнгә бер генә ай бит әле. Ләкин эшкә башларга эзермен: әгәр бу игелекле эштә катнашырга теләсәләр, Вилли Манхэттенның якшәмбе мәктәбе укучылары үзләренен фоторәсемнәрен бастыру өчен «Йвнинг дэйли» газетасына рәхәтләнәп жибәрә алалар.

— Ай эчендә мин бөтен шәһәр белән танышып беттем,— дип сүзен дәвам иттерде Силвер.— Көн саен газеталарын укып барам; ратушадагы мәче, әйтик, ирландлы полисменларның бар холык-гадәтләрен өйрәнәп беткән кебек, мин дә бу шәһәрне хәзер биш бармагым кебек беләм. Халык монда шундый, әгәр кесәләрендәге акчаларын вакытында чистартмасаң, алар шундук тавыш куптаралар, идәнгә ташланып, сабий баладай тыпырчына-тыпырчына көйсезләнәргә тотыналар. Әйдә, булмаса, мин торган отельгә барыйк әле, мин сиңа эшнең ничек икәннән шунда сөйләп бирермен. Иске дуслыкны искә алып, мин синен белән, Билли, бу шәһәрне бергәләп чистартырга да ризамын,— ди.

Шулай сөйләнә-сөйләнә, Силвер мине үз номерына алып китте. Аның бүлмәсе төрле чүп-чурама белән тулган иде.

— Башкала тинтәкләреннән акча суыруның бик күп төрле ысуллары бар,— дип, тагы сүзгә башлады Силвер.— Бу ысуллар, әйтергә мөмкин, Көңьяк Королина штатындагы Чарлстон шәһәре халкының дөгедән төрлө-төрлө ризык эзерләү ысулларыннан да күбрәк. Мондагы халык теләсә нинди жимгә каба. Күпчелегенен ми төзелеше, гомумән, безнеңчә түгел дияр идем. Үзләре никадәр акыллырак, гыйлемлерәк булса, эшләгән эшләре аларның шулкадәр ахмаграк килеп чыга. Күптән

түгел генә бер кеше, мәсәлән, Андреа дель Сартоның¹ «Иоанн яшъ чагында» дигән атаклы картинасы дип, Кече Рокфеллерның майлы буяулар белән язылган портретын Дж. П. Морганга алдап саткан.

Энә анда, почмакта, күрәсеңме, бер өем кечкенә-кечкенә китапчыклар ята? Колагыңа киртеп куй: болар чын мәгънәсендәге алтын ятмалары. Күптән түгел, ике-ме-өчмә көн элек; мин аларны сатуга чыгарган идем. Ләкин ике сәгатьтән сәүдәне туктатырга туры килде. Ни өчен дисеңме? Урам хәрәкәтен туктаттың дип, мине кулга алдылар. Кешеләр һәр нөсхәсен сугыша-сугыша алалар иде. Полиция идарәсенә барышлый, бер унлабын хәтта мине кулга алучы полисменның үзенә саттым. Ләкин соңыннан мин бу китапларны сатудан алырга мәжбүр булдым, чөнки кешеләрдән бернинди авырлыксыз-нисез акча жыйрга вәжданым кушмады. Ичмасам, кесәдән акча янчыгын чыгарганчы берәз гына булса да уйланып, икеләнеп торсалар иде, яки, һич югы, «Чикто» сүзендә нинди хәрәф житешмәгәнлеген белергә тырышсалар иде, — юк бит, юк: акчаларын кулыма көчләп дөгәндәй тыгалар, ә бу минем мин-минлегемне кимсетә.

Кулга артык жиңел бирелә торган эшләр монда еш булгалый, ләкин мин алардан күп вакыт баш тартырга тырышам. Менә тагын шундыйлардан берсе. Энә тегендә бер шешә зәңгәр язу карасы тора, күрәсеңме? Бервакыт кулымның аркасына энә белән якорь сурәте ясавым да, бер банк идарәсенә барып, үземне адмирал Дьюинен² туганнан туган, әнәсе дип тәкъдим иттем. Шуннан нишләделәр дисеңме? Дьюи исеменә вексель язып, аның аша миңа мең доллар акча күчермәкче булдылар. Кызганычка каршы, Дьюинен исемен белми идем, шуңа гына бу эшем барып чыкмады. Ләкин бу мисалдан син Нью-Йоркта акча табуның нинди жиңел юллары бар икәнлеген бик ачык күрә аласың. Йорт басучылар, мәсәлән, иң элек таланырга тиешле йортта кайнар аш әзерләнгәнме-юкмы икәннен белешәләр, кайнар аш һәм табында хезмәт күрсәтү өчен житәрлек санда югары белемле асрау кызлар булса гына анда басып керәләр. Шәһәрнең теләсә кайсы төбәгендә бандитлар

¹ Андреа дель Сарто (1486—1531) — атаклы итальян рәссамы.

² Дьюи (1837—1917) — Америка адмиралы.

гражданнарны бернинди авырлыксыз тишкәлиләр, чөнки андый гына эшләр монда гади бер кәсеп булып санала.

— Карале, Монти,— дип, Силвер чак кына тын алган арада, үземнән сүз кыстырдым мин,— сүзеңнен башында Манхэттенның яманатын сатып, син, бәлки, чыннан да дөрөс эшлэгәнсендер, ләкин мин үзем моңа никтер бик ышанып бетмим әле. Монда килеп төшкәнемә нибарысы ике генә сәгать булса да, ачык күрәм ки: бу шәһәрне тәлинкәгә салып, кашыгы-ние белән дигәндәй, безнең алга китереп куярга берәү дә ашыкмый шикелле. Минемчә, монда *rus in urbe*¹ житешми. Минем өчен, дөрөсен әйтим, бу шәһәр халкының эре ташлы муенсалар тагып, бәрхет киемнәрдән йөрүенә караганда, чәчләренә салам чүбе ябышкан булуы күп мәртәбә яхшырак булган булыр иде. Кыскасы, мондагы халык алай ук беркатлы түгелдер дип куркам,— дим.

— Фикерең аңлашыла, Билли,— диде Силвер.— Сиңа эмигрантлар авыруы йоккан. Нью-Йорк, әлбәттә, сиңең Литл-Рокиңнан яисә Европадан чак кына зуррак; беренче килгән кешегә, ияләшеп житкәнче, ул шактый шомлы күренә. Ләкин кайгырма, синеңгә бу өркү бик тиз үтеп китәр. Әйтәм бит, кайчак минем мондагы кешеләргә жән ачуым чыга: нишләп алар миңа бирәсе акчаларын һәйбәтләп төрөп, төрле хәшәрәтләргә каршы дәрулар белән агулап, кер кәржиненә салып өйгә үк жибермиләр икән дим. Юкса, шул акчаны жыяр өчен урамга чыгып йөрергә, вакыт әрәм итәргә туры килә бит! Ә аннан, брильянт тагып бу шәһәрдә кем йөри дисен? Мазурик хатыннары да шулер кәләшләре! Кыскасы, Нью-Йорк кешесен төп башына утырту сөлге башына роза чәчәгә чигүдән жинелрәк. Мине тик бер нәрсә генә борчый: кесәләрне егерме долларлыклар белән дыңгычлап тутырганда, сигараларым сынып харап булмагае дип куркам.

— Ни дим, алла кушып, син дигәнчә була күрсен,— дидем мин.— Шулай да минем үземә Литл-Рокта күбрәк ошый иде. Зур табыш артыннан куып, монда киләсе калмаган миңа. Иген иң уңмаган елда да Литл-Рокта, әйтик, почта өчен яңа бина салырга дип, иганә жыю кәгазенә кул куярга эзер торган берничә дистә фермер-

¹ *Rus in urbe* — шәһәргә авылдан килгән кешеләр мәгънәсендә. (Латинча.)

ны эзлэп табарга мөмкин иде. Бу үзе генә дә берме-икеме йөз доллар саф табыш дигән сүз. Э монда, минем фикеремчә, һәрбер кеше үз-үзе турында гына, үзенен акча янчыгын саклап калу турында гына кайгырта. Юк инде, монда уңышлы эш алып бару өчен синен белән безгә тәҗрибә житеп бетмәс дип куркам.

— Юкка куркасын,— диде Силвер.— Синен ул Ачыгавызвилл янындагы Тинтэктаунының чын бәһасен мин белмидер дип уйлыйсыңмы әллә? Бик яхшы беләм. Төньяк-елганың Гудзон икәнән, ә Көнчыгыш-елганың¹ гомумән елга түгеллеген ничек яхшы белсәм, Литл-Рокны да шулай энәсенә-жебенә кадәр беләм мин. Э монда, Бродвейдан нибары өч-дүрт квартал гына арырак, шундый ахмак халык яши, үз гомерләрендә аларның, гомумән, йөзәр катлы йортлардан кала башка бернинди йорт күргәннәре юк. Көнбатыштан килгән һәрбер эшлекле, тырыш, тапкыр кеше монда өч ай эчендә йә Джеромның мәрхәмәтенә, йә Лоусонның эче теленә лаек исем казанырга тиеш.

— Ярар, гиперболаларны калдырыйк,— дидем мин.— Син, булмаса, үзенен конкрет планыңны чыгарып сал. Әйттик, нинди юл белән без, бернинди Коткару жәмгыятьләренә мөрәжәгать итмичә яки мисс Элен Гуд хәрәменен баскычы төбөндә һуштан язып егылмыйча гына, мондагы ачыгавызларның кесәләрен берәрме-икешәрме долларга жиңеләйтә алабыз икән?

— Моның өчен кырыкмаса-кырык төрлө юл бар,— диде Силвер.— Акча мәсьәләсә ничегрәк синдә, Билли?

— Мең доллар,— дим мин.

— Э миндә — мең дә ике йөз,— ди Силвер.— Әйдә шул акчаларны бергә кушыйк та зур эшләр башлап жи-бәрик. Миллион долларны кулга төшерер өчен миллион төрлө ысул бар, хәтта ки кайсы ысулын сайларга икән дип аптырап торам әле мин.

Икенче көнне иртән Силвер мине отель вестибюлендә каршы алды. Үзе шат, авызы колагына җиткән.

— Бүген без Дж. П. Морган белән танышырбыз,— ди бу.— Монда, отелдә, белгән бер кеше бар, шул безне Д. П. Морган белән таныштырырга вәгъдә итте.

¹ *Төньяк-елга* — Гудзонның түбәнге өлешен шулай дип тә атап йөртәләр. *Көнчыгыш-елга* — Манхэттен белән Лонг-Айленд утрауларын аерып торган дингез култыгы.

Ул аның якын дуcты икән. Көнбатыштан килгән кешеләрне үлөп ярата, ди.

— Менә бу ичмасам чын эшкә охшый,— дим.— Мистер Морган белән танышырга мин бик риза.

— Әйе, финанс эшкуарлары белән танышлык итү безгә зыян итмәстер дип уйлыйм,— ди Силвер.— Нью-Йорк кешеләренен читтән килгәннәргә шулай кунакчылы булуы минем күңелгә дә бик хуш тоела.

Силверның белгән кешесе Клейн исемле иде. Сәгать өчтә Клейн Уолл-стриттагы әлегә иптәше белән Силверның номерына килеп керде. Мистер Морган чак кына үзенен матбугатка чыккан портретларына охшаган; сул аягын ул жонлы-йомшак сөлгә белән ураган һәм берәз аксаклап, таякка таянып йөри иде.

— Бу — мистер Силвер, ә монысы — мистер Пескад,— дип, Морганга тәкъдим итте безне Клейн.— Ә бу иптәшне сез беләсездер инде, чөнки финанс дөнъясының иң атаклы...

— Ярый, ярый, булды, Клейн,— дип, аны сүздән бүлдерде Морган.— Сезнен белән танышуыма бик шатмын, джентльменнар; Көнбатыш мине бик нык кызыксындыра. Клейн миңа әйтте, сез Литл-Роктан килгәнсез икән. Ялгышмасам, минем ул якларда ике ти́мер юлым да бар бугай әле. Ничек соң, егетләр, бәлки, без покер уйнап алырбыз, теләк булса, мин...

— Пирпонт, Пирпонт,— дип аның үзен сүздән бүлдерде Клейн.— Сез нәрсә, оныттыгыз дамы әллә?

— Аһ, гафу итегез, джентльменнар! — диде Морган.— Аяклар сызлый башлаганнан бирле, мин кайчак дус-ишләр белән карта уйнаштыргалый башладым. Карта уйнар өчен алар үзләре минем өйгә килеп йөреләр. Карагыз әле, сорыйсым килә: анда, Көнбатышта, сезгә Сыңаркүз Питерны очратырга туры килмәдеме? Ул Нью-Мексико штатында, Сиэтлда яши иде.

Безнен җавапны да көтеп тормастан, мистер Морган кинәт, ачулы төстә таягы белән идәнне төя-төя һәм кемнедер кычкырып сүгә-сүгә, ишекке-түрле йөрөнәргә тотынды.

— Нәрсә, Пирпонт, әллә Уолл-стритта акцияләрегезнен бәһаләре түбән тәгәри башладымы? — дип көлеп сорап куйды Клейн.

— Акцияләр кайгысы түгел әле! — диде Морган, ачулы ырылдап.— Теге каһәр суккан картина искә төште.

Шуны теләсә ничек эзләп табарга дип, Европага махсус жиһәргән кешемнән бүген телеграмма алдым. Бөтен Италияне аркылыга-буйга йөрөп чыктым, һич эзенә төшә алмыйм әле дип хәбәр итә. Шул картинаны кулыма китереп тоттыручы кешегә иртәгә үк илле меңне чыгарып салыр идем, илле мең генәме — житмеш биш меңне дә түләр идем. Италиягә жиһәргән кешемә мин: теләсә нинди хакка сатып алырга дигән *a la carte* бирдем. Анламыйм, нишләп әле картиналар галереясе зыян күрергә тиеш: чын де Винчи бит...

— Карагыз әле, мистер Морган, сезнең коллекциягездә де Винчинен барлык картиналары да бар түгелме соң? — диде Клейн.

— Ә ул ниндирәк картина соң, мистер Морган? — дип сүзгә кысылды Силвер.— Шулай кыйммәт тә булгач, ул, мөгаен, әлегә «Үтүк» небоскребының ян стенасы зурлыгындадыр инде?

— Күрәм, сәнгатьне белүдә сез бигүк маһир түгел икәнсез, мистер Силвер,— диде Морган.— Бу картина нибары егерме жидегә кырык ике дюйм зурлыгындагына. Ул «Мәхәббәт истирахәте» дип атала. Анда аксыл шәмәхә төсендәге инеш буенда тустеп биюен башкаручы берничә манекен туташ сурәтләнгән. Әлегә телеграммада әйтелгән, бу картинаны хәзерге көндә Европада Америкага алып киткәннәр булса кирәк, диелгән. Ансыз минем коллекция тулы санала алмый. Ярар, хөрмәтле джентльменнар, миңа китәргә вакыт. Үзегез беләсез, финансист кеше режим сакларга тиеш.

Мистер Морган белән Клейн кәбкә утырып китеп бардылар. Алар киткәч, без Силвер белән икәү бөек кешеләрнең тиз ышанучан һәм беркатлы булулары хакында бик озақ фәлсәфә сатып утырдык. Силвер әйтте, мистер Морган кебек кешене алдау вәждансызлык булыр иде, диде; мин исә моның бер үк вакытта үзегез өчен дә шактый хәтәр эш икәнлеген искәртеп куюны кирәк таптым.

Төшкә аштан соң Клейн безне шәһәр буенча йөрөп жерергә чакырды. Шулай итеп, без өчәүләп Жиденче авенюга киттек. Андагы төрле кызыклы нәрсәләрне тамаша кылып йөргәндә, Клейн кинәт ниндидер бер ломбард кибете витринасында бик матур каптырмалар күрдә дә, шуны сатып алырга дип, кибеткә кереп китте. Аның артыннан без дә иярәп кердек.

Отельгә әйләнәп кайтып, Клейн үз бүлмәсенә кереп китүгә, Силвер шашкан кеше сыман минем янга атылып килде дә, кулларын болгый-болгый:

— Күрдеңме? Син аны күрдеңме, Билли? — дип пышылдады.

— Нәрсәне ул күрдеңме? — дим мин.

— Соң инде, әлегә теге — Морган эзләп йөри торган картинаны әйтәм, — ди Силвер. — Ул без кергән кибеттә, ломбардчының конторкасы артында стенага элөп куелган. Клейн янында мин сиңа әйтергә генә теләмәдем. Валлаһи, бу шул картина. Туташлары нәкъ тере шикелле — кырык алтынчы размер күлмәктән йөрүче хәзерге заман кызлары дип уйларсың, тик анда алар күлмәк-сез — аерма тик шунда гына. Биюе дә бар — теләр-теләмәс кенә дигәндәй, аякларын югары күтәргәннәр, шунда ук сыек шәмәхә төсөндәге инеш, яр бую. Бу картина өчен мистер Морган күпме түләргә риза диде әле? Соң инде, шуны да аңламаска? Кибет хужасы үзендә нинди хәзинә сакланганын беләдер дисеңмени? Белми, әлбәттә.

Икенче көнне кибет ачылганчы ук без инде анда барып житкән идек. Әйтерсең лә, ике махмырбаш, ачкалары булмыйча, баш төзәтер өчен рәеш костюмнарын ломбардка салырга килгән!

Кибеткә кергәч, башта сәгать чылбыры караштырлаган булып кыландык. Аннары Силвер, сүз булсын өчен генә дигәндәй, хужа кешедән:

— Әйтегез әле, энә тегендә нинди сурәт эленеп тора ул? — дип сорады. — Игътибарга лаек картина түгел түгелен, шулай да анда сурәтләнгән туташларның берсе — энә теге калак сөякләре тырпаеп торганын, жирән чәчлесен әйтәм, — күңелемә ошап китте. Бу картинагыз өчен ике доллар түләргә булыр иде дә, тик сез, эленгән жиреннән аны алганда, артык кабалана башлап, янәшәсөндәге башка нәрсәләргә ватып, харап итеп бетермәгәгез дип куркам.

Хужа кеше, мыек астыннан гына елмаеп, безнең алга алтын йөгертелгән сәгать чылбырларын тезүендә булды.

— Ул картинаны миңа үткән елны бер итальян заклад итеп китергән иде, — дип сөйләп китте ул аннары. — Картина өчен мин аңа биш йөз доллар заклад хакы түләдем. Леонардо де Винчинен «Мәхәббәт истирахәте»

дигән картинасы ул. Ике генә көн элек аның саклау срогы чыкты, ягъни ул хәзер, бәһасе түләп алынмаган заклад малы буларак, ирекле сатуга куелды. Менә, рәхим итеп, бу сәгать чылбырын карагыз әле, бик модный фасон.

Ярты сәгәттән без, култык астына әлегә картинаны кыстырып һәм аның өчен ломбардчыга ике мең доллар саф акчабызны түләп, кибеттән чыктык. Силвер, вакытны сузмыйча, шундук кәб яллады да Морганни шатландырырга дип банкка чапты. Мин отелгә кайттым һәм Силверни көтә башладым. Ниһаять, ике сәгәттән ул да кайтты.

— Йә, ничек, мистер Морганни туры китерә алдыңмы? Картина өчен күпме түләде ул сиңа? — дип сорыйм моңардан.

Силвер өстәл янына килеп утырды да эскәтернең озын чукларын бөтергәли башлады.

— Мистер Морганни банкысында туры китереп булмады,— диде ул, ниһаять.— Чөнки ул менә икенче ай инде Европа сәяхәтендә йөри икән. Тик мин бернәрсәне аңламыйм, Билли: кайсы гына универсал магазинга кермә, һәрберсендә әлегә картина эленеп тора. Бәясе, рамы белән бергә,— өч доллар да кырык сигез цент. Ә рамын аерым гына алганда — өч доллар да илле цент сорыйлар. Ничек инде ул алай — нич аңламыйм?!

Чыршы бүлөгө

Черокины барысы да Сары Кэйлэгэ нигез салучы кеше дип, аныц атасы дип йөртө иде. Сары Кэйлэ исэ алтын эзлөүчө алаканатларның яңа оешкан зур гына бер авылы булып, андагы йортлар һәммәсә дә диярлек каерысы каезланмаган хуш исле нарат бүрәнэләреннән салынган иде.

Хикмәт шунда: бервакыт Чероки, гадәте буенча, алтын эзләп, шушы урыннарга килеп юлыкты да, ач ишәге кварц катыш нарат күркәләре белән тамагын ялгап маташкан арада, туфрак катламыннан кэйләсә белән утыз унция¹ авырлыгындагы табигый алтын кисәген каерып чыгарды. Чероки шундук казыклар кагып, участокны тамгалап алды һәм, зур колач белән эш итүчә киң күңелле хужа буларак, өчме-дүртме штаттагы иске дусларының һәммәсенә дә хәбәр жибәрде, аларны үз янына табышын бүлешергә чакырды.

Чакырылган дусларының һичберсе Черокиның тәкъдименнән баш тартырга уйламады. Озакламый Хила елгасы буеннан, Рио-Пекостан, Тозлы Елгадан, Альбукерктан, Феникстан, Санта-Фэдан һәм әйләнә-тирәдәге башка бик күп алтын эзлөү учакларыннан меңгә якын алаканат килеп төште. Алар үзләренә аерым-аерым жир кишәрлекләре бүлеп алдылар да, йортлар салып, зур бер авыл хасил иттеләр; авылны Сары Кэйлэ дип атадылар, жәмәгать тәртибен саклау өчен үз араларыннан махсус комитет сайладылар һәм, күрсәткән яхшылыгын искә алып, Черокига табигый алтын бөртекләреннән тезеп ясалган сәгать чылбыры бүлөк иттеләр.

Бүлөк тапшыру тантанасы тәмамланып, өч сәгать үтүгә, Чероки участогындагы алтын комы ятмасы

¹ Унция — авырлык үлчәү берәмлеге; 29,86 граммга тигез.

бөтенләй корып калды, ягъни Чероки асылда бай ятманы түгел, ә кечкенә бер алтынлы тамырны гына киртәләгән булып чыкты. Шуннан ул, бу участокны ташлап, бер-бер артлы башка жир кишәрлекләрен тамгаларга тотынды. Ләкин бәхет дигән нәрсә аңа таба аркасы белән борылган иде инде. Аның көне буге тырышып юган алтын комы бардагы ашау-әчү хакын түләргә дә җитми иде. Аның каруы, ул чакырып китергән алаканатларның эшләре җайлы барды, һәм Чероки, аларның уңышына шатланып, гел елмаеп йөрде, очрашканда, аларны чын күңелдән котларга да онытмады.

Сары Кәйләдә тормыш юлындагы уңышсызлыklarга баш имәгән, көр күңелле, батыр кешеләрне хөрмәт итүче халык җыелган иде. Бер көнне алар, берәр ярдәм кирәкмиме дип, Чероки янына килделәр.

— Миңамы? — диде Чероки. — Хәзерге хәлемдә миңа беркадәр күләмдә кредит табу начар булмас иде булуын. Марипозага китәргә исәп бар, бәхетне шунда сынап карамакчымын. Әгәр әйбәт ятмага юлыксам, сезгә шундук хәбәр җибәрермен. Беләсез бит — үз табышымны дуслардан яшерә торган кеше түгел мин.

Май аенда Чероки юл кирәк-яракларын ишәк сыртына төяп бәйләде дә, хайванының коңгырт-көрән төстөгә монсу танавын төньякка таба борды. Авыл халкы аны әле фаразда гына яшәгән шәһәр капкасына кадәр озата барды һәм, шунда туктап, Чероки күздән югалганчы, аңа зур уңышлар тели-тели, кул болгап калды. Черокиның кесәләренә алар, бөке белән ике арада бөтенләй һава калмаслык дәрәжәдә мөлдерәмә тутырып, биш фляга шәраб көчләп тыктылар. Аерылышканда аңа тагы шуны әйттеләр: әгәр Марипозада да Фортуна шәрифләре аңа кырын караса һәм ул яккан учак ялкынында кулларын җылытырга теләмәсә, Чероки, бернигә карамыйча, Сары Кәйләгә әйләнәп кайтсын, аны монда йокларына — һәрвакыт җылы урын-жир, ашарына — күкәй тәбәсә белән дунгыз мае һәм кырынырга кайнар су көтеп торыр, диделәр.

Чероки үзенә әлегә кушаматын алтын эзләүчеләр арасында кабул ителгән махсус номенклатура системасы нигезендә алган иде. Монда кешегә сабий чагында нинди рәсми исем кушылуы хакында бернинди язма таныклама таләп ителми — һәркем үз кушаматын ансыз да ала. Исем-фамилия — һәр кешенә үзенә генә кара-

ган хосуси милке санала, э бу кешене, эйтик, башка шуның шикелле үк зәңгәр күлмәкле, ике аяклы жан ияләреннән аеру өчен һәм, ахыр чиктә, шәраб шешәсе янына чакырганда эндәшү жиңелрәк булсын өчен, жәмгыять аңа вакытлыча икенче бер исем яки кушамат тага. Инде теге яки бу кешегә нинди кушамат тагылу мәсьәләсенә килсәк, анысы күп очракта бу кешенен шәхси сыйфатларына бәйле. Еш кына кушамат кешенен туган жиренә яки моңарчы яшәгән торак урынына карап бирелә. Берәүләр, мондый мөмкинлектән файдаланырга теләп, «мин фәлән жирдән килдем» дип ачыктан-ачык шаулап йөрергә яраталар һәм шуның белән үзләренен абруйларына күлгә төшерәләр. Кайсыберләре исә, оятсызларча мактанып, үзләренен чын исемнәрен ачып салалар да киләчәктә дә шулай аталырга тиешлекләрен дөгъвалыйлар, ләкин алтын эзләүчеләр арасында бу дөгъвалар гади бер кәпәренү, һавалану итеп кенә карала, һәм андыйлар беркайчан да уңышка ирешә алмыйлар. Үзен Честертон Л. Қ. Белмонт дип атап йөртүләрен дөгъвалап, шул исемдә икәнлегенә рәсми язулар да күрсәтеп маташкан бер бәндәгә, мәсәлән, кояш баеганчы шәһәрдән чыгып китәргә боердылар. Сары Кәйләдәге кушаматларның иң атаклылары — «Кәтәнә», «Чулак», «Техаслы», «Ялкау Билл», «Сәрхуш Роджер», «Чатан Райли», «Судья» һәм «Эд-Калифорния». «Чероки» кушаматы исә Америка һиндлеләренен мәгълүм бер кабиләсе исемнән алынып, ул кабилә кешеләре арасында Чероки күпмедер вакыт яшәгән икән дип фараз кылына иде.

Егерменче декабрь көнне почта йөртүче Болди Сары Кәйләгә таң калырлык яңа хәбәр алып кайтты.

— Беләсезме, Альбукеркта мин кемне очраттым? — дип сөрән салды ул, бар өстәле янындагы гадәти урынына барып басып. — Черокины! Өстенә эллә нинди кыйммәтле, әкәмәт киёмнәр киеп куйган — нәкъ менә төрек солтаны диярсең! Ә акчаны инде сибепме-сибә! Без аның белән рәхәтләнеп бер типтереп алдык, ашамаган-эчмәгән нәрсәбез калмады. Акчаны счет кәгазе буенча гына исәпләттерә. Бильярд шарлары кереп тулган луза кебек, кесәләре акчадан бүлтәеп тора хәзер абзагызның!

— Димәк ки, безнен Чероки бай алтын ятмасына юлыккан, — дип куйды Эд-Калифорния. — Бик шәп,

сынатмаган егет! Аның шулай каңгырып йөри-йөри, ахыр чиктә уңышка ирешүенә мин бик шатмын.

— Аңа хәзер, Сары Кәйләгә кайтып, иске дусларын бер күреп китсә дә зыян булмас иде,— диде кайсыдыр, беркадәр рәнжүле тавыш белән.— Хәер, дөнья шулай бит инде ул: кесәгә акча кердеме, кешенен хәтере сына-та башлый.

— Сабыр итегез әле, мин бит сезгә барысын да сөйләп бетермәдем,— диде Болди.— Эш болай. Чероки анда, Марипозада ягъни, бай чыганаклы бер жиргә тап булган. Қазып алынган һәр тонна чималдан Европаны әйләнәп кайтырлык алтын чыга, ди. Менә шул жир кисәген ул бер синдикатка саткан да йөз мең доллар саф акчаны кесәгә салып куйган. Шул акчага киенгән-ясанган, өстенә яшь котик мехыннан тегелгән тун алып жибергән, кызыл чана жигүле атлар булдырган... Аннан, беләсезме, тагын нәрсә уйлап тапкан ул?

— Көн-төн карта сугадыр инде,— диде Техаслы, үз фаразын белдереп; ул, гомумән, азартлы уеннардан башка да ямьле тормыш була дигән уйны башына китерә алмый иде.

— Жаныем-бәгърем, багалмам! — дип, көйләп үк жиберде Кәтәнә. Моңысы гаять фырт кеше, жете кызыл галстугын хәтта участокта эшлөгәндә дә салмый һәм куен кесәсендә һәрвакыт ниндидер бер салам сыйракның фоторәсемен йөртә иде.

— Сыраханә ачкандыр,— дип үз фаразын кыстырды Сәрхуш Роджер.

— Берсе дә түгел,— диде Болди, өзелгән сүзен дәвам иттереп.— Чероки мине үзенә алып китте дә бүлмәсендәгә әйберләргә күрсәтте. Аның бүлмәсен уенчыклар кибете дияргә мөмкин. Ниләр генә юк анда: курчаклар, барабаннар дисеңме, уенчык тимерайяклар, пружиналы жәнлек-хайваннар, чикерткәләр, шартлавыклар дисеңме — һәммәсе дә бар. Пыяла конфет тутырылган кечкенә капчыкларга хәтле бер почмакка өеп куелган. Барлык бу чүп-чар белән нәрсә эшләргә жыена соң ул диярсез? Һе, белмисезме? Белмәссез шул! Алайса әйтим, моны миңа Чероки үзе сөйләде. Әлегә бар булган чүп-чарны кызыл чанасына төяп, ул... туктагыз, сабыр итегез, табынга шешәләр куярга ашыкмагыз!.. Әйе, шуларның барысын кызыл чанасына төяп, Сары Кәйләгә килергә жыена ул... Ник дисезме? Мондагы бала-чага-

га... Эйе, эйе, нэкъ менэ шұлай диде: мондагы бала-чагага, диде. Гомер күрелмэгән, Гаттерас борыныннан көнбатышка таба бер генэ сабийның да төшенэ дә кереп карамаган тантаналы, бүләкле зур чыршы бәйрәме оештырмакчы булам, ди. Имеш, шунда балаларга бүләк итеп Сөйләшә Торган Курчаклар, Бәләкәй Акыллы Малайлар, төрле уенчык Эш Кораллары биреләчәк, ди.

Болдиның бу сүзләреннән соң бүлмәдә бер-ике минутка үлем тынлыгы урнашты. Ниһаять, бармен, кунакчыллыгын күрсәтү өчен уңайлы вакыт житкәндер дип уйлап, өстәле өстендәге стаканнар гаскәрен кушучлары белән берьюлы алтын эзләүчеләргә таба эшереп куйды һәм шуның артыннан ук зур шешәле вискине дә өстәл буйлап сәяхәткә жиберде.

— Ә син аның хәтеренә төшердеңме соң? — дип сорады Тринидад кушаматлы алтынчы.

— Юк шул, әйтә алмадым, — диде Болди, шактый уңайсызланып. — Ничектер теләм әйләнмәде. Уйлап кара, бүләккә дигән чүп-чарга ул никадәр акчасын сарыф иткән бит, аннан, үзе дә шул бәйрәм уздыру өчен белән янып-дәртләнеп йөри... Ничек әйтмәк кирәк... Өстәвенә, без анда шактый төшереп тә алган идек. Юк, әйтә алмадым мин аңа.

— Чынлап, бу хәл мине беркадәр гажәпкә калдырды әле, — диде Судья, фил сөягеннән эшлängән ябалдашлы таягын өстәп кырына эләктереп куеп. — Үзенә туган шәһәре итеп күрердәй Сары Кәйлә турында безнең Чероки дустаныбызга ничек инде шулкадәр ялгыш фикердә булырга кирәк?

— Хи, дөньяда әллә ниндә хикмәтләр була, — дип каршы төште Болди. — Черокиның Сары Кәйләдән киткәнненә инде жиде ай тулды. Бу вакыт эчендә нинди генә хәлләр булмас? Сары Кәйләдә бала-чага юк икәннен, өмет тә ителмәгәннен каян белсен ди ул?

— Карагыз әле, чынлап та, төптән уйласан, шактый сәер хәл икән бит бу: шул гомер яшәп, шәһәребездә бер генә почык борын да булмасын имеш, — дип сүзгә катышты Эд-Калифорния. — Бәлкәм, моның сәбәбе шәһәрдә биләү әйберләре һәм имезлек сәүдәсе булмаудандыр, ә?

— Чероки тагын шуны әйтте, — дип янә сүзен давам иттерде Болди, — бәйрәм тантанасы күңеллерәк булсын

өчен, мин балалар алдына Кыш Бабай булып киенеп чыгачакмын, ди. Ул инде ак парик белән ак сакал да сатып алган. Минем алда аларны хэтта киеп тә күрсәтте. Лонгфеллоның¹ нәкъ үзе дип торам,— теге, китابلарда рәсеме басыла торган бабайны әйтүем. Аннан, өстән кияр өчен, чабулары мех белән каелган кызыл тышлы балахон, бер пар кызыл бияләй, шундый ук төстәге чуклы, текә кырыйлы башлык сатып алган. Мондый могжизаны тамаша кылыр өчен кайлардадыр никадәр сабыйлар зар-интизар булып ята бит, ә монда, карыйсың, шуларның берсе генә дә юк. Хурлык бу!

— Ә Чероки үзенәң йөген төяп монда кайчан сәфәр чыгарга уйлый соң? — дип сорады Тринидад.

— Бәйрәм көне иртәсендә ул монда булачак,— диде Болди.— Үзенәң килешенә, ул сездән, егетләр, бөтен нәрсәне әзерләп куюыгызны үтенде: бәйрәм бүлмәсе дә, чыршы да әзер булсын, ди. Чыршыны бизәргә сер тотат торган хатын-кызлар гына чакырылсын, балалар чыршы бәйрәме буласын вакытыннан алда сизә күрмәсеннәр, бу алар өчен чын сюрприз булсын, ди.

Сары Кәйләнең балалар мәсьәләсендәгә хәле, әлегә әңгәмәдә телгә алынганча, чыннан да бик аянычлы иде. Ашыгычлык белән, эштер-өштер төзелеп, авыл булып яши башлаган көненнән бирле монда әле бер генә тапкыр да сабый тавышы янгырамаган, аның ике рәт бүрәнә йортлар һәм чатырлар уртасыннан сузылган бердәнбер такыр урамы буйлап бер генә мәртәбә дә шук малайлар чабышып узмаган иде. Бу бәхетләр барысы да соныннан килде. Ә без сөйләгән заманда Сары Кәйлә таулар арасында адашып калган аулак бер авыл — алтын эзләүчеләрнең гади лагеры иде, һәм беркемнең дә әле анда бәйрәм иртәсен зарыгып көтүче елтыр күзләренә яисә Кыш Бабайның серле бүләкләренә таба сузылган бәләкәй түземсез кулларны күргәнә һәм кышның бөөк шатлыгы — яшел чыршыны каршылап, дөңгәләп куанышып кычкырган сабыйлар авазын ишеткәнә булмады. Кыскасы, мәрхәмәтле Черокиның бер йөк чупчары өчен рәхмәт укырдай риясыз йөрәкләр юк иде монда.

¹ Лонгфелло, Генри Уодсуорт (1807—1882) — Американың күренекле шагыйре, «Гайават турында жыр» исемле атаклы поэманың авторы.

Хатын-кыз дигәне Сары Кәйләдә нибарысы биш бөртек иде. Боларның өчесе — туфрак пробалары алу-чының хатыны, «Бәхетле табылдык» кунакханәсенә хужасы һәм көнөнә бер уңия алтын комы бәрабәренә үзенә тагарагында кер юып көн күрүче хатын — авыл-ның утрак тормыш белән яшәүчеләреннән исәпләнә; калган икесе исә — апалы-сенең мисс Фаншон белән мисс Ирма Спэнглерлар, — «Күчмә драма ширкәте» артисткалары булып, хәзер бөтен труппалары белән сары Кәйләдә жиңел кулдан гына оештырылган «Ам-пир» дигән театр бинасында уйныйлар иде. Авылда балалар булмау сәбәпле, мисс Фаншон кайчак теге яки бу спектакльдә, үзенчә зур бер дәрт белән, яшүсмер малайлар ролен дә башкаргалый, ләкин сәхнәдә ул тудырган балалар образлары Чероки хыялында сурәт-ләнгән һәм Чыршы бәйрәмендә аның юмарт бүләкләрен алырга лаек дип фараз ителгән садә күңелле, уенчак-шат сабыйлардан бик ерак тора иде, билгеле.

Яңа ел киче пәнжешәмбегә туры килә иде. Сишәмбе көнне Тринидад, участоктагы көндәлек эшенә чыкмый-ча, иртүк «Бәхетле табылдык» кунакханәсенә Судьяны күрергә китте.

— Әгәр без бу Чыршы вәсвәсәсендә Черокига бу-лышмасак, Сары Кәйләгә гомерлек хурлык тамгасы салыначак, — дип белдерде ул. — Чероки, әйтергә мөм-кин, безнең шәһәрне дөньяга тудырды. Кыш Бабаебыз тишек тагаракка утырып калмасын өчен, мин үз тара-фымнан кайбер нәрсәләр эшләргә булдым.

— Кирәгем булса, мин дә үз тарафымнан бөтен нәр-сәне эшләргә әзер, — диде Судья. — Заманында Чероки миңа күп ярдәм итте. Ләкин бу очракта мин әлегә хәл-дән бернинди котылу юлы да күрмим... Моңарчы, дөре-сен әйтим, шәһәребездә бала-чага булмауны мин үзенә күрә бер бәхет дип санап йөри идем... Хәзер исә, бу хәлләр килеп чыккач, мин, әлбәттә... Ләкин... тагын кабатлыйм... мин бу хәлдән бернинди котылу чарасы да күрмим...

— Күтәрелеп карагыз әле миңа, шунда күрерсез, — диде Тринидад. — Котылу юллары да, чарасы да сезнен алда тора. Хәзер берәр жирдән жигүле ат яллыйм да сәфәргә чыгып китәм; теләсә каян, хәтта ятимнәр йор-тын талап булса да, безнең Кыш Бабайга бер фургон бала-чага төяп кайтам.

— Эврика! ¹ — дип кычкырып жибәрде Судья.

— Юк, ялганлайсыз! Аны мин таптым! — дип каршы төште Тринидад. — Мин дә кайчандыр мәктәптә латин телен өйрәнгән кеше.

— Мин сезнең белән барам, — дип белдерде Судья, таягы белән һаваны ярып. — Ни әйтсәң дә, миндә беркадәр сөйләү сәләте, ораторлык һәвәсе бар. Ә безнең яшъ дусларыбызны вакытлыча әжәткә алып торы турында сөйләшкәндә, безгә ораторлыкның да файдалы булуы ихтимал.

Бер сәгатътән Сары Кәйлә халкы, Тринидад һәм Судьяның уртак планы белән танышып, аңа үзенең бердәм фатихасын бирде. Сары Кәйлә тирәли кырык миль радиуста яшәүче бала-чагалы гаиләләрдән азмы-күпме хәбәрә булган һәр кеше, Тринидад белән Судья янына килеп, белгән мәгълүматларын сөйләргә ашыкты. Тринидад алар сөйләгәннең һәммәсен кәгазьгә язып алды, аннары, вакытны сузмыйча, жигүле чана эзләргә чыгып чапты.

Беренче тукталышны Сары Кәйләдән егерме миль киткәч, алты почмаклы бүрәнә йорт янында ясау күздә тотылган иде. Тринидад койма аша гына өй эчендәгеләргә аваз салды, һәм өйдән авызына трубка капкан хужа кеше чыкты; чыкты да, аварга торган койма янына килеп, терсәкләре белән жылкапкага таянды. Хужа артыннан шулай ук сәләмә киёмле, әмма төскә-биткә таза-тук кыяфәтле һәм кызыксынучан-елтыр күзле бер өер бала-чага да баскыч төбенә чыгып сибелде.

— Эш болай, — дип сүз башлады Тринидад. — Без сезнең янга Сары Кәйләдән килдек. Әйтергә яраса, үзара ризалашу тәртибендә сезнең балаларыгызны алып китәргә дип килдек. Хикмәт шунда, безнең бер мөгътәбәр кешебез, чыршы бәйрәме белән вәсвәсәләнәп дигәндәй, Кыш Бабай булырга теләк белдерде. Иртәгә ул, бала-чагага бүләккә бер йөк төрле чүп-чурама төяп, безнең шәһәребезгә килеп житәчәк. Ә бездә, Сары Кәйләдә, адәм затының иң яшъ дигәнә дә инде янтыгына кырык бишенче калибрлы револьвер тагып йөри һәм

¹ Эврика! — «Таптым!» — риваять буенча, борынгы грек галиме Архимед, гидростатика фәненең төп законың ачкач, шатлыгыннан шулай дип кычкырып жибәргән имеш. Бу сүз берәр катлаулы мәсьәләне чишкәндә уңышка ирешү авазы буларак хәзер дә еш кулланыла.

сакал-мыегын кыра. Шулай булгач, Чыршы бэйрәмендә кем генә шау-гөр килер дә, кемгә генә бүләк өләшенер икән? Кыскасы, дус кеше, безгә берме-икеке балагызны биреп торсагыз, без бэйрәмнең икенче көнендә үк аларны сезгә исән-имин килеш кире кайтарып куяр идек. Алай гына да түгел, алар үзләре белән төрле уенчыклар — жете кызыл буяуга буялган барабаннар, муллык мөгезләре, матур тышлы, бизәкле Робинзон китаплары һәм башка шундый әйберләтә дәлилләр алып кайтырлар иде. Йә, ни дисез?

Судья да үз сүзен әйтте.

— Икенче төрле итеп әйткәндә,— диде ул,— без үзебезнең кечкенә, әмма чәчәк ату чорын кичергән шәһәрчегебездә аерым мәсьәләләрнең, бу очракта — балигылык мәсьәләсенең, бигүк балигы дәрәжәдә тормаганлыгын, ягъни, икенче төрле итеп әйткәндә, балигы яшыкчә балаларның бөтенләй юк икәнлеген ачыkladык. Инде хәзер, календарьда күрсәтелгән тарихи көн якынлашып, безнең алга, йола кушканча, сабый яшендәге жан ияләрен төрле файдасыз, әмма кызыклы әйберләр белән бүләкләү бурычы килеп баскач...

— Аңлашылды,— дип, Судьяның нотыгын бүлдә хужа кеше, баш бармагы белән трубкасындагы тәмәкене төйгечләп.— Сезне тоткарларга теләмим, джентльменнар. Безнең карчык белән икебезгә, турысын әйтим, жиде балабыз бар. Менә шул: күңелемнән ул жиденен һәркайсын берәмләп барлап чыксам да, араларыннан никтер сезнең ул мәжлесебезгә жибәрердәен тапмадым. Карчык әнә анда алар өчен кукуруз орлыклары кыздырып куйган, комод тартмасында яшерелгән чүпрәк курчаклары да юк түгел, аның соңында, без үзебез дә бит, бик зурдан купмыйча, өйдәгечә генә дигәндәй, бэйрәмне бэйрәм итеп каршыларга телибез. Озын сүзнең кыскасы, сезнең бу эш-ниязтегез минем күңелгә хуш килмәде, ягъни балаларның берсен дә сезгә биреп жибәрә алмыйм димәкче булам. Тәкъдимегез өчен рәхмәт, джентльменнар!

Шулай итеп, Тринидад белән Судьяга, атны кире борып, калкулык түбәсеннән түбән тәгәрәргә туры килде. Шуннан алар икенче бер калкулыкка таба карап юл тоттылар һәм Уайли Уилсон исемле фермер ранчосына килеп туктадылар. Тринидад янә үзенең үтенечен сөйләп бирде. Судья исә, тантаналы төстә гүелдәп, икенче

партия тавышы белән аңа кушылды. Миссис Уайли, тупылдык битле ике ташбашын итәге белән каплай-каплай, шөбһәле күзен иренә төбәде һәм аның баш чайкый-чайкый елмаеп басып торуын күргәч кенә, тынычланып, авызын жырды. Димәк, тагын уңышсызлык!

Калкулыктар арасындагы үзәнлектә кичке эңгер куера башлаганда, Тринидад белән Судья исемлектә күрсәтелгәннәрнең яртысыннан күбесен йөрөп чыкканнар иде инде. Һәм һәркайда аларны «Юк!» дигән катгый сүз каршылады.

Алар тимер юлы буендагы бер кунакханәдә төн кундылар да таң белән яңа юлларын дәвам иттерделәр. Чанага әле булса яңа мөсафир өстәлмәгән иде.

— Мин аңлый башладым шикелле,— диде Тринидад.— Бәйрәм көнне эжәткә бала эзләп табу — бу, минемчә, коймак ашарга жыенган кешенең табыныннан май урлау белән бер.

— Әлбәттә,— диде Судья, килешеп.— Һич шик юкки, бу чорда гаилә эчендәге мөнәсәбәт җепләре, мин әйтер идем, аеруча ныгыйлар.

Сәяхәтчеләр бу көнне утыз миль юл үттеләр, нәтижәсез дүрт тукталыш ясадылар һәм һич файдасызга дүрт нотык сөйләделәр. Һәр җирдә балалар алтын бәһасендә йөртелә иде.

Кояш төшлектән авыша башлаган иде инде. Ниһаять, аулактагы тимер юл станцияләренен берсендә, шунда эшләүче бер хезмәткәрнең хатыны, реквизицияләнергә тиешле тагы бер хәзинәне күкрәге белән дигәндәй саклап калганнан соң, сүз арасында әйтеп куйды:

— Гранит Кыяда хәзер яңа буфетчы хатын эшли. Ялгышмасам, аның малае бар бугай. Бәлкем, сезгә баласын ул биреп жибәрер?

Кичке сәгать биштә Тринидад белән Судья Гранит Кыя станциясенә килеп життеләр. Поезд, станция буфетында үз пассажирларының тамакларын ялгатып һәм сусыннарын бастырып, әле генә кузгалып киткән — вокзалда кеше-кара күренми иде. Тик буфет баскычындагы ябык гәүдәле, караңгы чырайлы, авызына папирос капкан ун яшәрлек бер малай күзгә чалынды.

Буфет бүлмәсендә исә ачыккан пассажирлар һөжүмәннән соң була торган гадәти тәртипсезлек хөкем сөрә иде. Яшь чырайлы, ләкин көндәлек мәшәкәтләрдән

тəмам кипшереп, суырылып калган буфетчы хатын, урындык аркасына башын ташлап, ял итеп утыра. Анын йөзөндө беркайчан да кире кайтмый, шул ук вакытта эзсез дə югалмый торган əүвəлге матурлыкның чалымнары шəүлəлənеп күрөнə иде.

Тринидад аңа үзлəренен нинди максат белəн килүлəрен аңлатып бирде.

— Соң, алай бик кирəк булгач, Боббины вакытлыча алып китə бирегез, мин аны сезгə рəхəтлənеп биреп жи- бэрэм,— диде хатын арыган тавыш белəн.— Монда иртə таңнан караңгы төнгəчə гел аяк өстө булырга туры килə — бала артынан карарга һич вакыт тими. Ул энə, зурлардан күрмə, əллə нинди начар гадəтлəргə өйрөнə башлады инде... Монда аңа нинди бəйрэм ди, чыршыны шул сездə күрсə генə инде...

Тринидад белəн Судья сөйлəшү өчен Бобби янына баскычка чыктылар. Тринидад малайга тəэсир итəрдəй матур сүзлəр белəн Чыршы бəйрəме, анда буласы бүлəклəр турында сөйлəдө.

— Аның соңында, яшь дустым, бу Чыршы бəйрəменə Кыш Бабай үзə дə килəчəк,— дип, рухланып үзеннən өстəдө Судья.— Ул теге, əүвəлге замандагы изге фəрештəлəр мендəр астына бүлəклəр салып киткən кебек...

— Һи, əкият сөйлəмəгезче! Мин сабий бала түгел,— дип, аны сүздən бүлдө Бобби, күзлəрен мыскыл белəн кысып.— Бернинди Кышбабайлар да юк. Сез ул, өлкən абыйлар, кибеттəгə төрлө чүп-чарны сатып аласыз да, шуны төнлə белəн балаларның мендəрлəрə астына куеп йорисез. Аннан соң корымлы кыскыч белəн идəнне пычратасыз — янəсə, Кыш Бабай чанага утырып килгən дип уйласыннар.

— Бəлкəм, шулай да булгалыйдыр,— дигən булды Тринидад, килешкəндəй.— Лəкин бит Чыршы үзə ялган түгел, чын чыршы. Ə безнеке, белəсəңмє, нинди бай, матур булачак! Альбукерктагы универсал магазинның бер якта торсын — уенчыкларның иң арзанлы дигəнə дə ун цент бəһасендə. Ул, мин сиңа əйтим, кызыл барабаннар, зырылдавыклар, Нух көймəлəрə...

— Шайтанымамыни алар! — диде Бобби, исе китмичə.— Андый яшьтən узган инде мин. Мылтык бир син миңа. Уенчык мылтык түгел, чынын, кыргый мəчелəргə ата торганын. Ə андыє аның сезнен ул күнелсез Чыршыгызда үтерсəң дə булмый, белəм ич.

— Кистереп үк әйтә алмыйм, шулай да, кем белә, бәлки бардыр,— диде Тринидад, берәз дипломатиягә сыгынып.— Иң башлап син ризалыгыңны бир, анда баргач күрербез тагы.

Мылтык турындагы әлегә зәгыйфь өмет чаткысы ахыр чиктә малайны тәмам ризалатырга ярдәм итте. Һәм яллаучылар, Черокиның филантропия вәсвәсәсен күпмедер дәрәжәдә канәгатьләндерергә тиешле шушы бердәнбер трофейны чанага утыртып, кайтыр юлга чыктылар.

Ул арада Сары Кәйләдә бәйрәмгә әзерлек эшләре төгәлләненп килә иде. Бәйрәм залы итеп әйберләр саклый торган буш бер сарайны сайладылар; уртасына чыршы кертеп утыртып, аны һәм сарай эчен Аризона феяләренең хәрәмнәре сыман матурлап бизәделәр. Бу эштә бигрәк тә хатын-кыз зур тырышлык күрсәтте. Чыршы, әйтерсең лә, шәмнәр һәм көмеш ялтыравыклар эчендә коена; ботакларга тагылган уенчыклар берничә дистә балага да җитәрлек иде.

Кич якынлашып, караңгы төшә башлагач та, кешеләрне түземсезлек биләп алды. Бала аулаучылар кайтмый микән дип, алар әледән-әле урамга чыгып карадылар һәм юлны күзәттеләр. Чероки үзе өйлә вакытында ук килеп җиткән иде. Сары Кәйлә урамына ул, кызыл чана җиккән атын жан-фарманга чаптырып, төрле зурлыктагы һәм формадагы бер олау төенчек, тартмалары белән атылып килеп керде. Ул үзенең беркатлы каһарманлыгы белән шулкадәр мавыккан иде ки, хәтта үзен каршылаучылар арасында балалар бармы-юкмы икәнлегенә дә игътибар итмәде. Ә Сары Кәйләнең бу аянычлы, хурлыклы хәле турында аңа авыз ачып сүз әйтергә беркемнең дә батырлыгы җитмәде. Өстәвенә, һәммә кеше Тринидад белән Судьяга зур өмет баглый — алар тиздән бер олау бала-чага төяп кайтыр дип ышана иде.

Кояш баегач, Чероки, җил ашаган, җыерчыклы йөзенә хәйләкәр елмаю галәмәте чыгарып, залдагыларга күз кысты да, Кыш Бабай кулыннан өләшенергә тиешле бүләкләр капчыгын һәм тагы бер серле тартмачыкны эләктереп, залдан чыкты.

— Балалар җыелып беткәч, Чыршының утларын кабызыгыз да төрле уеннар оештырып җибәрегез,— дип, бәйрәм комитеты әгъзаларына күрсәтмәләр бирде

ул.— Аннан, уен кызып, балаларның күзенә ак-кара күренми башлагач... Әйе, нәкъ менә шул чакта, Кыш Бабай сиздермичә генә ишектән килеп керер. Бүләкләр һәммәсенә дә житәр дип уйлыйм.

Хатын-кызлар әле булса Чыршы тирәсендә әйләнәләр: уенчыкларны бер урыннан алып, икенче урынга күчерәләр — кыскасы, Чыршыны соңгы мәртәбә камил, хозур бер кыяфәткә кертергә тырышалар иде. Апалы-сеңелле Спэнглерлар да шунда; берсе театрда әле яңа гына куела башлаган «Шахтер егет кәләше» исемле пьеса персонажларынан Леди Вайолет де Вир, икенчесе — асрау кыз Мари булып киенгән. Театрда спектакльләр тугызда гына башлана, шуннан файдаланып, алар, бәйрәм комитетының рәхимле рөхсәте белән, монда Чыршы бизәшергә дип килгәннәр иде.

Жыелган халыктан кем дә булса берсе минут саен баскыч төбенә чыгып, Тринидадларның кайту-кайтмауларын белешеп керде. Инде көн тәмам караңгыланып, Чыршының утларын кабызыр вакыт житкән, шуңа күрә халыктагы борчылу үскәннән-үсә бара иде. Моның өстенә, беркемнән бернинди рөхсәт сорамыйча, бүләк капчыкларын күтәреп һәм баштанаяк Кыш Бабай киенә төренеп, залга капылт кына Чероки килеп керүе бар иде.

Ниһаять, урамда чана табаннары шыгырдавы ишетелеп, «бала караклары» сарай каршына килеп туктадылар. Хатын-кызлар урыннарыннан дәррәү кубып, куанышып шаулаша-шаулаша, шәмнәрне кабызырга керештеләр. Ирләр, борчылган кыяфәттә почмактан почмакка йөрәнделәр яки ни кылырга белмичә төркем-төркем булып стена буйларына сыендылар.

Озын юл йөреп, тәмам алжып кайткан Тринидад белән Судья, арык гәүдәле, әмма шук-әрсез чырайлы бер малайны кулыннан житәкләп, залга килеп керделәр. Малай, көлемсерәү катыш мыскыл белән ялтыраган күзләрен маңгай астыннан гына йөртеп, залга һәм бизәп чуарланган чыршыга карап алды.

— Ә балаларның калганнары кайда соң? — дип сорады проба алучының хатыны. Шәһәрдә оештырыла торган барлык мәдәни эшләрдә ул һәрвакыт беренче рольне уйный иде.

— Ханым-солтаным, бәйрәм алды көннәрендә балалар эзләргә китү — акбур арасыннан көмеш бөртеге

эзлэү белән бер,— диде Тринидад, авыр сулап.— Ата-ана хисе дигән нәрсәне мин аңлый алмыйм, минем өчен баш житмәслек табышмак ул. Елның өч йөз дә алтмыш дүрт көнөндә балалары нишләп йөри — суга батамы, имән чикләвеге ашап агуланамы, кыргый мәче тырнагына яисә бала урлаучылар кулына элэгәме — моңа аларның исләре дә китми. Ләкин менә яңа ел бәйрәмендә, хет шартла, аларның барлык балалары табын янында гаилә мәжлесе агулап утырырга тиеш, янәсе. Менә бу малай, ханым,— ике көн буена әйләнә тирәнә аркылыга-буйга йөрөп без тапкан бердәнбер экземпляр булыр.

— Аһ, нинди сөйкемле сабый! — дип, театр күлмәгенң койрыгы белән идәнне себерә-себерә, малайга таба атлады мисс Ирма.

— Қагылмагыз миңа! — дип ырылдап куйды Бобби.— Кем ул «сабый»? Сөз үзегезме әллә?

Ирма мескен, жырылган авызын жыярга да өлгерә алмыйча, читкә тайпылырга мәжбүр булды.

— Дорфа малай! — дип нәтижә ясады ул.

— Бар булганы шул инде,— диде Тринидад.— Черокиның хәлен аңларга була, ләкин нишләмәк кирәк.

Шул вакыт ишек ачылып, залга Кыш Бабай киемендә Чероки килеп керде. Парик һәм кие ак сакал аның бөтен битен диярлек каплаган — жон арасыннан фәкать очкынланып жемелдәгән кара күзләре генә күренә иде. Аркасына ул капчык аскан иде.

Чероки залга кәргәч, бар кеше тынып калды. Хәтта апалы-сенеңле Спэнглерлар да, ясалма нәзакәтләнү гадәтләрен онытып, үтә бер кызыксыну белән, Яңа ел Бабаеның озын, мәһабәт гәүдәсенә төбәлеп каттылар. Тик Бобби гына, күзен-кашын жимереп һәм ике кулын ике кесәсенә тыгып, Чыршыга күпләп асылган кызыксыз-мәгънәсез уенчыкларга караңгы чырай белән карап торуында булды.

Чероки аркасындагы капчыгын идәнгә төшерде дә сәерсенеп як-ягына каранды. Кем белә, бу минутта ул, бәлкәм, залда булырга тиешле балаларны кая булса да бер почмакка куып кертәп, вакыты житкәнче чыгармыйча торалардыр, дип уйлап куйгандыр. Чероки туптуры Боббига таба атлады һәм күрешү өчен кызыл бияләйле кулын сузды.

— Бәйрәм котлы булсын, балакаем! — диде ул.— Менә бу Чыршыда сиңа нәрсә ошый, бөтенесен дә

ала аласың. Буең житмэгәнән үзем алып бирермен. Кая, бир кулыңны, күреш Кыш Бабай белән.

Малай борынын тартып, мышкылдап куйды.

— Бернинди Кышбабайлар да юк,— диде ул.— Синен бу сакалың ялган сакал. Карт кәжә ябагасыннан ясалган. Мин сабий бала түгел. Бу курчаклар, кургашын атлар миңа нәрсәгә? Олаучы абый әйтте, мылтык бирерләр, диде. Ә мылтык синдә юк. Минем өйгә кайтасым килә.

Ярый әле Тринидад ярдәмгә килде. Ул Черокинын кулын эләктереп алды да, аны каты итеп кыса-кыса:

— Син безне кичер инде, Чероки,— дип сүзен башлады.— Безнең Сары Кәйләдә гомер-гомергә балаларның булганы юк. Синен хөрмәткә, суарәга, өере белән куып алып кайтмак булган идек тә, тик менә шушы сардин балыгыннан кала жәтмәгә бүтән берни эләкмәде. Ә ул, үзең күрәсең, атеистлар затыннан икән: Кыш Бабайларга ышанмый. Без синен алда бик оятлы хәлгә калдык, Чероки: энә, шулар өчен дип, күпме акча сарыф иткәнсең бит. Ләкин без, Судья белән, болай килеп чыгар дип уйламадык: бала-чаганы монда көтүе белән алып кайтырбыз, синен бер генә уенчык-сыбызгың да иясез калмас дип өметләнгән идек.

— Ярар, кайгырмагыз юкка,— диде Чероки.— Баш бетәрлек берни дә булмаган. Акча мәсьәләсендә дә пошынмагыз! Бөтен бу чүп-чарны берәр иске шахта чокырына илтербез дә ташларбыз. Мине гажәпләндергәне икенче нәрсә: ничек әле мин, карт ишәк, Сары Кәйләдә балалар булмавын башымнан чыгарганмын!

Ул арада кунаклар, сер бирмәскә тырышып, үзләрен кәефләнгән, бәйрәм иткән булып кыландылар, ләкин бер тырышлык кына гомуми күңел төшенкелеген әллә ни күтәрә алмады. Бобби исә, Чыршы яныннан китеп, зал почмагына барып утырды. Аның чыраенда ачыктан-ачык эч пошу, ямансылау галәмәте күренә иде. Кыш Бабайлык дәрте һаман әле сүрелеп житмәгән Чероки да, ниһаять, аның янәшәсенә килеп утырды.

— Син кайда торасың соң, егеткәй? — дип, ихтирамлы тавыш белән сорады ул аңардан.

— Гранит Кыяда,— диде Бобби теләр-теләмәс кенә. Залда шактый бөркү иде. Чероки башлыгын, парик һәм ясалма сакалын салып куйды.

— Һей, мин сине беләм ләбаса,— диде кинәт Бобби, жанланып китеп.

— Нәрсә, безнең очрашкан бармыни?

— Очрашканыбызны хәтерләмим. Ә менә рәсемегезне күргәнем бар. Йөз тапкыр.

— Кайда?

Бобби берәз икеләнебрәк торды, аннан әйтте:

— Өйдә, комод өстендә күргәнем бар,— диде.

— Һе, кара син аны, ә? Исемен ничек соң синең?

— Роберт Ләмсден. Әнинеке ул, рәсемне әйтәм. Төнлә белән ул аны мендәре астына яшереп куя. Бер тапкыр аны хәтта үбеп тә алды, үз күзем белән күрдем. Мин үзем үтерсәләр дә алай эшли алмас идем. Хатын-кыз шул, аларның барысы да бертөсле.

Чероки аягүрә торып басты да, кулы белән ишарәләп, Тринидадны чакырып алды.

— Зинһар, малай янында утырып торчы, мин хәзер киләм. Өсне алыштырып, атны җиктермәкче булам. Бу малайны өенә кайтарып куярга кирәк.

Тринидад малай янына утырды.

— Йә, денсез малай, нихәл? — диде ул.— Картаелды, дөнъядан бизелде дисең алайса; уенчыклар да, татлы азыклар да кызыксындырмый дисең, ә?

— Сөйкемсез кеше син,— диде Бобби, мыскыллап.— Мылтык бирәләр дип ялганладың. Ә монда мылтык түгел, тәмәке тартырга да ярамый. Минем өйгә кайтасым килә.

Тиздән баскыч төбенә җәяүле атлар килеп туктап, Боббины чана түренә меңгереп утырттылар. Атлар, тигез-шома юлдан юырта-юырта, Чероки белән Боббины Гранит Кыяга таба алып киттеләр. Чероки баягы балахоны урынына өстенә яшь котик мехыннан тегелгән биш йөз долларлы жылы, рәхәт тун киеп куйган иде.

Бобби чанада тирбәлеп барган уңайга кесәсеннән папирос чыгарды да шырпы сызарга тотынды.

— Ташла тәмәкеңне! — диде Чероки, ниндидер яңа аһәң сизелгән дусларча, тыныч тавыш белән.

Бобби күпмедер вакыт икеләнеп торгандай итте дә папиросны көрткә атып бәрде.

— Бөтен тартмасы белән ташла,— дип боерды шул ук тавыш.

Малай, тагы беркадәр икеләнеп торгач, бу боерыкны да үтәде.

— Чынлап,— диде ул кинэт,— син миңа ошый башладың эле. Тик нигә икәнән генә белмим. Бүтән берәү алай боерынса, мин аның сүзен колагыма да элмәс идем!

— Карале, егеткәй, син бая, теге, миңа охшаган кеше рәсемен әниен үбеп алды дип ялганламыйча әйттеңме? — дип сорады Чероки йомшак-сабыр тавыш белән.

— Нишләп ялганлайым? Үз күзем белән күрдем.

— Син бая мылтык турында сүз кузгаткан идең бугай, шулаймы?

— Әйе. Ә нәрсә? Әллә синдә мылтык бармы?

— Иртәгә кулыңда булыр. Көмеш бизәкле мылтык.

Чероки сәгатенә карап алды.

— Унынчы ярты. Димәк, без синен белән Гранит Кыяга Яңа ел бәйрәменен нәкъ башланыр вакытына, минуты минутына барып житәчәкбез. Туңмыйсыңмы? Миңа елышыбрак утыр, улым.

О'ГЕНРИ

(Биографик белешмә)

О'Генри (Уильям Сидни Портер) 1862 елда АКШның Төньяк Каролина штатында Гринсборо шәһәрәндә доктор гаиләсендә туа. Мәктәпне тәмамлаганнан соң, берәз вакыт аптекада провизор ярдәмчәсе булып эшли. Сәламәтлеген ныгыту максаты белән, ике ел Техас штатында, ранчода яши, шунда ковбойлар белән якыннан аралаша, аларның тормышларын өйрәнә; Остин шәһәрәндә аптекарь, кибеттә сатучы булып эшләгән чорында журналистика белән кызыксына башлый, очерклар һәм фельетоннар яза, хәтта китапларга рәсемнәр ясау белән дә шөгыльләнә.

1894 елда, Остин шәһәре банкында кассир чагында, ул зур бәлагә элгә: растрата ясап, хөкемгә тартыла. Хөкем жәзасыннан качып, Үзәк Америкага, аннан Көнъяк Америкага китә. Ләкин ярты ел үткәч, хатынының каты авыруын ишетеп, кире Остин шәһәрәнә кайта һәм шунда кулга алына. О'Генриның өч ел ярымга төрмәгә утырталар. Менә шул төрмәдә утырган вакытында ул үзенә беренче новеллаларын яза башлый һәм аларны таныш кешеләре аша иреккә чыгарып, «О'Генри» дигән яшерен имза белән матбугатта бастыра. 1901 елда төрмәдән азат ителгәндә, ул инде киң укучылар массасына танылып өлгергән популяр бер язучыга әйләнгән була. Тиздән ул Нью-Йоркка күчә һәм гомеренең соңгы көннәрәнә кадәр шул шәһәрдә яши. О'Генри 1910 елда кырык сигез яшендә вафат була.

О'Генриның әдәби мирасы 273 новелладан һәм бер романнан тыйбарәт. Боларның бер өлеше автор үзе исән чагында тугыз жыентыкка тупланып басылып чыгалар, бер өлеше исә О'Генри үлгәннән соң гына дөнья күрәләр.

О'Генри үзенә гадәттән тыш мавыктыргыч сюжетлы, телгә, зоморга бай һәм гажәеп тормышчан новеллалары белән Америка әдәбиятында гына түгел, гомумән бөтен дөнья әдәбияты тарихында үзенә аерым һәм күренекле урын тоткан язучы. О'Генриның һәрбер новелласында, әйтергә мөмкин, нинди дә булса бер кызыклы табышмак яшерелгән була, һәм укучы, әсәрнең беренче юлларынан ук вакыйгалар эченә чумып, әлеге табышмакның серенә тизрәк төшенергә, аны үзенчә юрарга керешә, ләкин фантазиясен никадәр генә жигеп тырышса да, аның юраганы, кагыйдә буларак, беркайчан да автор хыялы тудырган сюжет сызыгы белән туры килми — әсәр укучы бөтенләй көтмәгән нәтижә белән тәмамлана. Шул ук вакытта бу «алдану» укучыны рәнжетми, киресенчә, аңардагы рухи канәгатьләнү, авторның тапкырлыгынан сөенү хисе тагы да көчәя генә төшә. Хикмәт шунда, О'Генри реаль тормыш күренешләрен гадәти агылышында, һәркемгә ачык аңлаешлы табигый эзлеклелегәндә тасвирлаудан бигрәк, аларны төрлечә сюжет комбинацияләренә төрәп, гадәттән тыш вакыйгалар рәвешендә бирергә ярата. Моның белән ул укучының кызыксынуын һәм әсәрнең тәэсир көчен бермәбер арттыруга ирешә.

Күпчелек новеллаларында О'Генри демократик карашлы, алдынгы идеяләргә яклаган, үз заманының тормышын реалистик рухта яктырткан һәм дөньядың гади кешеләренә дан жырлаган гуманист язучы буларак күз алдына килеп баса.

ЭЧТӘЛЕК

Фәрештәләр бүлгә	3
Сәнгать хакына	11
Чарлактагы бүлмә	20
Фиргавен һәм хорал	30
Биржа маклерының гыйшкы	39
Өмет уты	44
Сәгать теле	59
Соңгы яфрак	66
Калым	75
Джефф Питерсның хосусый магниты	83
Язмыш юллары	93
Сан-Розарионың ахирәт дуслары	123
Кызыл тәнлеләр атаманы	143
Жан кардәшләр	157
Без сайлый торган юллар	164
Кабәхәт алдакчы	170
Джимми Валентайнның яңадан тууы	184
Алтын һәм мәхәббәт	195
Төрле мәктәп жимешләре	205
Өченче ингредиент	220
Джунглидәге сабыйлар	237
Чыршы бүлгә	246
О'Генри (биографик белешмә)	263

О'Генри

НОВЕЛЛЫ

(на татарском языке)

Тышлык художнигы В. А. Малякин
Художество редакторы Г. Е. Трифонов
Техник редакторы С. Г. Әхмәтҗанова
Корректоры С. Абдуллина

ИБ № 1505

Наборга бирелде 26/VI-1979 ел. Басарга кул куелды 14/XI-1979 ел. Формат 84×108¹/₃₂. Типография кәгазе № 3. Гарнитура литературная. Печать высокая. Учетн.-изд. табагы 13,7. Якынча басма табагы 13,9. Заказ А-474. Тираж 15 000. Бәясә 1 сум 30 тиен.

Татарстан китап-нәшрияты. Казан, Бауман ур., 19.

Татарское книжное издательство. Казань, ул. Баумана, 19.

ТАССР Министрлар Советының Нәшрият, полиграфия һәм китап сәүдәсе эшләре дәүләт комитетының Камил Якуб исемендәге полиграфия комбинаты. Казан, Бауман ур., 19.

1 сум 30 тиен